

49

1909 jan. 9

Wekerle Sándor miniszterelnök előterjesztése a minisztertanácsban a Szerbiával való kereskedelmi szerződés felbontása tárgyában, 2 melléklettel¹

MT 1909:2/1

A miniszterelnök úr előadja, hogy a legutóbbi szóbeli tárgyalások alkalmával a közös külügy-miniszter úr a magyar kormánynak hozzájárulását kérte ahhoz, hogy a szerb politikai köröknek és a szerb sajtónak ellenséges magatartása folytán a szerb kormánnyal szemben kijelenthesse, hogy a Szerbiával kötött és kormányrendeletekkel folyó évi március hó 31-ikéig ideiglenesen érvényben tartott kereskedelmi szerződés ezen határnap lejárta után felbontottnak fog tekintetni.

A minisztertanács a közös külügyminiszter úrnak ezt a szándékát tudomásul vevén, hozzájárul ahhoz, hogy a tervbe vett kijelentés szükség esetén a szerb kormánnyal szemben megtéessék.

Melléklet

1

1909 márc. 18

Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter átírata Günther Antal igazságügyminiszterhez „a Szerbiával szemben a gazdasági kérdésekre nézve elfoglalt álláspont tárgyában készített Emlékirat” megküldéséről, melléklettel¹

Ig. Min. 1909–Bi. 52/1*

(Gépírásos irat litografált másolata)

25431/IV. sz.

*Bizalmas!
Kizárólag saját kezéhez!*

Nagyméltóságú Miniszter úr!

Bár a folyó évi március hó 16-án Wienben tartott közös miniszteri értekezlet a Szerbiához való kereskedelempolitikai viszonyunk miképpen kialakulása kérdésével már foglalkozott, és előreláthatólag tárgytalan lesz immár a külügyminiszter úr által e részben tervezett program részletes tárgyalása, mégis súlyt kívánok helyezni arra, hogy Nagyméltóságodat ezen aktuális gazdasági kérdések tekintetében elfoglalt álláspontomról külön is részletesen tájékoztassam, mely célból bátor vagyok a vonatkozó szigorúan bizalmas természetű „Emlékiratot” másolatban szíves felhasználás végett csatoltan Nagyméltóságodnak rendelkezésére bocsátani.

Budapest, 1909. évi március hó 18-án.

Kossuth s. k.¹

¹ A megrendült magyar-szerb kereskedelmi kapcsolatok ügye tükröződik az egykorú országgyűlési felszólalásokban és minisztériumi iratokban egyaránt. Előbbire jellemző a néppárti *Bakovszky* Béla felszólalása és interpellációja, valamint *Wekerle* miniszterelnök válasza „a provokáló magatartású Szerbiával” való viszonyunk tárgyában (1909. márc. 29. és 30., Képv. Napló 1906, XXV. 290–293. ill. 298–300. l.) és *Bozóky* Árpád 1909. márc. 3-i felszólalása a Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés meghosszabbítása ellen (Képv. Napló, 1906, XXIV. 394–6. l.), amit hiába igyekszik ellensúlyozni *Polit* Mihálynak az ügyben egy nemzetközi szerződés létrehívását javasoló 1909. márc. 13-i beszéde és *Wekerle* igényel *Kossuth* Ferenc kereskedelmi miniszter *Günther* Antal igazságügyminiszterhez intézett Emlékirata „a Szerbiával szemben a gazdasági érdekekre nézve elfoglalt álláspont tárgyában”. (Ig. Min. 1909–Bi. 52/1.) – *Kossuth* emlékiratára jellemző gazdasági kidolgozottsága és a megoldást „a mezőgazdasági érdeket sértő okok” kizárásával kívánó törekvése. (2. sz. mell.)

* A Bi. 52. sz. irat borítóján és egyes darabjain felül gépszámozással 22307 látható.

¹ Az igazságügyminisztériumi iratborítón az elintézés: „Tudomásul, irattárba. Bpest 1909. márc. 21. – Polner [Ödön min. o. tan.] sk. – Andrassy sk. V/22”.

Melléklet:

2

1909 márc. 15

Kossuth Ferenc kereskedelemügyi miniszter emlékirata „Szerbiához való kereskedelempolitikai viszonyunk tárgyában”

Ig. Min. 1909–Bi. 52/1.

(Géptelt irat litografált másolata)

Emlékirat

a Szerbiának gazdasági és közlekedésügyi téren adható engedményeket érintő közös külügyminisztériumi javaslatra vonatkozólag

A közös külügyminiszter úr folyó évi március hó 3-án 21.464/9 szám alatt a m. kir. miniszterelnök úrhoz intézett átiratában a Szerbiához való politikai viszonyunkkal és a külügyi kormány részéről teendő további lépésekkel foglalkozván, visszatér azon – már a múlt év december havában a magyar kormánnyal közölt – tervéhez, hogy Szerbiának bizonyos gazdasági előnyöket és kedvezményeket nyújtsunk, melyek az ezen államhoz való kereskedelem-politikai viszonyunknak 1917. évig alapját képeznék. A külügyminiszter úr azt reméli, hogy ezen előnyök nyújtása által az újabb politikai fejlemények hatása ellensúlyoztatni fog, és egyúttal azon felfogásnak is ad kifejezést, hogy saját érdekünkben cselekszünk, ha a politikai aspirációkból kiábrándított Szerbiának gazdasági jólétét előmozdítjuk, és ezáltal magunknak is az okvetlen szükséges befolyást ezen államban a jövőre nézve biztosítjuk. A közös külügyminiszter úr ezen tervének részleteit az 1. számú melléklet¹ alakjában csatolt „Programm”-ba foglalta egybe, melyet oly felkéréssel küldött meg a magyar kormánynak, hogy ezt a szakminisztériumok kebelében tanulmány tárgyává tésse, és arra nézve nyilatkozzék.

Mellőzve itt azon kérdés fejtegetését, hogy egyáltalán indokolt és helyes-e, nekünk azzal a kérdéssel foglalkoznunk, hogy Szerbiának velünk szemben tanúsított magatartásáért egyáltalán nyújtsunk-e kárptólást vagy gazdasági előnyöket; mellőzve továbbá azon kérdések fejtegetését is, hogy ha már nyújtani akarunk Szerbiának gazdasági előnyöket, vajon a jelenlegi politikai viszonyok közt a külügyminiszter úr által tervbe vett gazdasági engedmények kellő hatással lennének-e a Szerbiában felizgatott közhangulat lecsillapítására, és hogy ezen engedményeket tisztán gazdasági szempontból mennyire értékelné a szerb kormány és közvélemény, szintűgy azon kérdés taglalását, vajon ez volna-e a helyes módja annak, hogy Szerbiában magunknak a jövőre nézve befolyást biztosítsunk: e helyütt csak arra kívánok szorítkozni, vajon a tervbe vett azon gazdasági koncessziók Magyarország szempontjából elfogadhatók-e, és nem rejtenek-e magukban veszélyt Magyarországra nézve?

Ezen kérdés vizsgálatánál arra az eredményre jutottam, hogy a tervezett kedvezmények *Magyarország gazdasági érdekeivel a leghatározottabban ellentétben állanak, és így azok ellen a magyar kormánynak a leghatározottabban állást kell foglalnia, ennél fogva azokhoz a magyar kormány hozzá nem járulhat.*

Az alábbiakban egybefoglalni igyekszem mindazon szempontokat és érveket, melyek ezen elutasító álláspontunkat indokoltá teszik.

A sorrendet illetőleg a kérdéseket három csoportba osztom, és pedig a szerint amint I. a *közlekedésügyi* (vasúti), II. a *vámügyi* (ideértve a dalmát kikötőkben tervezett vámkezelési kivételes intézmények és kikötőforgalmi létesítmények ügyét is), III. állatforgalmi és állategészségügyi kérdésekről van szó. Végül foglalkozom (IV.) a magyar földművelésügyi miniszter úr által felvetett azon kérdéssel, mennyiben lenne Szerbiával szemben a gazdasági engedmények sorában értékesíthető a gabonára vonatkozó behozatali jegyrendszer.

¹ A mellékletek ugyancsak litografált másolatok. – „Programm”: dátum nélkül, 2 oldalon, kilenc pontba foglalva a Szerbiával 1917. december 31-ig terjedően – illetőleg az 1909. ápr. 1-i lejárati miatt már provizorikusan is megkötendő szerződés alapjai.

A „Közlekedésügyi kérdések” című első (I.), az egész emlékirat nagyobb felét kitevő főfejezetben Kossuth kifejti a szerinte az egész magyar közgazdasági életet (valójában az agrárius érdekeket) sértő külügyminiszteri elgondolással kapcsolatos ellenérveit. A közös külügyminiszteri előterjesztés azt kívánja, hogy Szerbia „a belgrád–niš-i vasúti fővonal Stalac állomásától Kruševac, Čačak és Užice irányában vezető és Vardištenél a bosznia-hercegovinai államvasútakhoz csatlakozó keskeny vágányú vasúti vonal létesítésére” kötelezettséget vállaljon. A koalíció kereskedelemügyi minisztere szerint ez részben szerb, de még inkább osztrák érdek, s az adott vámpolitikai helyzetben ellentétes Magyarország gazdasági, ezen belül közlekedésügyi érdekeivel is. „Tehát az osztrák ipari érdekelttség kívánta – írja Kossuth Ferenc – hogy ez iránt Szerbia vállaljon kötelezettséget, míg most megfordulva kerül elő az eszme: Szerbia érdekében Ausztria–Magyarország vállaljon kötelezettséget. Az osztrák érdekelttséget említett javaslata megtételénél azon világos célzat vezette, hogy egyfelől a tenger felé utat kereső szerb forgalomnak irányítását és befolyásolását minél teljesebben Ausztria kezébe kerítse, és a dalmát kikötők forgalmát emelje, és másfelől, megfelelő tarifális intézkedések útján az osztrák iparcikkeknek Szerbiába való bejutását megkönnyítse.” Eppen ezért a szerb vasúti hálózatnak a bosnyák vasúti hálózathoz való csatlakozása kérdését nem is szerb, hanem osztrák kezdeményezésű akciónak tekintti. Ezt a többi közt az is bizonyítja, hogy az elképzelést 1906 tavaszán az alsó-ausztriai (bécsi) kereskedelmi és iparkamara vetette fel. (A vonatkozó egykorú osztrák előterjesztés szövegét az emlékirathoz mellékeltem.) Bizonyos, hogy ez a terv nem érdektelen Szerbia szempontjából, mert „...ezzel az összekötéssel – hangzik a továbbiakban Kossuth kereskedelemügyi miniszter fejtegetése – a közös külügyminiszter úr Szerbiának megadni óhajtja annak a lehetőségét, hogy élomarha-kivitelét, melytől a velünk fennállott szerződés szerint elesett, ismét akadálytalanul folytathassa, illetőleg ezen kivitelre a Szerbiára nézve még tekintetbe jövő niš–saloniki-i útírányal szemben kedvezőbb új útírányt nyerjen... A külügyminiszter úr tervével szemben, mely a szerb termékeknek mindenáron utat kíván nyitni a külföldi piacokon, a *feltétlen negáció* terén kell maradnunk, egy olyan tervet kívánok itt megpendíteni, melynek révén az állat-transito elvi koncedálása esetén Magyarország is hasznot meríthetne. Ez pedig az volna, hogy a Szerbiából Olaszországba irányuló élő- vagy leölt állat-kivitel Fiumén át tétessék lehetővé”. – Hosszasan fejtegeti az ebből szerinte Szerbiára származó előnyöket, amelyekhez esetleg további messzemenő tarifális kedvezményeket is lehetne nyújtani.

...Visszatérve ezek után a külügyminiszter úr tervére, túlzás nélkül mondható, hogy *az ezekhez való hozzájárulás Magyarország részéről tisztára öngyilkossági politikának volna minősíthető* [kiemelés a szerkesztőtől – K. G. G.], kivált ha az 1917 utáni² lehető következményeket is latolgatjuk, illetőleg ha Magyarországnak 1917-ben beálló gazdasági helyzetét Ausztria irányában közelebbről szemügyre vesszük.

Ha az a törekvés, amely a mostani magyar kormány gazdasági politikáját kezdettől fogva irányította, hogy ti. Magyarország magát gazdaságilag lehetőleg függetleníti Ausztriától, 1917-ben valóra válik, úgy Magyarország ezen időn túl még inkább reá lesz szorulva arra, hogy mezőgazdasági termékeivel idegen államok piacait keresse fel, illetve hogy az osztrák piac részbeni elvesztéséért másutt keressen és találjon kárpótlást. Mennyivel kedvezőtlenebb helyzetbe jut majd a magyar kivitel akkor, ha a most részünkről mesterségesen előmozdított és időközben megerősödő szerbiai kivittel fogja magát az idegen országokban szemben találni!

Még inkább áll azonban ez az ausztriai piacra is. Az ésszerű politika azt kívánja, hogy Ausztria továbbra is lehetőleg a mi gazdasági termékeinkre legyen utalva, s ezen termékek az ottani piacokon mind élesebb versenytől lehetőleg mentesek maradjanak. *Ha Szerbiának új utat nyitunk bosnyák és osztrák (dalmát) területeken át az Adriához, úgy Ausztriának módot nyújtunk arra, hogy 1917 után a szerb termékeket a mieink rovására fokozottabb mérvben befogadhassa s viszont ennek ellenében a maga ipari termékeivel Szerbiát a mi ipari kivitelünk rovására még inkább elárassza, és az 1917-re szóló osztrák–magyar tárgyalások alkalmával önmagunk ellen használja ki presszionálásokra Ausztria azt a helyzetet, hogy hússzükséglétét máshonnan is könnyen pótolhatja.*

Összegezve tehát az eddigieket: a külügyminiszter úr által ajánlott vasúti megoldás tulajdonképp Magyarország gazdasági érdekei ellen volna, Szerbiát, mely eddig Magyarország gazdasági és forgalmi

szférájában állott, ebből teljesen kivonná, ugyanekkor nagy veszélyt képezve Magyarországra az 1917. évi állapot szempontjából is, végiül pedig a m. kir. államvasutak forgalom-elvonása címén közvetlen tekintélyes állandó anyagi kárt is képezne Magyarországra nézve...

A fenti álláspontot az emlékirat a továbbiakban részletezi a „Vámügyi kedvezmények és forgalmi létesítmények dalmát kikötőkben”, „Állategészségügyi és állatforgalmi kérdések” és a hazai búza árszintjének védelmét szolgáló s egyben a magyar malmok folyamatos üzemeltetését célzó ún. „gabonabehozatali jegyek”-ről szóló fejezetekben. – Az emlékirat a nyílt vámháborúra vezető 1908. márc. 14-én Szerbiával

² Értsd: a kiegyezési törvénycikk (1867:XII. tc.) 1917-ben lejárt újabb tízéves meghosszabbítása utáni.

kötött, utóbbira kétségkívül kényszerszerződés jellegű kereskedelmi szerződéssel kapcsolatban „nagy horderejű újítások”-ról beszél. Jóllehet *Kossuth* is kénytelen a drámai következményekkel járó szerződésről szólva elismerni, hogy „... ez a szerződés új irány határkövét jelentette a Balkán-államokkal való forgalmunkban, amennyiben az ezen államokból hozzánk irányuló mezőgazdasági kivitel ellen vámügyi és állategészségügyi-rendészeti alapon az eddigieknél jóval nagyobb korlátokat szab. Leglényegesebb újítása volt ezen szerződésnek az, hogy míg a múltban Szerbiából *élő* állatok (szarvasmarha és sertés) behozatala rendkívül alacsony vám mellett és számszerű korlátozás nélkül meg volt engedve, addig az új szerződés szerint az élőállat-behozatal egyáltalán megszüntetetik, s ily állatok csak *leölt* állapotban korlátozott mennyiségben és igen magas vámok mellett jöhetnek ezután Magyarország és Ausztria egyes megjelölt piacaira. Az új szerződés a Szerbiából vágott állapotban behozható állatok számszerű mennyiségét oly összegben korlátozza, amely az utóbbi évek behozatali mennyiségének 50%-a körül mozog...”

...Hogy az ekként megnyilvánult prohibítív irányzat mily csekély mértékre korlátozza azon behozatali mennyiséget, amellyel a szerb hús Magyarország és Ausztria piacain a jövőben szerepelni fog, kitűnik abból, hogy a megejtett számítások szerint... a szerb ökor- és sertés-behozatali kontingensek az osztrák–magyar monarchia két állama összes ökor- és húsvágásának mindössze 0,8%-át teszik ki...

...Összegezve már most a külügyminiszter úr szóban levő programjára vonatkozó észrevételeimet, úgy találom, hogy *Magyarország gazdasági és forgalmi érdekei szempontjából az ebben a programban foglalt javaslatok egyáltalán elfogadhatatlanok, mert érdekeinkre nemcsak a jövő gazdasági*

alakulatok szempontjából lehetnek sérelmesek, hanem már a jelenben is feltétlenül károsak, sőt arra való tekintettel, hogy a Balkán-államokkal kötendő kereskedelmi szerződések árát tulajdonképpen Magyarország mezőgazdaságával akarják megfizettetni, most ezt az érdekkört még a forgalmi érdekekkel is kiterjeszteni akarják, vagyis Szerbiát kibékítendő, e téren is hozzon Magyarország áldozatokat Ausztria előnyére...

Befejezésül annak a véleményének ad kifejezést, hogy talán a *behozatali jegyrendszer* arányos továbbfejlesztésével enyhíteni lehetne a részben Románia, de főként Szerbia részéről az állatbehozatali korlátozások miatt bekövetkezett feszültséget.

Budapest, 1909. márc. 15-én

Kossuth s. k.

50

Iratok a koalíciós baloldal nemzetiségpolitikai szemlélete megoszlásáról a koalíciós kormányzat összeomlása szakaszán

A

1909 febr. 6

*A magyarországi román gör. kat. egyház féléhivatalosának vezércikke a nemzetiségi közeledés lehetőségeiről a Justh Gyula kezdeményezte 1909 eleji magyar–nemzetiségi közeledési akció alkalmából*¹

Az elmúlt napokban újra lehetett hallani olyan hangokat, hogy talán békét kötnek a nemzetiségekkel. Justh, az alsóház [képviselőház] elnöke legalább is ilyen értelmű kijelentést tett az alsóház teljes ülésén. Csaknem az egész magyar sajtó vezércikkekben foglalkozik ezzel a kérdéssel, és sokkal becsületesebb hangon, mint ahogyan azelőtt szokás volt erről a kérdéstről írni. Magánjellegű kijelentésekben még világosabban nyilatkoznak arról, hogy a nemzetiségekkel való megbékélés feltétlenül szükséges, ha meg akarják szilárdítani a belső helyzetet, s ha meg akarják előzni azt a súlyos szerencsétlenséget, melyet a nemzetiségek és a szocialisták szövetsége idézne elő.

A koalíció egyik lappangó válságakor Justhról, az alsóház elnökéről egyszer már úgy beszéltek, mint a jövő emberéről, a leendő miniszterelnökről vagy a holnap belügyminiszteréről.

¹ A közlemény eredeti címe és leköhelye: *Spre pace? – A béke felé? – Unirea (Balázsfalva) 1909. febr. 6; 5. sz. 1–2. (49–50. l.).*

Amennyire ismerjük őt, nincs okunk kételkedni szándékának őszinteségében; valóságos fehér holló a magyar politikusok sorában, de szava mindig pusztába kiáltott szó maradt.

Szomorú, hogy előre tudjuk: az annyira szükséges és kívánt megbékélésből nem lesz semmi; és fájdalmas, hogy még *most* sem tudunk reménykedni reális eredményben, annak ellenére, hogy a dolog a legjobb mederben halad a kedvező kifejlés felé.

Az eddigi kísérletek alig voltak többek üres szóvirágoknál; az egyetlen ember, aki meggyőződéssel dolgozott, *Mocsáry Lajos* volt. Ő azonban elszigetelődött, egyedül maradt politikai meggyőződésével, követők nélkül; szavára és írására gyakran felfigyelt a magyar és román sajtó, s miután kezdetben együtt harcolt vele, végül is agyonhallgatta.

Az úgynevezett „mérsekeltjeink” által indított folyamat is kudarcot vallott, amint az előrelátható volt. Felsőbb helyen rosszul gondolták azt el, hogy *mi* indítsunk akciót a megbékélés érdekében. Miféle „engedményeket” kellene tennünk? Milyen lehetőség van a megbékélésre, amikor a gyenge nyújt békejobbot a hatalmasnak?

Ezek mind hiábavaló kísérletek és sötétben való tapogatózások voltak.

És most maga az elnök jön – az alsóház elnöke, az az ember, akiben teljesen megbízik a saját pártja –, és azt hirdeti, talán éppen bécsi sugalmazásra, hogy az ország belső helyzetének megszilárdítása érdekében a megbékélés szükséges követelmény.

Nem tudjuk, mi lesz eredménye ennek az új kísérletnek, de megállapíthatjuk, hogy ezúttal onnan indult a kezdeményezés, ahonnan indulnia kellett volna kezdetből fogva.

És ha nem hiszünk e kísérlet közeli eredményében, az annak tudható be, hogy nagyon jól ismerjük a magyar sajtó magatartását, valahányszor a mi javunkra teendő valamilyen kicsiny kedvezményről van szó.

Tudjuk, hogy a sajtó milyen nagy hatással van rájuk; ismerjük azokat a magas korlátokat, melyek a tárgyilagosság és a nemzeti elfogultság között emelkednek.

Példaként egy eset: olvasóink ismerik fordításban a magyar Herczeg Ferencnek azt a tárcáját, melyet Vlad asszony bebörtönzése alkalmából írt. A lovagias cikk a magyar közvéleményt arra hívja fel, hogy járjon közbe az említett asszony szabadon bocsátása érdekében. A magyar folyóirat hét-nyolcezer olvasója között csak kettő akadt, aki csatlakozott a cikkben írtakhoz, jöllehet talán egy sem volt, aki ne érezte volna, hogy a cikk a legtisztább igazságot írta.

Itt pedig egy hölgy iránt tanúsított lovagiasságról volt szó, mely által honfitársaink sokat *emelkedtek* Európa szemében, amire ők kétségtelenül sokat adnak.

Mit mondjunk arról a békülési szándékról, mely tele van számos jó szándékú és igazságos eredménnyel?

Justh úr azt hiszi, elég erős arra, hogy szembenézzen a magyar publicisztikával, s azzal a közvéleménnyel, amelyet ez a publicisztika kivált.

Mi – sajnálkozva valljuk be – nem hiszünk a sikerben, bár az a benyomásunk, hogy a magyar közvélemény sohasem foglalkozott olyan komolyan a nemzetiségek kérdésével, mint éppen most.

És bármilyen sziszifuszinak is tűnik képviselőcsoportunk munkája, megvan az az értemel, hogy meggyőzte a magyar közvéleményt: mégiscsak van nemzetiségi kérdés.

B

1909 febr. 17

*Gr. Batthyány Tivadar felszólalása a függetlenségi és 48-as párt nevében és támadása Maniu Gyula és az országgyűlési nemzetiségi párt ellen az újoncjavaslatok tárgyalásakor*¹

Képv. Napló, 1906, XXIV. 88–90., 94–95. l.

T. Ház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az országos függetlenségi és 48-as párt nevében van szerencsém a tárgyalásra kitűzött törvényjavaslathoz szólni, és kijelenteni, hogy mi a rendes újonclétszámot készek vagyunk megajánlani és megszavazni az országnak, a nemzetnek. Megszavazzuk a rendes újonclétszámot a következő okból. (*Halljuk! Halljuk!*)

¹ A heves hangvételű felszólalás előzményét l. *Maniu* 1909 febr. 16-án, az újoncjavaslatok tárgyalásakor mondott felszólalásában. – Az ügy folytatásaként 1909 febr. 18-án *Pop Cs.* István is nyilatkozott a nemzetiségi képviselőket ért támadás tárgyában. (Uo., XXIV. 133. l.) – A hosszas és ingerült vita fordulópontján, 1909 febr. 17-én *Bozóky* Árpád a „függetlenségi és 48-as balpárt” nevében elmarasztaló „deklarációt” intézett az országgyűlési nemzetiségi párt tagjai ellen. (Uo., 97–109. l.)

Az 1906. évi április hóban a korona és a nemzet vezérei között történt megállapodások alapján és értelmében mi a nemzettel szemben bizonyos politikai kötelezettségeket vállaltunk, s ezen kötelezettségekben bennfoglaltatik az is, hogy a koalíciós kormányt támogatjuk, támogatjuk ennek a kormánynak átmeneti programja alapján mindaddig, míg a nemzettel szemben elvállalt kötelezettségeknek eleget nem tettünk...

...Ennélfogva igen természetesen az újoncokat megajánljuk, és a javaslatot elfogadjuk.

Ha azonban felszólalok pártom megbízásából, teszem ezt nem azért, vagy nem elsősorban azért, hogy ezen nyilatkozatomat megtehessem, hanem teszem azért, mert a képviselőház tegnapi ülésének végén (*Halljuk! Halljuk!*) egy oly fellépés történt ebben a Házban, amely merészségében eddig a magyar képviselőházban párját nem találja. (*Igaz! Úgy van!*)

Molnár Jenő: Megdöbönt ő maga is!

Gr. Batthyány Tivadar: Megtörtént, t. képviselőház, hogy ezen urak közül az egyik régebben, elbújva oda az oszlop mögé, körülvéve egy-két úr által, úgy hogy hangja valahogy fel ne hallassék az elnöki emelvényig, elmondott itt a magyar nemzetre gyalázkodásokat és piszkolódásokat.

Szász József: El se mondta, csak belopta a naplóba! (*Úgy van!*)

Gr. Batthyány Tivadar: Súlyos sértést követett el a magyar nemzet, a magyar haza iránt. Tegnap azután Maniu Gyula országgyűlési képviselő mást tett. (*Halljuk! Halljuk!*) Ő kiállott a sorból, és emelkedett hangon a magyar nemzet szemébe vágta egy egész seregét az olyan alkotmány-sértéseknek, a magyar nemzet jogainak olyan arculcsapását kísérelte meg, melyet megtorlatlanul, válasz nélkül nem hagyhatunk (*Élénk helyeslés.*), de amelyekre nemcsak válaszolnunk kell, hanem le is kell vonnunk a konzekvenciát, hogy tudja ország-világ, hogy mi itt nem egyszerűen egy ellenzéki beszéddel állunk szemben (*Igaz! Úgy van!*), hanem hogy mi itt a leghatározottabban hazaellenes, magyar alkotmányellenes támadással állunk szemben (*Igaz! Úgy van!*), amellyel szemben ennek az országnak és ennek a törvényhozásnak kötelessége, hogy ennek az országnak ősi alkotmányát megvédje, és úgy bánjon el ezen fellépéssel, amint az megérdemli. (*Élénk helyeslés.*)...

...A való tény az, hogy Magyarország németisége, a rutének az egész vonalon, sőt az oláhságnak és tótságnak igen tekintélyes része nem önkkel, nem ezzel az ámító politikával, hanem a mi szolid, igaz népbarát politikánkkal tart. (*Úgy van! Úgy van! balfelől.*) Nem megyek tovább, itt van a legutóbbi képviselőválasztás Bihar megyében, amely Nadányi Károly, a Bihar megyei függetlenségi párt elnökét küldötte be, akire százával szavaztak oláh ajkú választópolgárok.

Pop Cs. István: Nem volt nemzetiségi jelölt! (Zaj.)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Batthyány Tivadar: Utalhatok különben arra is, hogy elég sok politikai gyűlésen, népgyűlésen és demonstráción vettem részt, amelyek expressis verbis a hadsereg nemzeti irányú fejlesztése érdekében tartattak. Élénk emlékezetemben van pl. egy Sopronban tartott népgyűlés, ahol több mint 20.000 német ajkú honpolgár egy szívvel-lélekkel velünk követelte a magyar nyelv bevitelét a hadseregbe, egy szívvel-lélekkel követelte németül: „Die ungarische Commandosprache wollen wir.”

Az ilyen nem magyar ajkú honpolgárok nevében Maniu Gyula úrnak és társainak nincs joguk felszólalni, és ha úgy gerálják magukat, mintha e derék honpolgártársainkat képviselnék, valótlan dolgokat állítanak, és igyekeznek félrevezetni a népet, nemcsak itt bent, de ott kint a külföldön is, és arra törekszenek, hogy a nép gondolkozását és érzésvilágát megmételtyezzék. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés baloldalon.*)

Én a csűrés-csavarás mesterségéhez nem értek, de ha az önök viselkedését, eljárását figyelem, akkor azt látom, hogy önök mesterei a csűrés-csavarásnak. (*Úgy van! Úgy van! a baloldalon.*)

Itt Maniu Gyula úr beszédeiben folyton az üldözött nem magyar ajkúak nevében szól; (*Pop Cs. István közbeszól.*) most a képviselő úr közbeszól, hogy nem ezek nevében beszélt, hanem a klub nevében. Hát kit képvisel az a klub? (*Felkiáltások balfelől: Senkit!*) Magam is azt hiszem az olyan eljárás után, amelyet önök itt követnek, hogy senkit sem képvisel...

...Áttérve ezen előzetes megjegyzések után magára a szorosán vett tárgyra, mindenekelőtt konstatálni kívánom, t. Ház, hogy az országgyűlési függetlenségi és 48-as pártnak katonai téren végcélja az önálló független magyar hadsereg. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a baloldalon.*) Erre törekszik ez a párt, erre törekszenek mindazok, akik e párt programját vallják...

...Még csak a következőt. Mi eddig, nemegyszer magam is, a legnagyobb előzékenység hangján szólottunk önökhöz. Nemegyszer odanyújtottuk önöknek a békejobbot. (*Zajos felkiáltások: Elég rossz volt!*) Nemegyszer kifejtettem ezt én is, annak dacára, hogy széles világon sehol,

a nem az állam nyelvén beszélő honpolgároknak annyi szabadságuk, mint éppen Magyarországon, nincsen.

Hogy az önöket legközelebről érintő román példára utaljak, sem Romániában, sem sehol a világon a nem az állam nyelvét beszélő polgárok, különösen ott, ahol úgy össze vannak keverve a különböző nemzetiségek, ennyi szabadságot, ennyi jogot nem élveznek, mint nálunk. Mégis, ennek dacára, békejobbot nyújtottunk ismételten önök felé, abban a feltevésben, abban a gondolatban, hogy ha a magyar nemzet nagylelkűsége már eddig is sokat, igen sokat adott önöknek, de a békeség kedvéért kíséreljük meg, vajon lehet-e, akarnak-e önök egyáltalában békét ebben az országban. (*Nagy zaj és felkiáltások: Nem akarnak!*) Ami itt ebben a házban most és a házon kívül is ismételten történt, de különösen ami itt tegnap történt, az véget vetett annak a gondolatnak (*Élénk helyeslés.*), hogy önökkel, akik itt ebben a házban ülnek, egyáltalában békéről beszéljünk ezentúl. Igenis, mi azon millió derék, becsületes, hazafias, nem magyar ajkú polgártársainkat szeretjük éppen úgy, mint a fajmagyarokat, szeretjük úgy, mint testvéreinket, az ő érdekükben el fogunk menni ezentúl is a legmesszebbmenő határokig; de önökkel, ha e házban ezentúl is így járnak el, ha a szólásszabadság védelme mellett, azzal visszaélve itt támadni akarnak bennünket becsületünkben, legszentebb érzelmeinkben, támadni merik alkotmányos és törvényes jogainkat: úgy fogunk eljárni, amint megérdemlik, úgy, mint hazaárulókkal! (*Élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon.*)

A javaslatot elfogadom. (*Hosszantartó élénk helyeslés és éljenzés a baloldalon és a középén. A szónokot számosan üdvözlük.*)

A felszólalást követően Babics-Gyalszky (*Babić-Djalski*) Ljuba horvát-szlavon képviselő szolt hozzá a javaslathoz. – Horvát nyelvű felszólalását a képviselőházi napló csak jelzi, de a szöveget nem közli.

51

1909 febr. 20

Ministerelnökségi bizalmas körirat – hivatali úton – az ország főügyészeihez szerbiai egyletek állítólagos merényletveiről a monarchia különböző katonai és más kincstári objektumai ellen¹

ME 1909–XLI–12 (1038)

(Gépirásos másolat)

Bi 48.

*Bizalmas, saját kezéhez**Valamennyi kir. főügyésznek*

(I–XI).–

A császári és királyi közös hadügyminiszter Úr bizalmasan közölte velem, hogy ismételve nyert értesülései szerint, a Szerbiában alakult különböző lázító egyletek az Ausztriában és Magyarországon létező katonai és más kincstári helyek és tárgyak ellen merényleteket szándékoznak elkövetetni.

A hadügyminiszter úr értesítése szerint, az utóbbi időben egyes egyének tényleg annak gyanúja alá kerültek, hogy az említett szervezetekkel összeköttetésben állanak, s megtörtént, hogy az ilyen egyének feltűnő módon a katonai helyek és tárgyak közelében tartózkodtak.

Ezen esetleges veszélyből kifolyólag a hadügyminiszter Úr arra kért fel, utasítanám a kir. ügyészségeket, hogy minden a kincstári illetőleg katonai helyek és tárgyak (vár, erőd, híd, vas-pálya, lőportár stb.) ellen netán elkövetett vagy megkísérlett bűncselekmény miatt a tettes vagy részes ellen a legsürgősebben és a legerélyesebben a büntető eljárást szorgalmazzák.

A megfelelő intézkedés végett, a múlt évi október hó 28-ikán Bi. 41. szám alatt kelt rendelettem kapcsán mindezekről Méltóságodat azzal értesítem, hogy a törvényes bűnvádi eljárás gyors és célszerű vezetését ezekben az ügyekben is ellenőrizni, s hozzám a netán szorgalmazott bűnvádi eljárásról s annak fejleményeiről részletes jelentéseket tenni szíveskedjék.

Budapest, 1909. február hó 20-án.

¹ Az irat csak mint a magyar-szerb vámháborús közhangulat jelensége érdemel figyelmet.

1909 márc. 7

*A Pesti Lloyd Társulat 1909. márc. 7-én tartott budapesti értekezlete a Balkán-szerződések tárgyában*¹

A

*A Pesti Lloyd Társulat főtitkára, Engel Aurél előadói beszámolója*²

Tisztelt Értekezlet!

Az európai közgazdaságnak általánosan elfogadott alaptételeként szerepelt a legutóbbi évtizedekig, és ilyen gyanánt szerepel elvben – de sajnos csak elvben – mind a mai napig az, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia úgy földrajzi helyzeténél, mint forgalmi, különösen vízi utainál fogva természetszerűleg hivatva van arra, hogy a legelső helyet foglalja el a balkáni államoknak ipari és kereskedelmi cikkekkel való ellátásában. Annak igazolására, hogy ez a tétel belsőleg helyes, úgyszólván egy a légtérben lejátszódott experimentumra utalhatunk, ti. egy olyan tapasztalatra, amelyet a gyakorlati élet akkor nyújtott, amikor mesterséges behatások még egyáltalában nem, vagy alig játszottak bele a gazdasági jelenségek kialakulásába, hanem azok csaknem teljesen zavartalanul fejlődhettek a maguk útján. Értem ez alatt azokat az időket, amidőn sem az agrárius elzárkózás az egyik oldalon, sem pedig a mesterséges iparfejlesztés a másik oldalon Európának itt szereplő államait még nem indították volt arra, hogy a forgalmat vámokkal és egyéb rendszabályokkal önkényesen megásott medrekbe terejék, hanem a szabad kereskedelem elve uralkodott, a vámok csak mint az államok bevételi forrásai jöttek számba, és a gazdasági élet vizei úgy folyhattak, amint az a gazdasági területek topográfiájának és a nehézkedés törvényeinek megfelelt. Amíg a helyzet ilyen volt, meglehetősen általánossággal megállapítható az, hogy a Balkán-államoknak, különösen azok hozzánk közel eső részének bevételi forgalma legnagyobb részben az Osztrák–Magyar Monarchia kezében összpontosult, és illetve közelebbről szólva a Török birodalom azon részeiben, amelyek ma Szerbia, Románia és Bulgária elnevezés alatt immár független királyságokat képeznek – de amennyire ez ellenőrizhető, a Török birodalom egész európai részében – az Osztrák–Magyar Monarchia vitátlanul és csaknem korlátlanul mint uralkodó importőr szerepel. Régebbi időben hozzájárult ehhez egyébként a monarchiának politikai túlsúlya, amelyet fokoztak bizonyos szerződéses megállapodások, amelyekre alább még lesz alkalmam visszatérni.

Az Osztrák–Magyar Monarchia balkáni befolyásának organikus meggyöngülése a krimiai [krimi] háborúra, illetve az ezt követő 1856-iki párizsi szerződésre vezethető vissza. Ezzel a szerződéssel vitetett végbe a Dunának úgyszólván internacionalizálása, és szűnt meg – úgy látszik

¹ A Pesti Lloyd Társulat értekezletén az érdekelt minisztériumok (kereskedelmügyi, földművelésügyi és pénzügyminisztérium) képviseltették magukat; a közös külügyminisztérium képviselője azonban nem jelent meg a tanácskozásokon. – Az értekezleten az egykorú magyar gazdasági élet vezető testületei és egyesületei, mint a Budapesti Áru- és Értéktőzsde, a Magyar Gyáriparosok Országos Szövetsége, a Magyar Kereskedelmi Csarnok, az Országos Iparegyesület, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés, a Budai Kereskedelmi Testület, a Fővárosi Malomegyesület, a Magyar Bortermelő és Borkereskedők Országos Egyesülete, a Magyar Fakereskedők és Faiparosok Országos Egyesülete, a Magyar Hajózási Egyesület, a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesülete, a Magyar Vasművek és Gépgyárak Egyesülete – hogy csak a fontosabb résztvevőket említsük – vezetőségi delegátusokkal vettek részt. –Az értekezlet – jóllehet nem egy megnyilatkozásában mutat gazdasági hegemonisztikus törekvéseket – valódi jelentősége abban mutatkozott meg, hogy főbb felszólalásaiban félreérthetetlenül kimutatta a Romániával és Szerbiával szembeni ismételt vámháborús feszültség okait. A főokot az értekezlet felszólalói a magyar gazdasági és politikai érdekekkel ellentétes délkelet-európai német gazdasági expanzióban jelölték meg, mely a monarchiától – a magyar nagybirtokos-agrárius körök támogatásával – valósággal kikényszerítette a délkelet-európai szomszédos államoknak súlyos veszteséget okozó s a politikai ellentéteket kiélező alaptalan és indokolatlan állategészségügyi zárlatokat. – A Balkán-szerződésekről tartott fővárosi értekezlet felszólalásai közül Engel Aurél, a Pesti Lloyd Társulat főtitkára (A) és Szende Pál, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés főtitkára (B) felszólalásait, illetve a felszólalások részletét, mutatjuk be.

² Közli: A Balkán-szerződések tárgyában 1909. március 7-én megtartott értekezlet, Bp. 1909, Pesti Lloyd Társulat nyomdája, 13–29. l.

egyszer s mindenkorra – az a félig valóság, félig álom, hogy a Duna – mint Ausztriában előzőleg mondani szokták volt – osztrák folyam. Mindamellet megállapítható az, hogy a természetes viszonyoknak következménye gyanánt az ezt követő időben is, bár nem oly korlátlanul, de mégis fennmaradt kereskedelmi hegemoniánk a Balkánon. A helyzet belső meggyengülését folytatólag Ausztria politikai magatartása vonta maga után...

B

Szende Pál, az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés főtitkára felszólalása¹

...Miután az előadó úr és az előttem szóló tisztelt urak a kérdést a legfontosabb szempontokból már megvilágították, a magam részéről csak arra fogok szorítkozni, hogy lehető rövidséggel a Szerbiához való gazdasági viszonyunknak rendezésére vonatkozólag tegyek néhány megjegyzést. Mindannyian megnyugtatóssal olvastuk ama híreket, hogy a közös külügyminisztérium hajlandó Szerbiával természetesen oly formában és módon, amely megfelel az Osztrák–Magyar Monarchia prestige-ének, gazdaságpolitikai tárgyalásokba bocsátkozni. Nemcsak azért kelt ez megnyugvást, mivel ezt a módot a háborús bonyodalmaknak elkerülésére alkalmasnak találjuk, hanem azért is, mert ezáltal a kérdés visszaterelődik arra az alapra, ahonnan kiindult, és amely alap elhagyása az egész feszült külpolitikai szituációnak tulajdonképpen szülő oka. Általánosan hangoztatott igazság az, hogy a politikai események hátterében mindig gazdasági okok vagy érdekek állanak, de akinek ez iránt még kétségei voltak, eloszlathatja azokat a szerb kérdésnek egész története. Hogy politikai tekintetben Szerbiát mostan velünk ellentétes állásponton kell látnunk, ennek ha nem is kizárólag, de nagy részben oka az a szűkkeblőség, melyet a vámszerződések megkötésénél az agrárius befolyás túlnyomó volta folytán Szerbiával tanúsítottunk. Az előadó úr beszédéből is nyilvánvaló, de különben is általánosan ismert dolog, hogy mindaddig, míg Szerbiával való forgalmunk nagyobb korlátozásnak alávetve nem volt, a politikai viszony közöttünk jó vagy legalább is tűrhető volt, és Szerbia az utolsó két évtizedben sohasem okozott nekünk politikai nehézségeket. A fordulat akkor következett be, amikor 1905-ben mereven elzárkóztunk az elől, hogy Szerbiának forgalmi kívánságait tekintetbe vegyük. Nagyon jól tudom, hogy ez az elzárkózási rendszer nem egészen mi tőlünk indul ki, és hogy azt a lökést, melyet mi a Német birodalomtól kaptunk, tovább kell adnunk, az elzárkózást, mely nyugatról indult ki, nekünk kelet felé kell folytatni. Azonban itt is, mint rendszerint, a középen van az igazság, és a kérdést az dönti el, hogy az elzárkózást mely mértékben alkalmazzuk. Erre is lehet elmondani azt az ismert kaszárnyai történetet, hogy ha az ezredes elrendeli, hogy a legénység reggel nyolc órára az udvaron sorakozzék, akkor amíg ez a parancs szolgálati úton a legelső fokozatig, a napos káplárig eljut, ez a legénységet már reggel három órakor talpra állítja. Így voltunk mi a kereskedelempolitikai elzárkózás tekintetében is. Németország velünk 1905-ben az előbbi viszonyokhoz képest megszorító, de mindazáltal eléggé tűrhető szerződést kötött, és a mi agráriusaink ennek az ürügye alatt, felhasználva az 1905-ben a monarchia mindkét államában fennforgott alkotmányválságot, kieszközölték, hogy a nyugatról kiindult lökés Szerbia felé már egy igen erős taszítás, sőt rúgás alakjában adassék tovább, és szűkkeblőségük folytán kitört a szerb vámháború, s a parlamentileg el sem intézett kereskedelmi szerződés, különösen állatbehozatal tekintetében fokozottabban szigorú, mint a német egyezmény velünk szemben. Ha el is ítéljük, de mindenesetre meg tudjuk érteni annak a politikai eltávolodásnak az okát, amely Szerbiát ebbe a mostani meglehetősen kockázatos vállalkozásba és magatartásba belekergette. Nyilvánvaló mindenki előtt, hogy Szerbia csak a monarchián keresztül juthat az európai piacra, nyilvánvaló az is, hogy Szerbiának legtermészetesebb piaca Magyarországon van. Más részről pedig Magyarország ipari produktumainak és kapitalisztikus terjeszkedésének legközelebbi és legalkalmasabb terrénuma Szerbia. Így a két állam között okvetlenül létre kell jönni egy oly megegyezésnek, mely ha nem is elégíti ki mindkettőnek érdekeit teljesen, de mindenesetre tűrhető viszonyt biztosít mindkettőnek, mert különben a hátrányok mindkét félre nézve okvetlenül bekövetkeznek. Hogy a magyar ipar és a magyar fogyasztás, sőt a magyar mezőgazdaság is mennyit szenvedett ezen

¹ Közli: A Balkán-szerződések tárgyában 1909. március 7-én megtartott értekezlet, Bp. 1909, Pesti Lloyd Társulat nyomdája. 49–52. l. – Szende Pál (1879–1934), a polgári radikalizmus egyik vezető publicistája. 1908 óta az OMKE főtitkára, egyben az OMKE c. lap szerkesztője. A Társadalomtudományi Társaság egyik alapítója. 1918–19-ben pénzügyminiszter.

rövidlító rendszabály folytán, azt már az előttem szólók elmondották és bebizonyították, Szerbiára nézve pedig bővebben igazolni nem szükséges. Ennélfogva ismétlem, mindnyájan megnyugvással üdvözölhetjük a külügyi kormány által bejelentett tárgyalásokat, melyeket nem kell úgy felfogni, mintha Szerbiának engedményeket adnánk, hanem csak az eddigi hibás iránytól való eltérést és a saját érdekeink helyesebb érvényesítését, különösen pedig ipari és kereskedelmi érdekeink megvédését.²

53

Az 1909. évi „kongrua-javaslat” képviselőházi vitája

A

1909 márc. 23

Lukács László (*Vasile Lucaciu*) román nemzetiségi képviselő¹ felszólalása a lelkeszi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898:XIV. tc. módosítását célzó törvényjavaslat („kongrua-javaslat”) képviselőházi általános vitájában²
Képv. Napló, 1906, XXV. 185–187. l.

Beszéde bevezető részében a felszólaló azt fejtegette, hogy a hazafiság eszméje a korabeli Magyarországon három tényezőtől tevődik össze. Az uralkodó iránti „feltétlen tiszteletből és engedelmességből”, a feltétlen törvénytiszteletből és az ország többnemzetiségű összetételéből és jellegéből.

Lukács László: ...Az állampolgárnak... amellet, hogy megtartja az állam szentesített törvényét, éppen lekiismereti szabadságánál, állampolgári meggyőződésénél fogva kötelessége megkritizálni, megbírálni, hogy jó-e, célirányos-e az a törvény. Ha jónak találja, megnyugszik benne; ha nem jónak találja, ámbár teljesíti, de bírálat tárgyává tévén, annak megváltoztatására akar törekedni törvényes alkotmányos úton, hogy ugyanazon az úton, amelyen hozatott a törvény, meg is változtassék. Ez a második feltétele a hazafiságnak.

Harmadik feltétele az, hogy Magyarországon, amely egy polyetnikus, egy polyglott állam...
(Zaj.)

Zakariás János: Nemzeti állam, nem polyglott állam! Ez a hazafiság?

Elnök: Csendet kérek.

Lukács László: A különböző nemzetiségek éppen a törvény alapján egy egységes politikai nemzetet képeznek, tehát itt ezen nemzetiségekre kell tekintettel lenni a hazafiság megállapításánál, és a harmadik feltétel az, hogy mindenki feltétlenül és mindenek felett saját fájához ragaszkodjék, mert saját faja az édesanyja, és aki a saját édesanyjához nem lesz hű, ahhoz nem tud ragaszkodni, az nem lesz jó sem barát, sem apának, sem semmi tekintetben állampolgárnak.

Mi, akik az állampolgárok ténykedését, működését látjuk itt Magyarországon, már tudjuk a való tényekből, hogy mit jelent Magyarország keresztény társadalmában a félremagyarázása ezen nagyszerű eszmének, a hazafiság szent eszméjének. Tudjuk azt, hogy ezen félremagyarázás által milyen politikai demoralizáció fogja el az egyes embereket, és ha az egyes emberekben meg-

² Hasonló értelemben nyilatkozott a kérdéstről az ankét harmadik jelentős felszólalója, *Matlekovits Sándor*, az Országos Iparegyesület elnöke is. (Uo., 52–58. l.)

¹ Lacfalusi gör. kat. román lelkész.

² A házelnök tisztjét a felszólalás időpontjában *Justh Gyula* látta el. – Hasonló értelemben szólalt fel, és *Lucaciu* indítványához csatlakozott a következő tárgyalási napon, 1909. márc. 24-én *Damián Vazul* román nemzetiségi képviselő is. (Uo., 205. l.) – A törvényjavaslat vitája előtti hetek jelentős nemzetiségpolitikai eseménye volt még *Pop Cs. István* román nemzetiségi képviselő és gr. *Andrássy Gyula* 1909 márciusi képviselőházi vitája Andrásznak az oravicai alkotmánypárt elnökéhez intézett választási támogató levele („*oravicai korteslevél*”) tárgyában. (Képv. Napló, 1906, XXIV. 118–120. l.) – Mint ismeretes, a belügyminiszteri támogatással bejutott, az időközben elhunyt *Brediceanu* Coriolan mandátumát elnyerő román származású *Siegescu József* azután kormánytámogató programmal jelentkezett az országgyűlésen.

nyilvánuló politikai demoralizáció átmehet a papi testületekre is, akkor semmiféle kongrua nem segíthet abban az irányban, hogy a pap erkölcsi, nemesítő tekintetben, kultúráilag emelő tekintetben közreműködhessék a haza, az állam érdekében.

Zakariás János: Ilyen kétszínű beszéd!

Lukács László: Ezzel precizíroztam a magam álláspontját, és ezzel az állásponttal kongruens ezen javaslat indokolásának egy része. Az, amit mondtam, magának az államnak is alapelvét kell hogy képezze, és benne foglaltatik a kongrua-javaslat indokolásában is ez a politikai állapot, ez a politikai alap. Miután tehát mi kifejezetten ezen politikai alapon állunk, emelhet-e vallási okosan, alaposan, objektíve vádat ellenünk a hazafiság tekintetében? Bizonyára senki sem. Maga a vallás- és közoktatásügyi miniszter úr azt mondja az indokolásban (*olvassa*): „Magában értetődően, hogy amit az állam erre a célra áldoz, azt ahhoz a feltételhez kell kötnie, hogy az ekkép segélyezett egyházak és lelkészek az egységes magyar nemzeti állam hűséges támaszai legyenek (*Élénk helyeslés.*), az állammal szemben is minden törvényes kötelességüknek megfeleljenek.” (*Élénk helyeslés.*)

Nagyon helyes, csak hogy kétféle dolog van itt, két része van ennek a politikai nyilatkozatnak. Éppen azért hozom ezt fel itt a képviselőház előtt, hogy határozott nyilatkozatot kapjak az igen t. kultuszminiszter úrtól, hogyan érti ezeket a dolgokat: úgy-e, amint az a katolikus egyház illető tényezői által ki van fejezve törvényértékű konstitúciókban, amint ez az államtörvénybe be van cikkelyezve...

Zakariás János: Ahogy az ezeréves Magyarország története mutatja!

Elnök: Ne méltóztassék folytonos közbeszólásokkal zavarni a szónokot. Ezt tiltja a házszabály!

Lukács László: ...vagy pedig legyen kegyes nekem megmagyarázni, hogy ezen keretekbe hogy fér bele politikai enunciaciójának első része, amely így szól (*olvassa*): „Az ekként segélyezett egyházak és lelkészeik az egységes magyar nemzeti állani hűséges támaszai legyenek.” (*Élénk helyeslés.*)

Most kérem a miniszter urat, legyen szíves nyíltan megmagyarázni, mert ezt még illetékes helyről nem hallottuk, mit ért ez alatt „egységes magyar nemzeti állam”. (*Nagy zaj és mozgás.*) Ne méltóztassék ezt olyan könnyű dolognak venni. (*Zaj.*) hogy ebbe a keretbe belefér-e a tételes törvény által kifejezett álláspont, amely azt mondja, hogy az itteni nemzetiségek saját egyéniségük, saját kultúrájuk fejlesztése érdekében mindent szabadon cselekedhetnek az államkormány védszárnyai alatt, hogy ebbe beleférünk-e mi etnográfiai individualitásunkkal, nemzeti nyelvünkkel, kulturális érdekeinkkel, igen vagy nem? Ha igen, akkor szent a békesség, ha nem, akkor nem kell nekünk ilyen nemzeti állam, mert az államellenes, mert az állam majdnem többséget képező polgárait kizárja a hazafiság eszméjéből. Ezt mi nem fogjuk tűrni soha. (*Nagy zaj.*)

Hogy mennyire igazam van, felolvasom magukat a tételes törvényeket. Itt van az 1868:IX. tc., amelynek 6. §-a így szól (*olvassa*): „Ugyancsak a minisztérium fogja eszközölni a görög-keleti vallású román püspöki zsinat felterjesztéséhez képest, az illető főpásztorokon kívül 30 egyházi, 60 világi és ezek közé választandó 10 határvidéki követből álló görög-keleti vallású román nemzeti egyházi gyülekezet mielőbbi összehívását.” Méltóztatik látni, görög-keleti román nemzeti egyház, tehát a görög-keleti vallásnak ezen a törvénybe iktatott institúciójához kell minden lelkésznek szívéből és lelkéből ragaszkodnia. Ez az első feltétel.

Barta³ Ödön: Az első feltétel az, hogy magyar érzelmű legyen!

Lukács László: Ott van az 1868:XXXIX. t.-cikknek intézkedése a gyulafehérvári gör. katolikus érsekség s a lugosi és szamosújvári gör. katolikus püspökségek felállítására. Ezt is figyelmen kívül hagyta az igen t. miniszter úr, amikor ezen indokolást megszerkesztette. Nevezetesen ezen egyházi provincia illetékes egyházi főhatósága, a római szentséges atya 1853. évi „Ecclesiam Christi” című enciklikájában meg van állapítva, tehát törvényerővel bíró konstitúció alapján lett meghozva az említett törvénycikk. Ebben az enciklikában pedig világosan és minden kétséget kizárólag meg van mondva, hogy ezen érsekség: „in ecclesiasticam provinciam Graeco Cath. unitam. linguae romanicae”, „lingua romana”, tehát román nemzeti egyház ez a mi egyházunk.

Közbeszólás: Román nyelvű!

Lukács László: Nyelvében él a nemzet!

Barta Ödön: Ezt beszélheti otthon a malom alatt...

³ Bereg megye felvidéki kerületének függetlenségi és 48-as párti képviselője.

Lukács László felszólalása végén indítványt terjeszt be. – Kéri a Házat, utasítsa a vallás- és közoktatásügyi minisztert a törvényjavaslat visszavonására, majd egy olyan törvényjavaslat beterjesztésére, „mely a bevett vallásfelekezetek törvényben biztosított autonómiáját ne sértse, s az illető lelkészek állampolgári s politikai lelkiismereti szabadságát ne érintse”. – A törvényjavaslatot nem fogadja el.

B

1909 márc. 26

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter válasza Lukács László (Vasile Lucaciu) határozati javaslatára a lelkészi jövedelem kiegészítéséről szóló 1898:XIV. tc. módosítását célzó törvényjavaslat („kongrua-javaslat”) képviselőházi általános vitájában¹

Képv. Napló, 1906, XXV. 227–228. l.

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: ...Lukács László t. képviselőtársam határozati javaslatában, amelyről talán természetesnek fogja találni, hogy nem fogadom el, talán ő sem várta, hogy el fogom fogadni.

Lukács László: De igen!

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: Ha várta, nagyon sajnálom; én is sok illúzióból ábrándultam ki hosszú közpályám alatt, ő vele is megeshetik. (*Derültség.*)

T. képviselőtársam az egész vonalon minden olyan intézkedést kifogásol a törvényjavaslatban, amely nemzeti érdekek megóvását célozza, és nem tudja azok indokát felfogni. Szívesen szolgáltam volna ezen intézkedések szükségének indokolásával, azonban nagy örömmre ezen kötelezettség alól maga Lukács László képviselő úr felmentett engem, és ez – a Ház idejére való tekintettel – nagy örömmre szolgál. (*Halljuk! Halljuk!*) Mert az ő beszédében az egyik tétel az, hogy legyen szíves, úgymond, a miniszter megmagyarázni, mert én ezt még illetékes helyről nem hallottam soha, hogy mit ért egységes magyar nemzeti állam alatt. (*Halljuk! Halljuk!*)

Másik tétele pedig az, hogy ő az 1868:IX. törvénycikk 6. §-ából, mivel a kérdéses egyház ott görög-keleti román „nemzeti” egyháznak van nevezve – olyan időben keletkezvén e törvénycikk, midőn a terminológia megválasztásában még nem voltunk eléggé óvatosak –, (*Úgy van! Úgy van! a jobb és a bal oldalon.*) azt a következtetést vonja le (*Halljuk! Halljuk!*), hogy ennek a nemzeti egyháznak nemzeti jellegéhez – már ti. román nemzeti, helyesebben mondva nemzetiségi jellegéhez – való ragaszkodás első kötelessége minden lelkésznek és csak mellékesen, amennyiben ezzel összeférhet, tehet ő szolgálatot az ő egyházának. (*Mozgás.*) Mikor pedig a görög katolikus román uniált egyházzól szól, akkor ő a pápának, megvallom a mi közjogunk szerint szabatosabban formulázott intézkedését – mert a pápa nem román nemzetről, hanem „linguae romanae”-ről szól – szintén úgy akarja lefordítani, hogy az is „nemzeti”-ről beszél, és a román görög katolikus egyházra nézve is, amelyhez ő tartozik, ezt a kötelezettséget akarja megállapítani, hogy ti. első kötelezettségük a románsághoz való intranzigens ragaszkodás. (*Mozgás.*)

A t. képviselő úr maga is ezen egyház lelkészeinek egyike, mégpedig nem is a legutolsók közé tartozik értelmi tekintetben és tekintélyre nézve. Hátha vannak ott olyanok – és kell hogy mások is legyenek, mint ő –, akikre nézve az egységes magyar nemzeti állam fogalma nem tiszta és nem világos; ha vannak olyanok, akik első kötelességüknek az ő egyházuk nemzetiségi jellegének fenntartását tekintik, és csak mellékesnek tekintik a vallási szempontokat... (*Úgy van! Úgy van! balfelől. Mozgás. Halljuk! Halljuk!*)

¹ A miniszteri válasz elhangzásakor a házelnök tisztét *Justh* Gyula töltötte be. – A beszédet követő szavazás során a vitában felmerült ellenzéki ellenindítványokat, *Lukács* László (Vasile Lucaciu) és *Nagy* György határozati javaslatait a Ház többsége leszavazta. (Uo. 229–230. l.) – A törvényjavaslat részletes vitájában *Lukács* László (1. §-nál, uo., 231. l.) és *Pop* Cs. István (3. §-nál, uo., 234–235. l.) is felszólalt. – *Pop* Cs. István felszólalása, amelyben a törvényjavaslat 3. §-ának kihagyását kérte, különös tekintettel arra, hogy az összefügg az 1840:VI. tc.-kel – mely szerint az országban papi teendőket magyarul nem tudó egyén nem láthat el –, kisebb nemzetiségi vitát váltott ki. Véleménye támogatására felszólalt *Damián* Vazul román nemzetiségi képviselő is. (Uo., 238–239. l.) – Az indítványok feletti szavazásban mind *Lukács* László, mind *Pop* Cs. István indítványát leszavazták. (Uo., 232., ill. 240. l.) Említést érdemel, hogy Apponyi válaszában ez alkalommal eltekint az „egységes magyar nemzeti állam” fogalmának kifejtésétől.

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter: ...ha vannak, akik ezt tekintik az elsőnek: akkor ő maga megállapította a Ház előtt azt (*Úgy van! Úgy van!*), hogy amikor ilyen áramlatok léteznek egyes egyházakban, akkor ezekkel szemben kautélákat kell szerezni. (*Élénk helyeslés és taps a bal oldal és jobb felől.*) Mert én abból a lehetetlen helyzetből akarom a magyar államot kiszabadítani, hogy a saját pénzén erősítse meg és támogassa azokat, akik az egységes magyar államot vagy nem értik, vagy nem ismerik, avagy annak szolgálatába éppen nem, vagy csak feltételesen akarnak lépni. (*Élénk helyeslés és taps a bal oldalon és jobb felől. Mozgás a középén.*)

54

Iratok Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) magyarországi fogadtatásának 1909. évi irodalmából

A

[1909 júl.]

Részlet Jászi Oszkár bírálatából Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) „Racialproblems in Hungary” című munkájáról¹

Scotus Viator legújabb könyvét² utolérte mindazok sorsa, akik magyar politikai dolgokról az uralkodó klikkeknek kellemetlen dolgokat mernek elmondani: megrágalmazták, elferdítették, vagy agyonhallgatták. A művelt magyar közönség körülbelül ezeket a mendemondákat tudja a munkáról: valami zsidó származású, a bécsi körök által felbérelt firkász, avagy a pánszláv politika által megfizetett külföldi zszurnaliszta, vagy – a legjobb esetben – egy a tótok által becsapott naiv angol író nagy könyvet írt Magyarországról, mely durva megrágalmazása a magyar nemzet történelmének, jogainak, intencióinak. Aljas, rosszhiszemű vagy tudatlan pamflet, mellyel nem érdemes vitatkozni. Sőt újabban kisült, hogy plágium is. Holmi zug tót lapocskából van össze-ollózva. Bárki is írta, bárhonnan is vette: az egész könyv féktelen, fanatikus, tudatlan támadás nemzetünk ellen...

Ezeket vagy ehhez hasonló kijelentéseket olvashattunk sajtónk azon részében, mely nem a teljes agyonhallgatás taktikáját választotta a kényelmetlen idegen ellen. Ezt a nótát fújták hatalmas grófok, a szegény kis vidéki pausálista közvéleményfaragók egyaránt.

A Huszadik Század és olvasóközönsége jól ismeri már ezt a kórust, hisz szemben találta magával mindannyiszor, valahányszor egy-egy komoly és bátor szó hangzott fel idehaza is, mely nyíltan megbíráta politikai és társadalmi állapotainkat.

Ennélfogva kettős kötelességünk a proskribált könyvvel behatóan foglalkozni; először, mert állami fejlődésünk legalapvetőbb problémájáról, a nemzetiségi kérdésről szól olyan hatalmas irodalmi apparátussal, melyhez foghatót magyar könyvekben is alig keresnénk; másodsor, mert egy ilyen idegen ügyéről van szó, kit írói becsületében támadtak meg, s ki magát, a dolgok természetére szerint, csak igen kedvezőtlen körülmények között védheti.

A mű szerzője R. W. Seton-Watson angol publicista, aki az utolsó négy évet kizárólag a magyarországi nemzetiségi kérdés tanulmányának szentelte, hazánkat beutazta, s tanulmányai érdekében – miként a mindenkor pontos és szabatos idézetekből is látható – magyarul is megtanult. Közel 300 könyvet és brosúrát tanulmányozott át könyve megírásához, hogy a napilapokat és folyóirat-irodalmat ne is említsük. És ez a hatalmas bibliográfia könyve végén nem pusztán dísz; a nagy anyag egy jó részére nézve magam is állíthatom, hogy szerző lelkiismeretes és éles kritikai érzékű kutató, kit sem magyar, sem nemzetiségi túlzásokkal félrevezetni nem lehet. Már a munka külső megjelenése is impozáns, nagy 540 oldal számos képpel – a tót nép életére, kultúrájára és vezéreire vonatkozókkal –, statisztikai kimutatással és egy térképpel.

¹ A közlemény címe és lelőhelye: *Scotus Viator Magyarországról*. Huszadik Század 1909. XX. 60–72. l.

² *Racial Problems in Hungary*. London, Archibald Constable and Co. 1908. Ára: 16 sh. [A cikk jegyzete.]

A könyv bevezető lapjait is elég olvasni ahhoz, hogy minden jóhiszemű és elfogulatlan ember hite meginogion a szerzőre szórt kifakadásokkal szemben; annyira komoly, művelt, határozott és jóhiszemű az a hang, mely a lapokról megszólal. Kibérelt lelkiismeretű ember így nem tud írni. (Tessék ezzel szemben elolvasni amaz urak írásainak hangját, szellemi és erkölcsi habitusát, akik a plágium vádját minden bizonyíték nélkül fölvetették. Micsoda különbség!)

Ezt az első impressziót a könyv minden lapja erősíti, s végül az egésznek kritikai felül vizsgálása objektív igazsággá érleli...³

B

1909 júl. 28

Justh Ferenc, Turóc vármegye főispánja jelentése gr. Andrássy Gyula belügyminiszterhez Scotus Viator (R. W. Seton-Watson) 1909. júl. 14–15-i turócszentmártoni látogatásával kapcsolatban,

2 melléklettel

B. M. res. 1909–750 (784/909)

(Kézírásos eredeti irat.)

64/biz. szám.

Nagyméltóságú magyar királyi
Belügyminiszter Úr!

Nagyméltóságodnak folyó évi július hó 17-én 750/res. szám alatt hozzám intézett rendelete folytán Scotus Viatornak itteni szereplését illetőleg a turócszentmárton-blatncai járás főszolgabírója részéről hozzám tett jelentést eredetben felterjesztvén, megjegyzem, hogy Scotus Viatornak itteni tartózkodása *mélyebb nyomokat nem hagyott hátra, és az idevaló nemzetiségi vezéregyéniségek sem tulajdonítanak látogatásának nagyobb súlyt.*¹

Fogadja Nagyméltóságod mély tisztelem nyilvánítását

Turócszentmártonban, 1909. évi július hó 28-án

1 melléklet.

(Turóc Vármegye
Főispánja
körpecsétje)

Justh Ferenc s. k.

784. 909²

Res. 750

³ Az időszak kiterjedt nemzetiségi röpiratirodalmából említést érdemel még a budapesti „*Demokratia*” szabadkőműves páholy 1909. febr. 7-én tartott ankétja (A magyarországi nemzetiségi kérdés, 1909), Kaposi Lajos (*Andrássy törvényjavaslata a nemzetiségi kérdés szempontjából*, Bp. 1910.) és Ajtay József (*A magyarországi nemzetiségi kérdés mint üzlet*, Bp. 1909.) vitairata és pamfletje, valamint *Herczeg* Ferencnek a magyar polgárságról a Pester Lloyd 1908. karácsonyi számában írt cikkének – feltehetően *Szende* Pál tollából megjelent – elismerő kommentárja a Huszadik Században. (1909. 19. köt. jan., 1. sz., 81–83. l.)

¹ A kiemelt szövegrész piros ceruzával aláhúzva és a lapszálon is ugyanígy jelölve.

² Rájegyzés. – Az irat felzetén a köv. olvasható: „Előirat. 750/909/res. Irattárba (olvashatatlan kézjegy) 909 VIII/31. Mattyasovszky s. k. K X/6. V[ásár]helyi s. k. – M. Kir. Belügyminisztérium Reservát Osztálya. Érkezett: 1909. VII/30-án. Szám: 784 Res”.

1. sz. melléklet:

1909 júl. 16

Belügyminiszteri átirat-fogalmazvány Justh Ferenc, Turóc megye főispánjához a „Národnie Noviny” szlovák nemzetiségi hírlapban R. W. Seton-Watson turócszentmártoni fogadtatásáról megjelent közleményről készült lapkivonattal kapcsolatban kért részletes jelentés tárgyában¹

B. M. res. 1909–750
(Kézírásos fogalmazvány.)

Bizalmas.

Turóc vm. főispánjának.

Leír. lapszemléből.²

Felkérem ennél fogva Méltóságodat, hogy ez ügyre nézve hozzám mielőbb részletes felvilágosító jelentést tenni szíveskedjék.

909 VII/16
[olvashatatlan kézjegy]

Mattyasovszky s. k.

K. VII. 17.

Tót lapszemle.³

² A turócszentmártoni *Národnie Noviny* nemzetiségi tót lap 1909. július 15. számában megjelent közlemény szerint *R. W. Seton-Watson, írói néven Scotus Viator angol író július 14-én meglátogatta Turócszentmártont, hol a tótok a Dom-ban estélyt rendeztek tiszteletére és több pohárköszöntőben mondtak hálát Scotus Viatornak, hogy irodalmi munkáiban a tótok védelmére kelt. – Erre Scotus Viator azt válaszolta: „Mikor tót vidékre jövök, mindig fáj nekem, hogy Ruskin, az egyik legnagyobb angol író már meghalt. Ruskin egész életén át oly népet keresett, melyet az utolsó viskóig áthatott a művészi érzék, de ilyen népet nem talált. Ha élne, neki ajánlottam volna a tótságról írott könyvemet azon megjegyzéssel: íme, találtam ilyen népet: ezek a tótok.”*

Ugyanezen napon meglátogatta a turócszentmártoni tótokat a szentpétervári közlekedési mérnökök intézetének tanára, Románov Dementievics Sándor, akit Hurbán Szvetozár lapszerkesztő köszöntött föl.²

Bpest 1909. VII. 16.

L. Stojits s. k.

Vodicska s. k.

¹Az irat felzetén az alábbi, fekete tintával kézzel írt tárgyi megjelölést találjuk: „Turócszentmártoni „Národnie Noviny” c. lapban R. W. Seton-Watson angol író látogatására vonatkozólag megjelent közlemény.” – A szóban levő közlemény a lap 1909. júl. 15; 82. számában, a hírovtatban (*Chýrník* – 3. l.) jelent meg *Vzácný host*(Kedves vendég) címmel.

² Piros ceruzával zárójelbe foglalt utalás az alábbira, ill. ott az átiratfogalmazvány e helyére.

³ A fogalmazvány kézírásos melléklete; a kiemelések piros ceruzával aláhúzva, Scotus Viator szavai és az utolsó bekezdés mellett a lapszélén is többszörös piros ceruzajellel.

2. sz. melléklet:

1909 júl. 28

*Ujhelyi Attila turócszentmárton-blatnicai főszolgabíró jelentése
R. W. Seton-Watson turócszentmártoni látogatásáról*

B. M. res. 1909–750
(Gépelt eredeti irat. *)

6/1909. eln. sz.

Méltóságos Főispán Úr!

Méltóságos Főispán Úrnak hozzám intézett becses rendeletéhez képest van szerencsém Scotus Viatornak Turócszentmártonban megjelenése alkalmából történeteket a megejtett nyomozás eredményéhez képest a következőkben előadni:

R. W. Seton-Watson, aki Scotus Viator írói néven szerepel, f. hó 14-én tényleg Turócszentmártonba érkezett s a Dom nevű szállodában megszállva, az ugyanezen épületben levő tót kassinó helyiségében Dr. Vanovics János ügyvéd s a kassinó elnöke, Mudrony Pál, Mudrony János és Dula Máté ügyvédek, Hurban Szvetozár és Skultéti József lapszerkesztők és írók társaságában vacsorált s ez alkalommal vacsoráját mindenki étlap szerint külön rendelte meg.

Ezen vacsorai együttlét alkalmával Dr. Vanovics János köszönetét mondva megjelenéséért, ötet mint a kassinó elnöke üdvözölte. Ezt követőleg Mudrony János németül¹ szólalt fel s megköszönte, hogy Scotus Viator a *tótokat felfedezte s létök* felől a nemzeteket megösmertette. Erre végül Scotus Viator *német nyelven szólalt* fel s a národnie noviny f. évi júl. 15-éről kelt számában közölt felköszöntőt mondta.

A kassinóban ugyanakkor több más kassinói tag is volt, ezeket azonban mint jelenlévőket nem is tekintették.

Mindezeket egy a kassinóban volt tagtól tudom, aki még megjegyezte, hogy úgy Mudrony, mint Scotus Viator felköszöntőjének tartalmát komolyan senki sem vette s mindkettő csak kölcsönös udvariaskodás jellegével bírt.

Következő nap Mudrony Pál házánál ebéd volt, amelynél hasonlóképp csak a vezető tót emberek vettek részt. 15-én d.u. a Stránye nevű erdőbe rándultak ki; ezen két helyen történtek lefolyása részleteit kitudnom nem sikerült, épp úgy mint nem sikerült az állítólag itt megfordult Romanov Dimitievics Sándorra és Hurban Svetozárnak hozzá intézett felköszönt[ő]jére vonatkozólag valamit megtudnom.

Turócszentmárton, 1909. évi július 28-án

Ujhelyi s. k.
főszolgabíró

* Felzete szerint beérkezett keltezése napján, 64. sz./biz. rájegyzéssel.

¹ A kiemelések piros ceruzával aláhúzva.

A magyar munkássajtó közleményei a koalíciós korszak befejező szakaszán a nemzetiségi kérdéstről

A

1909 júl. 2

A „Népszava” közleménye a román orvosoknak a budapesti nemzetközi orvoskongresszusról való távolmaradásukat bejelentő emlékiratáról¹

Kemény igazságok vannak ebben a memorandumban, amellyel a román orvosok megokolják, miért nem jönnek el a budapesti nemzetközi orvoskongresszusra. A tüntető távolmaradás szokatlan ilyen tudományos kongresszuson, s megokolásától függ, komikus lesz-e vagy súlyos és hatásos tüntetés.

Ez a tüntetés nem lesz komikus, és nem lesz hatástalan, ha a nemzetközi orvostudomány művelői, akiknek jórészt hivatásuk is demokratává teszi, elolvassák ezt a Bukarestből most szétküldött memorandumot.

A terjedelmes memorandum (a bukaresti lapokban egy egész oldalt foglalt el), mely francia, angol, német és olasz nyelven van megfogalmazva, valóságos vádirat Magyarország és a magyar uralkodó osztály ellen. Elmondja a többi között, hogy Magyarországon három és fél millió román él elnyomva. A román intelligencia nem fejezheti ki gondolatait írásban, mert azonnal börtönbe kerül. A legutóbbi két évben a magyar törvényszékek a román újságírókat 182 évi börtönnel és 300 ezer korona pénzbírsággal sújtották. A magyar határt Románia szellemi termékeitől teljesen elzárták. Az előkelő román napilapok és folyóiratok ki vannak tiltva Magyarországból. A románok gyülekezési jogát a Hieronymi-féle rendelet² teljesen konfiskálta. A románok nincsenek arányosan képvisel-

¹ A közlemény címe és leőhelye: *Kemény igazságok*. Népszava 1909. júl. 2; 155. sz. A közlemény éles megvilágításba helyezi a koalíciós kormányzat nemzetiségnyomó politikáját, ugyanakkor azonban jellegzetes megnyilatkozása annak a szűk látókörű korabeli magyarországi szociáldemokrata szemléletnek, mely szándékosan szemet hunyt a Magyarország és a magyar nép ellen folyó, nem kevésbé igazságtalan és jogtalanul általánosító politikai propaganda-hadjárat nyilvánvaló ténye felett. – A kérdéssel egyébként a lap újabb tudósításokban is foglalkozik. (*A sovinizmus a vádlottak padján*. – *A cseh orvosok távolmaradnak a kongresszusról*. – Népszava 1909. aug. 5. és 27; 184. és 202. sz.) – Hosszabb cikkben közli a szomszédos állami orvosdelegációk elmaradását a hazai román munkássajtó is. (*Congresul medicilor și naționalistii* – Az orvoskongresszus és a nacionalisták. – Glasul Poporului 1909. szept. 5; 9. sz.) – A magyar munkássajtó bemutatott közleményei időszakában nemzetiségi képviselők mentelmi ügyei körül heves viták zajlanak a képviselőházban. A sorozatos mentelmi polémiák szakaszát a „Novoszelo-ügy” vezette be. *Csizmadia* Endre, a képviselőház jegyzője 1909. júl. 5-én olvasta fel a horvát-szlavon kormányzat, pontosabban a br. *Hauch* Pál horvát bán által, egy a bán elleni kisebb demonstráció miatt letartóztatott *Novoszelo* Mátyás (Matija Novoselo) ügyében a horvát-szlavon képviselők részéről a képviselőházhoz beterjesztett beadványt, melyben a képviselőház összehívását kérték. – A nevezetes 1909. júl. 5-i ülésen *Supilo* Ferenc javaslatot terjesztett elő. Ebben a mentelmi jogában háromszor is megsértett horvát-szlavon képviselő ügyével kapcsolatos jelentős azonnali letárgyalását követelte. A Ház heves vita után 122 szavazattal 104 ellenében *Supilo* indítványát elvetette, és *Hédervári* Ferenc indítványát fogadta el, „mely szerint a Ház 8 napot tűz ki a mentelmi bizottságnak mint záros határidőt, jelentésének beadására”. (Vö. Képv. Napló, 1906, XXV. 318–321. l.) – A „Novoszelo-ügy” képviselőházi vitája 1909. júl. 10-én folytatódott, amikor a Ház kimondotta, hogy „Novoszelo Mátyás mentelmi joga megsértetett azáltal, hogy minden jogos ok nélkül lett letartóztatva”. (Uo., 326–329. l.) – Hasonló jelentőségű vita csak két alkalommal zajlott 1909 folyamán a képviselőházban. 1909. márc. 2-án *Polit* Mihály mentelmi ügyében, amikor a Ház többsége – *Zboray* Miklós pozitív előadói jelentése ellenére – a szerb liberális párti politikus mentelmi jogának felfüggesztése mellett döntött. (Képv. Napló, 1906, XXIV. 352–355. l.) – Ugyancsak negatív eredménnyel, *Szkicsák* Ferenc mentelmi joga felfüggesztésével zárult a szlovák nemzetiségi képviselő 1909. okt. 9. és 12. között tárgyalt mentelmi ügyének vitája is. (L. Képv. Napló, 1906, XXV. 405–417. és 430–432. l.)

² Hieronymi két betiltó rendeletéről van szó – a Román Nemzeti Párt működését betiltó 1894. évi rendeletről az alábbi szövegezéssel ad hírt az egykorú nemzetiségi sajtó: „Az ez évi [értsd: 1894. évi] jún. 16-i, 321. eln. sz., Szeben megye legfőbb hatóságához címzett rendeletben, melyet ez év jún. 20-án nemzeti pártunk elnökével is közöltek, a belügyminiszter törvénytelennek nyilvánította a Román Nemzeti

selve a parlamentben, mert 400 képviselő közül csak 15 román van, míg a románok az ország lakosságának egy ötödét teszik. Az adminisztrációból a románokat egyáltalában kizárták. A magyar kormány üldözi a román egyházat is, és legutóbb elrendelte, hogy a hittant is magyarul kell tanítani. Az Apponyi-féle iskolai törvények értelmében a román ifjúságot nem szabad anyanyelvén tanítani. A magyarok a románoknak egyetlen kegyeletes emlékét, a balázsfalvai szobrot is elpusztították. Mindehhez járul Vládné elítéltetése és az a rendelet, mely a magyarországi román diákoknak megtiltja, hogy a jassy-i diákkongresszuson részt vegyenek. Igaz, hogy a tudománynak nincs házája, végzi a memorandum, de a tudomány embereinek van nemzeti érzésük, és a tudomány is csak ott fejlődhetik, ahol szabadság van. Nem megyünk olyan országba, ahol véreinket elnyomják, és jogaikat elkobozzák.

A román orvosok látóköre egy kissé tágabb is lehetne: az a memorandum érdekesebb lenne, ha a román nép elnyomatását nem határolná úgy el a Magyarországon élő összes népek egyformán érzett elnyomatásától, és a nyelvi, közjogi szempontok helyett a gazdaságiakat domborítaná ki. Reméljük azonban, a hatása így is meglesz.

B

1909 júl. 14

A „Népszava” közleménye Popovici C. Aurél „Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich” című könyvéről és Ferenc Ferdinánd nemzetiségi kapcsolatairól: „A trónörökös és a nemzetiségi politika”¹,

1 melléklettel

Popovici Aurél, nagy műveltségű és éles eszű román publicista „Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich” (A nagy-osztrák Egyesült Államok) címen könyvet írt. E könyv az író azon fölfogását hirdette, hogy Ausztria-Magyarországnak federalisztikus alapon államszövetséggé kell átalakulnia, amelyben minden egyes nemzetiség demokratikus önkormányzati alapon lesz tagja a nagyosztrák államszövetségnek. Ezt a könyvet a magyar koalíciós kormány kitiltotta Magyarországból...²

Párt létét és tevékenységét, és annak további működését betiltotta.” (Cătră alégetorii români din Transilvania și Ungaria. – Az erdélyi és magyarországi román választókhöz. – Gazeta Trans. 1894. nov. 25; 249. sz. – Ezt a Hieronymi-féle rendeletet követte a Román Nemzeti Párt központi bizottságának (komité) 1895. jan. 6-i, ugyancsak Hieronymi által kiadott, feloszlató rendelete. – Vö. Iratok II. köt. 303. l., ill. uo., 275–276. l.

¹ Megjelent: Népszava 1909. júl. 14., 165. sz. – Popovici C. Aurél volt nagyszzebeni orvos, román föderalista nemzetiségi politikus és publicista. Korábban magyarországi nemzetiségpolitikai szerepléséről I. Iratok II. (Replika-ügy, Memorandum-per stb.), bécsi föderalista kapcsolatairól, uo., 435. l.

² A Népszava publicistája – felszínes okfejtéssel – indokolatlanul leegyszerűsíti a Popovici C. Aurél által közel félezer oldalas, valóban elsőrendű jelentőségű politikai tanulmányában kifejtett álláspontot. A Ferenc Ferdinánd legszűkebb politikai közirói köréhez tartozó román nemzetiségű publicista ugyanis – mint azt a gyűjteményünkben mellékletként közölt, hozzávetőlegesen 1906 márciusában közzétett utószava is igazolja – nem valamiféle modern államföderáció létrehívásán fáradozik. Popovici Aurél – akárcsak titkos kenyér adóját, Ferenc Ferdinándot, olthatatlan és kérlelhetetlen antagonizmus fűti nem is a magyar uralkodó osztályok, hanem az egész magyar nép, a magyarság egésze ellen. Ezért ajánlja a mellékelt utószó tanúsága szerint nem a nemzetiségi föderáció, az egyenjogú és egyenrangú rendezés tervét, tehát a Népszava felületes cikkírója szerint azt, hogy „Ausztria-Magyarországnak federalisztikus alapon államszövetséggé kell átalakulnia, amelyben minden nemzetiség demokratikus önkormányzati alapon lesz tagja a nagy és osztrák államszövetségnek”. Hanem a monarchia minden nem magyar nemzetiségének részvételét az „osztrák-németek”, „a német lakosság minden rétegének nagyszerű mozgalmában... a Lajtán innen és túl egyaránt”. Nyilvánvaló, hogy a valójában ausztrófil föderalista Popovici ebben sem őszinte, hiszen azt a „gyűjtő hatású eszmét” – mint a Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich zárszavában írja –, azt ugyanis, hogy „Ausztria németjei végre egy emberként lépjenek fel fajtájuk felszabadításáért Magyarországon”, minden bizonnyal csak átmeneti „taktikai megoldás”-nak tekinthette. Olyan megoldásnak, hogy a feltételezett „osztrák-német” szupremácia által letiport Magyarország romjain felépíthető lesz majd a magyarság kirekesztésével a monarchia nem magyar nemzetiségeinek valamiféle, demokratikusnak aligha nevezhető államszövetsége. Popovici azonban nem számolt a reális erőviszonyokkal. Az „osztrák-németek” általa elképzelt új típusú önkényuralma, az új Bach-korszak vagy akár egy enyhébb kiadású új Schmerling-provizórium nem volt többé keresztülvihető. Az uralkodó

Ferenc Ferdinánd trónörökös most Romániában van látogatóban. Jövendő „hú magyar nemzetét” még nem látogatta meg, bármennyire hívogatják csóválással, hízelkedéssel a magyar koalíciós lapok. Ferenc Ferdinándot a színajai pályaudvaron a magyarországi románok küldöttsége üdvözölte, s a küldöttség vezetője Popovici volt. Ugyancsak Popovici volt vezetője annak a küldöttségnek, amely egy föliratot adott át Ferenc Ferdinándnak; ezt a föliratot „a Habsburg korona országában született románok, akik kényszerítve voltak Romániában letelepedni”, adták át a trónörökösnek. Világos, hisz ezen körülírás a Magyarországból kiüldözött román nemzetiségi politikusokat, írókat és agitátorokat jelenti. Bizonyos, hogy ennek a fogadtatásnak tüntető jellege és a magyarországi nemzetiségi üldöztetés ellen irányuló éle van, s a trónörökös ezzel azt akarta kifejezésre juttatni, hogy ő nem azonosítja magát azzal a rendszerrel, amelynek ezek az emberek a száműzöttei. Bizonyos, hogy alkotmányos államokban helytelen és elítélendő, ha az uralkodó és környezete bármilyen módon beleszól a közügyekbe. De ennek az az előfeltétele, hogy alkotmányosság legyen, amelynek legyen ereje korlátozni az uralkodónak vagy megbízottjának illetéktelen állásfoglalásait. Magyarország uralkodóját azonban az osztályalkotmány nem igen gátolja ebben, s így még forma szerint sem kifogásolható, ha a hallatlan nemzetiségi üldözések miatt való fölháborodás utat tör magának ilyen tüntetésekben.

Ha a magyarországi románoknak módjukban volna itthon keresni nemzeti sérelmeik orvoslását, ha az alkotmányos élet jogai: választójog, gyülekezési, egyesülési jog és sajtószabadság nem volna elzárva előlük, bizonyára nem mennének Romániába panaszkodni. De mivel az oktalan sovinizmus itthon minden orvoslást elzár előttük, azért kénytelenek a külföldre menni, és az ilyen alkalmat fölhasználni. Az egyik fél oktalan sovinizmusa így hívja életre a másikat irredentizmusát.

De nemcsak ezt, hanem a másik fél sovinizmusát. Az a hit járja, hogy bukaresti diákok a trónörökös látogatása alkalmából kitűzött magyar zászlókat letépték, sárba tiporták és összetépték. Baráti érzületnek vagy a magyarok iránt érzett udvariasságnak ezt nem lehet nevezni. De akik oly kegyetlenül és embertelenül bánnak valamely nép hozzátartozóival, mint a magyarok a románokkal, azoknak ilyen kicsinyes és jelentéktelen visszatörölés miatt nem szabad úgy jajveszéklni.³

Melléklet:

[1906 tavaszán]

Popovici C. Aurel „Die Vereinigten Staaten von Gröss-Österreich” című könyvének utószava¹

„De ne beszéljenek mindig a Magyarországtól való elszakadásról! Segíteniök kell nekem, támogatniök kell engem!”² – mondta nemrégiben császáruk Sylvester birodalmi gyűlési képviselőnek, aki Ausztria Magyarországgal kapcsolatos nagy nehézségeit érintette. A monarchia minden nem magyar nemzetiségének és különösen az osztrák-németeknek kötelessége e császári felhívásnak eleget tenni, és a szorongatott birodalom segítségére sietni azzal, hogy mindnyájan egy táborba gyűlnek a magasztos harcra birodalmunk két széthulló „felének” újjáalakításáért.

Láttuk, mit nyernének azzal a németek.

Ez a program azonban mindnyájukat egyesíthetné, és szilárdan meg vagyok győződve arról,

– Ferenc Ferdinánd és körével szemben – is felismerte ezt, amikor a „föderatív legázolás” Popovici által sugalmazott módszere helyett megbízta Wekerlét a függetlenségi koalíció kormányának megalakításával. Más kérdés viszont, hogy a koalíció kormánya milyen mértékben vált szószerzővé az uralkodónak tett választójogi, a horvát-szerb koalíciónak adott nemzetiségpolitikai garanciák terén. Abban azonban kétségkívül Wekerlééknek volt igazuk, hogy Popovici nagy politikai rutinnal és erudícióval megírt, de a magyar népet az elmondottak értelmében létében támadó munkáját kiültették az országból.

³ A demagóg és a nemzetiségi kérdés bonyolultabb viszonylataiban járatlan cikkíró felelőtlen elírása. Amennyiben egyáltalán szó lehetett „kegyetlen és embertelen eljárásról valamely nép hozzátartozóival”, ezért egyedül és kizárólag a koalíciós kormány és az uralkodó osztályok elnyomó nemzetiségi politikája volt a felelős, s nem a magyar társadalom, a magyar nép – tehát nem „a magyarok” általában.

¹ A közölt utószó címe és leőhelye: *Schlusswort*. – Popovici, Aurel C.: *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*. Leipzig, 1906. Verlag Elischer. 425–427. I. [A szövegben előforduló kiemelések a szerzőtől.]

² Az idézet eredetije: „Sie sollten aber auch nicht immer von der Trennung von Ungarn sprechen! Sie müssen mir helfen, Sie müssen mich unterstützen!”

hogy akkor a német lakosság *minden rétegének* nagyszerű mozgalma jönne létre a Lajtán innen és túl egyaránt.

Minden arra a vélekedésre indít, hogy emellett kétségkívül mindenütt gyújtó hatású lehetne az az eszme, hogy Ausztria németjei végre egy emberként lépjenek fel fajtájuk felszabadításáért Magyarországon. Mindenki mélyen fellélegezne, életvidáman és harci kedvvel lépne sorompóba a szabadság és igazságosság ilyen Nagy-Ausztriájáért.

Korodi Lutz³ úr, az erdélyi szászok volt országgyűlési képviselője, akit a magyarok kiűldöztek az országból, szellemes „Magyar Rapszódiai”-ban ezt mondja⁴: „Ausztria németjein múlik, hogy ne hagyják magukat kihasználni, hanem *ők használják ki alaposan* azt az *előnyös politikai konstellációt, amilyen a pillanatnyi*, és amilyen most újból és újból előállhat. A lemondás akkor uzsorakamatokkal fog kifizetődni számukra. Ha csak egy évtizedre egyesülnének *egy cél elérésére*, akkor egy ideig ismét a mélyen begyökerezett individualizmusnak élhetnének...”

Tulajdonképpen az *egész* osztrák parlamentnek szembe kellene fordulnia a magyar⁵ fölényességgel, és hathatósan támogatnia a császár beavatkozását a viszonyok újjárendezése érdekében a birodalom feszesebb egységének jegyében.

„Igen, ez mind helyes, és azonnal keresztül kellene vinni, de hiszen hamarosan megint minden elképzelhető módon „béke” megkötésén fognak fáradozni a magyar koalícióval” – kiálthatnánk fel borúlátón. Nos, mi látjuk ám: az egész magyar, és az ahhoz oly bensőségesen és szemérmetlenül vonzódo bécsi zsidó sajtó most „békéért” eped. Ezek már mind valósággal *kikunyorálnák* azt a császártól. Ez a méltatlan statisztéria szeretné a trónt naponta ismételt „új tárgyalásokkal” zaklatni, hogy végre valahogyan elérjük a „*kibontakozást*”(!) Ez az: *a magyar uraknak már minden taguk reszket az uralkodóházzal, a nemzetiségekkel és egész Ausztriával szemben elkövetett brutális petárdapolitikájuk valószínű következményeitől!* Rossz lelkiismeretük kínozza lelküket. *Ők tudják a legjobban, hogy éppen a jelen pillanat különösen alkalmas a korona céltudatos beavatkozására: Magyarország nemzetiségeinek felszabadítására és az egész birodalom újonnan alapozására. Ösztönösen érzik, hogy ez*

nemcsak nagyon is lehetséges, hogy egy ilyen nagyosztrák újjárendezést *soha többé* nem válthat fel magyar fölény.

Kérdezzük tehát: ki tudja-e és ki fogja-e szolgáltatni császárunk a hatalmat a kossuthistáknak és szövetségeseiknek? Tudja-e és fogja-e császárunk ezeknek az egyesült hazaárulóknak és fel ségsértőknek a kezébe adni az eszközöket ahhoz, hogy e jelentős és nagy jövőjű monarchiát tönkretegyék?

Azt hiszem, *egyetlen Habsburg sem* követhet ilyen politikát. Semmi szín alatt. És ha a birodalomrombolók már amúgyis letört koalíciója *bocsánatért könyörögne* is – nem szabadna felemelni! A világ minden kincséért sem! Mert az e birodalom sokféle népének legvégső reményét is örök időkre megsemmisítené. A fiumei rezolúció és a birodalmi eszméről való letérés némely más jele ma csak kedélyhullámmá – akkor azonban szörnyű izzássá lángolna fel, és futótűzként ragadná meg a végleg kiábrándult népeket mind, a németeket is.

Az idő sürget, a birodalmat meg kell segíteni, a népek mind Ausztria táborában vannak és várnak a felszabadulásra a dualista iga alól, várnak császárunk megváltó tettére. A pillanat történelmi és örökre elhatározó: fennálljon-e vagy elpusztuljon a Habsburgok birodalma?

Még mindent jóvá lehet tenni, mindent meg lehet menteni.

Most vagy soha! Erről van szó.

³ É. Ludwig.

⁴ [A szerző jegyzete:] Lutz Korodi, *Ungarische Rhapsodien*, politische und minder politische. München 1905. Lehmann. 107. l.

⁵ Az eredetiben itt, és a továbbiakban: „magyarisch”.

C

1909 aug. 24

A „Népszava” cikke: A román újságírók memoranduma¹

A magyarországi román lapok közlik azt a memorandumot, melyet a magyarországi román újságírók az összes francia lapoknak megküldöttek, és amely ellenirata annak a táviratnak, melyet a magyar újságírók annak idején a francia újságírókhoz intéztek. A román újságírók a memorandumban azt mondják, hogy nem felel meg a valóságnak a magyar újságíróknak az az állítása, mintha a magyar sajtó mindig védelmére kelne a sajtó és lelkiismereti szabadságnak. A magyar sajtónak legnagyobb része közvetve vagy közvetlenül a magyar kormány zsoldjában áll, és még sohasem emelte föl szavát amaz üldözés ellen, mellyel a kormány a nemzetiségi sajtót elnyomja. A román lapokat a vasutakon nem engedik árusítani; a román lapok leveleit és táviratait szántszándékkal elkésve kézbesítik. A legutóbbi két év és négy hónap alatt a magyar bíróságok 226 nem magyar újságírót ítéltek el összesen 181 év, 3 hó és 6 napi fogságra, valamint 200.000 korona pénzbírságra. A magyar sajtó nemcsak hogy nem ítéli el az üldözést, de még folyton felhívja a kormányt, hogy szigorúan alkalmazza a törvényt a „nemzetiségi izgatók” ellen. Ilyen körülmények között Magyarországon a nem magyar újságírók sorsa valóságos mártírium, nyomorúság, börtön. A memorandumot a magyarországi összes politikai román lapok aláírták, kivéve a kormánypárti „Ungariát” és a „Luminát”, valamint a két görög egyház hivatalos lapjait: „Telegraful Románt” és az „Unireát”.

D

1909 aug. 28

A magyar munkássajtó újabb közleménye: A román egyház és a kormány közti konfliktus kiélesztése¹

A „Keleti Értesítő” írja:

A román egyház és a közoktatásügyi miniszter közt kitört konfliktusban tegnap óta szenzációs fordulat állott be. Az aradi román püspöki egyházmegye ugyanis tegnap Aradon a püspöki palotában teljes konzisztóriumot tartott, melyen Pap János görög-keleti püspök elnökölt. Az ülésen 18 konzisztórium tag vett részt. A konzisztórium hosszas és szenvedélyes vita után, melynek folyamán a közoktatási minisztert hevesen támadták, egyhangúlag kimondotta, hogy megtagadja Apponyi vallástanítási rendeletének végrehajtását, és egyúttal a hitoktatóknak fegyelmi büntetés terhe alatt megtiltotta, hogy a hittant más nyelven tanítsák, mint az egyház hivatalos liturgiai nyelvén, vagyis román nyelven.

A konfliktus második érdekes mozzanata, hogy Metianu érsek hivatalos lapja, a „Telegraful Român” ma érkezett számában hosszabb cikkben foglalkozik a konfliktussal, és leközi a konfliktust megelőző iratváltást. Ezek szerint Apponyi miniszter 1908. december 23-án átiratot intézett

¹ Megjelent: Népszava 1909. aug. 24; 199. sz.

¹ Megjelent: Népszava, 1909. aug. 28; 203. sz. – Az időszak végéről még egy érdekes vidéki sajtóközleményről adhatunk hírt. Vas Béla, a temesvári állami középiskola tanára, 1918 őszén a Károlyi-kormány bánáti kormánybiztosa és feltehetően a Korunk (1926–1940) későbbi munkatársa, közvetlenül a koalíciós kormány lemondása előtt *Délmagyarország és a román kérdés* címmel cikket írt a *Magyar Dél* temesvári folyóirat 1910. jan. 15-i számában. – Ebben tiltakozott az ellen, hogy antagonista tendenciákkal mérgezzék a bánáti népek, magyarok és románok közötti hagyományos jó viszonyt. Követelte, hogy az egész Dél-Magyarországra kiterjedő gazdasági intézkedésekkel vegyék elejét a román nép anyagi és szellemi elnyomódásának. „Mi lenne végre abból – kérdi –, ha a magyarságnak e végvárában nem a pópákkal fenekedő főszolgabíró, hanem a munkáshadseregekkel rendelkező gyár volna az úr!” – Széles körű szociológiai fejtegetéssel indokolja, hogy az egykorú sivár helyzetet mind gazdaságilag, mind kulturális eszközökkel fel kell számolni. „Kell, hogy mind ennek [é. a gazdasági és a szellemi elmaradottságnak] vége szakadjon a magyar állam érdekében... Az átkos félreértésnek útját kell vágni, s a megértés útját kell egyengetni...” – Az érdekes nemzetiségpolitikai nyilatkozatot közlő temesvári folyóirat nem egy vonatkozásban szinte a *Korunk* előfutárának tekinthető. Több *Ady*-vers és *Móricz*-novella először itt jelent meg. A folyóirat egyik alapító szerkesztője *Franyó* Zoltán volt, állandó munkatársa *Gozsdu* Elek. – A cikke és a folyóiratra *Izsák* László (Temesvár) hívta fel a szerkesztő figyelmét.

Metianu érsekhez, melyben kéri a metropolitát, hogy intézkedjék, hogy az állami iskolákban a hittannak legalább egy része magyar nyelven taníttassék. Erre az átiratra Metianu a püspökök meghallgatása után hosszabb memorandumban válaszolt a miniszternek, és kifejtette, hogy az egyház nem tehet eleget a miniszter kívánságának, és hogy a fönnálló törvények rendelkezése alapján a miniszternek nincs joga a hittanítás dolgában intézkedni, mert az a felekezetek hatáskörébe tartozik. Az érseknek erre a fölterjesztésére Apponyi nem válaszolt, sőt annak kézhezvételét sem ismerte el, hanem e helyett 1909. június 24-én Tóth János államtitkár aláírásával kiadott az ismert rendelet, mely a kongrua megvonásával fenyegeti azokat a lelkészeket, akik a hittant nem akarják magyarul tanítani. Ilyen eljárást, mondja a „Tel. Román” – illetve Metianu érsek –, hivatalos ügyek elintézésében idáig a kormány részéről nem tapasztaltunk. Tóth János államtitkár az illetékes egyházi hatóságok megkérdezése nélkül adta ki a rendeletet. Ez az eljárás, hogy erősebb kifejezést ne használjunk, legalább is szokatlan.

A Telegraful Román éles hangú cikkét a következő békülékeny szavakkal fejezi be: Azt hisszük, hogy a miniszteri rendeletet Tóth János államtitkár Apponyi tudta nélkül adta ki. Ugyanis a kultuszminiszter abban az időben hosszabb ideig nem időzött Budapesten, és az is valószínű, hogy Tóth Jánosnak nem volt tudomása Metianu érseknek Apponyihoz intézett fölterjesztéséről. Ha ez a föltevésünk megfelel a valóságnak, akkor a konfliktus békés elintézését lehetségesnek tartjuk.” Érdekes, hogy a balázsfalvi érsek hivatalos lapja, az „Unirea” szintén azt állítja, hogy Apponyinak nem volt tudomása a rendelet kiadásáról, és hogy Apponyi maga mondotta volna, hogy a rendelet tartalma nem egyezik az ő intencióival.

Ezzel kapcsolatban jelentik Nagyszebenből, hogy Metianu érsek szeptember 2-ára egybehívta az érseki konzisztóriumot. Ebben a konzisztóriumban kerül tárgyalás alá Apponyi rendelete.

Úgy látszik ebből, hogy a román papok aranyhidat építenek Apponyinak a visszavonulásra: felteszik – mint ezt múltkori vezető cikkünkben jeleztük –, hogy a miniszter nem akar a végtelenségig menni ellenük. Úgy látszik, jól ismerik Apponyit és a mai feudális-klerikális uralmat.

56

1909 szept. 28

*Mihali Tivadar román nemzetiségi képviselő nyilatkozata a Wekerle-kormány lemondásakor a kormányválság okairól és az általános, titkos és egyenlő választói jog megvalósítása követeléséről*¹
Képv. Napló, 1906, XXV. 383. l.

T. képviselőház! Minthogy a kormány lemondásának kérdésében az összes pártok részéről terjedelmesebb vita indult meg, ennél fogva a nemzetiségi párt nevében és képviselőként én is szükségesnek találok, hogy ezen fontos ügyben ez alkalommal röviden nyilatkozzam. *(Halljuk!)*

Kijelentem pártom nevében, hogy a kormány lemondását tudomásul veszem. Nem akarok ez alkalommal a lemondott kormány működésével bővebben foglalkozni, és azt részletes bírálat alá nem veszem, azonban konstátálom azt, hogy az országban általános az elégedetlenség *(Igaz! Úgy van! a nemzetiségiiek padjain.)*, és hogy ez az elégedetlenség az ország lakosságának összes rétegeiben, faj- és osztálykülönbség nélkül, a legmagasabb fokra hágott. Konstátálom ez alkalommal azt, hogy a jelenlegi kormány három és fél évi működése után egy súlyos politikai válságba sodorta az országot, amelynek kellő megoldásáról ma Magyarországon egyetlen politikai sem tud nyilatkozni, amint ezt az előttem szólott t. képviselőtársaim beszédéből is kivettem.

Mi volt az oka annak, hogy az ország ma ilyen válságba jutott? *(Halljuk!)* Az, hogy a koalíciós kormány nem teljesítette azt az ünnepélyes ígérését, hogy az általános titkos és egyenlő választói jogot törvényerőre fogja emelni. Mi, a nemzetiségi párt minden alkalmat felhasználtunk arra, hogy kérjük, sürgessük a kormányt e kötelezettségének teljesítésére, és ha ennek nem tett eleget, ám bűnhődjék most érte és bukják meg saját bűne miatt a kormány. *(Helyeslés a nemzetiségiiek padjain.)* Mi folyton hangoztattuk, hogy a politikai válság megoldásának egyetlen egy helyes útja az

¹ Érdemes egybevetni a nyilatkozatot *Mihalinak* az újjáalakított Wekerle-kormány bemutatkozása alkalmával mondott beszédével és határozati javaslatával. (Uo., 343–344. l.) – A Wekerle-kormány 1909. szept. 28-i lemondása utáni hosszantartó kormányválság, illetve az újév utáni ex-lex állapot csak 1910. jan. 17-én ért véget gr. *Khuen-Héderváry* Károly miniszterelnöki kinevezésével.

általános, titkos és egyenlő választói jog törvénybe iktatása (*Úgy van! a nemzetiségi padjain*), vagyis egy olyan törvény megalkotása, amelynek segítségével az ország valódi akaratát képviselő parlament jöhessen létre. Merem állítani, hogy a jelenlegi parlament nem képviseli az ország valódi akaratát, s ennél fogva nincs ereje és tehetsége ahhoz, hogy megvédje az ország érdekeit úgy, amint azt a jelenlegi válságos idő megkövetelné. Ez alkalommal is kijelentem pártom nevében, hogy a mostani válságos politikai helyzet egyedül helyes megoldási módját abban látom, hogy olyan kormány alakíttassék, amely minden egyéb politikai kérdés háttérbe szorításával az általános, titkos és egyenlő választói jogot törvénybe képes iktatni.

Minden egyéb kérdés előtérbe tolása csak megakadályozza a kibontakozást. Ezeket tartottam szükségesnek elmondani anélkül, hogy időszerűnek tartanám a részletekbe is belemenni. (*Helyeslés a közepén.*)

57

1909 okt. 4

*Minisztertanácsi határozat „a Bosznia-Hercegovinának engedélyezendő alkotmányos intézmények” tárgyában*¹
MT 1909:22/12

A miniszterelnök úr bejelenti, hogy a minisztertanácsnak azon elvi megállapodása folytán, mely szerint – nehogy a Boszniának és Hercegovinának a monarchia két állama melyikéhez való végleges hozzácsatolása kérdésének praejudikáltassék – célszerűbbnek találta, ha az említett két tartománynak engedélyezendő alkotmányos intézmények nem törvényhozási úton, hanem királyi rendelettel léptetett[ne]k életbe – a közös pénzügyminiszter úrral az engedélyezendő alkotmányos intézményeket életbe léptető szabályzat tervezetekre nézve tárgyalásokba bocsátkozott.

Ezen tárgyalások során, közbelépése folytán, a szabályzatból a közjogi helyzetnek meg nem felelő kitételek elimináltak, a vasútépítésre vonatkozó ügyek a boszniai és hercegovinai tartományi gyűlés hatásköréből kivétettek, és a boszniai és hercegovinai illetőség kérdése, egy erre vonatkozólag tervezett külön szabályzat elejtésével, a tartományi önkormányzati szabályzat keretén belül nyert elintézését.

Kéri a minisztertanácsot, hogy ezt a bejelentést vegye tudomásul.

Tudomásul vétetik.

58

1909 okt. 15

*A „Népszava” cikke: „A szerb radikálisok kilépésének előzményeiről” [a nemzetiségi klubból]*¹

A szerb radikálisok kilépésének előzményeiről jelenti a „Kel. Ért.”: Amint a nemzetiségi párt köréből értesülünk, dr. Mihályi Tivadar elnök a szerb radikális képviselőknek már ismert kilépési nyilatkozatát kézhez kapta, és azt a klub legközelebbi ülésén fogja a pártnak tudomásvétel végett bemutatni. A szerb radikális pártnak előrelátott kilépése természetesen semmi befolyással sem lesz a párt eddig követett politikájára, amelyre a szerb radikálisok az utóbbi időben úgyszemint gyakoroltak befolyást.

Ami a kilépés előzményeit illeti, azokat, értesülésünk szerint, a szerb radikálisok részben egyoldalú, részben ferde világitásba helyezik kilépő nyilatkozatukban, amellyel szemben a klub leg-

¹ Az ügy előzményeihez l. a tárgyban 1909. jún. 11–25. között üléselő miniszterközi értekezlet emlékiratát és gr. *Aehrenthal-Lexa* Alajos közös külügyminiszter *Wekerle* Sándor miniszterelnökhöz intézett 1909. jún. 19-i levelét a bosznia-hercegovinai törvényjavaslatok ügyében. – ME 1909–XXXVI–794 (3511).

¹ Megjelent: Népszava 1909. okt. 15; 244. sz.

közelebbi ülése lesz hivatva a való tényállást megállapítani. A közjogi kérdésekben ugyanis a nemzetiségi párt álláspontja mindig tiszta és határozott volt, és épp azért tartotta szükségesnek a szerb radikális párt a maga külön álláspontját hangsúlyozottan fönntartani. A szerb radikálisok éppen ezen eltérő közjogi politikájuk által feszélyezetté vált helyzetét végképp kiélesítette Manojlovićs Jánosnak 1909. évi február 24-én az újoncjutalék tárgyalásakor tartott beszéde,² amelyben a nemzetiségi párt előzetes értesítése nélkül a párt hivatalos szónokával szemben foglalt állást. A párt elnöke a Manojlovićs fölszólalása utáni első pártértekezleten igazolásra és föllépésének indokolására kérte föl Manojlovićs képviselőt, ki azonban maga kérte, hogy igazolásának előterjesztése halasztassék el a következő pártértekezletre, mely kérésének a klub természetesen eleget tett. De miután a szerb radikálisok ezen ügy tárgyalásának megjelölése nélkül összehívott több klubülésen meg nem jelentek, a klub elnöke október hó 5-ére ezen ügy megjelölésével újabb pártértekezletet hívott össze és fölkérte Manojlovićsot, hogy azon terjessze elő igazolását. Manojlovićs képviselő ezen pártértekezleten elő is terjesztette védekezését, és fölszólalását indokolni igyekezett. Az ülésen jelen volt képviselők azonban nem voltak abban a helyzetben, hogy Manojlovićs igazoló nyilatkozatát és parlamenti fölszólalását, amellyel a pártfegyelem és a párt nemzetiségi alapelvei ellen vétett, tudomásul vegyék. Az idő előrehaladott volta miatt az értekezlet a további nyilatkozatok megtételét és a döntés meghozatalát a következő klubülésre halasztotta el, amely éppen a szerb radikálisok kérésére még e hónapban lett volna összehívandó. Úgy látszik azonban, hogy a szerb radikálisok előre látták a klub határozatát, és így azt be sem várva, önként vonták le visszas politikai helyzetüknek egyedül lehetséges konzekvenciáit.

59

1909 dec. 1

*Gr. Andrássy Gyula belügyminiszter bejelentése a minisztertanácsnak Nicolae Iorga „Les Hongrois et la nationalité roumaine en 1909” című művétől a magyarországi postai szállítás jogának megvonásáról*¹
MT 1909:28/39

A belügyminiszter úr bejelenti, hogy a „Valenii-de-Munte”-n (Romániában) megjelent, Iorga Miklós bukaresti egyetemi tanár által francia nyelven írt „Les Hongrois et la nationalité roumaine en 1909 – Procès de presse et autres persécutions” című I. számú román memoár sajtóteremtéktől, mivel tartalma, a történeti tények elferdítésével és irányzatos kiszínezésével, a magyar nemzet elleni gyűlöletre való izgatást képez, a postai szállítás jogát a magyar korona országai területére nézve megvonta.

Tudomásul vétetik.

² Képv. Napló, 1906, XXIV. 229–230. l.

¹ A fentihez hasonló indokolással vonták meg – ugyancsak Andrássy előterjesztésére – az 1909. jan. 30-i minisztertanácsi határozat alapján a postai szállítás jogát C. *Negruzzi Poezii și teatru* (Költmények és színház) című művétől (MT 1909:4/45). – A Nicolae Iorga műve ellen hozott belügyminiszteri határozatot feltehetően a kitiltott munka ismerete nélkül, csupán az elfogult előadói jelentések alapján hozta Andrássy. Ez a munka ugyanis Iorga munkásságának abból a szakaszából való, amikor kétségkívül sérelmezhető kijelentései, éles elvi fenntartásai mellett is, még a két nép, a két ország közötti kapcsolatok javítása, megreformálása mellett nyilatkozik. Ezt a felfogást tükrözi a Román Akadémiában II. Rákóczi Ferenc szabadságharca román kapcsolatairól tartott, 1910. évi felolvasása is. (Francisc Rákóczy al II-lea invietorul conștiinței naționale ungurești și române. București, 1910. Ny. n. 33 l.) – A továbbiakban azonban ismét a politikus Iorga lép előtérbe mint, azt az 1910. évi Khuen–Tisza választásokról kiadott éles hangú röpirata mutatja. (Les dernières élections en Hongrie et les Roumains. (Juin 1910.) Valenii-de-Munte, 1910. 29 l.)

1910 jan. 23

A szerb radikális sajtó Supilo Ferencnek a koalíció elleni fellépéséről¹

Supilo, a horvát száborban a szerb–horvát koalíció vezére, a politikai ügyvédek állományából az államügyészek állományába került. Ő, aki a szerbeket és a horvátokat védte, összekötőjük volt, ami a politikában a koalícióban nyert kifejezést, *fellázadt társainak legújabb lépése ellen, és hetet-havat hord össze ellenük.*

Egész sor cikkben emeli fel hangját Supilo a koalíciós szövetség, az egykori népi pártból való Csavrak és Héderváry, Tomašić és társai ellen. A koalíció legújabb lépését még nem nevezi árulásnak, de csak napok kérdése, és ezt is megteszi. Társai nem léphetnek vissza, és már ők is lázadónak ellene. Napokon belül már nagyobb lesz a haddelhadd és szégyenletesebb a zűrzavar, és akkor már forgalomba fog kerülni az „árulás” fogalma is. Ez lesz a koalíció végének a kezdete, amelynek története végéhez közeledünk.

Nem akarjuk itt a szerb–horvát koalíció történetét megírni, hogyan keletkezett, mi minden esett át, és hogy léptek ki belőle a radikálisok. Mindenkinek emlékezetében él még, hogy a Srbobran milyen magasra emelte a politikai sztoicizmus és érdektelenség zászlaját, és mint folytatott engesztelhetetlen harcot mindenki és minden ellen, aminek csak köze volt a magyarokhoz és Magyarországhoz. *Ez a harc a legélesebb fanatizmusig fajult, amilyenre a mi politikánkban a magyar korona országaiban az utóbbi húsz–harminc évben senki sem emlékezik.* Három bán esett ennek áldozatul. A harc végül a politikai vadulásig fajult. A „Srbobran” azt írta, ha Pribičević Szvetozárnak a két bezárt testvérén kívül még kettő lenne, még akkor sem lenne engedékeny, ha tudná, hogy a másik kettőt is bezárják.

Így tartott ez több mint két évig. Sokakat megzavart ez, de még többen voltak, akik úgy vélték, hogy ebben a politikai szédelésben nincs minden rendben. Mert amit a „Srbobran” az utóbbi két évben a magyarok, Rauch, Tomašić, Csavrak, a radikálisokról és ellenfeleiről írt, *az elegendő lett volna még az Ami du peuple-be is, melyet a megboldogult Marat szerkesztett a francia forradalomban.* Ez a forradalmi idők dühe volt és nem napjaink politikai bírálata. Maga Supilo sokszor tette fel magának a kérdést, hova vezet ez? Ez a praktika nem nyelte el Horvátországot, végülis a kiigyezés előírta, hogy a magyarok és horvátok közti vitás kérdéseket hogyan kell megoldani.

Közben Magyarországon a dolgok új irányba fordultak, gróf Khuen-Héderváry miniszterelnök lett. *Rauch két tűz közé került.* Budapesten ellenséges hangulatú miniszterelnök, míg a horvát táborban talpig ellenséges ellenzék. De fennállott egy lehetőség: *Rauch és Khuen-Héderváry kibékülhetnek, és együttesen bonyolíthatnak le egy választást.* A választási szakmában öreg szakember Khuen-Héderváry és az erőszakos Rauch párosa – nem volt sokak számára kellemes, főleg azoknak, akiknek a kenyere volt a politika, és nem az állampolgári kötelesség.

Ebben a kétségbeesett helyzetben elalszik minden hazafiság, megbékélhetetlenség és lelkesedés: hogy a „végsőkhig” harcoljanak. Az eredmény ismert. Khuen-Héderváry kinevezése után egy hétre elment valamennyi hős, *Tomašić és Levin Csavrak vezetésével Budapestre, és lerakta a fegyvert.* A „Srbobran” ezt paktumnak nevezi, állítólag egyezségnek, de azok az emberek, akik jól ismerik a politikában a szakkifejezéseket, úgy vélik, hogy ez valami más is.

Az úgynevezett koalíciónak és a szerb függetleneknek ez a hallatlan engedelmissége és megalázkodása megdöbbsentette Fran Supilót, ennek a koalíciónak a vezetőjét. Hogy azok, akik a legtűrelmetlenebbek voltak, adják meg magukat, *hogy ezek sorsukat gróf Khuen-Héderváry, Csavrak és Tomašić kezébe adják, ezt sohasem hitte volna.* De ezt csak neki hisszük el, Supilo ma egészen más megvilágításba került. És mi elhiszük neki, hogy megundorodott társaságától, mert az egész világ meglepődött Pribičević és szeparatista kullancsai [független?] hitszegésén. Olyan harcok után elmenni Budapestre, Csavrak vezetésével, a volt bán Khuen-Héderváryhoz, ilyenről nem volt szó a politikai élet annaleseiben az utóbbi években.

És most jön a legcsodálatosabb: a „Srbobran”, amely sohasem lehetett elég ellenzéki, amely sohasem lehetett elég szélsőséges, bizonygatja Supilonak, hogy [ennek] így kellett lenni. *A „Srbobran” elveiből nem engedett semmit azzal, hogy meghajolt Csavrak és Khuen-Héderváry előtt.* A harc

¹ A közlemény eredeti címe és lelőhelye: *Supilo protiv koalicije* – Supilo a koalíció ellen – Zastava 1910. jan. 23; (esti kiad.) 16. sz. (Cikk.)

kilátástalan volt, és ilyen körülmények között nem maradt más hátra, mint engedni – későbbi időkre... A „Srbobran” nem akar tudni a néppártról. Részére [az] nem létezik. A múmiák pártja. „Azzal, hogy csatlakoztunk Csavrakhoz és Khuen-Héderváryhoz, nem változtattuk meg álláspontunkat” – mondja Pribičević vezérének, Supilonak.

De Supilo és Csavrak pszichológus, mindegyik a maga nemében. Supilo valamikor a legekstrémebb horvát lapot szerkesztette, míg Csavrak valahol rendőrfőnök volt. Mindketten olvastak az emberek lelkében, és tanulmányozták annak legrejtettebb zugát is. *Mindketten azt hiszik, hogy a szerb függetlenek most igazat beszélnek.* Amit eddig és előtte tettek, az politikai hazugság volt. Ezért szakított velük Supilo és Csavrak ezért öleli őket magához. *Az egyik is, a másik is jól tudja, hogy mennyi az értéke a „Srbobran” és társasága munkájának.* Khuen-Héderváry sohasem ért el Horvátországban akkora sikert, mint ez alkalommal, és mennél nagyobb balszerencse fenyegeti Magyarországon, annál szerencsésebb kezű Horvátországban. Valamikor bizony másként volt.

Hogy Supilóból, a koalíció védőügyvédjéből közvádoló lett, egészen természetes dolog. A politikában van ilyen átmenet. Gyengébb emberek néha még a bőrüket is, elveiket is változtatják, de rendszerint csak fokozatosan. Supilo is levette a bőrét és a szerbek ellenségéből azok barátja lett. Hiszen a szerbek mindig az egyenjogúságért harcoltak, és Supilonak nem esett nehezebbé azok barátjává lenni, *akik sohasem voltak a horvát nép ellenségei.* De hogy valaki [egy] éjszakán át átalakulhat annak barátjává, aki Rauchnál nem volt jobb, és akit a horvátok országukból valósággal kizavartak, azt még Supilo sem gondolhatta. Dűhe ezért érthető és elszakadása² igazolt. Khuen-Héderváry nevetése a lelkét égeti. *Khuen-Héderváry mindent megsemmisített, amit Supilo négy éven keresztül fel- és megépített.* Magyarországon az egész ország ellene szervezkedik, a koalíció és a szerb függetlenek egy szót sem mernek szólni. Elzálogosították a becsületüket, és nem tudják kiváltani. Hamarosan a „jelentéktelen elvek” is haszontalanokká válnak. Hiszen két éve a függetleneknél szó volt a szerbség „jelentéktelen” autonómiájáról. Khuen-Hédervárynak sürgős, hiszen ilyen olcsó sikere még nem volt. Úgy tesz, mintha visszaadná Horvátországnak az „alkotmányt”, de nem azt, amit ő és Rauch bán vettek el, és amit vissza sem tudnak adni. *Gogol Szemjakja sem tett mást.* Akkor torpant meg, amikor már nem lehetett visszafordulni.

Szem.

61

A Khuen-Héderváry kormány programnyilatkozatának nemzetiségi vonatkozásai

A

1910 jan. 24

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök bemutatkozó beszéde és programnyilatkozatának a kormányzati teendőkre, valamint a horvát ügyek és a nemzetiségi kérdés rendezésére vonatkozó részletei¹

Főrend. Napló, 1906–11, III. 168–170. l.

Elnök: A miniszterelnök úr kíván szólni!

Khuen-Héderváry Károly gróf miniszterelnök: Nagyméltóságú elnök, Méltóságos főrendek! Ő császári és apostoli királyi Felsége kinevezése alapján van szerencsém magamat s társaimat tiszteletteljesen bemutatni. (*Éljenzés.*)

Egyidejűleg pedig azon tiszteletteljes kéréssel járulok a méltóságos főrendekhez, méltóztásuk megengedni, hogy programszerű előterjesztésemet felolvassam. (*Halljuk*)...

...Államjogi viszonyaink legszilárdabb sarkköve és nemzetközi helyzetünk meghatározója a pragmatica sanctiónak nevezett 1723:II. tc., amely lényeges tartalmánál és megingathatatlan formánál fogva, egyaránt hivatva van az évszázadok viszontagságai közepette nemzetünk szerencsés továbbfejlődését biztosítani.

Közel másfél évszázad telt el ezen alaptörvényünk meghozatala után, amíg törvényhozásunk

² Az eredeti szövegben: „szecessziója”.

¹ A kormányelnöki programadó beszéd elhangzásakor a házelnökséget gr. Desseffy Aurél látta el.

abba a helyzetbe jutott, hogy a *pragmatica sanctio*ban lefektetett elvek államjogi következményeit a modern Magyarország szempontjából levonja és szabatosan körülírja. És melyben hazánk legnagyobb alkotóelméi évtizedek során közreműködtek, az a legnagyobb figyelemre méltó eredménye lett, hogy nemzeti önállóságunk és függetlenségünk minden intézményünkben teljes mértékben érvényesült.

Ez az elvitathatatlan tény két irányban nyújt a jövő számára megbecsülhetetlen tanulságokat.

Először is, hogy nem szabad csekélyre becsülnünk azokat a nagy nemzeti értékeket, amelyek eddigi törvényeink által részünkre máris biztosítva vannak. Sőt ellenkezőleg: hűségesen ragaszkodnunk kell ezekhez, és ápolnunk kell azt a hitet és bizodalmat, amelyet ezek irányában megnyilatkozni látunk.

Másodszor, hogy nemzetünknek modern irányú belső továbbfejlődése önkéntelenül magával hozza nemzeti önállóságunk további fokozódó érvényesülését, amelynek számára a meglevő keretek bőséges teret engednek.

Itt kell kijelentem, hogy mindazt, amit a véderőnek nemzeti irányban való fejlesztése tekintetében egy előző kormány, melynek magam is tagja voltam, kilátásba helyezett, ezúttal is fenntartom, és annak érvényesítését kötelességemnek ismerem.

Horvát-Szlavonországokat illetőleg azon leszünk, hogy a magyar birodalom érdekeinek teljes megóvása mellett a függő kérdéseket fennálló törvényeink szemmel tartásával, az igazság és méltanyosság elvei szerint, vigyük megoldásra...

...Szilárd meggyőződésünk szerint azok a súlyos rázkódtatások, amelyek az utolsó évtized alatt állami életünket érték, túlnyomó részben onnan származnak, hogy állami intézményeink reformjai nem tartottak lépést nemzetünk újabb kori társadalmi és gazdasági fejlődésével.

Mindaddig, míg a megzavart egyensúly nemzeti szükségleteink és intézményeink között helyre nem áll, a békés továbbfejlődés útjait biztosítva nem látjuk.

Ezen célnak elérése végett parancsoló kötelessége nézetünk szerint mindenkinek, ki ebben az országban kormányt vállal, hogy teljes erejét és minden tehetségét belügyi intézményeink reformok útján való alapos újjászervezésének szentelje.

Első helyen áll ezek között a választói jog reformja, amely az állampolgároknak a törvényhozó hatalom gyakorlásában való részvételét a politikai jogegyenlőség alapján lesz hivatva biztosítani. E tekintetben az eddig ismeretes javaslatoknak egyikét se tehetem magamévá, de nem akarom részleges jelzők használata által a kérdés helyes rendezésének lehetőségeit megnehezíteni. Csak annyit kívánok ez alkalommal kijelenteni, hogy a nagy reformot az általános választói jog elve alapján, a pluralitás mellőzésével olyképpen vélem megalkotandónak, hogy ez a magyar állam jellegét, ezeréves történelmünknek megfelelőleg továbbra is fenntartsa és biztosítsa.

Mind a nemzetiségi ügy, mint a szociális politika terén megnyugtató hatásokat remélek a közigazgatási kérdések gyors és igazságos elintézésétől és főleg az egyesülési és gyülekezési jog méltányos kezelésétől.

A vallásfelekezetek között istápolni fogjuk a béke és türelem szellemét, és gondoskodni fogunk a vallásos és tudományos meggyőzések kölcsönös tiszteletben tartásáról és hirdetésük szabadságáról.

A nemzeti kultúra érdekében gondoskodnunk kell az elemi népoktatás nagyobb arányú kiterjesztéséről, működésének eredményesebbé tételéről, munkásainak anyagi boldogulásáról, és pártolnunk kell a szabad oktatásnak azokat az intézményeit, amelyekkel a társadalom öntevékenysége a fennálló hiányokat pótolni igyekszik.

Feladatunkat fogja képezni közigazgatásunknak a fejlettebb igényekhez mért újjászervezése. Az önkormányzati rendszer, amely az országos politikai életben való részvétel kitűnő iskolájának bizonyult, és nagymértékben hozzájárult a nemzeti közszellem ébrentartásához, ezentúl is fenntartandó, sőt kiszélesítése is kívánatosnak látszik. De gondot kell fordítanunk azoknak a bajoknak kellő orvoslására, amelyek a központosítás túltengéséből származnak, és eleget kell tennünk azoknak a követelményeknek, amelyeket társadalmi tagozódásunk átalakulása a hivatásszerű közigazgatási tisztviselők helyzetének a mainál hatékonyabb biztosítása tekintetében élénk szab.

Az igazságügy terén legsürgősebb az adminisztráció egyszerűsítése avégből, hogy a bíró és ügyész lehetőleg valódi hivatásának élhessen. A javaslatok munkában vannak és a reform remélhetőleg nemsokára megvalósítható. Szükséges a munkaerő célszerűbb beosztása is. Ezen intézkedésekkel az igazságszolgáltatásnak helyenként méltán panaszott lassúsága jórészt megszüntethető, és az ezúton elért megtakarítások a fizetésrendezésre fordíthatók. A bajokat azonban gyökeresen csak a polgári perrendtartás megalkotása orvosolhatja. A javaslat a t. Ház asztalán fekszik.

Legfontosabb feladat a polgári törvénykönyv megalkotása; mert ez szünteti meg a Magyarországnak különböző területein tényleg még érvényben levő idegen törvények hatályát, és ez hozza meg az igazságszolgáltatás közjogi szempontból is annyira szükséges egységét. Sajnos, hogy a tervezet elkészítése még hosszabb időt igényel, de éppen ez teszi még nagyobb kötelességünké, hogy az előkészítés munkáját a legserényebben folytassuk...

...Ezeket tartottam szükségesnek a kormány részére a nagyméltóságú főrendiház előtt is kijelenteni, és most azon tiszteletteljes kéréssel járulok a méltóságos főrendekhez, hogy hazafias törekvésünket szíves támogatásuk által megkönnyíteni kegyeskedjék. (*Éljenzés.*)

B

1910 jan. 25

Gr. Andrássy Gyula és képviselőtársai, valamint Mihali Tivadar román nemzetiségi képviselő és képviselőtársai határozati javaslata a királyi kézirat fölött megindult vitában

Képv. Jkvei, 1906, III. 842–843. l., 472. ülés, 8608. sz.

Az elnöknek előterjesztése nem lévén, a Ház a napirend értelmében áttért a Khuen-Héderváry Károly gr. kormányát kinevező királyi kézirat fölött megindult vita folytatására.

Andrássy Gyula gr. képviselő a maga és még 58 képviselő aláírásával, a következő határozati javaslatot nyújtja be:

„Mondja ki a Ház, hogy mivel az alkotmányos élet folytonosságát megakasztani, s a közvetlen állami szükségletek törvényhozási tárgyalását meggátolni nem kívánja, s mivel a jelenlegi viszonyok között nem lát ma még okot arra, hogy a parlamenti szokás és gyakorlattól eltérően, előzőleg foglaljon végleges állást, ezért a bizalom kérdésében ez idő szerint nyilatkozni nem óhajt, hanem az arról való határozathozatalt elhalasztja, és csakis abban a feltevésben veszi a kormány kinevezését egyszerűen tudomásul, hogy a kormány – jóllehet nem a parlamenti pártokból alakítottatott – tiszteletben tartja a parlament jogkörét, s az alkotmányossághoz mindenben szigorúan ragaszkodni fog.”

Mihályi Tivadar képviselő a következő határozati javaslatot terjeszti be:

„Mondja ki a Ház, hogy a kormány kinevezését hódolatteljesen tudomásul veszi, és hogy a kormányt csak azon esetben fogja működésében támogatni, ha a valódi jog és politikai egyenlőség inaugurálása céljából az általános, titkos, egyenlő és községenként gyakorlandó választói jog megvalósítására vállalkozik; a bizalom kérdésében való határozathozatalt pedig a kormány választójogi törvényjavaslata betérjesztéséig függőben tartja.”

Tanácskozás közben a napirend tárgyalására szánt idő letelvén, az elnök javaslatára a Ház a vitát félbeszakítja.¹

C

1910 jan. 27

*Bauer Antal horvát-szlavon képviselőnek a horvát-szlavon képviselői csoport nevében bejelentett bizalmatlansági indítványa és Polit Mihály szerb nemzetiségi képviselő e tárgyban elhangzott felszólalása a Khuen-Héderváry kormány bemutatkozása alkalmából kialakult képviselőházi vitában*¹

Képv. Napló, 1906, XXVI. 144–146. l.

T. Ház! A miniszterelnök úr nyilatkozatára mi, a horvát-szlavon és dalmát királyságok képviselői e közös országgyűlésen a következőket jelentjük ki:

Tekintettel Magyarország és a horvát királyság között a vasutas pragmatika kérdésében támadt konfliktusra, valamint az összes többi kiegyezési és függő kérdésekre...

¹ Az 1910. jan. 28-i, 475. ülés jegyzőkönyve szerint (uo. 845–846. l., 8625. és 8626. sz.) a Ház a határozati javaslatokat egyszerű szavazással nem fogadta el, illetőleg elvetette.

¹ A felszólalások időszakában a házelnök tisztjét Gál Sándor látta el. – Az ülés folyamán felszólaló szerb radikális párti Manojlović János bejelenti, hogy a szerb radikális párt képviselői szemben állnak az új kormánnyal és Justh Gyula bizalmatlansági javaslatára fognak szavazni. (Képv. Napló, 1906, XXVI. 160–162. l.)

Ifj. Madarász József: Magyarországot és horvát királyságot mond! (*Zaj.*)

*Bauer Antal*²: ...mi változatlanul az eddig elfoglalt és a t. Ház tárgyalásai során ismételt hangoztatott álláspontunkon maradunk, s ennek következtében az új közös kormánnyal szemben való magatartásunkat a szerint fogjuk berendezni, ahogy a kormány figyelembe fogja venni indokolt követeléseinket, miszerint a horvát királyság törvény által garantált jogai tiszteletben tartassanak és Horvátországban visszaállíttassék az alkotmány, és ezért reánk nézve korainak tartjuk a bizalmatlansági indítványt, és tartózkodni fogunk a szavazástól. (*Zaj.*)

Elnök: Szólásra következik?

Dudits Endre jegyző: Polit Mihály!

Polit Mihály: T. képviselőház! Bátorodom egy pár percre a t. Ház türelmét igénybe venni...

Beszéde bevezető részében – az ellenzékbeszorult függetlenségi (*Sümegei Vilmos, Eitner Zsigmond, Nagy György*) és néppárti (*Hencz Károly*) képviselők állandó provokatív közbeszólásai közepette – arról beszél, hogy Magyarország gazdasági és politikai függetlenségét Ausztria sohasem ismerte el, s mint a *bankkérdés* is mutatja, gazdasági alárendeltségbe szorította. Ezt a politikát a függetlenségi koalíció kormányra jutása után is folytathatta, mert a volt koalíciós kormány feladta a függetlenségi elveket, „felfelé labanc, lefelé kuruc politikát csinált”.

...Túlhalad minden képzeletet, hogy egy kormány három év alatt egy választási reformot, választási törvényt nemhogy nem tudott, de nem akart csinálni. Kiderült, hogy a koalíció népparlamentet nem akar.

T. Ház! Nem lehet mondani, hogy a magyar nép és a függetlenségi párt demokratikus választási törvényt nem akar. Van egy párt ebben a házban, amely a demokráciának híve, és ez a függetlenségi párt Justh-féle csoportja. Én Justh Gyula volt képviselőházi elnök urat nagy, erős jellemnek tartom, nemcsak azért, mert demokrata, hanem azért is, mert felfogta a nemzetnek erejét és súlyát. Megmondom, hogy milyen volt a magaviselete a nemzetiségi pártnak. Akkor, amikor újra képviselőházi elnököt kellett választani, a nemzetiségi párt elhatározta azt, hogy az összes nemzetiségek Justh Gyulára fognak szavazni, sőt tagjainak azt üzenté, hogy aki nem jön el a házba, és nem szavaz Justh Gyulára, azt kizárják a pártból, és mi szavaztunk is Justh Gyulára.

Voltak azonban, t. Ház, szerb hazafiak, akik abszentálták magukat, és nem akartak szavazni Justhra azért, mert nem tudták, hogy ki lesz a legény a csárdában. Én abban a véleményben vagyok t. Ház, hogyha Magyarországon a magyar faj nem tudja hegemoniáját fenntartani a saját erejéből, akkor a magyarságnak nem lesz jövője ebben az országban, mert manapság, a XX. században már hiába beszélünk a demokrácia ellen, a demokrácia győzni fog itt is, amint győzött Amerikában és mindenütt másutt. Miránk nemzetiségekre azt mondják, hogy nem vagyunk hazafiak, hogy jóformán árulók vagyunk, hogy cimborálunk a bécsi körökkel, és engem mint a kamarilla emberét állítanak oda. Pedig én, t. Ház, hosszú életemen keresztül, hosszú politikai működésemben mindenkor szerettem hazámat, mindenkor szerettem Magyarországot és a szülőföldemet, ahol felnőttem, és ahol minden emlékem erre utal. És dacára ennek, mi nemzetiségiek, itt Magyarországon nem részesülünk abban az egyenlő elbánásban, mert itt Magyarországon a nemzetiségek nem mások, mint politikai jobbágyok. (*Felkiáltások: Rendre! Rendre!*)

Nagy György: Rendre kell utasítani, azt mondja, hogy Magyarországon a nemzetiségiek politikai jobbágyok!

*Elnök:*³ T. Ház! (*Felkiáltások: Halljuk az elnököt!*) Kérem a képviselő urat, tessék ismételni azon kijelentését, amelyet az imént tett a nemzetiségekre vonatkozólag.

Polit Mihály: Azt mondtam, és ez tény, hogy a nemzetiségek itt nem részesülnek olyan elbánásban, amely őket megilleti... (*Nagy zaj. Felkiáltások a szélsőbaloldalon: Nem ezt mondta!*)

Elnök (csenget): Csendet kérek, t. Ház!

Polit Mihály: ...és hogy a nemzetiségek nem mások, mint politikai jobbágyok.

Elnök (csenget): Magyarország összes lakosai a politikai jogok egyforma élvezetében vannak, és miután ezen alkotmányjogi tétellel helyezte magát ellentétbe a képviselő úr, ezért rendreutasítom. (*Élénk helyeslés.*)

*Egry Béla*⁴: Víz az öregnek! (*Derültség.*)

Polit Mihály: Mikor a koalíció uralomra jutott, a nemzetiségi párt feliratot nyújtott be. Ebből

² *Bauer, Antun* (1856–1937) zágrábi egyetemi tanár, a délszláv akadémia tagja. Zágrábi kánok, püspök, végül érsek.

³ *Gál Sándor.*

⁴ Pécsvárad függetlenségi és 48-as párti képviselője, a Ház jegyzője.

a feliratból minden magyar hazafias ember a haza iránti szeretetet, de nemcsak szeretetet, hanem a pietást olvashatta ki a haza iránt. Én terjedelmes beszédet tartottam, abban kimutattam Magyarország alkotmányjogi fejlődését és éppen azt a tényt érintettem, amelyért most az igen t. elnök úr rendreutasított...

A következőkben a házelnök felszólítása után is, aki „figyelmezteti”, hogy „a kormány bemutatkozására vonatkozó királyi kézirat” vitájáról van szó – a magyar kormányok okkupációs majd annexiós politikáját bírálja.

...*Polit Mihály*: Nem tudom jobban jellemezni a mai szituációt, mintha érintem a múltból azokat a vonatkozásokat, amelyek emlékeztetnek a mai helyzetre, és felidézem azokat a veszélyeket, amiket a mai szituáció előidézett.

T. barátom Kmety Károly (*Felkiáltások a néppárton: Barátod? Gratulálunk! Le vagy lepelve! Zaj.*) egyszer, amikor utaltak e házban, hogy rajonganak az annexióért, közbeszólt Kmety képviselő, és azt mondotta, hogy hiszen minket nem is kérdezett meg senki sem az okkupáció, sem az annexió felől, hogyan rajonghatunk tehát érte?

Én az annexiót Magyarországra, a magyar fajra nézve a legveszélyesebbnek, nagy szerencsétlenségnek tartom. Nagy szerencsétlenség Bosznia–Hercegovina annexiója Szerbiára nézve, de még nagyobb Magyarországra és a magyar népre nézve, mert az annexió tendenciája az, hogy dualizmust alkossanak, ami lehet, hogy használni fog a monarchiának, a szlávoknak, de bizonyosan nem fog javára szolgálni a magyarságnak.

Mi történt Horvátországgal? Vajon szükséges volt-e Magyarország és Horvátország között felidézni a mai viszályt?

Kmety Károly: Ausztria szolgálatára vállalkoztak.

Polit Mihály: T. Ház! Én már a Schmerling-korszakban küzdöttem a Schmerling-velletés ellen Magyarország joga mellett. És ma sincsen magyar ember, igaz magyar hazafi, aki Magyarország és Horvátország között a békés egyetértést ne kívánná.

Azon hitben és reményben vagyok, hogy a mai kormány alatt lehetséges lesz megértenünk egymást és helyreállítani a békét és megértést.

Wekerle Sándor miniszterelnök kormányzása alatt kijelentette itt, hogy a horvát bán az ő exponense. Ez volt a kifejezés, amit használt. És lassanként mit látunk? Azt, hogy a bán nem Wekerlének és nem a magyar kormánynak, hanem a bécsi hatalomnak exponense.

Botrányos volt ez az állapot és az a botrány, amelyet Bécsben tápláltak Horvátország ellen, mikor inszcenizáltak az úgynevezett felségárulási pert. Egy magyar hazafi, egy valódi magyar ember, Mocsáry Lajos megbotrányozott ezen a bécsi eljárásán. Levelet írt nekem, amelyben közölte velem, hogy egy francia folyóiratba cikket írt,⁵ és abban elmondta, hogy nem hibás Magyarország; ő csak a bűnbak, hanem Bécs a bűnös. Erre én azt feleltem neki, hogy nem így áll a dolog, mert Magyarország igenis részes ebben, miután a magyar parlamentben nem emeltek szót azon botrányos viszonyok miatt, amelyek Horvátországban léteznek. Csak egy hang emelkedett itt e kérdésben, gondolom a disszidensek részéről, aki azt mondta, hogy valóban rémuralom van Horvátországban.

Elnök: A tárgyhoz méltóztassék közeledni, képviselő úr!

Polit Mihály: Nagyon csodálkozom, hogy most nem szívesen hallgatnak, holott harminc év előtt nagyon érdekesnek találták, mikor én a régi Sándor utcai országházban fölszóltam. (*Mozgás.*) A közelmúltban egy botrányos ügy tárgyalatott Bécsben, a Friedjung-féle per.

Muzsa Gyula: Mi köze annak ehhez a kérdéshez?

Polit Mihály: Összekötetésben van a mai szituációval; hiába akarnak önök küzdeni Bécs ellen, panaszkodnak, hogy Bécsből a granicsárt ide, ebbe a házba küldték. Nagy volt a koholmány ott Bécsben. A Friedjung-per⁶ kompromittálta a monarchiának internacionális helyzetét, mikor hamisítványokkal éltek egy egész nép, egy egész idegen ország ellen. Én büszke vagyok arra, hogy én kezdtem meg a leleplezést; én mutattam rá, hogy ez mind hamisítvány.

Befejezem beszédemet, mert látom, hogy a türelem fogytán van. De azt gondolom, hogy ami még mondanivalóm van, a függetlenségi párt velem ebben egyetért. T. Ház! Osztrák üzleti politikát üzni, amint a koalíció tette, és amint úgy látom, ez az országgyűlés is teszi és ugyanakkor magyar kuruc belpolitikát üzni, ez nem járja, ez össze nem egyeztethető. Aki osztrák keleti poli-

⁵ L. 47/G. sz. irat.

⁶ L. 47/M. sz. irat.

tikát üz, annak le kell vonnia a konzekvenciákat, és engednie kell Bécsnek. Hozzájárulok Mihályi Tivadar t. képviselőtársam politikájához, és így természetesen nem pártolhatom Justh Gyula képviselő úr határozati javaslatát.

*Elnök*⁷: T. Ház! Az utólag beszerzett gyorsírói feljegyzések szerint Bauer Antal képviselő úr beszédje rendén a következő kijelentést tette (*olvassa*): „Tekintettel a Magyarország és a horvát királyság között támadt konfliktusra...”, miután alkotmányjogunk értelmében külön horvát királyság nincs, Magyarország, Horvát-Szlavon- és Dalmátországgal együtt egy állami közösséget, egy királyságot képez. Miután én az ilyen közjogi botlásokat el nem hallgathatom, Bauer Antal képviselő urat ezért utólag rendreutasítom. (*Helyeslés.*)...

62

Gr. Tisza István nemzetiségpolitikai tárgyú beszédei a Munkapárt 1910. évi szervező körútja alkalmából

A

1910 febr. 19

Részlet gr. Tisza Istvánnak a nemzetiségi kérdésről szóló, valamint „a választójogi kérdésnek a nemzeti érdekekkel nem számoló radikális megoldása ellen” a Munkapárt („Nemzeti Munkapárt”) vigadói alakuló ülésén elhangzott felszólalásából („első vigadói beszéd”)¹

Mindenekelőtt vonjunk le két tanulságot. (*Halljuk! Halljuk!*) Az egyik az, hogy becsületos magyar embereknek az egész nemzet által támogatott törekvése is ezen az alapon, az úgynevezett nemzeti aspirációk alapján, a nagy nemzeti céloktól, a nemzeti függetlenség lényegétől távolabb vitte a nemzetet. (*Helyeslés.*) Miben rejlik a nemzeti függetlenség lényege? Abban, hogy egy nemzet öncél legyen sajátmagára nézve, hogy a maga egyéniségének kifejtését, a maga sajátos érdekeinek és tulajdonságainak ápolását, a maga erejének kifejtését szabadon gyakorolhassa, és a reá tóduló világesemények között megóvhassa magát idegen áramlatok és idegen uralommal szemben.

⁷ Gál Sándor

¹ Közli *Barabási Kún* József (szerk.): Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. köt. Bp., 1937, MTA. 98–103. l. – Az ekkor előterjesztett határozati javaslatban a bankkérdésben ajánlja, hogy a magyar közgazdaság érdekeit teljesen kielégítő megjegyzéssel hosszabbítsák meg az osztrák-magyar bank privilégiumát, „ha pedig ez nem lenne lehetséges, jogos érdekeiket védjék meg a külön magyar bank felállítása útján”. Az 1903-ban elhatározott katonai reformokat” a király és a nemzet spontán megegyezésével” valósítsák meg, és olyan választói reformot hozzanak létre, „amely politikai jogokban részesítse a munkásosztálynak erre hivatott rétegeit, és ne veszélyeztesse az értelmiség jogos befolyását és a magyar állam nemzeti jellegét”. (Uo. 104. l.) „Nemzeti reformpolitikánknak – jelenti ki a továbbiakban – ki kell terjeszkednie az állami és társadalmi élet egész mezejére, és e munkában faj-, vallás- és osztálykülönbség nélkül egyesítenünk kell a nemzet minden erejét..., az igazság, méltányosság, szabadság és jogtisztlet nagy szempontjaitól áthatott nemzetiségi, egyház- és szociálpolitika által fűzzük a magyar államhoz a társadalom minden rétegét... A naggyűlés ezen politika szolgálatára és az ennek alapján álló Khuen-Héderváry kormány támogatására „Nemzeti Munkapárttá” egyesül”. (Uo., 104. l.) – A Nemzeti Munkapárt létrehívása körüli kényes és kockázatos politikai manővert fontosabb részleteiben maga gr. Tisza István hajtott végre. Mind a Munkapárt előkészítő tárgyalásaiban, mind az Andrássy-féle alkotmánypárt előírásra végrehajtott, 1910. febr. 14-én deklarált feloszlásában, mind a vigadói pártalakító naggyűlésen *Khuen-Héderváry* csak alárendelt szerepet játszott. („Azok a szabadelvűpárti disszidensek, akik 1905 folyamán itthagyták Tiszát, és Andrássyhoz csatlakoztak, siettek vissza a megalakuló új kormánypart kebelébe” – olvassuk *Barabási Kún* József jegyzetében. Uo. 85. l.) – A Tisza–Khuen viszonyt még az „örökös mamelukok” (tehát a mindenkor szabadelvű pártiak) is úgy értékelik, hogy *Tisza* a vezér, s mellette *Khuen* a főkorifeusok egyike. – A helyzetre jellemző, hogy amikor *Tisza* 1910. febr. 1-én, a Nemzeti Társaskörben, az új munkapárti szervezkedés központjában tartott beszédében megjegyzi, hogy mint közkatona kívánja minden erejével támogatni Khuen vállalkozását, Kiss Ernő közbeszól: *Tisza* a vezér, őt követik. Mire *Tisza* kijelenti: „Én csak közkatona akarok lenni, és ha így beszéltek, inkább kivándorlok Amerikába. A mi vezérünk az, aki a felelősséget viseli, a mi miniszterelnökünk. Őt követjük.” (Az Újság 1910. febr. 2. sz. – *Barabási Kún* József (szerk.): Gr. Tisza István beszédei IV. köt. 87. l.)

Ezt a nagy célt elérheti a magyar nemzet, ha teljes egyetértésben van királyával (*Zajos helyeslés.*), de ez a nagy cél veszélyben forog, s úgy a magyar nemzet függetlensége, mint a dinasztia hatalmi állása végzetes csorbát szenved, amint ez a két egymásra utalt tényező egymással szembeállítatik.

Nézzünk körül minden vonatkozásban, hogy minő volt a nemzetiségi agitáció magatartása néhány év előtt és minő most. Akkor egyes alárendelt fontosságú demagógok hirdettek nemzetiségi túlzó tendenciákat, és az ország nem magyar ajkú hazafias polgárai teljes nyomatékkal síkra szállottak a magyar állam egységét hirdető politika mellett. Ma azonban e kérdésben aggódó szemmel kell mindenkinek látnia a nemzetiségi agitáció elharapódzását és mind vakmerőbbé válását.² (*Úgy van! Úgy van!*)

Nézzük meg viszonyunkat Horvátországgal. Minő állapotokba sodorta Horvátországot a magyarországi konfliktus? Mi történt Horvátországban az utolsó négy év alatt – és itt már rámutathatunk az eredményre is – mi történt most ebben a pár hétben (*Zajos felkiáltások: Éljen a miniszterelnök!*), amely letelt a jelen kormány megalakulása óta.³ Tisztelt uraim, mi nagyon keveset gondolunk Horvátországra, és nagyon rosszul tesszük ezt. Horvátország sok tekintetben archimédeszi pontja a magyar nemzeti politikának. Horvátország egyike a mi nemzeti stratégiai felmasírozásunk legfontosabb kulcsának. Ha valahol, hát Horvátországon kell nekünk erőseknek, de egyúttal bölcseseknek, igazságosaknak, jogtisztelőknak mutatkoznunk. És Horvátország felé kell olyan baráti kezet nyújtani, amelyet elfogadnak azért, mert bíznak barátságunkban, de azért is, mert félnek a mi ellenséges indulatunktól. (*Élénk helyeslés és taps.*)

Az első tanulság az, állítsuk helyre ezt a bázist, akkor tudunk a nemzeti függetlenség ügyének, a nemzet szabad fejlődése ügyének szolgálatot tenni. (*Igaz! Úgy van!*)

A továbbiakban a közelmúlt, a koalíciós szakasz közéleti viszonyaiból levonható tanulságokról beszél. Tisza szerint elsősorban „a király és a nemzet közötti egyetértés bázisát kell helyreállítani”.

A másik tanulságunk pedig, hogy meddő, jelszavak körüli üres harcokat lehetőleg kerülve, építő reformpolitikára egyesítsük a nemzet egész erejét. Nem lehet feladatunk ma belemenni a reformprogram részleteibe. Hiszen most alakulunk politikai párttá. A mai gyűlés feladata, nézetem szerint, pedig a legközelebbi politikai teendők és az általános politikai irány megjelölése lehet. Éppen ezért ne méltóztassanak félreérteni, ha én nem terjeszkedem ki mindazokra a fontos kérdésekre, amelyek gondozása, ápolása elsőrendű nemzeti szükség. Különben is kiterjeszkedett erre részletesen és behatóan a miniszterelnök úr, és én tulajdonképp csak visszhangját adhatnám felszólalásának.

Egyetlen kérdés van csak, amelyre nézve egy pár szó elmondására kérem kell az önök becses türelmét. Ez a választói jog kérdése. (*Halljuk! Halljuk!*)

Nem szándékozom e kérdés részleteibe belemélyedni. De röviden nyilatkoznom kell róla, mert köztudomású dolog, hogy e kérdés részleteire nézve vannak nézeteltérések a kormány álláspontja és az enyém között. (*Halljuk! Halljuk! Mozgás.*) És én azt hiszem, tartozom elsősorban az én igen t. barátomnak, a miniszterelnök úrnak, de tartozom mindazoknak, akikkel egy politikai akcióban egyesülni kívánok, azzal, hogy ezt a kérdést kétértelműségek által áthidalgatni ne engedjük, hogy ebben a tekintetben teljes nyíltsággal konstatáljuk a helyzetet. (*Élénk helyeslés.*)

² A nemzetiségi mozgalomnak – *Barabási Kún* szerint is, „minden egyébtől, így *Ferenc Ferdinánd* biztatásaitól eltekintve” – tápot adott az *Apponyi*-féle két népiskolai törvény (1907: XXVII, és 1908:XLVI. tc.), illetve ezeknek a felekezeti népiskolákra vonatkozó rendelkezései.

³ A Tisza-beszédek sajtó alá rendezője itt jegyzetben felsorolja a koalíció horvát politikáját bíráló későbbi politikai publicisztikai irodalomból a kérdésnek a *Ferenc Ferdinánd*-féle csoporthoz („műhely”) tartozó *Chlumeckynél* (178. és köv. l.), továbbá *Nagy Miklós*, *Bajza József* és *Németh József* cikkeiben (Budapesti Szemle, 1926. évi 586., 1925. évi 579. és 1930. és 627. számában) olvasható bírálatát. – A felsorolt irodalomból és *Bajza* egy további cikkéből arra következtet, hogy a *Wekerle*-kormánynak a horvát – szerb koalícióval való kapcsolata jelentékenyen elősegítette az egykorú elszakadási törekvéseket, ami a jelen kötetben is közölt dokumentumok ismeretében nem helytálló. *Barabási-Kún* feltevését *Bajza József*-nek egy könyvismertetéséből (Budapesti Szemle, 1930. 634. sz. 439. és köv. l.) vett adalékára „alapozta”, hogy *Medákovič* *Bogdan* a horvát-szerb koalíció egyik vezetője a horvát szabor 1918. okt. 29-i, a Magyarországtól való elszakadást kimondó ülésén „elnöki megnyitójában az elszakadási törekvések kezdőpontjával a horvát-szerb koalíció megalakulását jelölte meg”. Nyilvánvaló, hogy a *Wekerle*-kormány agresszív nemzetiségi politikája – már a *vasúti pragmatika* törvényjavaslat betérjesztésével eleve berekesztette a horvát-magyar közeledést; a délszláv egységmozgalom fővonalán azonban ez nem változtatott, csak meggyorsította ennek kibontakozását.

Abban a meggyőződésben élek én is, hogy a választójog reformja elől kitérni nem lehet. Meg kell azt oldanunk először a szociális igazság szempontjából (*Igaz! Úgy van!*), mert kétségtelen, hogy különösen az ipari munkásosztály terén ma már magas műveltségű (*Éljenezés. Igaz! Úgy van!*), erős intelligenciájú és erős gazdasági faktort képező olyan eleme van társadalmunknak, amelyet az alkotmány sáncain kívül hagynunk nem lehet. (*Igaz! Úgy van! Taps.*) De meg kell oldanunk azért is, mert ennek a kérdésnek a nemzeti érdekekkel nem számoló radikális megoldása óriási nemzeti veszedelmet jelent. (*Igaz! Úgy van! Éljenezés és taps. Néhányan közbeszólnak. A közönség a közbeszólókat kézről kézre adva, eltávolítja őket a teremből. Percekig tartó éljenezés és taps.*)

Ismétlem uraim, e kérdésnek a nemzeti érdekeket figyelmen kívül hagyó minden radikális megoldása óriási nemzeti veszedelem, és nem szabad engednünk, hogy ez a kérdés Damoklesz kardjaként lebegjen a nemzet feje felett, hogy azután megragadja, és csapásra emelje azt a magyar nemzet viszonyait felforgatni kívánó lelkiismeretlen kalandor. Ebben a tekintetben, hogy ti. itt a nemzeti szempontokra figyelemmel kell lenni, teljes egyetértésben vagyunk mindannyian. (*Lelkes éljenezés.*) Ma hangsúlyozta ezt e körben is a miniszterelnök úr. (*Hosszantartó éljenezés.*) A nézeteltérés csakis ott lehet, hogy hol vonjuk meg a garanciák kellő határát. De ennek a kérdésnek nyugodt, objektív alapon való elintézése nem most van helyén, hanem akkor, amikor az összes idevágó viszonyok és adatok beható ismeretével konkrét javaslatok felett tanácskozhatunk. Én tehát azt hiszem, hogy ma, amikor az ország veszélyben levő helyzetének megmentésére, egy nagy akcióra, egy nagy áldásos küzdelemre szükségünk van mindannyiunk teljes erejére, segítségére: ezen akcióképességünket, ezen munkaképességünket, ezen politikai erőnket megbocsáthatatlan véték volna megszüntetni és szétszaggatni azon véleménykülönbség miatt, melyek köztünk ezen kérdésben fennforognak. És, t. uraim, még egyet! Magyarország minden politikai pártja, egyetlen egyet kivéve, minden hazafias politikai pártja kívánja, hogy nemzetiség szempontból garanciákkal vételessék e reform körül. (*Úgy van! Úgy van! Éljenezés.*) Ebben nincs eltérés a magyar politikai pártok nagy többsége között, és az én nézetem szerint véték volna ezt a kérdést odadobni a párt-harcok forgatagába. Ki kell ezt onnan emelnünk, mint egy minden pártérdeket messze felülmúló nemzeti érdeket, és az összes hazafias tényezők minden pártszemponttól megtisztított közreműködésével kell megoldani. Ez is egy ok arra, hogy ennek a kérdésnek részleteire nézve most, programunk megállapításakor, semmi irányban meg ne kössük kezeinket...

B

1910 márc. 6

Gr. Tisza Istvánnak a Munkapárt szegedi alakuló gyűlésén mondott beszéde nemzetiségi vonatkozású része¹

T. uraim! A múlt tanulságai között nagyon érdekes és nagyon fontos a nemzetiségi kérdés kezelésének fejlődése. Abban a szenvedélytől elvakított küzdelemben, amely a koalíciót uralomra segítette, kétségtelenül kereste agitatórius nemzetiségi körökben a támaszt a koalíció is. Ismétlem, teljes objektivitással, sine ira et studio, történelmi igazságokat keresek. Akkor az urak azt hitték, hogy az ország érdeke azt kívánja, hogy élethalálharcot vívjanak: hogy meggyőződésüket követték, mikor ezt tették. De, mondom, keresték Horvátországban, keresték Magyarországon a kapcsolatot nemzetellenes agitatórius elemekkel. (*Úgy van!*) Ha a politikai tévedés meg is termette kártékony gyümölcsét, de bőséges alkalmuk volt – éltek is ezen alkalommal – kijózanodni ebből az illúzióból, visszatérni erről a politikailag hibás útról.

Tudjuk, hogy elsősorban a horvát kérdés volt az, amely véget vetett a magyar koalíció és a nemzetiségi irányzatok közötti barátkozásnak² és ma már aláírom azt, amit egy általam nem régen mondott nyilatkozattal szemben gróf Apponyi Alberttől hallottam, hogy nagyban és egészben a nemzetiségi kérdés sarkpontjaira nézve szolidaritás van a magyar pártok között; a szolidaritás.

¹ Közli Barabási Kún József [szerk.]: Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. köt. Bp., 1937, MTA, 133–4. l.

² A magyar koalíció és a horvát-szerb koalíció közötti, az 1905. okt. 3-i fiumei rezolúción alapuló közeledésnek, melyet persze Belgrádban is nagyon szívesen láttak, tudvalevőleg a vasúti szolgálati rendtartásról szóló 1907. törvényjavaslat (1907:XLIX. tc.) nyelvi rendelkezései miatt a horvátokkal támadt súlyos összeütközés vetett véget. (A közlő jegyzete.)

amelyet nem szabad megbontani, és amelyet nem szabad egyes ellentétek kiélesítésével veszélyeztetni. Éppen ezért nagyon kérem mindazokat, akik az én szerény nyilatkozataimat figyelemre méltatják, hogy amit ezen a téren is mondok, abban se keressék pártszempontok előtérbe állítását, kiélesítését, ne pártszempontból intézett kritikát keressenek benne. Én nagyváradi felszólalásomban, igaz, kritika tárgyává tettem gróf Apponyi Albertnek egyes intézkedéseit.³ (*Felkiáltások: Joggal!*) Hát azt hiszem, hogy joggal. (*Élénk derűtség.*) Meg vagyok győződve, hogy az én eljárásom is ad sokszor okot a kritikára, és én mindig szívesen fogadom az objektív kritikát.

De mindaz, amit a nemzeti politikában elkövetett hibákra nézve mondtam, abszolúte nem kizárólag a koalíciós kormányzat ellen irányult. Hiszen talán mondtam akkor is, hogy ez régi nemzeti hibánk, nemzeti sajátságunk, hogy akkor, mikor az erélyt, az erőt nélkülözzük ott, ahol szükség volna rá: helyreállítjuk az egyensúlyt, megnyugtatjuk saját lelkiismeretünket kellő lényeges eredmény nélküli provokáló külsőségekkel. Ilyenek fordultak elő, az igaz, a legutóbbi években is, de fordultak elő azelőtt is. Ezekben a hibákban részesek voltunk kormányzati és társadalmi téren, mert talán a nemzetiségi ügy kezelése terén a társadalom sokkal hibásabb, mint a kormányzat. Fordultak elő hibák más kormányok alatt is. Az én támadásom abszolúte nem kizárólagosan valamely kormányzat ellen irányul, azért igenis igyekeztem rámutatni arra, hogy pártkülönbség nélkül sok tekintetben hibásan kezeltük ezt a kérdést a múltban, sőt szükség van rá, hogy ismét pártkülönbség nélkül helyesebben kezeljük a jövőben. (*Élénk éljenzés.*)...

C

1910 máj. 4

Gr. Tisza István pohárköszöntője a magyar–román egyetértés ügyében az ugrai munkapárti jelölő gyűlést követő bankett alkalmával¹

Amióta csak közügyekkel foglalkozom, annak a meggyőződésemnek adtam mindig kifejezést, hogy a magyar és román egymásra utalt, egymásra szorult érdektárs és testvér². (*Zajos éljen! és „sze treaszka”*). Azoknak szeretni, becsülni és támogatni kell egymást és rossz hazafi, de rossz román is az, aki román testvéreinket a közös magyar haza és magyar ajkú polgártársaink ellen akarja felizgatni. Ha egész közéletemben mindig azzal fordultam magyar polgártársaimhoz, hogy ne hallgassanak a népámítókra; ugyanazon kérésem van román polgártársaimhoz is. Nekik is megvannak – és, itt ülnek közöttünk – érdemes vezéreik, akik őket a helyes, igaz úton, a testvériség, az egyetértés útján vezetik. Ez az igazság útja, ez a boldogulás útja; a románság akkor lesz boldog, és szabad ebben a hazában, ha ezekre hallgat. Arra ürítem poharamat, hogy az az egyetértés, az a testvéri jó viszony, amely e választókerület polgárait a múltban összefűzte – változatlanul fennmaradjon, és gyümölcseit megteremje a jövőben is. (*Éljenzés és taps.*)

³ Nagyváradi beszédében Tisza Apponyinak egyik népkolai törvényét (1907:XXVII. tc.), ennek végrehajtási módját és különösen Apponyi hitoktatási nyelvrendeletét tette éles bírálat tárgyává, amire azután Apponyi 1910. márc. 6-i ceglédi beszédében válaszolt. (A közlő jegyzete.)

¹ Közli Barabási Kún József (szerk.): Gr. Tisza István képviselőházi beszédei, IV. köt. Bp., 1937, MTA, 295–6. l. – Gr. Tisza Istvánt Ugrán egyhangúlag megválasztották.

² Ugyanez a gondolat fordul elő Tiszának 1899. júl. 20-i aradi pohárköszöntőjében. (A közlő jegyzete.)

D

1910 máj. 11

*Gr. Tisza István a koalíció „horvát politikájáról” a gr. Serényi Béla földművelésügyi miniszter képviselőjelöltségét támogató besztercebányai beszédében*¹

...Én nem akarok most több kérdésről beszélni, csak arról, hogy mit művelt a koalíció Horvátországban. Uraim! Egyik biztató jelenség volt közéletünkben a viszonyok fejlődése Horvátországban. Ott az a kiváló magyar hazafi, aki most a magyar közélet terén vezet bennünket (*Hosszantartó éljenzés és taps.*), húsz esztendeig becsületes hazafias munkát végzett. Ez alatt a húsz esztendő alatt összeszedte Horvátország társadalmának színe-javát egy erőteljes pártszervezetben, amelyik nyílt sisakkal vallotta magát az unió hívének; amely nyílt sisakkal csinált frontot mindazokkal szemben, akik őket „magyaron”-oknak hívták, és akik védelmezték a Magyarországgal való testvéries egyetértést. (*Úgy van! Úgy van!*)

Nézzük tovább a dolgot! Mikor 1905-ben kisebbségre jutott a szabadelvű párt², teljes egyetértésben a szabadelvű párt akkori vezetőivel a horvát képviselők kiléptek a pártból, és megszakították minden politikai szolidaritást a szabadelvű párttal. Nagyon helyesen. Mert abból indultunk ki mindnyájan – és most sem értem, hogy lehetett magyar ember, aki másképpen gondolkodott –, hogy az életkérdés minden hazafiasan gondolkodó magyar emberre nézve, hogy azok, akik a magyar pozíciót Horvátországban tartják, azok minden magyar többséggel és magyar kormánnyal megtalálják az egyetértés alapját. Talán az én biztatásomra, de mindenesetre az én teljes beleegyezésemmel és helyeslésemmel léptek ki a szabadelvű pártból az akkori horvát képviselők, és valóban mindenre inkább el voltam készülve mint arra, hogy az új magyar többség ne ő velük próbálja meg Horvátországban tovább vinni az ügyeket. És akkor egy képtelen elfogultság pillanatában ezeket kiszolgáltatták rövid nyolc nap alatt azoknak az elemeknek, akik egész politikai életükben a magyargyűlöletből erősödtek, és pozíciójukat a magyarelleszen szenvedélyeknek, felizgatásoknak köszönhették. És végiggázolt az új uralom Horvátországban, a magyar koalíció kegyelméből és akaratából azokon, akik ott egy emberöltőn át becsületesen exponálták magukat a magyarbarát politikáért. És még akkor is, amikor felnyílt a szem az akkori magyar kormánynak és többségnek, s amikor látták, hogy az ő horvát szövetségeseikkel nem tudnak megélni; mikor felbomlott az a szövetség: akkor jött az a szerencsétlen Rauch-féle kísérlet,³ amelyikről mindenki, aki egy kicsit ismeri Horvátországban a viszonyokat, tudhatta, hogy ismét az unionista elemeknek további züllését, további tehetetlenségre kárhoztatását és teljes pusztulását fogja maga után vonni.

Ezek azok a körülmények, amelyekből a legsúlyosabb felelősség hárul a koalíciós kormányra...

¹ Közli *Barabási Kún* József (szerk.): Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. köt. Bp., 1937, MTA. 327–9. l.

² A Szabadelvű Párt 159 mandátumot szerzett az ellenzéki koalíció 254 képviselőjével szemben.

³ Br. Rauch Pál 1908. jan. 8-tól 1910. febr. 5-ig [é. 7-ig] volt horvát bán. Rauch bánnak a magyar-horvát viszony szomorú sorsára végzetes hatású balkezes kormányzatáról l. *Gratz: A dualizmus kora* II. köt. 167–170. l. (A közlő jegyzete.)

E

1910 máj. 19

Gr. Tisza István aradi programbeszéde („második aradibeszéd”)¹ a román nemzeti komité aradi ülésén hozott állítólagos határozatok ellen és a két nép közötti megértés feltételeiről²

...Pár szóval vissza kell térnem egy kérdésre, amellyel Arad város közönsége előtt is volt alkalmam foglalkozni, a nemzetiségi kérdésre. Vissza kell térnem azért, mert utolsó itteni felszólásom óta egy fontos esemény következett be, amelyet lehetetlen mellőznöm. Aradon ugyanis a román nemzeti komité ülést tartott, és a maga határozatában világosan az állam integritása ellen támadó álláspontot foglalt el. Ezzel az állásponttal szemben más út magyar emberre nézve nem lehet, mint a megalkuvást nem ismerő küzdelem. És a hazaárulással egyenlő: magyar ember részéről ilyen tendenciákat követőkkel bárminő egyesülés, szövetkezés más magyar emberek, más pártok ellen. (*Hosszantartó, viharos helyeslés.*) Meggyőződésem szerint ezekkel szemben kötelességünk pártkülönbség nélkül állást foglalni. (*Úgy van! Úgy van!*) És talán még erősebben állást kell foglalnunk az ezekkel szövetkező magyar hazaárulókkal szemben. (*Élénk helyeslés.*)

A másik kötelesség az, hogy a románság békét kívánó, hazafiasan gondolkozó elemeit felhívjuk, hogy ha akarják a becsületes egyetértést, testvéri szeretetet magyar és román között, ha akarják, hogy minden jogos kívánságuk, vágyuk teljesülhessen; hogy a magyar állam és a magyar társadalom teljes megnyugvással hagyja meg őket, és támogassa nyelvüknek, fajuknak, vallásuknak törvényben lefektetett jogai birtokában és gondozásában: akkor lépjenek ki a passzivitás teréről; akkor jöjjenek, fogják meg a baráti jobbot, amelyet feléjük nyújtunk, és segítsenek ők is nekünk abban a magasztos feladatban, hogy az a két népkör, amely egymásra van utalva, amelynek az egész világon csak ellenségei vannak, barátai nem – végre megértse egymást. Hogy az a románság, amely az ország határain belül lakik, és amely természetesen örül a független Románia fejlődésének, a maga hivatását abban lássa, hogy: a magyarsággal karöltve, a magyarsággal egyesülve, abba a helyzetbe juttassa a magyar nemzetet, hogy hatékony védelmet és oltalmat biztosíthasson a tőlünk keletre fekvő román függetlenségnek. (*Lelkes éljenzés.*) Minden hazafiasan gondolkodó román elemnek a túlzókkal, izgatókkal szemben itt van a helye.

A román intelligenciának az a nagy része, amely helyesen gondolkozik, ne hagyja vissza-riasztani, megfélemlíteni magát, hanem álljon bátran helyt, és legyen róla meggyőződve, hogy a béke, a testvériség politikája csak úgy fog győzelmet aratni, ha ez a politika mindkét oldalon nyomatékos súllyal bíró tényezők részéről bátor vezetőkre, bátor harcosokra talál. (*Lelkes éljenzés.*)...

¹ Az aradi nyári színházban. – Barabás Kún József (szerk.): Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. köt. Bp., 1937. MTA 367. 1.

² Közli Barabási Kún József (szerk.): Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. köt. Bp. 1937., MTA. 367–8.p. – Érdemes feljegyeznünk, hogy a román nemzeti komité állítólagos aradi kijelentéseivel kapcsolatba a beszéd szövegét közlő Barabási Kún József kénytelen jegyzetben megjegyezni: „Ennek az ülésnek a lapokban vagy másutt nem bírtam nyomára akadni.” (Uo., 367. 1.) – A közlő még egy megjegyzését érdemes felemlítenünk. Barabási Kún utal arra, hogy Tisza már korábbi aradi és kolozsvári beszédeiben is intézett felhívást a román értelmiséghez. „Ez a meleg felhívás – állapítja meg Barabási Kún – a román nacionalisták (é. a Román Nemzeti Párt, illetve a román nemzeti komité) körében sajnos nem talált kellő visszhangra, amint azt a későbbi események szomorúan mutatják.” (Uo., 368. 1.) Ezzel kapcsolatban idézi Albrecht Ferencet, akinek nyilvánvalóan igaza van, amikor megállapítja „Tiszának végzetes tévedése volt a román nemzetiség valódi vezetői helyett olyanokat favorizálni, akiket (mint Mangrát, a későbbi nagyszebeni gör. kel. érseket) a román közvélemény renegátoknak tekintett, s így a velük való megegyezést és általuk elért eredményeket korántsem tekinthette nemzetiségpolitikai eredményeknek.” (Vö. Albrecht F.: Forrástanulmányok gr. Tisza István román nemzetiségi politikájához, Lugos, 1933. Magyar Kisebbség kiad. 30. 1.) – Tisza „első aradi beszéde” 1910. márc. 13-án, a Munkapárt itteni alakuló ülésén hangzott el. (Közli: Barabási Kún József: Gr. Tisza István képviselőházi beszédei IV. 150–159. 1.)

Iratok Khuen-Héderváry 1910. évi horvát politikájával kapcsolatban

A

1910 jan. 27

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök minisztertanácsi bejelentése „a horvát-szlavonországi politikai viszonyok rendezése” tárgyában¹

MT 1910:4/2

A miniszterelnök úr előadja, hogy tekintettel arra, hogy Horvát-Szalvonországek beligazgatási önkormányzatának körében az alkotmányos tényezőknek összhangzatos együttműködése immár közel 3 év óta lehetetlenné vált, s ennek folytán, ezen önkormányzat alkotmányszerű életében teljesen fennakadt, sürgős kötelességének tartotta azzal foglalkozni, miképp lehetne ezen bajt orvosolni.

Az e célból megindított tárgyalások eredményre is vezettek, amennyiben sikerült oly megoldást találni, mely – az előbbeni magyar kormány részéről a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés koalizált pártjaival szemben elfoglalt és előadó miniszterelnök úr által is osztott álláspont teljes megóvása mellett – a koalizált pártok és a volt horvát-szlavonországi nemzeti párt együttműködését biztosítja.

Az ezen pártok közt ekképp létrejött kooperáció vezető tényezői egyrészt hajlandóknak mutatkoztak arra, hogy a kizárólag kipróbált unionista elemekből újonnan kinevezendő horvát-szlavon-dalmát autonóm kormányt támogassák, s ekképp a rendelkezésükre állandó költség segélyével a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés normális funkcionálását biztosítsák; másrészt ebből kifolyólag biztosítva lesz az is, hogy az ezen többség részéről a közös magyar országgyűlésbe beválasztandó horvát-szlavonországi képviselők ezen közös országgyűlésen is a m. kir. kormány politikáját fogják támogatni.

Előadó miniszterelnök úr a minisztertanács hozzájárulását kéri ahhoz, hogy a horvát-szlavonországi állapotoknak fentiek értelmében való rendezéséhez véglegesen hozzájárulhasson, illetőleg, hogy ez iránt mindenekelőtt Ő Felségének előterjesztést tehessen.

Miniszterelnök úr ezen előterjesztése a minisztertanács részéről örvendetes tudomásul vétetvén, a kért hozzájárulás megadatik.

¹ A bejelentés körüli időszak helyzetképéhez tartozik, hogy az új kormány, mely a magyar országgyűlésre kiküldött horvát-szlavon képviselők szavazataival igyekszik a kormánypárti többséget biztosítani – ezt a többséget a képviselőházban egyelőre nem tudja elérni. Már a horvát-szlavon „megállapodás” bejelentését követő napon, 1910. jan. 28-án „a képviselőház többsége részéről leadott bizalmatlansági szavazat” arra készíti Khuent, hogy a jan. 30-i minisztertanácson az uralkodó elé terjesztendő kettős, alternatív javaslatot nyújtson be: a kormány lemondása és az országgyűlés elnapolása, illetve – ha az uralkodó a lemondást nem fogadná el – az országgyűlés feloszlata, a választások kiírása és az új országgyűlés egybehívása tárgyában. (Vö. MT 1910:5/1.)

B

1910 febr. 7

Miniszterelnöki értesítés gr. Dessewffy Aurél belső titkos tanácsos, a főrendiház elnökéhez br. Rauch Pál horvát-szlavon báni megbízatása alóli felmentése és Tomasics (Tomašić)¹ Miklós horvát-szlavon bánná történt kinevezése tárgyában
Főrendi Ir., 1906, XX. 36. l.

574. I.
M.E.

Magyar királyi Miniszterelnök

Nagyméltóságú gróf, Elnök Úr!

Ő császári és apostoli királyi Felsege f. évi február hó 5-én kelt legfelső elhatározásával előterjesztésem folytán, báró Rauch Pált Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánját ezen állásától saját kérelmére legkegyelmesebben felmenteni és egyúttal dr. Tomasics Miklóst, volt horvát-szlavon-dalmát minisztert, Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánjává legkegyelmesebben kinevezni méltóztatott.

Van szerencsém erről Nagyméltóságodat, szíves tudomásul, tisztelettel értesíteni.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Budapesten, 1910. évi február hó 7-én

Gróf Khuen-Héderváry s. k.

C

1910 márc. 21

Miniszterelnöki átirat br. Rauch Pál horvát-szlavon báni felmentése és Tomašić Miklós horvát-szlavon báni kinevezése tárgyában
Képv. Jkvei, 1906, III. 849. l., 476. ülés, 8642. sz.

Az elnök bemutatja a miniszterelnöknek arról értesítő átiratát, hogy Ő császári és apostoli királyi Felsege, Rauch Pál b[r.]-t Horvát-Szlavon-Dalmátország bánját, ez állásától felmenteni és Horvát-Szlavon-Dalmátország bánjául Tomasics Miklóst kinevezni méltóztatott.

Az értesítést a Ház tudomásul veszi.

¹ *Tomašić* Miklós horvát unionista politikus, közjogász, korábban zágrábi egyetemi tanár, 1910–1911-ben horvát-szlavon bán. Nevéhez fűződik a horvát uniópárt utolsó felélesztési kísérlete. Az előző ciklusokban a magyar képviselőházban az ogulini kerület képviselője. A horvát nemzeti párt (uniópárt) vezére volt annak 1906. évi feloszlásáig. Ismételten tevékenykedett a horvát-szlavon-dalmát minisztériumban. Politikai működését *Rauch* Pál bánysága alatt szüneteltette.

D

1910 ápr. 30

Tomašić Miklós horvát-szlavon bán előterjesztése és a minisztertanács határozata a „Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése választási rendjéről szóló horvát-szlavon autonóm törvényjavaslat” tárgyában¹

MT 1910:14/1

A miniszterelnök úr felkérésére Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánja részletesen ismerteti Horvát-Szlavon-Dalmátországok országgyűlése választási rendjéről szóló horvát-szlavon autonóm törvényjavaslatot.

A bán úr előterjesztése kapcsán a szóban forgó törvényjavaslat a minisztertanács tagjai részéről beható megvitatás alá vétetvén,

a minisztertanács a törvényjavaslaton a következő módosításokat tartja szükségesnek: A törvényjavaslat 1. §-a szerint az aktív választási jog azokat illeti meg, akik a megállapított egyéb feltételek mellett Horvát-Szlavonországok valamely községében legalább *három évvel* a választói névjegyzékek összeállítása, illetőleg kiigazítása előtt illetőséget szereztek; a 4. § szerint pedig a passzív választói jog (választhatóság) egyik feltétele az, hogy az illető egyén az említett országok valamely községében legalább *öt évvel* a választás előtt szerezte meg az illetőséget.

A minisztertanács a fenti rendelkezések szerint megállapított három-, illetőleg ötévi időhatár elejtésével a jelenlegi állapotot kívánja a jövőben is fenntartani, mely szerint Horvát-Szlavonországokban úgy az aktív, mint a passzív választói jog a nevezett országokban bírt községi illetőségtől ugyan feltételeztetik, azonban anélkül, hogy az követeltetnék, hogy a választó illetőleg választandó már bizonyos idő óta legyen e jog birtokában. A törvényjavaslat 1. §-a szerint, továbbá a Horvát-Szlavon országokban alkalmazott magyar-horvát közös tisztviselőket a választói jog illetőségükre való tekintet nélkül csak akkor illetné meg, ha legalább egy év óta teljesítenek az említett országokban szolgálatot. A minisztertanács az 1. § ezen rendelkezéséből a fenti egy évi időhatárt szintén elhagynak véli és e tekintetben ugyancsak a jelenlegi jogállapotot kívánja fenntartani, mely szerint a Horvát-Szlavon országokban alkalmazott közös állami tisztviselőket, úgyszintén az államvasúti tisztviselőket, tekintet nélkül arra, mennyi idő óta vannak nevezett országok területén alkalmazva, a választói jog megilleti.

A minisztertanács egyúttal hozzájárul ahhoz, hogy a fentiek szerint módosított törvényjavaslat Ő Felségének előzetes legfelsőbb jóváhagyása alá terjesztessék.

E

1910 júl. 20

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök bejelentése a minisztertanácsban a Tomašić Miklós horvát-szlavon bán lemondásának el nem fogadása tárgyában

MT 1910:26/45

A miniszterelnök úr előadja, hogy dr. Tomasics Miklós, Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánja a közte és a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés többsége közt fennforgó nézeteltérés folytán lemondását nyújtotta be.

Ezen lemondás körülményeinek részletes ismertetése után előadó miniszterelnök úr bejelenti, hogy a maga részéről azzal a legalázatosabb javaslattal szándékozik Ő Felsége elé járulni, hogy a bán lemondását legkegyelmesebben el nem fogadni, ellenben a bánt az ennek folytán esetleg szükségessé váló további előterjesztések megtételére legkegyelmesebben utasítani méltóztatssék.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

¹ A törvényjavaslat eredeti szövegén eszközölt változtatások után a minisztertanács 1910. máj. 27-i ülésén ismét foglalkozik a kérdéssel, és hozzájárul a módosított törvényjavaslat uralkodói szentesítésre való felterjesztéséhez (MT 1910:18/1).

F

1910 júl. 29

Tomašić Miklós horvát-szlavon bán minisztertanácsi beszámolója a horvátországi politikai helyzetről és a minisztertanács határozata a horvát-szlavon országgyűlés esetleges feloszlításának uralkodói felterjesztéséről¹

MT 1910:27/1

Horvát-Szlavon-Dalmátországok bánja részletesen megismerteti a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés jelenlegi többségét képező ún. koalícióval felmerült nézeteltérés folytán azzal folytatott tárgyalásokat és általában a Horvát-Szlavonországokban uralkodó politikai helyzetet, megjegyezvén, hogy amennyiben a koalícióval a megegyezés nem sikerülne, előállhatna annak szükségé, hogy a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés feloszlattassék.

A minisztertanács a bán által előadottakat tudomásul vévén, hozzájárul ahhoz, hogy amennyiben ez sürgősen szükségessé válna, a horvát-szlavon-dalmát országgyűlés feloszlítása iránt Ő Felségéhez legalázatosabb előterjesztés tétessék.

G

1910 nov. 19

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök bejelentése és a minisztertanács hozzájárulása a horvát-szlavon-dalmát országgyűlésnek uralkodói leirattal való összehívása és egyidejű elnapolása tárgyában

MT 1910:35/39

A miniszterelnök úr mint a horvát-szlavon-dalmát minisztérium ideiglenes vezetője bejelenti, hogy a minisztertanács utólagos jóváhagyásának reményében a horvát-szlavon-dalmát országgyűlésnek legfelsőbb királyi leirattal 1910. évi november hó 22-ére való egybehívása és egyidejű elnapolása, valamint a bán úrnak e tekintetben adandó legfelsőbb felhatalmazás tárgyában Ő Felségéhez legalázatosabb előterjesztést intézett.

Jóváhagyólag tudomásul vétetik.

64

1910 márc. 9

Minisztertanácsi határozat a postai szállítási jog megvonásáról a „Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn” nevű osztrák egyesület minden nyomtatványára és bélyegére vonatkozóan

MT 1910:8/16

A miniszterelnök úr, mint a belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy az Ausztriában megalakult és Bécsben székelő „Verein zur Erhaltung des Deutschtums in Ungarn” című osztrák egyesület összes eddig megjelent s ezentúl megjelenő nyomtatványaitól és adománygyűjtésekre szolgáló bélyegeitől – miután ez a külföldi egyesület a magyarországi német ajkú lakosság közötti izgatást tűzte ki céljául – a postai szállítási jogot a magyar szent korona országai területére nézve megvonta.¹

Tudomásul vétetik.

¹ Tomašić bán fenti, júl. 29-i minisztertanácsi beszámolója és a közölt minisztertanácsi határozat értelmében *Wekerle* miniszterelnök mint a horvát-szlavon-dalmát minisztérium ideiglenes vezetője, a minisztertanács következő, 1910. aug. 6-i ülésén kéri, hogy „a horvát-szlavon-dalmát országgyűlésnek legfelső kéziratral való feloszlítását hozhassa legfelső helyen javaslatba.” (MT 1910:28/29.) – A minisztertanács *Wekerle* előterjesztéséhez, azaz a horvát savor feloszlításához hozzájárult.

¹ Az ügy történetéhez l. az egyesület mozgalmi tevékenységének 1909. jan.–1910 jún. időszakáról szóló beszámolót – 89. sz. irat, mell. – ME 1911–XLI–2386 (2958/911).

1910 márc. 27

Preusz Mór felszólalása¹ „a nemzetiségi párt választójogi opportunításáról” a budapesti XVII. szociáldemokrata kongresszus pártvezetőségi jelentése felett folyó vitában és a nyilatkozatot követő kongresszusi nemzetiségpolitikai vita lefolyása

Preusz Mór: ...A nemzetiségeknek létfenntartási érdekük, hogy az általános választójogért folyó harcot támogassák; azonban azt látjuk, hogy [a] nemzetiségi párt ebben a tekintetben nem tett semmit, hanem apró nyilatkozatokkal és kommunikációkkal elégedett meg. Ez volt a nemzetiségi párt egész munkája. A demokrata párt a koalíció korszaka alatt s később, amikor Khuen jött, akkor sem tett őszinte nyilatkozatot arra nézve, hogy követelik az általános választójogot. A szociáldemokrata pártnak, amikor látja, hogy a nemzetiségi és a demokrata párt ebben a tekintetben árulója a követelésnek, akkor az lett volna a kötelessége, hogy a nemzetiségekkel szemben olyan harcot folytasson, mint Justhékkel és Kossuthékkel szemben. A szociáldemokrata párt ezt sem tette meg...

Az elhangzott felszólalás széles körű, de a kongresszusi anyagban csak töredékesen jelentkező vitát váltott ki. Ezért tartottuk indokoltnak a kongresszus nemzetiségi tárgyú felszólalásainak rövid összefoglaló ismertetését. – Az idézett felszólalás után *Freund* Gyula brassói küldött bírálta a szociáldemokrata pártsajtónak a nemzetiségi kérdésben tanúsított magatartását. (Uo., 168–169. l.) Kifogásolta, hogy a *Népszava* szemlerovata a szászokat a román és a szlovák nemzetiségekkel egy sorba állítja, holott „a szászok – szerinte – reakcionáriusabbak, mint a Kossuth pártjához tartozó emberek”. – *Mihucz* János (Ion Mihut), a budapesti román szociáldemokrata tagozat küldötte – ugyancsak a pártvezetőségi jelentés feletti vitában – kifogásolta, hogy *Buchinger* referátuma egyáltalán nem említette a kérdést, amely – számítása szerint – Magyarországon tízmillió „nemzetiségi embert” érint. „Nem értem azt a párttaktikát – folytatta –, amikor mindenféle mozgalommal, a pártszervezetekkel, nők mozgalomával foglalkoznak, és a nemzetiségi kérdéssel nem foglalkoznak”. (Uo., 172. l.) – *Buchinger* Manó 1910. márc. 28-án – a pártvezetőségi jelentés felett folyó vita második napján – röviden és nem a kérdés érdemi részéhez szólva válaszolt. Kijelentette, hogy nem kíván általában foglalkozni a kérdéssel, inkább párhuzamot von a sajtójukat saját erőből felvirágoztató és életképes szervezetet létesítő *szlovák* és az állandóan sérelmeket emlegető, de lényegében passzív *román* tagozat munkája között. Ez a párhuzam a szlovák tagozat javára dől el. Szerinte annál többet, hogy a pártvezetőség támogatja a román pártlapot (*Adevěrul*), és szubvencionálja a szerkesztőt, nem tesz és nem tehet. A többi a román tagozatban tömörült magyarországi román munkásság feladata, kötelessége. (Uo., 209. l.) – *Kunfi* Zsigmond „A politikai pártok és a választójog” napirendi pont előadói beszédében (1910. márc. 28-án) részletesen foglalkozott a hazai nemzetiségi kérdéssel, a nemzetiségi párttal és a nemzetiségi felszólalásokkal. *Freund* brassói delegátus kijelentésére utalva intett az általánosítástól, mely az egyes nemzetiségeket egyértelműen „haladó”-nak vagy „maradi”-nak mondaná. Ami az erdélyi szászokat illeti – jelenti ki nem a legszerencsésebb fogalmazásban –, ezek „olyan kicsiny nemzetet képeznek, hogy nem kell velük külön foglalkoznunk”. – Előadói beszéde jelentős részében a *Preusz*-féle nyilatkozat kritikai elemzésével foglalkozott. „Igaz – mondotta előljáróban –, hogy a nemzetiségi pártoknak parlamenti képviselője nem küzdött olyan energiával és elszántsággal a választói jog demokratizálásáért, mintha az ő helyükön szocialista képviselők ülnének. Az a 25 nemzetiségi képviselő egész bizonyos, hogy sokkal nagyobb agitációt tudott volna kifejteni, mint valóban. Azonban ne feledjük el, hogy ugyanazok az okok, amelyek a szocialista pártnak minden szabadabb mozgását lehetetlenné teszik, meggátolják a nemzetiségeket is erősebb politikai akció kifejtésében... Én nem azt mondom, hogy mi ne törekedjünk minden lehető erővel arra, hogy a nemzetiségi pártokat erősebb választójogi akcióra kényszerítsük. Azonban nem szabad elfelednünk, hogy úgy, mint a viszonyok állanak, ma az összes parlamenti pártok közül a nemzetiségi párt az egyetlen, amely az általános, egyenlő, titkos, községenkénti közvetlen választói jog alapján áll.” (Uo., 219–224. l.) – A XVII. szociáldemokrata kongresszus nemzetiségi vitája folytatásaként az előadói beszédhez kapcsolódó felszólalók részben polemizálnak *Kunfi*-val, részben támogatják nemzetiségpolitikai nézeteit. Így *Róth* Ottó temesvári küldött kijelenti, hogy – legalábbis a délmagyarországi német és román nemzetiségi mozgalom vonatkozásában – nem bízik semmiféle magyar-nemzetiségi „paktum”-ban. (Uo., 233–234. l.) – *Preusz* Mór *Kunfi*-nak válaszolva kijelentette, hogy a nemzetiségi párról szóló fejtegetését nem fogadja el, mert a helyzet „valójában nincs így”. „Én azt kívánom – mondotta – hogy a nemzetiségi párttal szemben is, mint a demokrata párttal szemben, a legelősebb harcot vegye fel a szociáldemokrata párt”. Kijelenti, hogy a nemzetiségi párt egész fennállása alatt semmit sem tett a választójogért, csupán kommunikációkban

¹ A közölt részlet leelőhelye: A magyarországi szocialisztikus munkásmozgalmak az 1910. évben. Bp., 1911, Radó Izor ny. 165–166. l.

közölte, hogy az általános választójog híve. Ha komolyan veszi feladatát, ennek már az országgyűlésen is megfelelő visszhangja lenne. „A nemzetiségi párt – szerinte – csak azért hangoztatja a demokratikus” jelszavakat, hogy a nemzetiségi proletariátust megnyerje”, hogy az országgyűlésen belül és kívül további híveket toborozzon a maga számára. Követeli, hogy a kongresszus határozati javaslatban mondja ki, hogy „a szociáldemokrata párt a nemzetiségi pártot éppen olyan népellenes pártnak tekinti, mint a többi polgári pártokat... Ha van is a nemzetiségi pártban egy-két demokrata érzelmű férfiú – az még nem igazolja a pártot. Maga a párt antidemokratikus, noha érdekeinél fogva – az elmélet szerint – demokratikus pártnak kellene lennie. De a gyakorlat azt igazolja, hogy ők sem mások mint a nemzetiségi proletariátusnak kizsákmányolói, olyanok, akik a nemzetiségi pártban a nemzetiségi proletariátussal szemben a saját osztályelőnyüket akarják biztosítani”. (Uo., 251–252. l.) – Hasonló értelemben szólt a kérdéshez az utána felszólaló *Pelczéder* Ágoston, aki szerint „a nemzetiségi párt állásfoglalása kizárólag nyelvi és vallási szempontból történik”. (Uo., 256. l.) – *Freund* Gyula, a korábbi vitában már szereplő brassói küldött már differenciáltabban nyilatkozott. A nemzetiségi párt is polgári párt. Tagadja viszont, hogy választójog-ellenes lenne, mint a többiek. „De meg lehet róla győződve mindenki, hogy a nemzetiségi vidékeken a nemzetiségi proletariátus éppenúgy harcol az általános választójogért, mint akár a szociáldemokrata párt.” Támogatja Kunfi határozati javaslatát. (Uo., 256–259. l.) – Az ugyanekkor felszólaló *Kondor* Bernát szintén támogatja Kunfi felfogását a nemzetiségi kérdésben. „Taktikai hiba volna – összegezi –, ha nem küzdenénk együtt a nemzetiségi párttal, ha az demokratikus alapra helyezkedik.” (Uo., 259. l.) – A felszólalásokra válaszolva Kunfi előadói válaszában kijelenti: távolról sem tartja kielégítőnek a nemzetiségi párt választójogi küzdelmét. Feltehető, hogy abban igaza van Preusznak, hogy az előadói beszámolóban kissé elvontan, elméleti síkon foglalkozott a kérdéssel. Való igaz azonban, hogy a nemzetiségi párthoz tartozók – már csak gazdasági viszonyaik következtében sem feudálisok, ugyanakkor elismeri, hogy „a nemzetiségi párt nem forradalmi párt”. Hangsúlyozza azonban, hogy „a nemzetiségi párt többsége parasztokból, kispolgárokból áll”, s már ezért is alkalmasak egy közös választójogi küzdelemre. – Kunfi előadói választát azzal a reá jellemző problematikus kijelentéssel zárja, hogy az egész választójogi küzdelemben „nem [az] egyes emberek belátása, jó vagy rossz akarata hajtják az országot a demokratikus fejlődés felé, hanem azok a nagy gazdasági érdekek, amelyek végre is a dinasztiát, a nemzetiségi pártot, a proletariátust közös harcra kényszerítik a feudalizmussal szemben”. (Uo., 259–262. l.) – Az 1908. márc. 27–30. között Budapesten tartott XVII. országos magyarországi szociáldemokrata kongresszus nemzetiségi vonatkozásait két idetartozó mozzanattal kiegészíthetjük. Előzményként feltétlenül idesorolandó a *magyarországi szerb szociáldemokrata munkások* 1910. febr. 12-én és 13-án ugyancsak Budapesten tartott *V. országos kongresszusa*. (Beszámolóját l. uo., 362–366. l.) – A XVII. szociáldemokrata kongresszus vezetőségi jelentése pedig röviden bár, de „*Nemzetiségi tagozatok*” címmel külön alfejezetben foglalkozik a hazai szociáldemokrata nemzetiségi szervezetek 1909. márciusa és 1910. márciusa közötti időszakban kifejtett működésével. (Uo., 76–78. l.)

66

Iratok R. W. Seton-Watson (Scotus Viator) 1910. évi magyarországi nemzetiségpolitikai működésével kapcsolatban

A

1910 ápr. 16

Minisztertanácsi határozat Scotus Viatornak a magyarországi nemzetiségi kérdésről szóló, cseh nyelvre lefordított röpirata postai szállítási joga megvonásáról

MT 1910:113/41

A miniszterelnök úr mint a belügyminisztérium vezetője bejelenti, hogy Scotus Viatornak „Národnostní otázka v Uhrách” cím alatt cseh nyelvre fordított, s eredetileg angol nyelven megjelent „A nemzetiségi kérdés Magyarországon” című röpiratától, miután az a magyarságnak a nemzetiségek irányában követett politikáját olyan modorban s akként ismerteti, hogy ezáltal a magyarság ferde színezetben tűnjék fel, s miután ennél fogva közleményei a nemzetiségek körében izgatásra alkalmasak, a postai szállítási jogot a magyar szent korona országai területére nézve megvonta.

Tudomásul vétetik.

B

[1910] máj. [27]

R. W. Seton-Watson magánlevele Hodža Milánhoz a küszöbön álló választásokkal kapcsolatban a nemzetiségi választók esetleges sérelmeinek tanúsítása és a választáson való személyes megjelenése tárgyában

Evangélikus Orsz. Levéltár, Bp.¹
(Sajátkezű, latin betűs német szöveg fordítása)

Május 26-án pénteken²

¹ Az Evangélikus Országos Levéltár „Budapest Rákóczi úti evangélikus gyülekezet levéltára. Gyülekezeti tisztségviselők iratgyűjteményei” című állagának iratai között találta, és e gyűjteményben, az „Iratok”-ban való közlés céljára rendelkezésre bocsátotta Súlyom Jenő, az Evangélikus Országos Levéltár tudományos munkatársa. – 24x17 cm méretű, magán-levélpapírra saját kézírással írt eredeti német nyelvű levél. Betűhív szövege a következő:

1a

Residenzhotel
Wien I.

Freitag den 26 Mai
Sehr geehrter Herr Hodža,

Ich weiss nicht ob dieser Brief Sie vor der Wahl treffen wird, will aber jedenfalls versuchen. Wenn Sie es für ratsam halten, bitte eine kleine Notiz in Ihrem Blatte zu veröffentlichen, worin die slovakische Intelligenz gebeten wird, in jedem Wahlbezirk alle Gewalttätigkeiten [a szó közepe javítva], Unregelmässigkeiten und Korruption die Eventuell vorkommen sollten, in ihren Details genau zu notiren (alles muss von Augenzeugen bestätigt sein) und an die Redaktion zu schicken; diese Aufforderung soll damit begründet werden, da die Absicht besteht, falls [erösen aláhúzva] sehr arge Sachen vorkommen, eine Reihe Berichte darüber in Form einer Broschüre in deutsch französisch und englisch zu veröffentlichen.

2a

Diese Aufforderung ist schon den rumänischen Blättern mitgeteilt worden. Wenn die Behörden das lesen, ist es vielleicht nicht ausgeschlossen dass sie ein bisschen vorsichtiger sein werden [nincs pont]

Jedenfalls bitte ich Sie – dafür haben Sie wahrscheinlich schon besorgt – alle Ihre Leute aufzufordern, dass sie solche Details – aber sehr genau, in allen Details, und immer verbürgt, nie anonym – während der Wahlen sammeln.

1b

Noch etwas. [Wenn es für Sie von Nutzen wäre, einen Ausländer] Wenn Sie der Ansicht sind, dass die Anwesenheit eines Ausländers bei Ihrer Wahl von Nutzen sein könnte oder dazu beitragen würde die Leute etwas rücksichtsvoller zu machen, so brauche [sic!] Sie mir nur zu telegraphiren, und ich stelle mich für nächsten *Dienstag* und *Mittwoch* Ihnen zu Verfügung.

Da ich aber an heftigem „Heukatarrh” leide, werde ich nur dann kommen, wenn *meine Anwesenheit nützlich sein könnte* – nicht bloss um die Sache anzuschauen.

2b

Sie werden natürlich am besten wissen: bitte zu entscheiden, und mich eventuell telegrafisch zu verständigen, wann und wohin ich fahren soll. *Wenn ich bis Dienstag 9 Uhr früh keine Antwort bekomme*, so werde ich wissen, dass Sie entweder diesen Brief nicht erhielten oder dass Sie mir abraten.

In vorzüglicher Hochachtung

R. W. Seton-Watson
Rezidenzhotel
Wien I.

² Így, év nélkül (a levél borítékja nem került elő). – Az irat fejlécén adott keltezést az alábbiakkal indokoljuk. Május 26-a – a levél keltezési részidőpontja – ezekben az években 1905-ben és 1911-ben esett péntekre. Mindkét év összeegyeztethetetlen a levél tartalmával. Az 1905. év nem jöhet számításba, mert *Scotus Viator* (Seton-Watson) saját közlése szerint, amit ez esetben kétségkívül elfogadhatunk, az 1906. évi választások idején járt először Magyarországon. (Vö. *Racial problems in Hungary*, London, 1908, XI. 1.) Éppígy elesik az 1911. év is, mert ebben az esztendőben nem volt képviselőválasztás Magyarországon. – Az elmondottak előrebocsátásával feltételezhetjük, hogy a levélíró elvettette a dátumot, és ha valóban pénteken írta levelét, amit a levél tartalmának ismeretében kiemelt közelebbi időpontmegjelölésnek tekintetünk, akkor a levél megírásának napja nem május 26, hanem május 27 volt. Május huszonhetedike és péntek pedig ez idő tájt 1910-ben volt. A levél helyes, megigazított időpontja tehát: 1910. május 27. Ebből következik, hogy az utazásra kijelölt kedd és szerda is módosul: május 31-ére, illetve június 1-ére. – A számításokat igazolja az eseménytörténet: az ez évi és egyben utolsó dualizmus korabeli választásokat

Igen tisztelt Hodža úr!

Nem tudom, eléri-e ez a levél a választás előtt, de mindenesetre megkísérlem. Ha tanácsosnak tartja, kérem közöljön az Ön lapjában³ egy kis hírt, amelyben felkéri a szlovák intelligenciát, hogy minden választókerületben részleteiben pontosan jegyezzenek fel minden esetleg előforduló erőszakosságot, rendellenességet és korrupciót (szemtanúkkal kell mindent igazolni), és küldjék be a szerkesztőségnek; ezt a felhívást azzal kell indokolni, hogy fennáll a szándék, „*ha*⁴ *nagyon súlyos* dolgok fordulnak elő, azokról röpirat formájában németül, franciául és angolul tudósítássorozatot megjelentetni.

Ez a felszólítás már közöltetett a román lapokkal. Ha a hatóságok olvassák azt, akkor talán nincs kizárva, hogy egy kicsit óvatosabbak lesznek[.]

Mindenesetre kérem Önt – bizonyára gondoskodott már róla – szólítsa fel minden embereket, hogy a választások alatt gyűjtsenek ilyen részleteket – de igen pontosan, teljes aprólékos-sággal és mindig hitelesen, sohasem névtelenül.

Még valamit. [Ha hasznukra volna egy külföldit]⁵ Ha véleménye szerint egy külföldi jelenléte a választásuknál hasznos volna vagy hozzájárulna ahhoz, hogy az embereket kissé kíméletesebbé tegye, akkor csak táviratoznia kell nekem, és én jövő *kedden* és *szerdán* rendelkezésére állok.

Mivel azonban heves „szénanáthában” szenvedek, csak akkor fogok jönni, ha *jelenlétem hasznos lehetne – nem csak azért, hogy a dolgot lássam*.

Természetesen Ön tudja majd a legjobban; kérem határozzon, és értesítsen engem esetleg táviratilag, mikor és hova utazzam. *Ha kedden reggel 9 óráig nem kapok választ*, akkor tudni fogom, hogy vagy nem kapta meg ezt a levelet, vagy hogy ellenzi.

Kiváló nagyrabecsüléssel

R. W. Seton–Watson

valóban ekkor tartották Magyarországon, s ezekről, közelebbről az 1910. jún. 1-i szakolcai választáson szerzett helyszíni tapasztalatairól *Seton-Watson* következő évi könyvében (*Corruption and Reform in Hungary. A study of electoral practice*. London, 1911.) maga is beszámol mint azt a közölt részlettel bizonyítjuk (1. mell.). – A közölt, első ízben közzétett nagy fontosságú levél elsőrendű bizonyíték a tekintetben, hogy *Seton-Watson* ekkor már hosszabb időn belül – a külföldre szóló politikai propaganda céljára – kiterjedt szervezést folytatott az országban, s ehhez az egykorú nemzetiségi sajtó és politika számos tényezőjét, adatszolgáltató munkatárs jelleggel megnyerte. Nyilvánvaló, hogy *Seton-Watson*nak ezzel a tevékenységével, amelyet már ekkor szorosan a cseh nemzetiségi politika vezetőihez kapcsolt, a választások tényleges visszaélései kimutatásán túlmenő, ma már pontosan lemérhető célkitűzései voltak. A most felfedezett levél szövege ugyanakkor tanúskodik arról is, hogy írója ekkor már nem tűnődik a monarchia szükségyszerű fenntartása kérdése felől, mint közel három évvel előbbi röpiratában (l. 26. sz. irat.) – *Seton-Watson* ekkor már véglegesen döntött: a monarchia és ezen belül Magyarország nemzetiségek szerinti felosztására szavaz. Sőt – mint említettük – ezen is túlmege: tevőlegesen beavatkozik az ország politikai mozgalmába, széles körű szervező munkát végez a nemzetiségi sajtóban, felszólítva és buzdítva a nemzetiségek íróit és politikusait, hogy mindenféle és fajta terhelő anyagot gyűjtsenek számára, a külföldi magyarellenes politika céljaira. *Seton-Watson* tehát ekkor már tevőleges politikus résztvevője, aktív titkos szervezője a Magyarország felosztását célzó nemzetközi propagandaakciónak. Ez a *Hodža Milán*hoz intézett levél elsőrendű történeti-politikai jelentősége. – A szóban levő nemzetiségi kerületek közül *Szenic* (Nyitra m.) volt *Hodža Milán* választókerülete, ahol azonban – *Seton-Watson* említett 1911. évi könyvének tanúsága szerint – eleve reménytelen volt a törvényhatósági visszaélések következtében, hogy a sajtó szavazói leszavazhassanak. *Hodžának*, aki fejlett érzékű réalpolitikus volt, nem állott érdekében, hogy újabb, *Csernová*hoz hasonló vérontásra kerüljön sor, ami az ő messzemenő egyéb politikai terveit is keresztelhetné volna. Ezért nem utazott a választás idején saját választókerületébe, ezért marasztották „egyéb ügyei” (a többi közt *Seton-Watson* útjának megszervezése) Budapesten. Mert *Hodža* volt *Scotus Viator* szakolcai útjának, s nyilvánvalóan egész egykorú nemzetiségpolitikai anyaggyűjtő tevékenységének megszervezője.

³ A Slovenský Týždenník budapesti hetilap.

⁴ A kiemelések a levélíró aláhúzásai: az első „*ha*” szó igen vastagon tintával, az utolsó mondat ceruzával.

⁵ [] A levélben áthúzott mondatkezdés.

Melléklet

1910 jún. 1

B. W. Seton-Watson beszámolója a szakolcai választáson szerzett személyes tapasztalatairól.¹

Jelöltek: Dr. Kostyál Miklós, Nemzeti Munkapárt.

Okanyik Lajos lelkész, független szlovák gazdajelölt.

Pacsirták énekeltek a felhőtlen nyári ég alatt, amikor keresztülhajtottunk a morva határon és átkeltünk az alacsony hegygerincen, amely Szakolcát szemünk előtt eltakarta. A következő pillanatban már előttünk terült el a kisváros; tornyai és málló falai nyugalmas napfényben fürödtek. Amikor beértünk, csodálkoztunk az elhagyatott látványon. De mégsem! az utca végén két lovas megállást int kocsisunknak. Huszárok és csendőrök kettős kordont vontak a város köré, és elzártak minden odavezető utat. Kocsinkat egy mellékutcában hagyjuk, és gyalog megyünk tovább. Útlevelet kérnek tőlünk, kikérdeznek. Elővigyázatosságunk azonban szerencsére megment bennünket, Nem azt az utat választottuk, amelyen az idegenek Ausztriából természetesen jönnek (visszamenet rájöttünk, hogy egy rendkívüli őrzőjáratot lehordtak *ezért*); és kétségkívül ez a magyarázata, hogy csak két közhuszárral és egy tapasztalatlan fiatal tiszttel volt dolgunk. Miután mi szándékosan halasztottuk érkezésünket a választás megkezdésénél öt órával későbbre, és több ismerőst tudtunk a városban megnevezni, végülis mint ártalmatlanokat morogva átengedtek, és folytathattuk utunkat. Valószínűleg társam, a morvaországi Gödingből [Hodonín] való Kolisek Alajos dr. magas kalapja és papi gallérja mentett meg bennünket.

A főtéren, a szavazóhely előtt csak kormánypárti korteseket, huszárokat, csendőröket és néhány husz ártisztet találnak – viszont minden kocsmá tele van részeg paraszttal. Egy kormánykortes rögtön el is hessegeti őket a kocsmákból. Kínos arra gondolnia, hogy a nemzetiségükhöz ragaszkodó szlovákok is eladták volna a politikai szabadság reményét néhány forintért és az ingyensörért, de hamarosan megtudják, hogy a szlovák jelölt és hívei reggel óta a városon kívül várják, hogy szavazásra bocsássák őket. El akarnak tehát jutni a „szlovák táborba”. A „Katolikus Ház”-at, a szakolcai kerület szlovákjainak központját, egész napra bezárták. Egy ismerős házába betérve a hátsó udvaron át eljutnak a két kordon közötti utcába, majd a régi városfal alatt húzóódó borpincén keresztül céljukhoz. Itt a látvány feltűnő ellentéte a városbelinek. A lejtős térségen több ezer paraszt gyűlt össze a környező falvakból, köztük sok nő, akik reggel kilenc óra óta várakoztak a tűző napon szinte minden frissítő nélkül, holott ide is csak kerülő utakon juthattak, mert a főútvonalakat lefoglalták a kormánypárti választóknak. – A magyarországi nyílt szavazási rendszerben minden kerületnek egy szavazóhelye van, ahová az ellenpárt kortesei vezetik falvanként a szavazókat a szavazóbiztos által megállapított sorrendben. A szavazóbiztos tehát teljhatalmú. Okanyik páternek ezerkétszáz szavazója lett volna, míg Kostyálnak köztudottan legfeljebb 850. A szlovákokat tehát mindenekelőtt várakoztatták, s a bekerülteket különböző ürüggyekkel elutasították: legtöbbszörre nem azonosították személyüket a választói névjegyzékbe felvett névvel, ha másképp ejtették ki, vagy egy lelkészt azért, mert parasztgazdának volt beírva (volt is száz holdja). A kormánypárti szavazatokat törvénytelen módszerekkel töltötték fel (például hárman holtak helyett szavaztak, elfogadtak 16 éves fiút és ismételten szavazókat stb.).

A délután előrehaladtával Gbely [Egbell] lakosait – 152 szavazat Okanyiknak – a kordonok közé engedték, de lelkészüknak, Blahó Pál páternek, aki őket vezette (az egyetlen lévén közülük, aki magyarul beszél, s így megérteti magát a tisztviselőkkal), nem volt szabad elkísérni őket. Múlt az idő, és a parasztokat még mindig várakoztatták. Blahó páternek sikerült találnia egy magyar kortest, aki barátságosan meghallgatta, és akinek segítségével eljutott a szavazóbiztos színe elé. „Nohát” – szólt az, amikor meghallgatta a történeteket –, „majdnem kétórája várok a gbelyiekre. Hozza azonnal ide őket.” Az idős pap örömmel sietett vissza, s akkor derült ki a csel. Rövid távolléte alatt parancsot adtak, hogy a gbelyi szavazókat tereljék ki a városból, s ő már elhagyottan találta a helyet, ahol őket hagyta.

¹ Megjelenési helye: *Corruption and reform in Hungary. A study of electoral practice.* (Korrupció és reform Magyarországon. Tanulmány a választási gyakorlatról.) – London, 1911. Constable. V. fejezet. A választás Szakolcán. (A) Saját tapasztalataim. (1910. június 1., 80–89. l.) – A könyv előszavát mottóként megelőzi három idézet: egy-egy Petőfi versszak magyarul és angolul, évszámmal, és pedig 1847-ből a „Magyar vagyok” utolsó szakaszának fele (a fordításban egy jelző hozzáadásával), 1846-ból „A magyar nemes” utolsó előtti szakasza (elégé önkényes fordításban); a harmadik (csak angolul) Mikszáthból (Égy választás Magyarországon) néhány sor: Hogyan jutott be Katángy a parlamentbe.

Amikor a visszautasított szavazók kiérték a „szlovák táborba” – ezt szemtanúként mondja el az író – viharos csődület támadt, fenyegető szitkok röpködtek, a huszárlovak ágaskodtak, a szlovák kortesek hiába csendesítették a tömeget, a parasztok Okanyikot éltetve be akartak törni a városba, az utat viszont csendőrök zárták el; néhány férfi lőtávolon kívülre igyekezett terelni az asszonyokat, ismerve, milyen könnyen használja fegyverét a csendőr – de ezúttal szerencsére mérsékeltebb parancsnokuk volt. Az angol is majdnem veszélybe került, mert kormánykortesnek nézték, de amikor felismerték, a „szabadság szigetéről” beszéltek, mondván: „no most hazamehet, és elmondhatja a „magyar szabadság” [így: magyarul!] minden mocskos fortélyát”.

Az izgalom elérte tetőfokát, és szinte elkerülhetetlennek látszott a katasztrófa, amikor Okanyik páter megjelent a tömegben és biztosítva őket, hogy sem kilátás, sem lehetőség nincs a tisztességes eljárás biztosítására, és hogy az erősködés csak vérontáshoz vezethet, kijelentette visszalépési szándékát és könyörgött, hogy menjenek nyugalmasan haza.

A hivatalos magyar sajtó másnap reggel így intézte el a szakolcai választást: „Dr. Kostyál Miklós (Nemzeti Munkapárt) megválasztott 1011 szavazattal 246 ellenében.”²

...Körülbelül délután fél négykor érkeztem Kolisek páterrel Szokolcára, és nem sokkal hét óra után távoztunk onnan. Ezúttal a gödingi főúton kocsiztunk ki a városból, és elhaladtunk két hölgy, Kolisek dr. régi ismerőseinek háza előtt. Drizhal [Drižal] Vilma a brünni cseh reálskola volt igazgatójának az özvegye és szakolcai születésű lévén, itt él férje halála óta. Most már elmúlt hetvenéves. A választás napján sem ő, sem leánya nem merték elhagyni a házat, de kinéztek az ablakon, amikor mi elhaladtunk, és megszólították barátomat. A kapujuknál megállítottuk kocsinkat, és rövid, húsz vagy huszonöt perces látogatást tettünk.

Június 16-án a szakolcai helyi hatóságok beidéztek Drižalnét, és 100 korona (4 L) bírságot róttak ki reá, mert elmulasztotta a rendőrségen bejelenteni két idegen látogatását! Először azzal vádolták, hogy ebédet és éjjeli szállást nyújtott nekünk, de végül elfogadták tiltakozását e hamis feltételezés ellen, felvilágosítva őt, hogy a bírság máskülönben kétszeres összegű lett volna. Drižalné fellebbezett a nyitrai megyei hatóságokhoz, ahol, mondanom sem kell, fenntartották szakolcai kollégáik végzését. A hölgy akkor a belügyminiszterhez fellebbezett, s bár kérvénye négy hónap múltán sincs megválaszolva, remélhető, hogy az eljövendő öt év folyamán igazságot szolgáltatnak neki. Bécsbe visszatérve rövid beszámolót tettem közzé a szakolcai választáson szerzett tapasztalataimról a június 10-i *Reichspost*-ban és a *Neue Freie Presse*-ben.

A magyar kormány erre hivatalos nyilatkozatban válaszolt a *Pester Lloyd*-ban, s ez itt következik angol fordításban, néhány közbeszúrt helyesbítő megjegyzéssel. A kormánycafolatra június 15-én újabb cikket közölt a *Reichspost*-ban és a *Deutsches Volksblatt*-ban, felsorolva a szakolcai korrupció tizenegy konkrét esetét azzal, hogy ha „állításait a magyar kormány hazugnak vagy túlzásnak tartja, emeltessen vádat ügyészével a bécsi bíróságoknál”, s ő nemcsak esküt tesz a látottakra, de számos tanúval is bizonyít. – A magyar kormány e nyilatkozatot nem méltatta figyelemre, de a *Pesti Napló* június 11-i számában követelte a szerző kitalását Magyarországról, a *Független Magyarország* pedig gr. Khuen-Héderváry kijelentésének tünteti fel, hogy „tényeket kell gyűjtenünk ellene”, „nem ijedünk meg egy angoltól”. – A kicsinyes zsarnokságot, amellyel Drižalnén állottak bosszút, alaposan megtárgyalta az osztrák sajtó, mire Seton-Watson nyílt levelet intézett a magyar miniszterelnökhöz a *Reichspost* és a *Deutsches Volksblatt* hasábjain, felszólítva a „lovagias magyar nemzet fő képviselőjét, hogy ítélje el a szakolcai hatóságok ázsiai eljárását”, de erre sem kapott választ. – A fejezet jegyzetében még felemlíti a *Magyarország* június 23-i cikkét („A galamblelkű angol”), amelyben fizetett ügynöknek nevezik; azonkívül felsorol néhány más (amerikai stb.) közleményt azt bizonyítandó, hogy az elbeszélte atrocitás nem egyedülálló eset Magyarországon.³

² Egy későbbi jegyzetben hozzáfűzi (i. m. 91–92. l.), hogy a korábban holicai szolgabíró Kostyál volt a biztosja annak az 1896-os szakolcai választásnak, amelynek anyaga Mikszáth „Egy választás...”-ának alapja. A hivatalos eredmény 1125 szavazat volt 247 ellenében.

³ A fejezet további része (89–98. l.) „feltétlenül megbízható személyes ismerősök és szemtanúk” megjegyzéseit és függelékül két főszolgabírói végzés fordítását tartalmazza. Az utóbbiak dr. Okanyik Lajosnak szólnak, aki április 24-re kért engedélyt választói gyűlések megtartására Holicson és Kopcsányban (az előbbi a templomter helyett zárt helyiségben engedélyezi, a másikat elutasítja): mindkettő közlése e megjegyzéssel: „Ennek az okmánynak a magyar eredetije az én birtokomban van. – R. W. S.-W.” – A következő fejezet (99–105. l.) szól a szenci választásról, ahol Hodža Milán a Szlovák Nemzeti Párt jelöltjeként lépett fel, és ahol, amint említettük (1. a [fő]irat 2. sz. jegyz.), hívei már a választás előtti napon úgy határoztak, hogy fel sem vonulnak, mert az csak vérontásra vezethet (102. l.). – Hodža Milán sérelmével azonban nagyobb hangsúllyal is foglalkozik a könyv, és pedig „A magyar választási gyakorlat” c. II. fejezetben, amelyet Seton-Watson „Egy régi képviselő” tollából közöl. Az 1910. évi választásokkal kapcsolatban különösen kiemeli, hogy mennyire döntő tényező a közigazgatás hatalma”, „jobban mondva a megyei tisztviselők terrorja”, és ennek legkirívóbb példája Hodža Milán választó-

1910 máj. 1

A horvátországi szerb önálló (Srbobran) párt programja a jövő, 1910. évi gör.-kel. szeri nemzeti-egyházi kongresszusra¹

A harcban, melyet a radikális párt még 20 év előtt kezdett a liberálisok és klerikálisok ellen, embereink mindenfelé kifüggesztették programjukat. Ez valóban parlamentáris harc volt. Fialtal, haladó emberek küzdöttek a maradiak, túlhaladottak ellen. Ebben a harcban rámutattunk ellenfeleink hibáira és fogyatékoságaira, és mindig hangsúlyoztuk, hogyan kellene dolgozni. Hangsúlyoztuk programunkat, és hagytuk, hogy az beszéljen helyettünk.

Amikor nyolc esztendővel ezelőtt a radikális párt a száborba mint többség került be, élénken hozzáfogott, hogy programját megvalósítsa. Az eltelt nyolc esztendő alatt két szábor is volt, és ezeken a tanácskozásokon a mi pártunk autonóm programjának nagy részét megvalósította. Hogy megsemmisült Andjelić és Branković patriárka uralma, az a radikális párt érdeme. Hogy az autonómiában végre rend lett, a radikális párt érdeme. Hogy annyi rendeletet hoztak, melyekre szomjazott a mi népünk, az a radikális párt érdeme. Általában elmondhatjuk, hogy *a két szábor, amelyen a radikális pártnak volt többsége, többet tett, többet használt a szerb iskolaiügynek és egyháziügynek, mint*

valamennyi előző, mióta Cernojević² szerbjeivel idejött. Autonómiánk életében újjászületett minden. Ennek az újjászületésnek jótékony hatását még évszázadok múlva is érezni fogjuk.

Munkánkban állandóan vezérelt a mi programunk. Rámutattunk mindenkor, azzal kezdtük, és azzal fejeztük be. Sehol sem engedtünk programunkból. Leromboltuk azt, ami elavult és maradi, mert programunk így kívánta. Előttünk állt egy romlott rendszer, mögöttünk egy hazafiatlan ellenzék, amely nemcsak zavart, hanem megnehezítette munkánkat, de nem hagytuk magunkat megzavarni. Mellettünk volt a nép, és mi bátran tevékenykedtünk programunk megvalósításán.

A Zastava többször rámutatott, hogy a függetleneknek és szépszámú követőiknek nincs programjuk. Náluk ugyanaz a helyzet, mint Magyarországon Khuenéknél. Khuennál sem tudjuk még ma sem, hogy pártja támogatja e az általános választójogot vagy sem. Khuen többször kijelentette, hogy az általános választójog mellett van és majdnem ugyanannyiszor, hogy azt nem támogatja. A választási harcok idején a függetlenek szidták és támadták a radikálisokat, hazudtak és rágalmaztak, hogy már csunyábban nem is lehetett. Szidalmakat és gyalázást minden lépésnél hallhattunk, de senki sem tudta meg, hogy a függetlenek mit akarnak szövetségeseikkel egyetemben? Vajon a kolostori rendelkezések ellen vannak? Ha igen, akkor vissza akarnak térni a régi módszerekhez, mikor csak úgy tékoztak a kolostorok vagyonát, amikor a szerzetesek és a kolostorok népünk szégyenére voltak. Ha nincsenek a szerzetesi rendelkezések ellen, hanem ők is támogatják azokat, hogy a nép vagyonát ne táncolják el, hanem fordítsák iskolai és egyházi célokra, a nép javára; ha ők is azt akarják, akkor miért szidalmaznak?

Hiába kér az ember tőlük választ, hiába kérdezzük, hogy mit akarnak a függetlenek, a választási harcok során senki sem olvashatta és hallhatott egy szót is programjukról. Ők állandóan szidalmazták a radikálisokat, ez volt programjuk első és utolsó pontja. Ez volt az egész program.

kerülete egyik vezető tisztviselőjének kijelentése: „Döntsön bár az ön javára a választók 90 százaléka, mégsem lesz ön megválasztva!” (Uo., 38. l.)

¹ A közlemény eredeti címe és leőhelye: „Srbobranov” program za idući sabor – A „Srbobran” programja a jövő [nemzeti-egyházi] kongresszusra. – Zastava, 1910. máj. 1-i kiadás. 94. sz. (Vcikk.) – Érdekes adalékként említjük, hogy Jászi folyóirata ez idő tájt, 1910 májusában cikket közöl a szerb szociáldemokrata mozgalomból kizárt Krsta Isskruljevtől. (*Az albán népről és fölkeléséről.* – Huszadik Század, 1910. XXI. köt. (máj. 5. sz.) 550–556. l.) – Az önálló pártiak programja közzétételével egyidőben tovább szélesedett a szerb radikális párti kongresszusi képviselők mozgalma is. 1910. jún. 20-án a Zastava közli a radikális kongresszusi képviselők tiltakozását a máj. 16-án összeült kongresszus jún. 16-án elrendelt elnapolása ügyében. (*Národu srpskom!* – A szerb néphez! Zastava, 1910. jún. 20., regg. kiad.) – Ebben az időszakban már nyilvánvaló, hogy a kormányzat megkezdte a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi önkormányzat teljes felszámolását. Ez az új, erőszakos beavatkozást célzó kormánypolitikát jelenti be az 1910. szept. 17-én közzétett miniszterelnöki rendelet „a gör. kel. szerb nemzeti-egyházi kongresszus-választási rendjének módosítása tárgyában.” (Szövegét közli: Magyarországi Rendeletek Tára, 1910. 602–603. l.)

² Utalás az 1690. évi „nagy bevándorlásra”, a szerbséget Magyarországra vezető Crnojević III. Arzén ipeki pátriárkára.

Amikor a választások kimeneteléről már egyet-mást tudtunk, a Srbobran [újság] bejelentette győzelmeiket a felsőkarlócai és a pakráci egyházmegyében, azt hittük, na most a sikerekre való tekintettel a Srbobran végül csak mondani fog valamit a programjukról. Ezzel a meggyőződéssel vettük a kezünkbe a Srbobrant május 12-én. A vezércikk helyén olvastuk „Még a radikális panamákból.”

Panama! Egy társaság alakult a Panama-csatorna ásására. A munkálatokra töméntelen pénzt szedett össze, és több évig előkészületeket tettek az ásásokra, míg szét nem futott a hír, hogy a csatornából nem lesz semmi. A csatorna vállalkozói töméntelen milliót tulajdonítottak el. Azóta, ha valamit elsikkasztanak, ami több százezret tesz ki, esetleg milliókat, szokás mondani, hogy panama.

Milyen sikkasztásra jött rá a Srbobran, hogy vezércikkben foglalkozzon vele, a programjuk helyett? Milyen is ez a radikális panama?

Jovanović Paja, Khuenék képviselője, jelentésében elmondta, hogy az alapítványi elszámolásokban megtalálta a bécsi Müllbacher Virginia nyugtáját 128 koronáról. Ezt a Virginiát vitatja a Srbobran a vezércikkében. Ebben a cikkben kérdezi azt, hogy ki ez a bécsi kisasszony? Hogy jön az alapítványhoz? A szerb népnek meg kell ismernie bécsi Genovéváját, ha már tisztességesen megfizeti! Nem átallottuk, és utánajártunk Bécsben. No, a szerb nép megnyugodhat. Müllbacher kisasszony Ivić Aleksa alapítványi társa. Akinek „szolgáltatokat tett”. „Es a nép fizetett”.

És ezek a banditák, akik ezeket a szavakat leírják, azt akarják, hogy a nép sorsát rájuk bízva, az iskoláit, templomait. Ezeknek a banditáknak minden tudása kimerül mások becsületébe gaz módon belegázolni, akinek minden politikai bölcsessége kimerül a rágalmazásban és a hazudásban, ők akarnak kormányozni autonómiánkkal. Müllbacher Virginia, Müllbacher egyetemi tanár özvegye, ötvenen felüli idős hölgy. Valamikor szebb napokat látott, öreg napjaiban másoló a bécsi titkos levéltárban. Másol a szerbek, románok, spanyolok és valamennyi tudós számára a levéltárban és elvégzett munkájáért előre megállapított fizetést kap. Kutatóink rendelete értelmében az idős hölgy lemásolt okmányokat, melyekre a kolostori perekben szükség volt, és benyújtotta a 128 koronáról szóló nyugtát, és a szábor választmánya kifizette az összeget.

És ebből alkotta a „Srbobran” a szörnyű visszaélést, radikális panamát. De ne gondolja senki sem, hogy a „Srbobran” valóban sajnálja ezt az összeget, amit az idős másoló hölgy kapott, nem azt veti szemére, hogy a szábor bizottsága kifizette keservesen megdolgozott bérért. Tudja a „Srbobran” és szerkesztősege, hogy a románok nem 128 koronát, hanem nagyon sok ezret fizettek már ki a kolostori pereskedés során. Tudja ezt nagyon jól a „Srbobran”, de neki hazudni kell, rágalmazni kell, mert mást nem tud. Ez volt a programja a választás előtt, és ez lesz a programja választások után. Más programja nincs.

[1910 júl. 1]

A Münchenben megjelenő „März” kultúrpolitikai szemle beszámolója az 1910. évi Khuen–Tisza-féle választások körülményeiről¹

A magyar miniszterelnök, Khuen-Héderváry gróf június 7-én Bécsben jelentést tett a császárnak az országgyűlési választásokról.

A községi jegyzők Dél-Magyarország sok román községében minden lehető módon megfenyegették a választókat, és ötventől száz koronáig terjedő bírságot helyeztek arra az esetre kilátásba, ha nem szavaznak a kormány jelöltjére. A választás napján a nemzetiségi választók kocsijait

¹ Eredetije: Dr. Harald Huber: Was Graf Khuen seinem König erzählte. – März (München) 1910 Jg. Erstes Juli-Heft, 72–74. I. („Rundschau”-rovat.) – A „Halbmonatsschrift für deutsche Kultur” alcímű folyóirat szerkesztői ekkor Ludwig Thoma és Hermann Hesse; Bécsben is volt szerkesztőségük külön felelős szerkesztővel Ausztria–Magyarország számára. – Ugyanebben a számban Steinacker Ödön magyarországi német nemzetiségi politikus hosszabb, igen elfogult hangú cikket közöl „a monarchia organikus egységét zavaró magyar kérdés”-ről. (*Die Ungarische Frage.* – Uo., 1–10. l.) – Steinacker cikkének érzelmi motívumait nem nehéz megelnlünk. A sokoldalú gazdasági szakember (1839–1930), mérnök, egyidőben az Országos Iparegyesület titkára, majd igazgatója, 1875-ben a beszercei, 1881-ben a nagydísnód! (Heltau, Csnádie) választókerület képviselője volt. A századfordulón irt egyik cikke miatt

csendőrökkel a kormány[pártiak] táborába irányították akik nemzetiségi jelöltért álltak ki, az utolsó pillanatban semmis indokokkal letartóztattak. Szavahihető részről azt is beszéljük, hogy a kormány egy szavazatért harminc–negyven koronát adott. Néhány nappal a választás előtt több oldalról értékre adták egy nemzetiségi jelöltnek, lépjen vissza: szívesen adnának neki kárpótlásul ötezer, sőt ha kell tízezer koronát is.

A „Magyarországi Német Néppárt”² másodelnöke, aki mindössze egy pótválasztást ért el Versecen, a választások lebonyolításáról panaszkodik az erdélyi szászok második honi lapjában (tehát a „Nemzeti Munkapárt” „pártlapjában”). Egyszerű paraszt szólal fel. Föláldozta magát svábságáért. Ősei „véreztek Jenő herceg³ seregeiben”, a Habsburg-ház és a magyar állam számára mocsaras lapályokból kemény munkával népet tápláló szántóföldet teremtettek. Így ír a gertyámsi Röser Johann:

„...Híveinket azzal a megokolással, hogy védeni kell őket, katonaság és csendőrség őrizte. Az ellenfelek kortesei⁴ – jegyzők és a többi – passzust kaptak, úgyhogy a falvakban zavartalanul kirángathatták ágyukból az embereket. Ott pénzt ajánlottak fel nekik, és intézték a szavazatvásárlást. Ha valaki ellenkezett, akkor alkohollal elkábították, reggel a készenlétben álló kocsikra felrakták, és az ellenfél táborába vitték. Ez a tábor négyszeres katonai kordonnal volt bezárva, úgyhogy aki ott bent volt, már nem menekülhetett. A kormánypártiak közül minden második embernek volt passzusa. Én húsz választót jelenttem be passzusra, de délután két órakor, tehát a választás után kaptam meg az első és egyetlen. Szabadfalu jegyzője megfenyegette a hozzám hú tíz választót, hogy majd megérik a választás után a következményeket. Németszentmihály jegyzője jelenlétemben kérte ki magának egy még hűségesebb választómat, mert máskülönben, ha reám szavaz, fel kell jelentenie. Kijelentette, hogy biztosan szigorúan megbüntetik. Állíthatom, hogy egyetlen olyan választóm sincs, akit ne hívtak volna be a község házára, ahol a jegyző négyszemközt megfenyegette... Véleményem szerint egy ily módon összehozott parlament nem tarthatja magát a népharaggal szemben. Ha azonban erőszakkal akarják megtartani, akkor alighanem ellenerőszak is jön anarchizmus, nihilizmus és a többi formájában, amint azt Oroszországban látjuk... Ha a dinasztia a nép ellen fordul, akkor alighanem a következmények sem fognak elmaradni...”

Hiszen a románok már Justh-tal való szövetségre (azaz a dinasztíával való szakításra), és egyes helyeken terrorista cselekményekre és bosszúló tettekre ragadtatták magukat.

A lippai és radnai kerületben elszakították a nemzetiségi passzusát. Ezekben és más kerületekben egyes bizalmi embereket egész egyszerűen letartóztattak. Aradon Tisza István gróf, a választójog ellensége, csak úgy tudott érvényesülni, hogy végül százötven forintig is fizetett egy szavazatért.

Borzasztó, mit szenvedhettek el a szlovákok. „A szokolcai választókerületben” – írja a *Deutsch-ungarischer Volksfreund* – „a szlovák agrárius Okanyik és a Munkapárt jelöltje, Kostyál küzdöttek egymással...”⁵ A szolgabíró már a megelőző vasárnapon megtiltotta, hogy Okanyik képviselőjelölt választói gyűléseket tartson, azzal az indokolással, hogy a vasárnapot nem szabad politikai beszédekkel megszenteltetni. A választás napján azután huszárok, gyalogosok és

(*Ungarisch—magyarisch, böhmisch—tschechisch* – Grosskikindaer Zeitung, 1901. nov. 3; 44. sz.) nemzeti-ségi sajtópörbe fogták. A szegedi esküdszék előtt 1903. febr. 7-én tartott tárgyaláson 8 napi fogházra és 100 korona mellékbüntetésre ítélték, s a Grosskikindaer Zeitungot kötelezték az ítélet szövegének és indokolásának közzétételére. – Az erdélyi szász nemzetiségi mozgalom lapja, a Kronstädter Zeitung ekkor teljes szövegében közölte a tárgyalás egész lefolyását, majd ennek szövegét különnyomatban is közreadta. (*Der Pressprozess gegen Edmund Steinacker vor dem Szegediner Schwurgericht am 7. Februar 1903...* Kronstadt, 1903. Buchdruck. Joh. Gött's Sohn. 40 l.) – Ettől kezdve Steinacker tudatosan közeledett a nagynémet irányzathoz, s a tizes évek elején már munkatársa a müncheni „März”-nek. – Steinacker cikkének szlovák vonatkozású adatait érdemes egybevetnünk a Szlovák Nemzeti Párt hetilapjában néhány hét tel előbb az 1910. évi választásokról írt elmarasztaló vezércikkkel. (*Po volbách* – A választások után. – Slovenský Týždenník 1910. jún. 3., 22. sz.) Ezzel a lényegében passzív, elutasító magatartással szemben a szlovák nemzetiségi és kulturális mozgalom újjáéledését jelzi a szlovák középiskolákért induló, az 1911. évi emlékiratot (l. 101/E. sz. irat.) előkészítő akció, továbbá Kabina Ferencnek a párt mártoni lapjában közzétett nyílt levele a Matica slovenská újbóli engedélyezése ügyében szervezendő küldöttség tárgyában. (L. Národné Noviny, 1910. márc. 3., 27. sz. I. l.)

² L. 23. sz. irat.

³ „Prinz Eugen” [Savoyai Jenő].

⁴ Az eredetiben is e szóval, s magyarázatul „(Wahlschlepper)”.

⁵ Erről az emlékezetes 1910. jún. 1-i választásról írja Seton-Watson a gyűjteményünkben is közölt helyszíni beszámolóját (l. 66/B. mell. irat).

csendőrök kettős kordonnal zárták körül a választás helyét. A kordonon belül csak a kormánypárti jelöltek passzussal ellátott ötven kortese mozoghatott. Okanyik híveinek egyetlenegy passzust sem adtak ki. A vendéglőket és kocsmákat megszállta a kormánypárt. Okanyik képviselőjelölt híveinek a városon kívül kellett reggeltől délig várakozniuk. Közülük százyolcvan rövid úton elutasítottak, nevükben idegenek szavaztak a kormánypárti jelöltre. Gbely*-n Blahó plébános százötvenkét választót gyűjtött össze Okanyik számára. Ezeket a katonaság bajonettel zavarta szét. A választási idő vége felé négyezer ember állt a városkapu előtt, és nem engedték be őket. A tömeg mind izgatottabb lett, elkerülhetetlennek tűnt a vérfürdő. Csak a Brünnből választási segédletül odavezényelt 8. gyalogezred tisztjeinek tapintatos és megfontolt eljárása révén maradt el a katasztrófa. Milyen eszközökkel harcoltak a kormány részéről, kiviláglik a következő tényből is: fizetett kormányhívek szavaztak három, egy hónapja holt választó, Stechlik, Garynger és Kohout nevében. Egy tízenhat éves ifjú érvényes szavazatot adott le...

Valósággal hallatlan, mit művelt Liptószentmiklóson a hivatalnokok terrorja. A négy szintiszta szlovák falu: Teplička, Kokava, Pribilina⁶ és Važec állami erdészei minden választót egyenként felkerestek, és megígértették velük, hogy a kormány jelöltjére szavaznak, máskülönben a szlovákok birkáit mind elhajtják a hegyi legelőkről, és keservesen tönkremennének. A legelők ugyanis állami tulajdonban vannak. Ha a szlovákokat, akik itt főleg birkatenyésztésből élnek, kiutasítják onnan, akkor állataiknak nincs eledelük és az éhezésnek vannak kitéve.

Szencen** már évek óta rendszeresen „megtisztították” a választói jegyzéket. 1906-ban még 2391 választót mutattak ki a listákon, a mostani választáskor már csak 1982 választó volt a jegyzékben. 1906-ban ugyanis háromszázharminc szlovák választó bűnvádi feljelentést tett választási csalás miatt dr. Szabó akkori választási elnök, egyben annak a kerületnek szolgabírája ellen. Szabó úr szolgabíró maradt, és egyszerűen kihúzta a választói jegyzékből a feljelentők nevét és még néhányét. Még egy másik erőszakosság is történt Szencen. A választási elnök ugyanis minden jog és törvény ellenére ukázt adott ki, amely szerint csak azokat a választókat szabad a szavazás helyére engedni, akik általa kiállított választási igazolványt mutatnak fel. A szlovák jelölt, Hodža Milán választói hiába kértek ilyen igazolást, nem kapták meg. A választás helyét katonai és örökordonnal vették körül, és Hodža választóinak megtagadták, hogy az urnához járuljanak. A lakosság a végsőkig elkeseredett, már katasztrófa kitérésétől féltek, amikor Hodža, hogy a vérfürdőt elkerülje, kijelentette: „lemond jelöltségéről.”

„És ha a választók kilencven százaléka szavaz is önre” – mondotta néhány nappal előbb egy főszolgabíró Hodža Milánnak – „akkor sem lesz ön megválasztva”. – Megy ez Magyarországon hármas osztályrendszer és mesterséges harmadolás nélkül is.⁷

„Nagysomkúton a választási harc alatt valóságos anarchia uralkodott. A választók személyes szabadságát egészen hallatlan módon korlátozták. A román nemzetiségi korteseket és néhány ügyvédet az utcán fogott el a csendőrség és megkötözve hurcolta áristomba. Aki nem engedelmeskedett a csendőröknek, azt puskatussal verték és bántalmazták. Egy román parasztot egy csendőr bajonettjével átdöfött, s az azonnal meghalt...”

Ezeknek a csendőröknek a megbízóival, a „Nemzeti Munkapárt”-i magyarokkal az erdélyi szászok pártpolitikailag, a német birodalmi főbürokraták a munka kölcsönös megkönnyítésére hadügy-politikailag szerződtek; a Lajtán inneniek pedig hatvanöt százalékat fizetik ennek a hadi felvonulásnak, amellyel Khuen választásait úgy vezette, hogy a császár és a „világlapok” meg voltak elégedve...!

Mégis nem annyira Khuen, hanem tulajdonképpen inkább Tisza a felbujtója ezeknek a választási visszaéléseknek és gonosztetteknek. A besztercei szászoknak finom szimatjuk van erre nézve. Ők nem Khuent (aki pedig német nyelven és még a helyneveket is németül táviratozta a segesvári szászoknak), hanem a sovínisztának ismert Tisza István grófot nevezték „Európa legnagyobb emberének”.

Jó volna hát tudni, mit mesélt vajon Khuen gróf a császárnak buzgó és hű választási segítőjéről, *Tisza Istvánról!*

* Német neve Egbell (a szakolcai járásban).

⁶ A német szövegben tévesen Pribzlina áll.

** Senec, németül Szenic.

⁷ Utalás a folyóirat ugyanazon számában hevesen bíralt porosz választójogi „reform”-tervezetre, amely fenntartja „a junkerek kendőzetlen osztály politikáját” és különösen a körzetek („Drittungsbezirke”) megnagyobbításával hátrányos a munkásságra, sőt a kispolgárságra is.

Az 1910. évi választfelirati javaslat képviselőházi vitája

A

1910 júl. 11

*Az országgyűlési nemzetiségi párt 1910. évi választfelirati javaslata*¹
Képv. Ir., 1910–15. I. 501–506. l.

Császári és Apostoli királyi Fenség!
Legkegyelmesebb Urunk!

Hódolatteljes tisztelettel üdvözöljük Felsegedet, s hálatelt szívvel köszöntjük atyái gondoskodását, mellyel a trón fényének emelésére és az ország hatalmának megerősítésére irányuló törvényhozói működésünk megkezdhetése céljából Felseged a jelen országgyűlést személyesen megnyitni kegyeskedett.

Amidőn azon mély meggyőződésünknek adunk kifejezést, hogy a trón fénye, az állam szilárd-sága, az ország népeinek boldogulása és a monarchia hatalma csakis a törvényhozás két tényezőjének teljes összhangján alapuló alkotmányos tevékenység által érhető el, ugyanakkor hazafias kötelességünknek tartjuk feltárni Felseged előtt azon hitünket, hogy ezen annyira kívánatos és nélkülözhetetlen összhangzatos tevékenység egyedül az ország népei által átértett szükségleteknek tekintetbevétele mellett fejthető ki.

A haza jövője iránti mély aggodalommal kell azonban már most Felseged magas színe előtt kijelentenünk, hogy az ezen alkalommal összegyűlt országgyűlés nem képviseli az ország népeinek igaz akaratát, mert egyrészt, maga az érvényben levő választási törvény, a polgároknak nagy tömegét megfosztja annak lehetőségétől, hogy szavazatával hozzájárulhasson az ország képviselőtének, a népek valódi szükségleteinek megfelelő kialakulásához, másrészt pedig a lefolyt országgyűlési képviselőválasztásokon oly visszaélések történtek, amelyek következtében ezen választásokon a népek igazi akarata nem érvényesülhetett. A vesztegetés egészen nyíltan folyt. A választók lelkiismeretének és politikai igaz meggyőződésének pénzzel való befolyásolása, amely csaknem országos botránnyá vált, már a közérkölcsiség szempontjából is mély aggodalmat kell, hogy fölkeltsen a Trónt és Hazát féltő gonddal szerető polgárok szívében. A közigazgatási tisztviselőknek, az állami közegeknek, maga a királyi csendőrségnek a választásokba való pártos beavatkozása, az alkotmányos kormányzat alatt eddig soha nem tapasztalt méreteket öltött, nemcsak, hanem maguk a választási elnökök nagy része is a törvények rendelkezéseit majdnem teljesen figyelmen kívül hagyták.

Bármennyire tudatában vagyunk tehát azon körülménynek, hogy az országgyűlésre nagyszámú, sürgős és fontos feladat megoldása vár, és bármennyire óhajtjuk országunknak békés továbbfejlődését és minden irányú megerősödését, mindazonáltal el nem hallgathatjuk azon mély meggyőződésünket, hogy az ilyen körülmények között és ilyen eszközökkel kialakult országgyűlési többség nem tekinthető jogosultnak arra, hogy tevékenységében az ország népeinek akaratára hivatkozhasnék, és sem nem hivatott, sem nem alkalmas arra, hogy állami életünknek az idő fejlődése által megkívánt és már továbbra halaszthatatlanná vált újjászervezését eszközölhesse.

Császári és Apostoli Királyi Fenség!

Évtizedek óta dúló politikai krízis tartja lekötve Magyarország életerejét és minden alkotmányos kísérlet ezen politikai krízis végleges megszüntetésére és az állami élet zavartalan folyását biztosító rend megszilárdítására eredménytelen maradt. Ezen sajnálatos körülmény okainak alapos vizsgálata megerősített azon meggyőződésünkben, hogy Magyarországon az állami és közéleti szükségleteknek kielégíthető ellátására az alkotmány eddigi keretei elégtelenek. Így érkezett az ideje annak, hogy ezen keretek kibővítessenek, s a megváltozott politikai, társadalmi és nemzetiségi viszonyoknak megfelelő tartalommal láttassanak el.

¹ Az Irományok-ban közölt eredeti szöveg címe: *Válaszfelirati javaslat*. – A választfelirati javaslatot a hétre csökkent nemzetiségi képviselői csoport nevében *Mihali Tivadar* nyújtotta be. (Képv. Napló, 1910–15, I. 102–110. l.)

Magyarország korunknak megfelelő újjászervezését csakis az általános, egyenlő, titkos és községenként gyakorlandó választójognak törvénybe iktatásával lehet eredményesen eszközölni. Minden kísérlet, mely ezen nagy eszmének különböző, némelyeknek esetleg tetszetős jelszavak mellett való meghamisítását célozná, csak hátráltatja az ország konszolidációjának lehetőségét, és mesterséges eszközökkel lehetetlenné téve a népek igazi akaratának alkotmányos megnyilvánulását, akadályozza a törvényhozás két tényezője közötti kívánatos összhangnak szilárd megalapozását. Mert ezen annyira kívánatos összhang csak akkor lehet őszinte és tartós, ha az országgyűlés az ország népeinek igaz akaratát, vágyait és szükségleteit képviseli, mivel csak ezen jogos szükségleteknek kielégítése eredményezheti a népek millióinak hazafias készségét arra, hogy a trón fényének emelésére és az állam hatalmának öregbítésére szükséges intézmények fejlesztését örömmel és bőkezűen biztosítsák.

Mindezek alapján Felségednek úgy az 1906. évi, mint a jelen országgyűlés megnyitó, magas trónbeszédében határozottan megnyilatkozó atyai kívánságához is alkalmazkodva, elvárjuk, hogy Felséged kormánya a legodázhatatlanabb állami szükségletek elintézése után – melyek közé a Romániával és a Balkán-államokkal kötendő szerződéseket is számítva – azonnal és minden egyéb kérdést megelőzőleg az általános, egyenlő, titkos és községenként gyakorlandó szavazati jogról szóló törvényjavaslatot nyújtsa be mindazon szükséges garanciákkal, amelyek a választásoknak teljes szabadságát és tisztaságát biztosíthatják.

Bízva bízunk abban, hogy Felséged nem fogja megengedni oly választótörvénynek megalkotását, amely egyrészt az alkotmány sáncaiból továbbra is kizárná az ország lakosságának az állam erőteljessége szempontjából legbecsesebb részét, a munkásosztályt, másrészt pedig a kerületek beosztása, avagy más mesterséges eszközök által megsérteni az ország nem magyar népeinek érdekeit, s ezáltal a jogok elosztása tekintetében különbséget téve az ország népei között, készakarva tenné ismét lehetetlenné az ország konszolidációját, mely nem létesülhet igazságtalanságon, avagy valamely népnek az ország más népei fölött érvényre juttatott supremáciáján, hanem csakis az összes népek érdekeinek egyenlő mértékben való kielégítésén: azon közérzelem megteremtésén, amelynek következtében minden polgár a haza érdekében joggal a saját érdekét is megtestesülve látja.

Éppen ezért, ezúttal is fájdalmasan nélkülöztük Felséged magas trónbeszédében a nemzeti-ségi kérdésnek a teljes jogegyenlőség elvei szerint való megoldásának az országgyűlés sürgős feladatai közé sorolását, habár ezen kérdés már a korábbi időben magára vonta Felséged magas figyelmét, és az uralma alatt álló összes népek javáról való atyai gondoskodásában még az 1861. és 1866. években azt az intelmet intézte legkegyelmesebben a magyar országgyűléshez, hogy a nem magyar nemzetiségeket jogaikhoz juttassa, és gondoskodjék olyan intézményekről, amelyek Magyarország különböző népeinek nemzeti létét biztosítsák.

Az állami népösszeírás hivatalos adatai által is bizonyított és általánosan ismert tény az, hogy az ország lakosságának körülbelül fele része nem magyar nemzetiségű. És az országnak ezen nem magyar nemzetiségű népei indokolt önérettel hivatkozhatnak arra, hogy a magas trón a Felséges uralkodó család és a haza iránt mindig törhetetlen hűséggel viseltettek és az idők folyamán sokszor a legválságosabb körülmények között is, soha e hűségükben meg nem tántorodtak. Méltán elvárhatják tehát e hazának nem magyar népei, hogy államunk keretében nemzeti-ségi igényeik kielégítést nyerhessenek, politikailag megfelelően érvényesülhessenek, és kulturailag és gazdaságilag fejlődhessenek. Felséged atyai gondoskodása folyományaképp e célból alkotta meg az 1868. évi országgyűlés az azon évbéli XLIV. tc.-t a nemzetiségi egyenjogúságról. Habár e törvény a nem magyar népek nemzetiségi jogos igényeit csak részben és igen szűk mértékben elégíti ki, mindazonáltal ezen Felséged által szentesített törvény nem volt soha és ma sincsen végrehajtva. Ellenkezőleg, az egymást követő országos kormányok rendeleteileg, az országgyűlések pedig törvényhozásilag oly intézkedéseket léptettek életbe, amelyek nemcsak hogy hatályon kívül helyezik az 1868-ik évi XLIV. tc. legtöbb szakaszait, de sőt az ország nem magyar népeit nemzetiségi egyenlőségüktől megfosztani s azt az etnikai magyar nemzetbe beolvasztani célozzák.

A nem magyar népeknek értelmisége a közigazgatásban, bíraskodásban és a többi állami hivatalokban majdnem teljesen mellőzve van. A nem magyar népeknek nyelve, a törvény határozott rendelkezései ellenére az általuk lakott területeken nemcsak a bíraskodásnál és az állami és községi népművelési tanintézetekben, de a községek és törvényhatóságok közigazgatásában is teljesen figyelmen kívül van hagyva. Az 1907. évi XXVII. tc. a magyar nyelv eredményes tanításának ürügye alatt, az ország nem magyar népeit nemcsak abban akadályozza meg, hogy legalább saját népművelési intézeteiben magukat anyanyelvükön művelhessék, hanem a legszükségesebb elemi ismeretek megszerzését is saját népiskolájukban teljesen lehetetlenné teszik, sőt az előbbi kor-

mány rendeleti úton az összes érvényben levő törvények világos rendelkezéseivel ellentétesen hivatlanul és jogtalanul beleavatkozott a vallástanítás kérdésébe is, s a vallás tanításában is az anyanyelv használatát korlátozni igyekezett.

E célt tévesztett politika következményeképp az ország nem magyar népeit mélyreható elégedetlenség fogta el, s hazafias aggodalommal látjuk a kitörni készülő fajharcok kártevéseit, amelyek államunk létfeltételeit érinthetik.

Ily veszélyeknek országunkat kitenni nem szabad, és épp ezért elvárjuk Felséged kormányától, hogy e téren okvetlenül szakítani fog a régi rendszerrel. Nem Magyarország népeinek egy, merőben célt tévesztett állampolitika által mesterségesen előidézett meghasonlásával, hanem azok egyetértésében kell keresnünk államunk konszolidációját. Ez az egyetértés pedig nem alakulhat a már magában véve lehetetlen nyelvegységen, hanem csakis az igazi hazafiúi érzelmek azon egységén, mely egy évezreden át bensőleg összeforrt érdekközösségből fakadt, és mely hazafiúi érzelmek, mint a magyar, úgy a többi népeknél is, a saját faj érzet ükkel elválaszthatatlanul vannak összenöve. Meggyőződésünk szerint csak olyan állampolitika vezet Magyarország természetes konszolidációjához, amely az ország területi és állami integritásának követelményeit és különböző népeinek nemzeti létfeltételeit egymással összhangba tudja hozni.

Ehhez képest elvárjuk Felséged kormányától, hogy az országgyűlés elé sürgősen oly törvényjavaslatokat terjesszen, amelyek ez összhangot létesíthetik, s az ország nem magyar népeinek jogos nemzetiségi igényeit kielégítik. Addig is kívánjuk, hogy a kormány szakítva az előbbi kormányok által szokásba vett tetszés szerinti törvénytisztelet elvével, a fennálló törvényeket faji melléktekintetek nélkül végrehajtsa, és az állampolgároknak nemzetiségi tekintetben is biztosított jogait sértő rendeleteket hatályon kívül helyezze, valamint minél előbb előterjesztéseket tegyen azon törvényes intézkedések megszüntetésére is, melyek az eddigi célt tévesztett állampolitikából kifolyólag, a nemzeti egység jelszava alatt faji unificatióra való törekvés következményeképp az ország nem magyar népeinek szívében az állammal szemben bizalmatlanságot eredményeztek.

Császári és Apostoli Királyi Felség!

Habár ezen országgyűlés a már előbb kifejtett okoknál fogva az ország népei valódi akaratának kifejezőjeként nem tekinthető, s habár ebből kifolyólag ezen országgyűlés feladatait egy valóban demokratikus választói jog törvénybe iktatásával és a valódi jogegyenlőség létesítésével kimerítetteknek kellene tekintenünk, még sem zárkozhatunk el azon nagy és mélyreható állami feladatokról táplált felfogásunk hódolatteljes rövid fejtegetésétől, melyeket Felséged magas trónbeszédében mint megoldandó kérdéseket a legkegyelmesebben felsorolni méltóztatott.

Kívánjuk a törvényes állapot helyreállítását, s nem kevésbé hő óhajunkat képezi, hogy az államháztartás egyensúlya biztosíttassék, és az államhitelem megszilárdíttassék. A jelen adózási rendszert azonban sem igazságosnak, sem erre nézve alkalmasnak nem tartjuk, hanem kívánjuk, egész adórendszerünknek új alapokra való fektetését oly célból, hogy a közterhek az állam polgárai között igazságosabban és méltányosabban osztassanak fel. Kívánjuk a fokozatosság érvényesülését az adónemek összes ágaiban, s különösen kívánjuk a földadónak igazságos reformálását teljesen új országos földadókataszter alapján. A munkásosztály és egyáltalában a kisebb anyagi erővel bíró társadalmi osztály érdekében, de az igazságnak is megfelelőleg kívánatosnak tartjuk a legszükségesebb élelmiszerek fogyasztási adójának eltörlését és egyáltalában a fogyasztási közvetett adónemeknek új reformját, hogy e téren is a teherviselési arányosság igazságos eszméje érvényesülhessen. Az új adótörvényekben létesített látszólagos létminimum helyett okvetlenül szükségesnek tartjuk az igazi, hamisítatlan létminimum tehermentesítésének behozatalát és egyszersmint a munkásemberek nélkülözhetetlen lakásának teljes adómentességét és nélkülözhetetlen lakásul szolgáló házaik el nem idegeníthetésének törvényben való biztosítását.

Elodázhatatlan kötelességét képezi az országgyűlésnek a községi, törvényhatósági, egyházi és iskolai adózás törvényes rendezése olyképpen, hogy ezen adónemek maximális határainak megjelölésével a szegényebb községek mentesülhessenek azon már csaknem elviselhetetlen terhektől, amelyet ezen adónemek rájuk rónak. Ezzel szemben igazságosnak és kívánatosnak tartjuk, hogy az egyszer már törvénybe iktatott, de rövidesen ismét eltörölt fényűzési adó újból behozassák.

Hódolatteljes megnyugvással fogadjuk Felséged atyai hajlandóságából származó azon gondoskodást, mellyel közigazgatási rendszerünknek az ország változott körülményei és igényei szerint való átalakítását célozza, és remélni akarjuk, hogy ezen átalakítás alkalmával – mely a virilizmus elavult intézményének és a polgárok szabad akaratának megnyilvánulását gátló kijelölési jog eltörlésével, csakis a modern önkormányzat elvének alapján történhetik –, az ország nem magyar népének jogos nemzetiségi és nyelvi igényei kellő figyelemben fognak részesülni azon egyedüli helyes elvkövetelménye szerint, hogy minden nép a maga nyelvén igazgattassék. Éppen

úgy várjuk ezt az igazságügyi törvényhozás terén megoldásra váró teendők elintézésénél is. E teendők közé kell sorolnunk azonban a gyülekezési és egyesülési jognak törvényes rendezését, valamint a szólás- és sajtószabadság intenzívebb biztosítását.

A telepítési és parcellázási akciónak helyes és méltányos kezelés mellett való folytatását és törvényhozási úton való igazságos rendezését óhajtva várjuk, mert különösen ezen a téren az előbbi kormányok egyoldalú gondoskodásukkal szembeszökő igazságtalanságokat követtek el, s méltánytalan eljárásukkal, mellyel az ország nem magyar népeit ezen akció áldásaiban egyáltalán nem részesítették, az ország különböző nemzetiségű fiai közé a gyűlölködés magvait hintették el.

Felséged kormánya minden olyan előterjesztésnek, amely a mezőgazdaságot, a kereskedelem érdekeit, az iparfejlesztést és a munkásviszonyok javítását elősegítik, egyik legfőbb fontosságú célját abban fogjuk találni, hogy az országban a megélhetési viszonyok megjavuljanak, mert kiszámíthatatlan következményű szerencsétlenségnek tartanok, ha a gazdasági és megélhetési viszonyok türheterlen állapota miatt, a nagyfokú kivándorlás megakadályozható nem volna.

Óhajtjuk, hogy Felséged kormánya úgy a római katolikus, mint a görög katolikus román egyház külön önálló, és egymástól független autonómiáját biztosító, valamint a lelkészi kongrua igazságos fejlesztését célzó javaslatai minél előbb betervezhetőek legyenek. Nem kevésbé kívánjuk azonban, hogy a többi hitfelekezetnek már törvényben is biztosított önkormányzati jogai tiszteletben tartassanak, s az egyházak autonómiáján az előbbi kormányok által elkövetett jogsérelmek orvosoltassanak. Kívánjuk az 1848. évi XX. tc. végrehajtását az ország valamennyi felekezetével szemben, a jogegyenlőség alapján. Az eddig követett eljárás, mely egyes felekezeteknek aránytalanul nagy segélyösszegeket juttatott, míg másoktól a legszükségesebbet is megtagadta, nem a polgárok közötti egyetértésnek, hanem újabb, nagy és igazolt elkeseredésnek és az állam iránti bizalmatlanságnak válik kútforrásává.

Hasonlóan legfőbb óhajunkat képezi a közoktatásügynek fejlesztése. Az ország legfontosabb érdekének valljuk, hogy minden állampolgár kulturális előrehaladottsága biztosíttassék. Részünkről készséggel fogunk módot nyújtani arra, hogy országunk minden népe saját nemzeti kultúrájának jótéteményében részesülhessen, abban nevelkedhessék, s azt korlátlanul művelhesse, mert csak gazdag és művelt népek képezhetik biztos támaszát a Trónnak és a Hazának egyaránt; valódi műveltség pedig csakis a saját nyelvben való vallás-erkölcsös nevelés által érhető el.

A jegybank ügyének az ország gazdasági érdekeit szem előtt tartó rendezésén kívül sürgős szükségességnek tekintjük és ismerjük el a véderőnek oly mérvben és irányban való fejlesztését, hogy a monarchia biztonságának és állásának megóvására hivatott fegyveres erő feladatának minden esetben megfelelhessen. Épp ezen célból kívánjuk, hogy a haderő a megtévesztő jelszavak behatolásától megóvassék, és így ez az állam oly intézményeként tartassék fenn és maradjon meg, amelyben Felséged népeinek minden fia vallásának, nemzetiségének és anyanyelvének egyenlő mértékben való tekintetbevételét érezze. A mindinkább fontosabbá váló katonai oktatás intenzivitása érdekében szükségesnek tartjuk a csapattestek oly módon való szervezését, hogy a légénység oktatása mindig és mindenütt annak anyanyelvén történhessék. Ugyanezen szellemben várjuk az új katonai bünvádi perrendtartás életbeléptetését is, és úgy katonai, mint nemzetgazdasági szempontból elodázhatatlannak tartjuk a Felséged előbbi kormánya által kilátásba helyezett katonai kétéves szolgálatnak haladéktalan törvénybe iktatását.

Hódolatteljes megnyugvással értesültünk Felséged magas trónbeszédéből a monarchia szövetségeinek változatlan fennállásáról és az összes hatalmakkal való egyaránt barátságos viszonyunkról, és őszintén kívánjuk, hogy Felséged bölcsessége, a monarchia hatalma és népeinek erőssége állandósítsa e barátságos viszonyból származó békének áldásait.

Mély megilletődéssel emlékezünk meg Felséged életének 80-ik évfordulójáról, s buzgón kérjük a Mindenhatót, hogy összes népeinek öröme tegye minél fényesebbé és minél megelégedettebbé azon évek hön óhajtott hosszú sorát, melyen Felséged dicső trónjáról e népek boldogságáról atyai szívvel gondoskodni hivatva lesz.

A haza és a trón iránti tántoríthatatlan hűséggel reméljük jogos óhajaink teljesedését, és Felséged atyai szívé uralkodására Isten áldását kérjük.

Kik egyébiránt mély hódolattal vagyunk császári és apostoli királyi Felségednek legalázatosabb szolgálói:

Magyar-Horvát-Szlavon- és Dalmátországok országgyűlésileg összegyűlt képviselői:

Budapest, 1910. évi július hó 11-én

Miháli Tivadar s.k.

Vajda Sándor s.k.

Pop Cs. István s.k.

Blahó Pál s.k.

Juriga Nándor s.k.

Damian Vazul s.k.

Serbán Miklós s.k.

B

1910 júl. 12

Gr. Tisza István beszéde a nemzetiségi közeledés feltételeiről az 1910. évi válaszfelirati vitában
Képv. Napló, 1910–15, I. 125., 128–133. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Én nagyon kérem a t. Ház mindazon tagjait, akik eddig e vitában részt vettek, hogy ne értsenek félre akkor, ha jelen felszólalásom alkalmával az általuk elmondottakkal nem foglalkozom. Ne tekintsék ezt a parlamenti illem és a képviselőtársaim iránt tartozó tisztelet megsértésének, még kevésbé tekintsék annak, mint hogyha kihalt volna belőlem a kedv és a készség, küzdelmekben, polemikákban résztvenni akkor, amidőn ez – nézetem szerint – közérdekből szükségesnek mutatkozik. De ha most tartózkodom mindezekről, ezt kizárólag azon körülménynek méltóztassék tulajdonítani, hogy jelen felszólalásomat a maga egészében teljesen egy olyan témának kívánom szentelni, amely – igénytelen nézetem szerint – minden pártszempont és pártkeret felett messze kimagaslik, amelyikre nézve a kérdésnek lényegét illetőleg magyar ember és magyar ember között nem szabad különbségnek lennie, és amelyre nézve fontos nemzeti érdeket látnék éppen most abban, hogy a magyar közvéleménynek ezen egységes jellege mentül zavartalanabban nyilatkozhatnék. (*Helyeslés.*) Nem kívánom tehát mai beszédem ezen jellegét semmiféle polémiával megzavarni...

Ez a kérdés, a nemzetiségi kérdés, Magyarország fennállásának, alkotmányos létének egyik alapkérdése. – Rágalmazó izgatás irányul ebben a kérdésben „a magyar nemzet létérdekei, a magyar nemzet politikai koncepciója ellen... Szomszédainknál ki vagyunk kiáltva zsarnok, elnyomó nemzetnek; még azon szomszédoknál is, melyeknek hivatalos apparátusa a legkorrektebb, a legbarátságosabb magatartást tanúsítja, még azon szomszédainknál is, akik a külpolitika terén csatlakoznak hozzánk, az érzelmek terén a legnagyobb magyargyűlölet uralkodik”. – Nemzetiségi polgártársainknak – mondotta – „az önmegtágadásnak és a politikai érettségnek magas fokára van szükség, hogy ők a maguk jól felfogott nemzeti érdekeiknek tudatára emelkedjenek, és ahhoz képest cselekedjenek. Mert azon nem magyar ajkú polgártársainknak, akik ez ország területén laknak, elsősorban bele kell abba a ténybe találniok magukat, hogy ők egy nemzeti állam kötelékébe tartoznak”... jelenti ki Tisza. (Uo., 128. l.)

...A nemzetiségekkel való egyetértésnek, békének és testvéri jóviszonynak híve voltam mindig, és azt hiszem, hogy híve maradok; és kész örömet adok meg mindent nekik, ami a magyar nemzeti államnak nemzeti jellegével és nemzeti egységével összefér. De ez a határ, amelyen túl egy jottával sem mehetünk. (*Úgy van! a ház minden oldalán.*) Ez a sziklafal, amelybe feltétlenül fölvel ütközik bele mindenki, aki azt áttörni akarja. (*Élénk helyeslés a ház minden oldalán.*)

T. képviselőház! Nem magyar ajkú polgártársainknak ezzel a ténnyel számolniok kell. Meg kell találniok a maguk lelki egyensúlyát azon a ponton, hogy a saját nemzeti fejlődésüknek, az ország határain kívül élő fajrokonaik független nemzeti fejlődésének csak akkor tesznek igazán szolgálatot, ha itt ebbe a helyzetbe beletalálva magukat, megbízható, hű polgárai lesznek a magyar nemzeti államnak. (*Élénk helyeslés a ház minden oldalán.*) Arra, hogy ez az igazság áthassa és irányítsa ez ország nemzetiségi polgárait, arra – ismétlem – igen nagy fokára van szükség a politikai érettségnek, belátásnak és fegyelmezettségnek, és arra feltétlenül szükséges az, hogy nem magyar ajkú polgártársaink színe-java bátor kézzel ragadja kezébe a vezetést, hogy ne túsza azt félrehúzódnak és félreállnak, hogy fajrokonaik vezetése az agitatórius elemek kezébe kerüljön, de szálljon szembe a helyzet minden veszélyével, minden ódiumával, vegye magára a felelősséget, amely alól nem térhet ki senki azzal, hogy félreáll (*Igaz! Úgy van!*), mert a felelősség ott üldözi azt is, aki meghátrál a kötelesség teljesítésétől; de vegye magára a felelősséget, szálljon szembe és ragadja magához a vezetést. (*Élénk helyeslés a ház minden oldalán.*)

Tisza ezután részletesen fejtegeti a helyes nemzetiségi politika feltételeit. Ezek egyike, hogy meg kell erősíteni „a büntető igazságszolgáltatás terén” a magyar államot az „izgatókkal” szemben. Másrészt azonban ne okozunk félreértésből, hozzá nem értésből, értetlenségből, tapintatlanságból szükségtelen sérelmeket. Kerüljük a „tyúkszemre hágás” politikáját.

...Ezek a szerencsétlen csekélységek voltak azután azok, amelyek lavinaszerűen megindították e kérdést az elmérgesedés lejtője felé. Egyes csekély tapintatlanságok, amelyek magyar részről elkövetettek, kihasználhattak a legegyszerűbb támadásokra, a hangulat megrontására odaát;

viszont azok a kijelentések, amelyekkel azután a nemzetiségek részéről találkoztunk, és különösen az a teljes passzivitás, amelyet a nemzetiségek békésebb rétegei részéről – fájdalom – tapasztalunk, az a hallgatás, amellyel ők ennek az egész küzdelemnek tétlen szemlélői voltak, ezek rontották tovább a magyarság hangulatát. És így akció reakciót szülvén, mérgesedett el és romlott el a helyzet mind tovább úgy, hogy most a közelmúltban, a most lefolyt választási akció küszöbén mindazok, akik régóta foglalkozunk ezzel a kérdéssel, mindazok, akik érzékkel bírunk ennek nagy hordereje iránt és igyekszünk belenézni a viszonyokba, aggódva tapasztalhattuk azt, hogy e nemzetiségi izgatók tért foglaltak...

Ugron Gábor: Lueger támogatása!

Gr. Tisza István: ...hogyan azok, akik szerint most sem joggal, de úgy állottak oda, mint a nemzetiségeknek hivatott képviselői és az ő vezéreik, ezek több joggal mondhatják ezt, mint néhány évvel ezelőtt és aggódva tapasztalhattuk azt, hogy elszomorodva, elkedvetlenedve állottak félre nem magyar ajkú polgártársaink közül jelentékeny emberek, olyanok, akik néhány évvel ezelőtt egy hazafias akcióra még kaphatók lettek volna. (*Úgy van! Úgy van! jobbfelől.*)

Ilyen körülmények között a küzdelem előtt az utolsó percben felmerült a megegyezés kérdése. Egy percig úgy nézett ki, mintha mód nyílnék megegyezésre lépni a nemzetiségi pártokkal. Én a magam részéről soha nem tartoztam azokhoz, akik ezt a megegyezést óhajtották. Én a magam részéről azt vallottam mindig és azt vallom ma is, hogy én tárt karokkal jövőre megegyezésre lépni nem magyar ajkú polgártársaimmal, de nacionalista pártokkal nem fogok megegyezésre lépni soha. (*Zajos helyeslés és taps a jobboldalon és a középén.*)

A megegyezés nem sikerült. Kitért a harc, a t. nacionalista urak nem voltak válogatósak az eszközökben.

Pop Cs. István: Önök talán nagyon válogatósak voltak? (*Zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Hát ha mi önökkel szemben, akik a hazafiatlan izgatásnak, a vallási fanatizmusnak és a terrorizmusnak oly féktelen mérvével dolgoztak ellenünk (*Úgy van! a jobboldalon.*), akik oly lelkiismeretlenül használtak fel minden eszközt (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*), amellyel az önök polgártársainak jámbor, naív lelkét felkavarhatták, és gyűlöletre indíthatták: (*Ellentmondás a jobbközépén: Zaj. Halljuk! Halljuk! Elnök csenget.*) ha mi önökkel szemben nagyon válogatósak lettünk volna, nem teljesítettük volna hazánk iránti kötelességünket. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Mondom, t. képviselőház, lefolyt a háború, vagy ne nevezzük háborúnak: lefolyt a küzdelem, és ez a küzdelem a nemzetiségi párt teljes összetörésével végződött. (*Ellentmondás a jobbközépén.*) És ezzel nézetem szerint bekövetkezett az a pillanat (*Zaj a jobbközépén.*), amikor talán több, a sikerbe vetett jogosult reménnyel, bátor kézzel nyúlhatunk hozzá a kérdés megoldásához. (*Helyeslés a jobboldalon.*) Bekövetkezett az a pillanat, mert a nem magyar ajkú társadalom felszabadult az önök terrorizmusának lidércnyomása alól. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Meggyőződhetek arról, hogy önök agyaglábakon jártak, amikor oly rettenetes hatalmasoknak hirdettek magukat. És meggyőződhetek arról, hogy veszedelembé viszik az országot nem magyar ajkú polgárai, amikor őket a magyar nemzet, a magyar állam elleni háborúra tüzelik. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)...

Ezzel szemben „megvan... a kérdés megoldásának előfeltétele az ország nem magyar ajkú polgáraitra nézve”. Fennáll ez olyan értelemben is, ha román nemzetiségi részről felismerik a két nép „érdekegységét”, mely Magyarországot és Romániát összeköthetné.

...Ketten vagyunk csak azok, akiknek nincs hova csatlakoznunk; mi ketten vagyunk azok, akik természetesen arra volnánk hivatva, hogy kiegészítsük egymást, hogy vállvetve tartjuk fenn egymás függetlenségét, hogy vállvetve segítsük egymást nemzeti feladataink betöltésében.

Miháli Tivadar: Nem újdonság! Mi is tudjuk! (*Zaj. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Nem tudom: azt mondja t. képviselőtársam, hogy újdonság?

Miháli Tivadar: Azt mondtam, nem újdonság, mi is tudjuk!

Gr. Tisza István: T. képviselőtársam, nincsen szebb dolog, mint az olyan férfi, aki tudását összhangba tudja hozni cselekedeteivel. (*Taps.*) Törekedjenek t. képviselőtársaim a léleknek erre a belső harmóniájára. (*Zajos tetszés jobbfelől.*)

Pop Cs. István: Úr és szolga között sohasem lehet egyezés! (*Mozgás.*)

Gr. Tisza István: A független Románia bírja a magyar nemzet minden komolyan gondolkodó faktorának teljes rokonszenvét. A magyar nemzet már sokszor tanúsította ezt a múltban, és bizonyára tanúsítani óhajtja a jövőben is, mert a maga jól felfogott érdekében levőnek látja, hogy

itt a Kárpátoktól a Fekete-tengerig erőteljes, független és a szláv tengerrel szemben idegenül álló nemzet fejlődjék, virágozzék, és éljen mentül hatalmasabban. A magyar nemzet teljes szimpátiával fordul Románia felé, és ma még megőrizte ezt a szimpátiát, bár a hivatalos Románia minden korrektsége és minden barátságos magatartása mellett és azzal éles ellentétben sikerült itt lakó jó barátainknak, a magyar nemzet oltalmát élvező polgártársainknak a román közvéleményt a leggaládabb rágalomokkal ellenünk uszítani (*Igaz! Úgy van!*), és sikerült elérniök, hogy Romániában még ma is hálás fegyver a magyargyűlölet felcsigázása, magyargyűlölettel való hangulatkeltés. Ez ma így van, de nem tarthat soká. Azoknak is, akik odaát Romániában helyesen fogják fel Románia érdekét, azoknak is az a hivatásuk, hogy szembeszálljanak ezzel az áramlattal...

Én t. képviselőház, én nagyon jól értem azt, hogy az országnak román ajkú polgártársai bizonyos lelkesült örömmel és büszkeséggel szemlélik a független Románia fejlődését. Én nagyon jól értem, hogy az ő nemzeti ideáljukat a független Romániában találják. De arra kérem őket, gondolják meg, mert ennek a független Romániának az érdekeit akkor mozdítják elő, ha idebenn megbízható, hű polgárai a hazának, hű szövetségesei, munkatársai a magyar nemzetnek...

...Itt az ideje, t. képviselőház, hogy a román társadalomnak azok az értékes, hazafias, komoly elemei, akik hű tagjai saját fajuknak, akik jó románok, azok is maradnak, mert hiszen nekünk nem renegátokra van szükségünk, nekünk hű és jó románok odaadó hazafiságára és támogatására van szükségünk (*Élénk helyeslés.*), hogy ezek a férfiak, akik, fájdalom, egy-egy kivételtől eltekintve, nagyon is sok kárt tettek eddigi passzivitásukkal, végre felismerjék azt a kötelességet, amely rájuk hárul, felismerjék a felelősséget, amely Isten és ember előtt őket fogja terhelni, ha nem élnek azzal a hatalommal, amelyet fajrokonaik közt élvezett pozíciójuk, állásuk, tekintélyük ad kezökbe, hanem hagyják mentőkre a dolgokat, és kiszolgáltatják továbbra is fajrokonaikat az izgatóknak.

Hiszen, ha nem akarunk struccpolitikát követni, ha bele akarunk látni a tények valójába, el kell ismernünk azt, hogy az igazi egybeforradás, az igazi béke a magyarság és a románság közt mindig nagyon messze volt a megvalósuláshoz. Volt csend, volt nyugalom, de ez csak a parázs, a tűz felett fekvő hamu egyhangú szürkesége volt, a parázs ott égett még, a lelkekben levő ellentétek, a bizalmatlanság és a kétely onnan kiirtva gyökerestől nem voltak soha.

Ugron Gábor: Nevelés! Állami népoktatás!

Gr. Tisza István: Kevés olyan oázis volt az országban, mint Máramaros és Bihar megye, ahol a román társadalom színe-java valóban testvéries érzülettel egybeolvadt a magyar társadalommal, ahol ennek folytán lehetett igazán testvéries politikát követni, ahol lehetett igazán különbség nélkül egyenlő elbánásban részesíteni magyart és románt. De az ország románok által lakott nagyobb részében még mindig idegenül állott a magyar és a román társadalom egymással szemben, és az agitatórius elem csak azért nem lépett fel lármásabban az utolsó évtized első felében, mert passzivitásba lépett, mert a nyílt akcióktól tartózkodtak.

Azután következett be a nemzetiségi küzdelmeknek az az újabb, akutabb stádiuma, amidőn a román agitátorok kiléptek az aktivitásba, kiléptek, és egy ideig meglehetősen imponáló erőnek látszatát tudták feltüntetni. És – amit már jeleztem felszólalásom elején – csak a legközelebbi múltban volt idő, amikor tényleg kevesen voltunk, akik hittük és hirdetni mertük, hogy ezek az urak hiába állanak oda mint a románság vezetői és hivatott képviselői, az ő hatalmuk nem vert mély gyökeret a románság nagy tömegeiben, az ő hatalmuk nem olyan nagy, csak bátor és elszánt fellépésre van szükség, hogy ez a képzelt hatalom, ez a kártyavár, ez a délibábfény a maga ürességében álljon előttünk.

Pop Cs. István: És sok pénz kellett hozzá!

Gr. Tisza István: Az urakat sikerült kevés sajnálatraméltó kivétellel kibuktatni a képviselőházból. (*Derültség. Helyeslés a jobboldalon.*)

Miháli Tivadar: Köszönjük a kegyelmet.

Gr. Tisza István: Sikerült ott, ahol magyar jelöltek állottak önökkel szemben. De különös fontossággal bír, ha figyelemmel kísérjük hogy nézett ki a választási küzdelem ott, ahol a hazafias román ajkú polgártársunk állott oda, nyíltan kitűzve a hazafias román politika zászlaját, és mérkőzött önökkel szemben.

Pop Cs. István: Csendörök támogatásával! (*Zaj a jobboldalon. Elnök csenget.*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: Kísérjék egy kissé figyelemmel az urak a választási statisztikát, és látni fogják, hogy kivétel nélkül mindenütt, az összes kerületekben, ahol a nyíltan hirdetett hazafias román politika küzdött meg az önökével, önök megsemmisülve, törpe minoritásban jöttek ki a választásokból. (*Úgy van! Úgy van! Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Végre itt az alkalom, hogy ez a hazafias románság ne csak szórványosan, egy-egy kiváló tagja által, de a maga zömében, a maga egészében, egész imponáló súlyával lépjen ki a porondra, és vezesse és irányítsa a román közvéleményt, vezesse és irányítsa ne egy mérsékelt román párt halva született rögeszméjével. Az én nézetem szerint mérsékelt és nacionalista párt már egymagában *contradictio in adiecto*. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) Amely percben ugyanis nem magyar ajkú polgártársaink nemzetiségi alapon pártokat állítanak, abban a percben negálják a magyar nemzet politikai egységét. (*Úgy van! Úgy van! a jobboldalon.*) Ezzel a törekvéssel szemben nincs és nem lehet megalkuvás, ezzel meg kell küzdeni, és ha bírunk velük, el kell velük bánni. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

Miháli Tivadar: Nemzetiségi egyenjogúság!

Gr. Tisza István: Igenis álljanak elő ez ország románságának hivatott vezérei, álljanak elő mindazzal, ami a lelkükön fekszik, álljanak elő mindazzal, ahol jogos érdekeik, jogos kívánalmak gondozása terén tehetünk valamit, és akkor közös egyetértéssel, egyesült erővel teremtsük meg biztos alapjait egy olyan testvéries egyetértésnek, amelyért érdemes is áldozatot hozni, és amelyért szívesen is fog a magyar nemzet áldozni.

A magyar nemzetet az ámtásnak, az izgatásnak, a gyűlölködésnek szavával engedékenységre nem fogják bírni (*Igaz! Úgy van! jobbfelől.*) de igenis jöjjenek végre egyszer nyíltan, hátsó gondolat nélkül, férfias bátorsággal, a testvéries egyetértés szavával, helyezkedjenek rá hátsó gondolat nélkül a magyar politikai nemzet egységének gondolatára, jöjjenek be, igenis, az egyenjogúság alapján, nem mint külön csoport, nem mint ellenséges had, de mint a magyar közéletnek egyenjogú tényezői a mi sorainkba... (*Élénk derűtség a baloldalon. Felkiáltások jobbfelől: Vagy oda! Azokba a sorokba is átengedjük őket! Folytonos zaj a baloldalon.*)

*Rosenberg Gyula*¹: Akár oda! (*Zaj. Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Igazán nagyon kérem... (*Folytonos zaj. Elnök csenget.*) képviselőtársaimat, hogy amennyire tőlünk telik, most, erre a félórára, hagyjuk kívül a pártpolitikát. (*Zaj a baloldalon.*)

Justh Gyula: Hát ez nem pártpolitika? Odahívja a románokat! (*Felkiáltások a jobboldalon: Tévedés! Elnök csenget. Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: Nagyon természetes, hogy ez alatt: „a mi sorainkba” nem ezt a pártot értettem, hanem a képviselőháznak minden magyar pártját. (*Helyeslés.*) Nemzetiségi polgártársaink között nagyon sokan vannak, akiket egyéb elveik elválasztanak ettől a párttól, menjenek tehát abba a magyar pártba, amelyikhez legközelebb állanak, de vegyenek részt a magyar közéletben, nem mind ellenséges külön test, hanem felolvadva a magyar pártok keretében. (*Zaj és közbeszólások balfelől. Halljuk! Halljuk!*)

Elnök (csenget): Kérem a képviselő urakat, méltóztassanak csendben meghallgatni a szónokot. (*Halljuk! Halljuk!*)

Gr. Tisza István: T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) Az én képviselőtársaim nagyon jól tudják, hogy engemet az ilyen közbeszólások meg nem zavarnak: ha ebben az esetben mégis sajnálattal töltenek el, úgy ez azért van, mert igazán abban a meggyőződésben élek, hogy most a nemzet életét legmélyebbről érintő kérdésre nézve egy talán világtörténelmi fontosságú fordulóponton állunk, egy olyan ponton, ahol valóban a nemzet nagy érdekeinek teszünk szolgálatot, ha lehetőleg kidomborítjuk az összes magyar, számottevő tényezőknek egységét, egyértelműségét e kérdés kezelésében. Hiszen van annyi más kérdés, ahol megvitathatjuk az eltérő nézeteket, és megvívhatjuk, ha az uraknak úgy tetszik, a szimpátiák és antipátiák harcát is – de arra kérem, hogy ebben a kérdésben kapcsoljuk ki a pártpolitikát (*Helyeslés jobbfelől*), mert ez a kérdés a magyar nemzeti létnek legfontosabb kérdése, és ebben a kérdésben most, végre valahára, ahhoz a ponthoz jutottunk, hogy úgy mondjam, a „moment psychologique”-hoz, ahhoz a pillanathoz, ahol végre hozzá lehet talán félni a lelkekhez, hozzá lehet félni a kedélyekhez. Pedig ezt a kérdést hatalmi eszközökkel nem, ezt a kérdést csak a lelkeknek, a szíveknek, a kedélyeknek egymást megértésével lehet megoldani. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*) T. képviselőház, itt egyszerre összhangzóan, egyöntetűen kell... (*Zaj.*)

Elnök: Csendet kérek!

Gr. Tisza István: ...a közeledő lépésnek megtörténnie mind a két oldalról. Itt elsősorban a román magas klérus az, amelyre nagy hivatás vár, amelynek nagy kötelességei vannak, és amelyre óriási felelősség hárul, de másrészen a magyar kormányra vár a felelősség, amely most megkapta a megbízást az ügyek vitelére; amely ebben a szituációban rendelkezik azon hatalommal, hogy a

¹ Az abrudbányai kerület munkapárti képviselője.

magyar nemzet nevében nyilatkozhassek, cselekedhessek és eljárhasson. Ezekre a faktorokra vár a felelősség és a hivatás most, hogy megkeressék az összhangzatos közeledési akció előfeltételeit. Hogy ezek miben álljanak, azt nekik, akik felelős állásban vannak, kell megkeresniök és kihirdetniök.

Én ezen munkának útjába semmiféle részletek elmondása által nem akarok nehézségeket gördíteni. Avatatlan, kívülálló tényezőknek nem szabad a dolog részleteibe befolyjniok; csak egyről biztosíthatom a miniszterelnököt: biztosítom arról, hogy nem tehet az országnak nagyobb szolgálatot, mintha sikerül ezt a nagy problémát egy lépéssel közelebb vinnie a megoldáshoz. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*) És biztosíthatom őt arról, hogy azon esetben, ha csakugyan sikerül megnyerni a románság igazi vezetőit egy hazafias akció számára, abban az esetben minden olyan lépés, amelyet a nemzeti állam egységének sérelme nélkül tesz ezen eredmény biztosítására, lelkesült támogatásban fog részesülni bizonyára nemcsak ezen párt, de az egész magyar közvélemény részéről is. (*Élénk helyeslés a jobboldalon.*)

T. Ház! Itt Európának délkeleti részén, ahol rohamosan haladnak az események, előre; itt, ahol nemzetek születnek; nemzetek, államok mérkőznek, küzdenek, enyésznek el; itt, ahol a helyzet képe kaleidoszkópszerűleg váltakozik: itt talán évtizedeken át nem volt meg a kellő pillanat arra, hogy nemzetünk számára biztosítsuk azt a pozíciót a lelkekben, a szívekben, a kedélyekben, amelyet megérdemel, s amelyet el kell, hogy foglaljon azért, hogy betöltse hivatását; azért, hogy fennmaradjhasson; azért, hogy nagyvá lehessen, és azért, hogy megvédhesse szomszédainak függetlenségét is. Most úgy tetszik nekem, mintha e pillanat megérkezett volna; úgy tetszik nekem, mintha sok tekintetben kedvezőbbek volnának az esélyek, mint hosszú évtizedek óta: úgy rémlik előttem, hogy a szerencse istenasszonya mosolyog most felénk, és megadja a módot talán egy rövid negyedórára, hogy messze időkre kiható kezdeményezést tehessünk. Most itt az idő, s mindazokhoz, akiknek része lehet e kérdés megoldásában, fordulok azzal a kéréssel: Ragadjuk meg üstökénél ezt az alkalmat! (*Hosszantartó élénk helyeslés, éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. A szónokot számosan üdvözlük.*)²

C

1910 júl. 21

Gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnök zárszava az 1910. évi válaszfelirati javaslat képviselőházi vitájában

Képv. Napló, 1910–15, I. 317–319. l.

Khuen-Héderváry beszéde előző részében a válaszfelirati javaslattal kapcsolatban elhangzott fontosabb magyar felszólalásokkal (Apponyi, Batthyány) foglalkozva kijelenti, hogy „a választói jog kérdése... határozottan fő pontját képezi jövő politikánknak s így a trónbeszédben is kifejezést nyert”. (Uo., 312. l.) Közli, hogy a kormány az egyes vallásfelekezetekkel való jó viszony és a közvetlen kapcsolatok megteremtésére törekszik. Ezért kijelenti, hogy „az 1848:XX. tc.-et magunkra nézve is kötelezőnek elismerjük (*Élénk helyeslés jobbfelől.*), és annak végrehajtására fogunk törekedni, ezentúl is, nemcsak, hanem a segélyezést, amelyet az állam már most is foganatosít, intézményesen is kívánjuk biztosítani (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon*), mint ahogy ezt a múlt kormány is már kilátásba helyezte, és e tekintetben szívesen követem a példáját”. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*)

Ezután rátért a válaszfelirati javaslat tárgyalásakor kialakult nemzetiségi vita értékelésére.

...Van még egy kérdés, amelyről, azt hiszem, ha nem emlékezném meg, hibát követnék el, annál is inkább, miután igen t. barátom és képviselőtársam, gr. Tisza István volt az, aki az ő hatalmas szavának súlyával ezt a kérdést itt a házban szellőztette, amely kérdésnek kétségkívül igen nagy fontossága van nemzeti életünkben, és ez a nemzetiségi kérdés. (*Halljuk! Halljuk!*)

Igaz örömmel hallgattam gr. Tisza István felszólalását, annál is inkább, mert hiszen ő úgy internacionális, mint történelmi vonatkozásokban olyan képét adta ennek a kérdésnek, amely magá-

² Tisza beszédére a függetlenségi baloldal részéről *Győrffy Gyula* válaszolt (1910. júl. 12-én, Képv. Napló, 1910–15., I. 136–140. l.) – A kialakult vitában részt vett még *Mezőssy Béla* függetlenségi képviselő, aki mind *Tisza István*, mind pedig *Pop Cs. István* nemzetiségpolitikai nézeteit bírálta (1910. júl. 16-án. Uo., I. 225–234. l.), *Batthyány Tivadar* pedig a Tisza által követendő útként ajánlott nemzetiségi közeledés realitását vonta kétségbe. (1910. júl. 22-én. Uo., 340–343. l.)

ban véve is teljes egészét képez, és igen sok tekintetben felvilágosításul szolgálhat azoknak, akik talán e kérdéssel közelebbről nem foglalkoztak. Annál inkább hozzájárulok az ő felfogásához, mert magam is azon helyzetben voltam, hogy igen közletről volt alkalmam ezen kérdésnek igen sokoldalú vonatkozásait is megismerhetni, tapasztalhatni, észlelhetni, részben irányíthatni is. És azért mindazokhoz, amiket gr. Tisza István mondott, hozzáteszem, hogy ezen kérdésnek rendezésére, szerintem is, ma az idő sokkal alkalmasabb mint bármily más időpont volt, mert hiszen azon rugóknak nagy része, amelyek ezen kérdés mögött decenniumokon keresztül irányadók voltak, tulajdonképpen megszűnt.

Amint az európai átalakulásnak utolsó fázisát is most már megértük, nevezetesen a Balkán-kérdés rendezése is már olyan stádiumba jutott, hogy az alig bír ránk nézve érdekel: maga a nemzetiségi kérdés is átalakult a maga valóságában, mert – amint az előbb jeleztem – azon rugók már nem működnek, amelyek azt egy időben irányították, tulajdonképpen azon időben, midőn, mondjuk, egyrészt a napóleoni idők óta a nemzetiségi kérdés Európában általában fősínpadra került, de különösen, midőn azon idővel kapcsolatosan Európának új átalakulása is előtérbe jutott. Bátran mondhatjuk, hogy az említett rugók hatása csak az általam most jelzett időszakban érvényesült, mert hiszen ezer éven keresztül együtt éltünk azokkal a nemzetiségekkel, békében, a nemzet és a haza érdekeit közösen meg tudtuk velük védeni, és nagy királyaink, nagy nemzeti hőseink és a szabadságharc nem egy bajnoka hivatkozhattak arra, hogy a nemzetiségekben találtak támaszt, és pedig néha kiváló támaszt. Ez, amint volt a múltban, kell, hogy lehető legyen a jövőben is. (*Helyeslés jobbfelől.*)

Az, ami közbejött, kellemetlen, igen kellemetlen időszak volt, surlódásokkal tele, félreértések által még nagyítva; de miután ezen idők elmúltak, amint helyesen mondta gr. Tisza István: le moment psychologique est arrivé.¹ Tudom, hogy nem lehet máról holnapra megoldani vagy rendezni ilyen nagy kérdést, amely annyi szenvedélyt hozott mozgásba. De előfeltétele ennek a kölcsönös jóakarát. (*Úgy van! a jobboldalon.*) Ha ez egyszer megnyilvánul, akkor könnyű lesz megtalálni azokat a módokat, amelyek a cél eléréséhez vezetnek. Ettől nem szabad visszariadnunk, ezeket a módokat keresnünk kell, és mindenekelőtt mindig jó akaratot kell tanúsítanunk. (*Élénk helyeslés jobbról.*)

Amióta e helyen állok, többször volt alkalmam érintkezésbe lépni különféle nemzetiségek képviselőivel, és úgy találtam, hogy a diszpozíció erre vonatkozólag elég jó. Itt tulajdonképpen egy bátor elhatározásra volna szükség az ő részükről és másrészt a mi részünkről, és annak teljes elismerése, hogy oly útra léptek, amely nekünk lehetővé teszi az ő ügyüknek is felkarolását. (*Helyeslés a jobboldalon.*)

Azt hiszem, hogy midőn ennek ily pillanatban ily komoly kifejezést adok, nem fog senki sem félreérteni. Mert hiszen a nemzet érdeke, Magyarország érdeke soha meg nem változhatik, az előttünk mindig csak egy és ugyanaz lehet, és ennek a magasztos célnak, a mi szempontunkból magasztos célnak eléréséhez nem gyűjthetünk elég erőt, hogy annak kifejezést is adjunk. Ezért nem kell megvetni azt az erőt sem, amelyet a nemzetiségekben feltalálhatunk (*Helyeslés*), hanem ezt is kell érvényesíteni, az ő érdekükben is, mert meg vagyok róla győződve, hogy ha az együttélésünk nyugodt lesz, az ő érdekük, az ő nyelvi és faji érdekük épp úgy biztosítva lesz, mint az állam erejének növekedése. Erre való tekintettel kijelentem, hogy a legszívesebben fogok minden alkalmat, minden jelenséget felhasználni az ország és a nemzet életében arra, hogy a magam részéről is elősegítsem a jó viszony, az együttérzés és együttélés feltételeit. (*Élénk helyeslés és taps a jobboldalon.*)

Most pedig újra visszatérek az előbb szóban forgott témához.

Midőn a nemzet felénk fordult, és nekünk adta a hatalmat, mi tudatában voltunk és vagyunk a nagy felelősségnek, amely ránk hárul; azt vállaltuk, nem akarunk kitérni, nem fogunk kitérni előle. Midőn erre határozottuk magunkat, igen szolid alapra álltunk, s ez adja meg nekünk az erőt, a bizalmat, hogy a mi akciónk a nemzet előnyére fog érvényesülni. Hiszen ingoványra nem épített még senkisésem erős várat, és bizonytalan alapok nem szolgáltathatnak erőt a nemzetnek, amelynek pedig nagy szüksége van erő kifejtésére. Azért helyezkedtünk mi egy ismeretes alapra, egy kipróbált bázisra, a 67-iki alkotások bázisára, amely szilárd alap. Supra hanc petram aedificabo ecclesiam meam,² mondhatnám. Igenis, e sziklaszilárd alapon állunk, és akkor bízván-bízva mehetünk a kitűzött célok elé, gondolhatjuk azokat a nagy érdekeket, amelyeket a nemzet szem-

¹ Utalás Tisza 1910. júl. 12-én a válaszfelirati vitában a magyar-rornán nemzetiségi közeledés feltételeiről tett kijelentésére („...ebben a kérdésben most, végre valahára, ahhoz a ponthoz jutottunk, hogy úgy mondjam, a 'moment psychologique'-hoz...” (L. bőv. 69/B. irat.)

² „...ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat”: Máté evang. 16. r. 18. vers.

pontjából gondozni kötelességünk, szellemiekben és anyagiakban egyaránt, mert biztos alattunk a talaj, és ha ez megingathatatlan, akkor olyan vállalkozásokra is lesz időnk, módunk és alkalmunk, melyekhez sohasem foghatnánk, ha azt a biztos talajt nem éreznők a lábunk alatt. Ennek a biztos talajnak az elfogadása, és hogy mi erre ráállottunk: ez a mi vállalkozásunknak egyik főtámasza, s ez fogja a mi jövő munkásságunk alapkövét képezni.

De amellett, hogy első pillanattól fogva ilyen nyíltan és határozottan jelentettük ki a nemzetnek, hogy ezt vesszük alapul, hogy ezen az alapon akarjuk munkálkodásunkat berendezni, és azután ezen az alapon kaptuk meg a nemzet támogatását, emellett bízunk abban, hogy ezen törekvésünk sikerhez is fog vezetni. Ehhez nem kell egyéb, minthogy minden kérdésben nyíltan és őszintén, néha talán népszerűségünk kockázatásával is (*Helyeslés jobbfelől.*) valljuk azt, amit a hazára és nemzetre nézve jónak és helyesnek tartunk. (*Élénk helyeslés jobbfelől.*) Nem fogunk visszariadni a küzdelemtől, ha kell, azokkal szemben, kik más nézetet vannak, de senkinek ellenei nem leszünk. Mi békét akarunk, igenis békekességben kívánjuk a nemzetnek érdekeit kiszolgálni. Csak akkor megyünk harcba, ha erre kihívnak, de akkor igenis helyt fogunk állni. (*Élénk helyeslés és taps jobbfelől.*)

Midőn én ma e táborra visszatekintek (*Derűtség balfelől. Nagy zaj a jobboldalon.*), melynek ma élén állni szerencsém van, akkor bátran mondhatom, hogy önérzet él itt bennünk, kik egy súlyos próbán mentünk keresztül, és azért önérzetesebben fogjuk a haza érdekeit nemcsak megvédeni, de azokat ki is szolgálni. Igyekezni fogunk ennek a feladatnak eleget téve, a nemzetnek elismerését is kinyerni, és e mellett a korona fényét is emelni, melynek dicsősége a mi dicsőségünk is. (*Hosszantartó élénk éljenzés és taps a jobboldalon és a középén. Szónokot számosan üdvözlük.*)

70

1910 júl. 20

Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter előterjesztése és a minisztertanács határozata a szerb kereskedelmi szerződésnek az osztrák kormány részéről szorgalmazott ideiglenes életbe léptetése tárgyában, 1 melléklettel

MT 1910:26/9

A kereskedelemügyi miniszter úr előadja, hogy az osztrák kormány részéről az a kívánság merült fel, hogy mód nyújtassék a szerb kereskedelmi szerződésnek a ratifikációk kicserélése előtt való ideiglenes életbe léptetésére.

Ausztriában ugyanis egy felhatalmazási törvény lehetővé teszi az osztrák kormánynak, hogy a szerb szerződést ideiglenesen életbe léptethesse, arra azonban hogy a szerződés parlamenti elintézésben is részesüljön, a jelenlegi parlamenti viszonyok nem nyújtanak biztosítékot, úgy hogy nem bizonyos, vajon a ratifikációk kicserélésére a kívánt időben sor kerülhet, és éppen ezért kellene praevideálni annak lehetőségét, hogy a szerződés a ratifikációk kicserélése nélkül is életbe legyen léptethető.

Ezen célból a szerződés XIX. cikkeinek azon határozománya, amely megállapítja, hogy a szerződés a megerősítő okiratok kicserélése után egy nappal lép életbe, a következő szövegű rendelkezéssel helyettesítenék:

„A jelen szerződés a szerződő felek kormányai által egyetértőleg megállapítandó időpontban, azonban legkésőbb 15 nappal a ratifikációk kicserélése után lép életbe.”

Hogy a szerződés parlamenti elintézésének hiánya Ausztriában, szerb részről ne szolgálhasson okul arra, hogy a szerződés életbe léptetését Szerbiában megtagadják, a következő szövegű iratváltás útján volna garancia szerzendő:

A szerb királyi kormány jegyzéke gróf Forgáchhoz¹;

A szerb királyi kormány késznek nyilatkozik arra, hogy a szerződést Ausztria-Magyarország kívánságára ideiglenesen életbe léptesse, amint az Szerbiában az alkotmányos jóváhagyásban részesült,

Gróf Forgách válaszjegyzéke:

¹ Gr. Forgách János belgrádi osztrák-magyar követ.

Tudomásul veszi a szerb királyi kormány jegyzékét, és kijelenti, hogy Ausztria–Magyarország ezen kívánságot csak azon esetben fogja nyilvánítani, ha a szerződés Magyarországon az alkotmányos elintézésben részesült.

A minisztertanács a kérdést megfontolás tárgyává tévén, abban állapodott meg, hogy a szerb szerződés XIX. cikkeinek az osztrák kormány által kívánt módosításához nem járulhat hozzá, az osztrák kormánynak azonban szóbelileg az a válasz volna adandó, hogy a magyar kormány nem kíván elzárkózni az elől, hogy amennyiben annak idején az osztrák kormány által jelzett irányban a magyar közjogi és politikai szempontok sérelme nélkül a maga részéről segítségére lehetne, ezt akkor megfontolás tárgyává tegye.

Melléklet:

1910 aug. 6

Minisztertanácsi határozat a Szerbiával való kereskedelmi szerződés életbe léptetésére vonatkozó XIX. cikkének értelmezése tárgyában
MT 1910:28/14

A kereskedelemügyi miniszter úr, utalással a minisztertanácsnak folyó évi július hó 20-án hozott határozatára, előadja, hogy a Szerbiával való kereskedelmi szerződés XIX. cikke – amely az életbe lépésre vonatkozó rendelkezéseket tartalmazza – a most lezárt tárgyalások során végleges szövegében még nem állapított meg, az osztrák kormány részéről pedig ezen cikk mikénti szövegezésére nézve újabb javaslatok fekszenek előtte, minek folytán kéri a minisztertanács döntését, vajon a szóban forgó XIX. cikk az osztrák javaslat, avagy pedig annak eddigi szövege szerint régi alakjában állapíttassék meg?

A minisztertanács a kérdést megfontolás tárgyává tévén, a szóban forgó cikk eddigi szövege mellett foglal állást.¹

71

A Romániával kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat képviselőházi vitája

A

1910 júl. 27

*Pap Géza, a közgazdasági bizottságok előadójának bejelentése és vámpolitikai visszatekintése a Romániával kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor*¹
Képv. Napló, 1910–15, I. 455–456.

Elnök: T. Ház!...

...Következik a Romániával 1893. évi december hó 21-én kötött kereskedelmi egyezményhez tartozó pótszerződés becikkelyezéséről a kereskedelemügyi miniszter törvényjavaslata. (Irom. 13, 35, 42.)

A házszabályok 214. §-a alapján van szerencsém a t. Háznak bejelenteni, hogy a kereskedelem-

¹ A hivatkozott szövegváltozatokat az MT 1910:26/9 sz. irat tartalmazza. Az itt említett újabb osztrák átirat a kívánt elintéztést néhány korábbi (távolkeleti) példával támasztja alá, de főleg a Szerbiában várhatóan ismét elhatalmasodó ellenséges hangulattal érvel. – A Szerbiával megkötendő kereskedelmi szerződés törvényjavaslata 1910. júl. 14-én megjelent az Irományokban (Képv. Ir., 1910–15, VI. 1–15. l.) – 1910. december végén és 1911. január elején lezajlott a „Szerbiával kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről” szóló törvényjavaslat képviselőházi vitája. Fontosabb felszólalói *Popovics Vazul* István (Képv. Napló, 1910–15, III. 168–172. l.), gr. *Károlyi Mihály* (Uo., 179–180. l.), *Hieronymy Károly* kereskedelemügyi miniszter (Uo., 207–212. és 358–361. l.), valamint gr. *Bethlen* István (Uo., 309 – 317. l.) és *Vázsonyi Vilmos* (Uo. 333–341. l.) voltak. – A törvényjavaslat elfogadása az agrárius (OMGE) körök érzékeny pozícióvesztését, de ugyanakkor a magyar gazdasági élet kétségtelen nyereségét jelentette.

¹ A ház elnöke a felszólalások időpontjában *Návay* Lajos volt.

ügyi miniszter úr ezen javaslat tárgyalása alatt megbízottjául Lers Vilmos miniszteri tanácsos urat nevezte meg mint aki a háznak esetleg felvilágosításokat fog adni. (*Helyeslés.*)

Mindenekelőtt szó illeti az előadó urat.

Pap Géza előadó: T. képviselőház! A tárgyalás alatt levő törvényjavaslat a Romániával 1893. évben kötött kereskedelmi egyezményhez tartozó pótszerződés becikkelyezéséről szól. E törvényjavaslat a magyar gazdasági és ipari köröket egyaránt nagymérvű érdeklődésre hívta fel, amely természetszerű is a két államnak egymáshoz való geográfiai fekvése és a múltban ismert kölcsönös, közös gazdasági és kereskedelmi érdekei alapján.

Bátor lesznek pár szóban a törvényjavaslat főbb rendelkezéseit ismertetni, de mielőtt azt teném, azt hiszem, a kép teljessége érdekében szabad egy rövid visszapillantást vetnem arra a viszonyra, amelyben Magyarország Romániával 1875 óta kereskedelmi téren volt, és legyen szabad rámutatnom azokra a különböző momentumokra, amelyekben ezen Magyarország és Románia közötti kereskedelmi viszony a legváltozatosabb formákban megnyilatkozott.

1875-ben, amikor Magyarország első ízben kötött Romániával szerződést, Románia részére a legnagyobb kedvezményeket engedélyezte; megengedte a gabonának vámmentes behozatalát, és alig számba vehető vámtételekkel sújtotta élő állatainak behozatalát. Ezen 1875-ik évi állapot eredménye az lett, hogy Magyarország kivitele ezen megegyezés alapján óriásilag megnövekedett, úgy, hogy a mi közös vámterületünkről való kivitel az 1875. évi 40 millióról 1886-ban, tehát e szerződés hatása alatt 140 millióra emelkedett.

De nem csekélyebb haszna volt Romániának úgy élő állatainak, mint gabonájának Ausztria és Magyarország vámterületein való elhelyezéséből.

1879-ben Németország, amint az közismeretű, vámjait oly magasra emelte fel, hogy Magyarországnak Németország felé való kivitele megnehezítettett, csaknem lehetetlenné tétetett, és ezen helyzet természetszerű következménye volt az, hogy viszont Magyarország azokkal a nyerstermelő államokkal szemben, amelyek Magyarországon helyezték el nyersterményeiket, igyekezett hasonló vagy legalább megközelítően szigorú rendszabályokkal a maga gazdasági és termelési érdekeit védeni. Ezen küzdelemben Magyarország 1881-ben Romániával és Oroszországgal szemben eltiltotta az élő állat behozatalát. Ennek következménye az lett, hogy Romániának 1879-ben még 25.000 darabot kitevő behozatala ezen szigorú intézkedések alatt 1886-ban 265-re szállott le.

A magyar állam intézkedéseinek ezen hatása Romániában természetszerűleg nagy ellenszenvre talált, és a mi bevitelünkkel szemben is éltek a románok mindazokkal a represszáliákkal, amelyek a mi romániai kivitelünknek kedvezőtlen eredményt szültek.

1885-ben Románia és Magyarország is látván azt, hogy ezen küzdelem kellemetlen és káros, mind a két állam élt azzal a jogával, hogy a szerződéseket kölcsönösen felmondták, s 1886-ban kezdődött meg az a végzetes vámháború, amely úgy Románia mezőgazdaságára, mint Ausztria–Magyarország ipari és kereskedelmi fejlődésére igen káros hatással volt. Ezen vámháború ideje alatt Romániának kivitele, s a román kereskedelem más geográfiai pontokon keresett és talált elhelyezést és beszerzési forrást, és dacára annak, hogy állattenyésztése csaknem megszűnt, mégis kivitelében az 1886. év előtti állapothoz képest lényeges emelkedést mutat. De dacára annak, hogy Románia általános kereskedelmi mérlege emelkedő irányzatú volt, tagadhatatlan volt az a káros behatás, amely a vámháború folytán Románia nyerstermelőit érte. Éppen ezt belátván Románia, 1891-ben kereskedelmi és vámpolitikájában áttért egy másik rendszerre, és úgy Magyarországgal és Ausztriával, mint a többi külföldi államokkal szemben egy új tarifális intézkedés behozatalával igyekezett azokat az óriási károkat, amelyek mezőgazdaságát érték, akként enyhíteni, hogy a külföldi államokkal szemben új vámtarifában egy mérséklő irányt hozott be, és hajlandóságot mutatott arra, hogy újabb megállapodások alapján, nevezetesen Magyarországgal és Ausztriával szemben egy kedvező kiviteli és behozatali helyzetet teremtsen.

1893-ban ezen felfogások hatása alatt a legnagyobb kedvezményes szerződést kötöttük, amelylyel a mi ipari termékeink Romániában újra elhelyezési piacot találtak, de kénytelenek voltunk mezőgazdasági terményeink rovására áldozatot hozni, és habár ez az áldozat nem is közelítette meg azt, amelyet 1875-ben a román mezőgazdaság érdekében hoztunk, mindazonáltal kedvezőbbé lett a behozatal, nevezetesen sertés- és juhbehozatal. A mi kereskedelmi konjunktúránk 1893-ban teremtett állapot alapján ismét kedvezőbben fejlődött ki, és a bevitelünk fokozatosan emelkedett, de azt a vezető szerepet, amelyet 75–86-os ciklusban Romániában elértünk, többé elérni képesek nem voltunk, mert a vámháború ideje alatt eme fogyasztási piacot elfoglalta Németország és a kedvező konjunktúrák és szerződések dacára képtelenek voltunk azt a teret 93 után elfoglalni, amely 75–86-os időközben ott részünkre biztosítva volt. Mindennek dacára azonban mégis lényegesen javult a helyzet úgy Ausztria–Magyarország vámterületére, mint Romániára vonatkozólag is.

Majd ily körülmények között Románia belátva azt, hogy egy békés vámpolitikai viszony fenntartása mindkét részről, de nevezetesen Románia részéről milyen előnyökkel jár, 1905-ben új tárgyalásokat kezdett Ausztria és Magyarországgal, és ezen tárgyalások elől mi sem zárkozhattunk el, ha ipari, kereskedelmi és gazdasági érdekeinket gondosan óvni és védelmezni akartuk. Ezen tárgyalások 1908-ban nagy nehézségekbe ütköztek, és befejezhetők nem voltak, mivel a román mezőgazdasági körök követelése a mi mezőgazdasági érdekeinkkel annyira éles ellentétben állottak, hogy ezeknek kiegyenlítése hosszú tárgyalást, és sok időt vétén igénybe, csak 1909-ben jöhetett létre az a teljes megegyezés, amely rendezte Ausztria–Magyarország és Románia kereskedelmi viszonyait egy pótszerződés alakjában, ahol természetesen a Romániában nyert területeknek visszahódításáért és biztosításáért a magyar mezőgazdasági élet terhére és rovására némi engedményeket kellett tennünk, amely engedmények azonban a méltányosság, kereskedelmi okosság és a béke szempontjából meg kellett, hogy hozassanak, de amely áldozatok nem olyanok, hogy a magyar mezőgazdasági életet mélyebben érintenék, és nem oly nehezek, amelyek a mi állattenyésztésünk fejlődésére, nagyon káros behatással lennének.

Ez a pótszerződés, amely ekként 1909-ben létrejött, sok nevezetes intézkedést foglal magában, amely Magyarország mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi életére egyaránt nagy fontossággal bír. A legfontosabb momentum a talán ezen pótszerződésnek az, hogy fiksziroz egy állapotot 1917-ig, vagyis egy állapotot statuál, amely állapotnak figyelembevételével rendezkedhetik be a magyar mezőgazdaság és a magyar ipari élet oly formán, hogy tud magának egy határozott időpontot, mint végpontot, amely időn belül munkásságát kifejezheti, és amelyen belül remélheti azt, hogy ezen változatlan viszonyok mellett munkásságából eredő jutalmak és gazdasági hasznok Romániában elérhetőek lesznek. Hiszen a tőkeelhelyezésre vonatkozó bátorságra nézve mi sem bír oly nagy fontossággal, mint a biztonság arra, hogy egy bizonyos ideig a befektetett tőkék jövedelmezőségüket meg fogják találni. Ha van tehát egy nagy momentum, amely a pótszerződésnek kiemelkedő pontját képezi, akkor annak legnevezetesebb része éppen az 1917-ig való fikszirozása a mai közgazdasági és kereskedelmi állapotoknak...

B

1910 júl. 28

Szterényi József függetlenségi képviselő felszólalása a Romániával való kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor¹
Képv. Napló, 1910–15, 477., 478–481. és 483–484. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*) A t. előadó úr követve a törvényjavaslat indokolását és a bizottság jelentését, bevezető beszédében, mellyel a törvényjavaslatot a t. Háznak elfogadásra ajánlja, egy történelmi visszapillantást vet Magyarországnak, illetőleg Ausztria és Magyarországnak Romániával való kereskedelem-politikai viszonyára.

Követni akarom az ő példáját magam is, csak valamivel tágabb vonatkozásban, amennyiben az utolsó 25 év alatt nemcsak Romániával, de egyáltalában a keleti államokkal való kereskedelmi politikai viszonyunkat kívánám elsősorban jellemezni, bebizonyítandó azt, hogy amit ebben a

¹ Szterényi felszólalása előtt Kállay Ubul a függetlenségi és 48-as párt nevében kijelentette, hogy a magyar mezőgazdák a koalíció idején az Ausztriával kötött, a „Balkán-országokból megengedhető állatbehozatal maximumát meghatározó titkos pótegyezmény” nyugtatta meg. „Ezen pótegyezmény – mondotta – bírt bennünket, magyar mezőgazdák még akkor, mikor a koalíciós kormány uralmon volt, arra, hogy a román szerződésben megnyugodjunk. Megnyugodjunk benne abban a tudatban, hogy ez a végső áldozat, amit a magyar állattenyésztésnek meg kell hoznia, s hogy ezen áldozattal a magyar állattenyésztés teherlapja le van zárva.” – A továbbiakban az OMGE-t támogató agrárius függetlenségi-ekhez tartozó képviselő kijelenti, hogy „áldozatokat... ezen román szerződésben elsősorban a magyar állattenyésztés hozott és fog hozni majd a későbbi Balkán-szerződésben is. Félő ugyan[is], hogy mivel a Balkán-államok részére a *Wekerle–Bienerth-féle pótegyezményben* [ún. „titkos egyezmény”] megszabott kontingens legnagyobb részét Romániának jutott, az újabb szerződések [a Napló-ban sajtóhiba: szerződésnek] ezen egyezményszerű maximumot túl fogják lépni, és nemcsak, hogy Szerbia fog állatbehozatalt kapni, de Bulgária is, és ami még súlyosabban esik aggodalmunk latjába: ha ezen országok megkapják – jelenti ki Kállay – akkor nem lesz megtagadható Oroszországtól, sőt a tengerentúli államoktól, még Argentínától [így!] sem.” (Uo., 475. l.)

kereskedelmi politikában a mezőgazdaság számára az ország várt, nem következett be, ellenben bekövetkezett nagy hátrány az iparra, a kereskedelemre és az egész magyar közgazdasági életre; kivéve – amit felesleges hangsúlyoznom – az agrár vámokban nyilvánuló messzemenő támogatását a magyar mezőgazdaságnak, amely támogatás teljes mértékben érvényesül is.

Mielőtt azonban ezen történelmi visszapillantásra rátérnék, méltóztassék megengedni, hogy visszhangot adjak gr. Károlyi Mihály t. képviselőtársamnak a tegnapi napon tartott beszédére, érdekes fejtegetéseire, és annak különösen azon részére, amely igaz örömmel töltötte el lelkemet, öröm volt attól a férfiútól hallani Magyarország gazdasági fejlődésének és fejlesztésének összehangatos politikáját, aki ez idő szerint az agrártársadalom vezére, aki mint olyan hivatottan nyilatkozik ezekben a kérdésekben, és így szerintem egy fordulópontot jelez közgazdasági életünkben az a felfogás, amelynek ő kifejezést adott, hogy az agrárius tábor is szükségesnek tartja az erőteljes magyar mezőgazdaság fejlesztése mellett az iparnak és kereskedelemnek párhuzamos istápolását (*Igaz! Úgy van! a baloldal.*), hogy ebben jusson kifejezésre az a harmonikus fejlődés, amely mellett egyedül lehetséges gazdasági helyzetünket kellően megalapozni. (*Helyeslés.*)

Mi mindig vallottuk és valljuk, hogy a magyar mezőgazdaság istápolása elsőrendű feladata a magyar államnak és az azt képviselő kormánzatnak. Az az áldozat, amelyet a magyar mezőgazdaság érdekében az ország hoz, nemcsak arra a nagy gazdátársadalomra bír közvetlen kihatással, hanem mint t. barátom, Kállay Ubul, az imént nagyon helyesen említette, messzemenő kihatással bír az iparra és kereskedelemre is, hiszen a nagy fogyasztóközönség felvevőképességének támogatását és növelését jelenti, mint ilyet tehát örömmel kell azt üdvözölni...

Rövid történelmi áttekintésében közli, hogy Magyarországon a XVIII. századig bezárólag „a Nyugatról a Levante felé irányuló” transito-kereskedelemnek fontos közvetítője volt s „nem egy fejlődött vidéki városunk e keleti kereskedelemnek köszönheti a fejlődését.” Olyannyira, hogy „az erdélyi részek a határszélen Brassótól fel Csíkszeredáig és Brassótól le Nagyszebenig, Besztercég, a határszéli városok és községek, szinte kizárólag a keleti kereskedelemről, a Kelet fogyasztási piacából éltek”. (Uo., 477–478. l.) – A XIX. század nyolcvanas éveitől azonban „a Németország felől keletre jövő agrármozgalom hatása alatt nálunk is megindultak a keleti államokkal való, nem mondom, megtorló intézkedések, hanem inkább szekatúrák, akkor ez a mozgalom, eltekintve a keleti marhavész kitérésétől, amelynek következménye volt, hogy időlegesen Romániával szemben az állatbehozatalt eltiltottuk, akkor fokozatosan süllyedt, pusztult az erdélyi húsipar, és amikor a vámháború kitérésére vezettek a kölcsönös sűrűlődások, t. Ház, pusztító viharoként vonult végig az erdélyi határszélen az a hatás, amelyet Románia piacának elvesztése ott okozott.” (Uo., 478. l.)

...Azon intézkedések, melyeket állategészségügyi téren tettek az akkori kormányok, a következetlenségnek bélyegét viselik magukon. Legyen szabad erre csak egy példát felhoznom. Míg mi a keleti viszonyokhoz képest magas fejlettségű közigazgatással, gazdasági viszonyokkal, kultúrával bíró Romániával szemben állategészségügyi okokból eltiltottuk az állatbehozatalt, addig a vele szinte össze nem hasonlítható Szerbiával szemben egészen 1906-ig meg volt engedve, vagyis tulajdonképpen úgy áll a dolog, hogy az állatbetegségek behurcolása nem képezhette alapját amaz intézkedéseknek, retorzióknak, melyeket egyik irányban alkalmaztunk. Ma egészen más alapon áll az állatbehozatal kérdése. A magyar állatállomány, a magyar állattenyésztés veszélyeztetve van a keletről behurcolható állatbetegségek által, és akinek szívében fekszik a magyar állattenyésztés érdeke, teljes mértékben fogja honorálni az agrárius körök törekvését, a mi kormányunk és a mostani kormány álláspontját, hogy az élő állat behozatalát teljesen eltiltotta. (*Helyeslés.*) Ez, t. Ház, álláspont. De az az álláspont, mely a legfejlettebb gazdasági viszonyokkal bíró állammal szemben tilalmi intézkedéseket tesz, a sokkal kevésbé fejlettekkel, sőt primitív berendezéssel bírókkal szemben nem, ez nagyon elhibázott intézkedés.

Méltóztassék megengedni, hogy rátérjek ennek kapcsán egy másik intézkedésre, melyet néhány évvel később tett a magyar törvényhozás, midőn szolgálatot vélt tenni – hangsúlyozom, hogy csak vélt – a magyar mezőgazdaságnak, de nem tett vele, vagy legalábbis nem olyant, amilyent remélt, ellenben igenis nagy szolgálatot tett vele az osztrák malomiparnak, és ugyanakkor a lehetőségét vette el annak, hogy mi megfelelő alkudozó anyaggal bírjunk a keleti államokkal, és sújtotta ugyanakkor szinte kiszámíthatatlan mértékben a legősibb, legerősebb, legfejlettebb magyar iparágat, a malomipart. Értem, t. Ház, az őrlési forgalom eltiltását...

C

1910 júl. 28

Sándor Pál¹ felszólalása a mesterséges állatforgalmi és húsbehozatali határzárak és az ezekkel összefüggő nagybirtokvédő agrárius védvámpolitika ellen a Romániával kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor
Képv. Napló, 1910–15, I. 484–486. l.

T. képviselőház! (*Halljuk! Halljuk!*)

Beszéde bevezető részében hangsúlyozza, hogy elsősorban gr. Károlyi Mihály előző napi, 1910 júl. 27-i (Képv. Napló, 1910–15, I. 459–461. l.) felszólalása kényszeríti álláspontja tömör és félreérthetetlen kifejtésére.

...ezen a kereskedelmi szerződésen mi, parlament változtatni nem tudunk, hanem vagy egyszerűen elfogadjuk, vagy elutasítjuk. Egyes tételeket abban meg nem változtathatunk, mert akkor újabb tárgyalások lennének szükségesek.

Ennélfogva nem tartanám helyesnek, hogy ma ennek a kereskedelmi szerződésnek meritumába belemenjek. Azonban egyetlenegy pontjára, az úgynevezett Bienert–Wekerle-féle egyezményre vonatkozólag azt a tiszteletteljes nézetemet vagyok bátor kijelenteni, hogy a parlament erejének csökkentésére fog az vezetni, ha a mindenkori kormányok ezt úzusként felhasználva, a jövőben is titkos egyezségeket fognak kötni Ausztriával. Igen veszedelmes precedens ez, amelyet éppen a koaleált pártoknak nem lett volna szabad megalkotniok, mert elsősorban a magyar parlament illetékes arra, hogy megmondja, mit akar koncedálni és mit nem.

Azonban a magyar parlament feje fölött megcsinálni egy egyezményt, amely egyezmény – amint az gr. Károlyi Mihály t. képviselőtársam beszédéből is kiviláglik – különösen a nagybirtokosok segélyével, az ő tudtával történt meg, anélkül, hogy más faktoroknak, tehát nekünk, kereskedőknek, vagy akár a kisebb birtokosoknak is tudomásuk lett volna arról: ezt részemről semmiképpen sem tudom helyeselni. (*Helyeslés jobbfelől.*) Azonban a mi pártunk egyszerűen átvette ezt a szerződést, a mi pártunknak kellett ezt itt előterjesztenie, s így részemről nem tehetek egyebet, minthogy tudomásul veszem ezen titkos egyezményt, amelyet azonban, ha nekem volna beleszólásom a kormánypadokon, semmiképp sem tudnék respektálni.

Ezekután legyen szabad áttérnem elsősorban azokra a kérdésekre, amelyekről Szierényi József t. képviselőtársam ő excellenciája szólott. A drágaság okait, amelyeket ő szélesen kifejtett, megtoldom egy igen lényeges adattal, hogy mi voltaképpen Magyarországon a húsdrágaság oka, az oka annak, hogy másutt sokkal olcsóbb a hús, mint nálunk, a magyar Kanaánban. (*Halljuk!*)

Ennek igen egyszerű a magyarázata, amelyet mindenki elolvashat a statisztikában. Ez pedig a következő. Magyarországon 1870-ben – kerek számokat említek – 5.200.000 szarvasmarha volt, 1906-ban 5.600.000 darab, tehát 1870-től 1906-ig összesen 400.000 darab marhával gyarapodtunk. (*Hosszantartó derültség és zaj.*)...

Ha már most vesszük Németországot, akkor azt látjuk, hogy 1870-ben Németországban volt 15.700.000 darab szarvasmarha, 1906-ban pedig 19.300.000 darab. Vegyük most sertésállományunkat. 1870-ben volt 4.400.000 sertésünk, 1906-ban pedig 4.300.000. Tehát kevesebb, mint 1870-ben.

Egy hang (a baloldalon): Ennek a sertésvész volt az oka!

Sándor Pál: Németországban is volt sertésvész. És 1870-ben volt Németországban 7 millió sertés, 1906-ban pedig 18 millió! Ha most hozzávesszük, Németországtól eltekintve, hogy mily keveset gyarapodott juhállományunk, mert ez mind a két államban erősen megcsappant, mondom, hogy ha csak a mi országunk állatállományát vesszük tekintetbe, azt látjuk, hogy ezzel szemben 1870 óta Magyarország lakossága legalább 5 millióval gyarapodott. Ilyen csekély állatállomány öt millió embernek semmiképpen nem lehet elég.

Szmrecsányi György: Azért nem szabad a határokat megnyitni!

Sándor Pál: Ha azt látjuk most, hogy ezen idő alatt, viszonyítva az 1870-es évekhez, amikor jóformán ingyen juthatott be az állat ide Magyarországra, folytonosan állategészségügyi intézke-

¹ Budapest V. kerületének munkapárti képviselője, tőzsdetanácsos, az OMKE egyik megszervezője, az általános választójog híve.

désekkel, azonkívül vámokkal, illetőleg most legutoljára a megalkotott vámszerződéshez való ragaszkodással, mindig csak kibérbítettük a mi behozatalunkat, akkor nagyon természetes, hogy Magyarország nem kaphatja meg azt a szükséges állatállományt, amely létfenntartása érdekében okvetlenül szükséges.

Ehhez még hozzájárulnak, t. képviselőház – ami éppen olyan argumentum és éppen olyan ismeretes adat, csak meg kell nézni, amelyre közvetlenül gr. Károlyi Mihály t. képviselőtársam figyelmét hívom fel – a mi idevonatkozó statisztikai adataink. Mert mi csak dobálózunk ide-oda számokkal, de nem nézzük meg rendesen azt, ami nekünk határozottan szükséges, és így nem bírnak sohasem tiszta képet afelől, ami nekünk hiányzik. Azt látom ugyanis, hogy Magyarországon az összes birtokosoknál, holdanként véve – ha ti. az összes más állatot is átszámítjuk szarvasmarhákká, amit Tormay Béla oly kitűnően fejtett ki az ő könyvében –: két darab állatnak kellene lenni minden birtokon, s ezzel szemben 100 holdra csak 47 darab marha jut. Tehát, holott 100 holdra 200 darab marhának kellene esni, nálunk összesen csak 47 darab esik. Ha ezt egy kissé specializáljuk, akkor azt látjuk, hogy a törpebirtokoknál – ismét 100 holdat véve alapul – 113 darab marha esik 100 holdra, a kisbirtoknál 49 darab, a középirtoknál 28 és a nagyirtoknál 32 darab. *(Mozgás.)*

Most, t. Ház, igen természetes, hogy Magyarországon a magas vámok révén a gabonatermelés sokkal nagyobb mértékben üzetik, mint az előbbi időkben. Adatok ugyan e tekintetben nem állnak rendelkezésemre, de úgy hiszem, nem tévedek, ha azt állítom, hogy a búzatermelés Magyarországon 7,8%-kal emelkedett, ami igen nagy summát tesz ki. Természetes, hogy ezt a legelőkből vonták el. A főlegelők a nagyirtoknál vannak, s mindamellett a nagyirtok nem tud többet kimutatni, mint 32 darabot 100 holdanként. Természetes az is, hogy ennek az állatállománynak drágának kell lennie. Amikor a legutolsó években nagyon rossz termésünk volt takarmányokban, akkor állatállományunknak legszebb, legjobb részét Olaszországba exportáltuk. *(Igaz! Úgy van!)* Ezt szabad volt megtenni, ezt nem gátolta meg senki; de behozni ide állatokat, pláne élő állatokat, az meg volt tiltva.

Nagyon természetes, t. képviselőház, ha e két okot összevesszük, ha nincs meg tényleg az a húsállományunk, amely húsz millió népesség fenntartására szükséges; ha egyszersmind elzárjuk a határt a húsbevitel elől: hogyan elégítsük ki a lakosság hússzükségletét? Itt egyszerűen az történik, hogy a lakosság egy része a húsárak magassága miatt lemond arról, hogy hússzükségletét ki-
elégítse. Ehhez, azt hiszem, nem szükséges kommentár. *(Úgy van!)*...

D

1910 júl. 29

Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter beszéde a Romániával való gazdasági kapcsolatok kölcsönös előnyéről és a lezajlott vámháborús időszak káros következményeiről a Romániával kötött kereskedelmi szerződés becikkelyezéséről szóló törvényjavaslat tárgyalásakor

Képv. Napló, 1910–15, I. 496–498. és 500. l.

T. képviselőház! A román kereskedelmi szerződésről lefolyt vita során az ellenzéki Kossuth-párt szónokája is bejelentette, hogy a szerződést el fogja fogadni. Elfogadja azt természetesen a mi pártunk is. Csak a Justh-párt...

Sümege Vilmos: A függetlenségi és nem Justh-párt! (Zaj és derűtség a jobboldalon.)

Hieronymi Károly kereskedelemügyi miniszter: ...tehát csak a függetlenségi párt vezérszónokája jelentette ki, hogy ő és pártja a román kereskedelmi szerződés megszavazásához nem járulhatnak hozzá.

Ily körülmények közt könnyű a feladat, és felszólalásomat nagyon rövidre szabhatom. *(Halljuk! Halljuk!)*

A román kereskedelmi szerződést természetesen azért kötjük, hogy iparcikkeinknek Romániába való kivitelét lehetőleg megkönnyítsük, hogy elhárítsuk azokat az akadályokat, amelyek kereskedelmünket Romániával a vámháború folytán és később is sok tekintetben gátolták.

Nem lehet természetesen semmiféle kereskedelmi szerződésnek sem, amely a Balkán-államokkal köttetik, más célja, mert hiszen mezőgazdasági termékekben azok éppen úgy vagy még inkább bővelkednek, mint Magyarország, és ennél fogva arról, hogy mi nyereségterményeinket a keleti tartományokba vigyük, szó sem lehet.

Ezt természetesen meg kellett állapítanom. És erre azt mondja a függetlenségi és 48-as pártnak vezérszónoka, hogy először is nem jól volt megválasztva az az idő, amikor ezt a kereskedelmi szerződést Magyarország kötötte, és másodszor azt állítja, hogy ebben a kereskedelmi szerződésben egyedül és kizárólag csak Ausztriának az érdekei találnak kielégítést, reánk nézve ez a kereskedelmi szerződés semmiféle haszonnal nem jár.

Hát, t. képviselőház, ami először is azt az ellenvetést illeti, hogy ti. rosszul választott meg az idő, amikor ez a kereskedelmi szerződés kötött, arra nézve ezt mondja Barcsay Andor t. képviselő úr (*olvassa*): „Nem akarok Bosznia annexiójával és az ezt követő külpolitikai bonyodalmakkal foglalkozni, de azt tárgyi tényként kívánom megállapítani a Ház előtt, hogy vagy Bosznia annexiójának, vagy pedig ezen Romániával kötendő egyezmény tárgyalásának és megkötésének ideje volt nagyon szerencsétlenül megválasztva.”

Hát, t. képviselőház, köztudomású, hogy ezt a romániai szerződést, amellyel azonban én magamat teljesen azonosítom, nem mi, hanem az előző kormány kötötte; és ennél fogva, ha rosszul volt megválasztva az idő, az nem minket terhel, hanem az előbbi kormányt. De én abban a véleményben sem osztozom, hogy e tekintetben az előző kormányt bármi szemrehányás érhetné. A boszniai annexió időpontját nem állott Magyarországnak és Ausztriának módjában akkorára tenni, amikor éppen az ő érdekeinek megfelel. Ez bekövetkezett az események hatása alatt. És épp úgy nem állott a kormánynak módjában megválasztani az időt arra, hogy mikor kösse meg Romániával a kereskedelmi szerződést.

Egyáltalán ezekben a politikai kérdésekben az egyes államférfiak akarata, kívánsága, óhajta nem teljesülhet mindig. Ezek a kérdések a nagy politika hatása alatt jönnek létre, a nagy politika hatása állapítja meg azt az időt, amikor valamely kérdés megoldásához hozzá kell fogni. (*Úgy van! jobbfelől*)

Ami a másik részt illeti, ti., hogy mindezen kereskedelmi szerződésekben — nemcsak a Romániával most már megkötött, hanem a jövőben a Balkánnal kötendő kereskedelmi szerződésekben is — nem magyar érdekek érvényesülnek, hanem egyedül csak Ausztria érdekei találnak ebben kielégítést: ezt határozottan tagadom, és azokat az érveket, amelyekkel ezt az állítást meg fogom cáfolni, Barcsay képviselő úr beszédéből merítem. (*Halljuk! Halljuk!*)

A dolog ti. úgy áll, legalább szerintem, hogy ennek a romániai szerződésnek legerősebb indoklása azokból a tapasztalatokból meríthető, amelyeket szereztünk kereskedelmi viszonyainknak azon különböző időszakokra eső különböző változásairól, amelyek által a mi viszonyunk Romániával szemben rendeztetett.

Kezdtük 1875-ben egy, érdekeinket minden tekintetben kielégítő kereskedelmi szerződéssel. Azután különböző okokból, amelyeket majd később leszek bátor felsorolni, Romániával vámháborúba keveredtünk, és ezen vámháború Barcsay Andor t. képviselő úr beismerése szerint is a mi népünknek nagy károkat okozott. Hogy csak néhány példát említsek fel: míg azelőtt a romániai tengerit behozták hozzánk, és itt a szeszfinomítók azt szeszé változtatták át, aminek folytán igen élénk szesz kivitelünk volt Barcelonába és egyáltalában Spanyolországba, ahol ezt a finom szeszt, amelyet Magyarországon gyártottak, az ottani spanyol bor szeszítésére használták fel; a vámháború folytán megszűnt a kukorica behozatala, ellenben megtörtént az, hogy Romániában szeszgyárak állítottak fel, és ugyanazt a kivitelt, amelyet azelőtt Magyarország élvezett, most Románia élvezzi Spanyolországba.

A másik, amire Sztérényi József t. képviselő úr tegnap rámutatott, és — én nagyon örülök, hogy rámutatott erre — az a káros hatás, amely onnan származott, hogy az őrlési forgalom eltörlése folytán a keleti tartományokból a búza behozatala teljesen megszűnt. Mi volt ennek következése? A képviselő úr kimutatta számszerűleg, hogy ennek következése az volt, hogy a magyar malomipar igen jelentékenyen károsodott.

De nemcsak ezek a nagyipari termelési ágak, hanem, amire előttem szólott t. képviselő úr, gr. Bánffy Miklós is rámutatott, az erdélyi részekben levő igen jelentékeny kézműipar is nemcsak nagy károsodást szenvedett ezáltal, hanem igen jelentékeny mértékben tönkre is ment. Így, hogy ismét csak egy példát említsek fel, faragott fákból, kocsiból stb. az erdélyi részekből való jelentékeny kivitelünk igen nagy szerepet játszott. És ez a kivitel egyszerre megszűnt a vámháború miatt. Ugyancsak már tegnap felemlítette Sztérényi t. képviselőtársam a részletes adatokat arra nézve, hogy hány kalapgyár és hány posztóipar ment teljesen tönkre.

A vámháború tehát igazán ártott a mi iparunknak, azt jelentékenyen károsította. És ha ez csakugyan így van, akkor lehetetlen be nem ismerni, hogy e vámháborúnak megszüntetése a mi iparunknak is csak hasznára lesz. (*Igaz! Úgy van! a jobboldalon.*) Mert hiszen, ha valami nekünk árt, és ezt az ártalmat el tudjuk hárítani, ez bizonyára csak haszon lehet ránk nézve. (*Úgy van! a,*

jobbaldalon.) Természetesen nem várható, hogy a vámháború megszüntetése és a rendes kereskedelmi viszonyoknak helyreállítása folytán most már feltámadjon az a tönkrement erdélyi ipar; ez lehetetlenség. De igenis, megteremtjük az előfeltételét annak, hogy ott újra, nézetem szerint más és fejlettebb ipar keletkezzék. A Romániával való vámszerződés és Romániával való kereskedelmi viszonyainknak egészséges alakulása előfeltétele lehet ennek. (*Igaz! Úgy van! a jobbaldalon.)*

Én azt hiszem, t. képviselőház, hogy ebben a tekintetben a kormánynak is van egy jelentékeny feladata és szerepe, amely kétfelé ágazik. Az egyik az, hogy igyekezzék gyáripart teremteni, amely a tömegáruknak előállítását tegye lehetővé, s ezáltal is számos embert foglalkoztasson, és a kereskedelmet élénkítse; a másik feladat pedig a kézműipar ápolása, amire vonatkozólag abban a véleményben vagyok, hogy a kézműipar a gyáripar mellett csak akkor állhat meg, ha olyan iparcikkek előállítására veti magát, amelyek előállításához egyéni ízlés szükséges. (*Igaz! Úgy van! a jobbaldalon.)*

Mert a kisipar és a kézműipar a gyáriparral, amely gépekkel dolgozik, és így olcsóbban termel, sohasem versenyezhet, és fenn akarni tartani a kézműipart azon az úton, hogy azt a tömegáruknak előállítására képesítsük: mindig lehetetlen feladat lesz. (*Úgy van! a jobbaldalon.)* De igenis, a kézműiparnak is megvan a maga jogosultsága akkor, amikor finom, egyéni ízlésre szoruló cikkek előállításáról van szó. (*Igaz! Úgy van! Helyeslés a jobbaldalon.)*

Ha ma egyszerre visszaállíthatnók az erdélyi részekben azokat az iparokat, amelyek ezelőtt, 1875-ben Romániában kivitelre találtak, ez nem használna semmit; ugyanazokat a cikkeket, ugyanazokat az egyszerű árukat, amelyeket az akkori erdélyi kézműipar előállított, ma előállítják már Romániában is, mert Romániában is haladnak. Ha tehát újra fel akarjuk venni a gazdasági versenyt Romániával, jobb, finomabb cikkeket kell kézműiparunk által előállítanunk, mint ezelőtt. (*Úgy van! jobbfelől.)*

Ez a szerencsétlen vámháború kétségtelenül mély sebeket ütött Magyarország iparán és gazdasági életén. Nem tudom ezt eléggé hangsúlyozni azért, hogy jövőre tartózkodjunk ilyen szélsőségektől...

A törvényjavaslatot elfogadásra ajánlja. – A tárgyalásokat követő parlamenti szünetben egyetlen jelentős nemzetiségpolitikai esemény történt. A magyarországi szerb szociáldemokrata tagozat az 1910. aug. 20-án Budapesten tartott értekezletén az *általános, egyenlő és titkos választójogért* folyó küzdelemben való részvétel mellett döntött. (*Mestne beleške. Konferencija srba soc. demokrata u Budimpešti.* – Helyi hírek. A budapesti szerb szociáldemokraták értekezlete. – Sloboda, 1910. 5. sz. 3. 1.)

72

Iratok az 1910. évi Mihú-féle román–magyar közeledési akció történetéhez

A

1910 szept. 12

Mihú János román nemzetiségi politikus, felkenyéri földbirtokos levele gr. Tisza Istvánhoz és Tisza István jegyzetei nézeteiről a hazai románság óhajait tartalmazó emlékirat előterjesztésével kapcsolatban,
1 melléklettel

Ref. Központi Levéltár, Tisza-iratok, 14:1910–1911.

(Kézírásos eredeti irat)

Kegyelmes Gróf úr!

A Miniszterelnök Úr Ő Nagyméltóságával idei július hóban folytatott megbeszélés során adott megtisztelő megbízása folytán, hazajövetelem után érintkezésbe léptem a hazai román főpappal és különböző árnyalatú számottevő vezető férfiakkal, és bizalmas megbeszélés tárgyává tettem politikai helyzetünket és az annak orvoslására szükségesnek és alkalmasnak vélt óhajokat és módokat.

Eljárásom során örömet tapasztaltam, hogy kivétel nélkül minden vezérférfiainkban megvagy a hajlam és erős elhatározás egy őszinte, tartós békeviszony létesítésére közreműködni, amennyiben a magas kormány el van tökévelve, sérelmeink orvoslása és jogos óhajaink teljesítése által, az e célra elengedhetetlen előfeltételeket megteremteni.

Az e tárgyban szerzett benyomások és tapasztalatok, erős meggyőződéssé érlelték bennem azon reményt és hitet, hogy az ide zárt „emlékiratban” foglalt óhajok őszinte teljesítése esetében, az egész hazai románság egy oly politikai táborba lesz egyesíthető, mely felhagyva az eddigi grá-váminális politikával, nyíltan és őszintén a békés együttlét és együttműködés szükségét hirdetné, és jövőben politikai működését úgy irányítaná, amint azt a közösen vallott és elérni óhajtott cél szükségessé teszi.

A hazai románság igaz ügyét továbbra is Nagyméltóságod kegyes jóindulatába és támogató-sába ajánlva, kérem fogadja ez alkalommal is alázatos tisztelem és őszinte nagyrabecsülésem kifejezését, mellyel maradtam Excellenciád

Kelt Felkenyéren, 1910. évi szeptember hó 12-én

kész szolgálja
Dr. Mihú János sk.¹

Melléklet:

1910 szept. 12

„Előterjesztés a hazai románság... óhajainak tárgyában”: emlékirat Mihú János román nemzetiségi politikus összeállításában, gr. Tisza István széljegyzeteivel¹
Ref. Központi Levéltár, Tisza-iratok, 14:1910–1911.
(Kézírásos eredeti irat)

Előterjesztés

A hazai románság azon óhajainak tárgyában, melyek egy békés viszony és együttműködés lehetőségének létesítésére szükségesek.

I.

A sajnosan tapasztalt mai sérelmes helyzetnek egyik okát az is képezi, hogy a későbbi törvényhozás, fokozottabb mértékben pedig a végrehajtó hatalom számos szervei, nem tartották meg teljes tisztaságukban azon nemzetiségi – egyházi – és iskolázási jogokat, melyek az 1868. évi tételes törvényeinkben, biztosítva lettek, minek folyományául a jól értelmezett állam érdek kárára fel lett dűlva az állampolgároknak, egy egészséges állam fejlődés érdekében, oly nagy mértékben szükséges, együtttérzése és békés együttműködése.

Ezen helyzet orvoslására szükséges:

a) az 1868. évi törvényekben megállapított nemzetiségi – egyházi – és iskolázási jogainknak a jövőben feltétlen tiszteletben tartása és minden ellenkező rendeleteknek és téves gyakorlatnak megszüntetésére alkalmas intézkedéseket megtenni;

¹ Tisza az ív hátlapjára ceruzával a következőket jegyezte:

„Kiinduláspont:

románság létező jogállapotot – felsorolandó kérdések megoldása esetében – változatlanul fenntartás és utógondolat nélkül elfogadja. Nemzetiségi természetű postulatumokat fel nem állít, pol. célokat ki nem tűz, hanem minden [sajátkezüleg áthúzva] a politikai életben magát e haza többi polgáraitól el nem különíti

létező állapotot nem érinteni... – bíróság 1868. XLIV 13. § államgépezet, modern közigazgatás soknyelvűséget meg nem tűri – cél: nemzetiségi polgárok jogait biztosítani, nekik rokonszenves, méltányos, testvéries elbánást biztosítani. – társadalom szabad mozgása. – Románok, románul tudók kinevezése.” – A Mihú-féle akció, az első Mihú-program bemutatásakor szükségesnek érezzük, hogy rámutassunk a „román mérsékelték” oldaláról érkező kétségkívül érdemes és figyelemreméltó közeledési akció szűk osztálybázisára és korlátaira, eleve eredménytelenségre kárhozottatott jellegére. Mihú mögött ugyanis nem állt csoport és mozgalom, szélesebb társadalmi erő. A „felkenyéri pontok” szerkesztője, az időszak rokonszenves hazai román humanista politikusa nem a román nép, hanem egy szűk, az egykorú román értelmiségtől magát elhatároló társadalmi réteg, a hazai román föld birtokosság véleményét és törekvéseit fejezte ki. Ezen a véleményen, ezeken a célkitűzéseken pedig az egykorú magyarországi nemzetiségpolitikai fejlődés már messze túlhaladt.

¹ Az emlékiratot lefordítva közölték a hazai román lapok, így pl. a G. Tr. (Dr. Mihú úr emlékirata. 1911. jan. 17. 2. sz.) ezzel a megjegyzéssel: „A 'Kel. Ért.' és ennek alapján a magyar lapok kivonatossan közlik azt az emlékiratot, amelyet Dr. Ioan Mihú úr állított össze és nyújtott át a miniszterelnöknek.”

b) a közszolgálat közegeinek e tárgyban túlkapásait – melyek legtöbb esetben túlbuzgóságból, nem ritka esetekben pedig rosszul értelmezett érdemszerzési és előmeneteli vágyból lesznek elkövetve és eltérve – jövőben eltiltani, adott ellenesetekben pedig, az ily természetű visszaélések szigorúan megtorlandók, mert a szokássá vált eddigi káros gyakorlat egyébként nem lesz megváltoztatható.

II.

A hazai románság, alkotmányos jogainak gyakorlatában, az országgyűlés – vármegye és községek hatásköréhez utalt közügyek intézésében, továbbá a végrehajtó hatalom gyakorlásában, arra képesített fiainak méltányos részesedése által, erejéhez mérten tevékeny részt óhajt venni.

Egy békés viszony és együttműködés előfeltételeinek létrehozásában nem csak hajlandó, hanem eltökélt és tőle kitelhetőleg közreműködni.

E célból szükséges:

1. Hogy *önálló politikai párt*² szervezkedésének és zavartalan működésének lehetősége oly mértékben feltétlenül megadassék, amint azt a többi országos politikai pártok tényleg bírják és gyakorolják.

2. A románság az általános egyenlő, közvetlen, községekben és titkosan gyakorlandó választójognak törvénybe iktatását óhajtja, mert annak álláspontján³ áll és marad. Ebben az esetben, valamint az esetre is, ha bármely elháríthatatlan akadályok miatt a választójogi reformot jelenben ily mértékben megvalósítani nem lenne lehetséges, feltétlenül szükségesnek tartja:

a) az egyenlő választójognak *legmesszebb menő*² kiterjesztését;

b) a választásoknak tisztaságának² biztosítását és e tárgyban lábrakapott visszaélések eltiltását, illetve szigorú megtorlását;

c) ötven^{2,4} oly román választókerület alakítását, amelyben a nem román választók minimális számban legyenek beosztva. Ezen kerületek kikerekítése *három román bizalmi férfit*² előleges meghallgatásával és egyetértésével történjék meg.

3. A nemzetiségi törvény értelmében, a *román nyelv használatának* bevitel^{2,5} a románok által lakott összes vidékek én levő, a néppel *szóban*² vagy *írásban*² közvetlen érintkező valamennyi közigazgatási és igazságszolgáltatási hivatalokban, annak az elvnek következetes keresztülvitele céljából, hogy minden nép saját anyanyelvén kereshesse és kaphassa meg az igazságszolgáltatás és közigazgatás oltalmát.

4. A románok által lakott vidékeken a román hivatalnokoknak alkalmazása. A nem románok közül pedig csak olyanok alkalmaztassanak, akik a román nyelvet írásban és szóban teljes mértékben bírják, és ezt szabályszerűen igazolják.

Az ezen kérdésből eredhető félreértések kikerülése céljából, bizalmi férfiainknak esetleges előleges meghallgatásával, a *minisztertanács állapítsa meg*² azon közigazgatási és állami hivatalos állások minimális számát, minden egyes románok által lakott vármegyére nézve, mely állásokban alkalmas pályázók jelentkezése esetében, a románok fognak kineveztetni.⁶

5. Kívánatos, hogy a közszolgálatokban alkalmazott románok a román társadalmi és kulturális mozgalmakban tevékeny részvételre *buzdítassanak*.²

6. Alkotassék meg egy új törvény, amely az összes polgárok részére biztosítja a legszélesebb gyülekezési és egyesülési jogot, s amely törvény tartalmazza azt a kijelentést is, hogy az ország nem magyar lakosainak joguk van társadalmi, *kulturális*^{2,7} és gazdasági érdekeik előmozdítására és megvédésére egyesületeket akadálytalanul létesíteni. Addig is gyakoroltassanak az érvényben levő rendeletek a legliberálisabb szellemben, és a fent megjelölt célokra létrejött egyesületek alapszabályai nehézség nélkül láttassanak el a jóváhagyási záradékkal.

Különösen pedig hagyassanak jóvá a román *színházi alap*^{2,7} létesítésére alakult egyesület alapszabályainak oly értelemben való módosítása, hogy jogosítva legyen a román vándor színtársulatot

² Tisza István aláhúzása ceruzával.

² Tisza István lapszéli ceruzajelével a mondat elejétől e szóig.

⁴ Az aláhúzáson kívül keresztben áthúzva.

⁵ A „bevitele” szó külön is aláhúzva.

⁶ A lapszélen megjelölve „közigazgatási”-től „a románok”-ig.

⁷ Széljegyzet: „beadhatja az alapszabályokat?”

szervezni és fenntartani. Továbbá hagyassanak jóvá a román újságírók egyesületének, illetve *alapítványának alapszabályai*.^{2,8}

7. Tartassék tiszteletben a hazai görög-keleti egyház autonómiája, és vonassanak vissza az erre nézve sérelmes miniszteri rendeletek,⁹ amely tárgyban bekérendő az egyházi főpapoknak véleménye.

8. Iktatassék törvénybe a görög katolikus román egyháznak független és külön álló autonómiája.¹⁰

9. Eszközöltessék ki a koronának beleegyezése ahhoz, hogy annak idejében három új¹¹ görög-keleti román püspökség (:Nagyváradon, Temesvárott és Kolozsvárott:) felállítható legyen.

10. Feltétlen biztosítsa annak, hogy felekezeteinkhez tartozó növendékeink anyanyelvi hit-tanoktatásban részesíthessenek a hazai összes tanintézetekben.

11. Addig is, míg az 1848. évi XX. tc. teljesen végrehajtható létszen, a román görög-keleti és görög katolikus egyházaknak juttatassék az államköltségvetés terhére a protestáns egyházakkal arányos, évi rendes állami segély. Ezen kérdés végleges és méltányos rendezéseig is illesztessék az állami költségvetésben egy millió koronányi összeg mint évi rendes állami segély a két román egyház részére.

12. A congrua-törvény módosítassék oly értelemben, hogy az egyház autonómiáját és a lelkeszek jogos érdekeit ne sértse, e kérdésben bekérendő a két román egyház főpapjainak a véleménye.

13. A hazai románság nem ellenzi a magyar nyelv oktatását az összes népiskolákban is, és nem zárkózik el az állami felügyeleti és ellenőrzési jog helyes gyakorlása elől, mindazonáltal azon elvi állásponton állva, hogy az *összes népiskolákban az oktatás a tanulók anyanyelvén*² történjék, tiszteletben tartandó lévén úgy a felekezetek mint a községek, társaságok és magánemberek azon jogosultsága, hogy népiskolákat létesíthessenek és fenntarthassanak, szükségesnek tartja, hogy a nép nevelése ügyében egy új törvény hozassék meg fenti elvek érvényre juttatásával. Addig is helyeztessenek hatályon kívül, és ne hajtassanak végre az 1907. évi XXVII. tc. 2.§-nak harmadik bekezdése, 12. §-nak harmadik, negyedik és ötödik bekezdése, valamint a 18. §-tól bezárólag a 29. §-ig és a 33. §, melyek egyfelől sértik az iskolafenntartók természetes jogait, másfelől a magyar nyelv hatályosabb tanítása érdekében felállított teljesíthetetlen kívánalmaik következtében, az általános népművelést helyenként teljesen lehetetlenné teszik. Egyúttal rendeltessék el, hogy az állami népiskolákban a román tanulók megfelelő anyanyelvi oktatásban is részesüljenek.

A közigazgatási bizottságok és kir. tanfelügyelők pedig szigorúan utasítandók, hogy az 1907. évi XXVII. tc. végrehajtásánál járjanak el előzékenyen és méltányosan.

14. Az állami középiskolákban, melyek román lakta vidékeken vannak felállítva, állítassék fel rendes tanszék a román nyelv és irodalom részére. Az alkalmazott tanerők a rendes végleges tanárok közé lesznek felveendőek, és épp úgy lesznek javadalmazva, mint az ugyanazon iskolánál alkalmazott rendes tanárok. Az ilyen tanszékeknél csak román tanárok alkalmaztassanak, és ezen középiskoláknál a román nyelv és irodalom tantárgya kötelező legyen a román tanulókra nézve.

15. A nemzetiségi törvény értelmében *állítson fel az állam*² a románok által lakott országrészen legalább három¹² *tannyelvű gimnáziumot* (az erdélyi részben, magyarországi részen és bánát vidékén,) addig is anyagi segély nyújtásával lehetőssítse a kormány, a fennálló törvény értelmében, a brádi román görög-keleti gimnáziumnak nyolc osztályra való kiegészítését, és ne gördítsen akadályokat a román tannyelvű középiskoláknak felekezetek vagy egyesületek által lehető felállítása elé.

16. Mindkét román felekezet, valamint a román határőrezredek alapítványi és ösztöndíj-ügyei láttassanak el a kormány részéről jóakaróan és méltányosan, az állami ösztöndíjaknak pedig egy arányos része adassék a román tanulóknak, különösen pedig a katonai ösztöndíjkból ötven – a külföldi tanulmány és hazai szépművészeti ösztöndíjkból pedig három adassék román ifjaknak. A román egyházi és közoktatási ügyek ellátására állítassék fel az illető minisztériumban egy *külön ügyosztály*², és rendeltessék el, hogy minden felekezet egyházi ügyei az *illető felekezethez tartozó előadó*² által láttassanak el. A miniszterelnökségben² pedig alkalmaztassék legalábbis osztálytanácsosi minőségben egy *oly román ember, ki népének bizalmát bírja*², és kinek hivatalos kötelességévé

⁸ Széljegyzet: „*dto*”. E mondat a lapszélén is megjelölve.

⁹ Széljegyzet: „mely rendeletek?”

¹⁰ Széljegyzet: „cath. autonómia alkalmazás”.

¹¹ Széljegyzet: „?”

¹² Mellette Tisza beszúrása: „román”.

tétetnék a magas kormányt a román vonatkozási ügyekben alaposan és felelősségteljesen informálni.

17.¹³ Az állam gazdassági segély akciója terjesztessék ki a románlakta vidékeken is.

18. A telepítési törvény oly értelemben módosítandó, hogy amennyiben a románok által lakott vidékeken az államnak parcellázásra alkalmas birtoka van, vagy ilyet megszerez, erre vonatkozólag az azon birtok közvetlen közelében lakó bármely nemzetiségű állampolgárnak és így a román lakoságnak is elővételi joga legyen.

19.¹³ A nép anyagi helyzetének javítása céljából létesült és létesítendő beszerzési, értékesítési és fogyatkozási szövetkezetek, továbbá mezőgazdasági, iparfejlesztési és kereskedelmi vállalatok és egyesületek az állam és közigazgatás részéről jóakaró támogatásban részesítendők.

20. Felhagyandók a kényszer assimilációra¹⁴ irányult hasztalan törekvések, és intézkedés teendő, hogy hivatalos közhasználatban ne torzítassanak el a román ügyfelek nevei hanem használtsanak és irassanak úgy mint azok kiejtetnek.¹⁵

21. A politikai elitéltek részére eszközöltessék királyi kegyelem és a folyamatban levő politikai perek szüntessenek meg.¹⁶

22. Az ország egyes részében ős idők óta bevett szokás, hogy a népviseletnél vörös–sárga–kék színű szalagok használtak minden államellenes irányzat hiányával, ez okból szükséges a csendőrséget és rendőri hatóságokat odautasítani, hogy a népet ez okon ne zaklassa, mi csakis az állam jól felfogott érdeke ellen történt meg.¹⁷

III.

Az országos politikában a románság, az állam fokozatos fejlődésének és egészséges izmosodásának híve az 1867. évi kiegyezési alapon:

E célra erejéhez mérten kész közreműködni a szükséges előfeltételek megteremtésében, melyek: helyes kultúrpolitika, jó és olcsó igazságszolgáltatás, modern közigazgatás,¹⁸ rendezett pénzügyi helyzet, védőképesség hadierő, megfelelő mezőgazdasági, iparfejlesztési és kereskedelmi politika, mindenkor szem előtt tartva a progresszív, de mérsékelt demokrácia és szociálpolitika követelményeit. Kelt, Felkenyén (Hunyad megye) 1910. évi szeptember hó 12-én

Dr. Mihú János s. k.

B

1910 szept. 13

Gr. Tisza István levele Mihú Jánoshoz annak geszti látogatása tárgyában¹

Nagyságos Uram!

E percben vett szíves sorai kapcsán örömmel nézek abban jelzett szíves látogatása elé, és sietve értesítem, hogy folyó hó 21-edikéig különböző terminusok úgy lefoglalnak, hogy csak 15 vagy 16-án délután és este vagy 17 reggel tudnánk zavartalanul beszélni. Legjobb volna tehát, ha mindjárt 21 után lehetne szerencsém, ha azonban a dolog nem volna odáig halasztható, úgy arra kérném, hogy 16-án délután szíveskedjék 2 óra 57 perckor N. Szalontára érkezni, és az estét nekem szánni, vagy 16-án, délből indulva Alkenyéről este 7 órakor érkezni Nagyszalontára, amely esetben másnap reggel is beszélgethetnénk, miután csak akkor kell hazulról elmennem.

Mindenesetre kérem távirati értesítését, melyik vonathoz küldjek Nagyszalontára.

¹³ Kétszer aláhúzva.

¹⁴ A lapszólen megjelölve, „mik ezek?” megjegyzéssel.

¹⁵ A „hivatalos” szótól a mondat végéig a lapszelen hullámvonallal jelölve, „hol történik?” megjegyzéssel.

¹⁶ E pont mellett a lapszelen nagy kérdőjel.

¹⁷ Az egész bekezdés mentén lapszéli vonal; széljegyzete: „Méltányosan megoldandó kérdés”.

¹⁸ Az utóbbi két szó Mihú János sajátkezű beszúrása a más kezével írt tisztázatban.

¹ Az irat címe és lelőhelye: *Contele Ștefan Tisza către I. Mihú.* (Gr. Tisza István Mihú Jánoshoz.) – *Dragomir, S. – Mihú, I.: Spiciuri...*, 170–171. l.

Magáról a dolgról majd előszóval. Most csak annyit, hogy annak sikerülnie kell, mert mindkét nemzet nagy érdekei így kívánják, s azt meg lehet és meg kell csinálnunk, úgy hogy, úgy a magyar, mint a román közönség túlnyomó nagy többsége nagy örömmel fogadhassa. Akkor azután másik rész túlzóinak lármájával sem kell törődnünk.

A viszontlátásig marad igaz tisztelettel,

őszinte híve
Tisza István

C

1910 szept. 25

*Hollaky Attila munkapárti képviselő levele Mihú Jánoshoz a gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökkel való személyes tárgyalása ügyében*¹

Kedves Barátom!

Tegnap este közöltem a m. e. úrral legutóbbi becses leveled tartalmát, Ő is említette, hogy előterjesztésedet megkaptam, de elfoglaltatása miatt csak futólag olvashatta el. Minthogy október 4-ike előtt a személyes tárgyalásra nem lesz ideje, ennél fogva 20-ika utáni időre kell elhalasztani. Akkor a delegáció tárgyalásai dacára, szakíthat időt a személyes találkozásra és az érdemleges megbeszélésre.

Midőn ezt tájékoztatásul tudatom veled, majd annak idejében értesíteni foglak előre a tervezett megbeszélés határidejéről.

Szívélyesen üdvözöl

őszinte barátod
Hollaky A.

D

1910 okt.

*Maniu Gyula levele Mihú Jánoshoz*¹

Igen tisztelt Mihú úr!

Megállapodásunk értelmében küldök egy tervezetet a színházalap alapszabályzatának módosítására. A magam részéről úgy vélem, jobb a jelenlegi társulatot megőrizni és csak az alapszabályokat módosítani, mint új társulatot alapítani új statutumokkal. Eltekintve az alapítók iránti kegyellettől ezt követeli az a körülmény is, hogy a szabályok módosítása az illetékes helyeken kevesebb nehézségbe fog ütközni, mint egy új társulat engedélyezése. A mellékelt tervezetben csak azok a §§-ok vannak felsorolva, amelyek változást szenvednek. A cél az volt, hogy minél kevesebb változtatás legyen; szem előtt tartva szükségleteinket és az Ön tervezetében foglaltakat, mely ugyancsak e levélhez van mellékelve.

Jó lenne, ha minél hamarabb össze lehetne hívni a rendkívüli közgyűlést a szabályok módosításának dekretálása és a kormányhoz való felterjesztése céljából.

Holnap, legkésőbb holnapután remélem elküldhetem az Ön újságírók számára tett alapítványának alapítólevél-tervezetét.

Az Ön levelét, mely az ismert fogalmazványt is tartalmazta, idejében elküldtem. Minden szónak és minden javaslatnak ebben a fogalmazványban jelentősége van. Nehéz dolog. Egy „kikap-

¹ Az irat címe és leőhelye: *Deputatul A. Hollaki către I. Mihú*. (Hollaki A. képviselő levele Mihú Jánoshoz.) – *Dragomir, S.–Mihu*, I.: Spiciuri... 181. l. – Hollaky (a képviselői névjegyzékben: Attila) a kovásznai kerület képviselője, ottani főszolgabíró 1907-ig; a kovásznai takarékpénztár vezérigazgatója.

¹ A közölt Maniu-levelet (I. *Dragomir, S.–Mihu*, I.: Spiciuri... 192–3. l.) érdemes egybevethetni Vajda Sándor Mihú-hoz intézett 1910. aug. 19-i és 1918. máj. 10-i leveleivel. (Dragomir, S.–Mihu, I.: Spiciuri... 156–158., ill. 353–356. l.) – Jellemző adalékként említjük, hogy Vajda még az 1918. máj. 10-i levelében is reálisnak tartja az akciót.

csolódás” nekem jól jönne. A kérdés megoldását nagyon megkönnyítené, ha az Ön barátja elfogadná egy *modus vivendi* megteremtését, és nem ragaszkodna az ügy végleges megoldásához, ami a jelenlegi körülmények között nagyon nagy nehézségekbe ütközik. Az első Önhöz intézett levelemben kifejezett aggodalmam fájdalmas bizonyítást nyert barátunk azon gondolatában, hogy követeli a „jogállapot elismerését”. Ennek ellenére most is azt hiszem, meg kell tennünk mindent, ami emberileg megtehető, hogy az esetleges kudarc ne legyen nekünk fölróható. Ami pedig engem illet, legyen nyugodt, hogy a végleges döntést csak a kérdés alapos tanulmányozása után, a saját lelkiismeretem és az egész román nép és nemzet reális szükségleteinek skrupulózus elemzése után fogom meghozni.

A nemzeti komité ülése felkérte Vládót, hogy közölje Önnel döntéseit. Lehetetlen volt az egész vitaanyagot egy annyira különféle tagokból álló testülettel közölni. Kibocsátottak egy bizottságot, mellyel Ön mindent közölhet, és amely abban a helyzetben lesz, hogy az ügyben teljes kompetenciával Önnel együtt megfelelő intézkedéseket hozzon, és kebeléből néhány delegátust küldjön ki a megbeszélések folytatására.

Kérem, hogy amint ideje engedi, keresse meg Mihálit vagy Goldist, Vládót, vagy engem, hogy összehívjuk a kiküldött bizottságot Budapestre vagy Szászvárosba (inkább Pestre), hogy megtegye az Ön által kívánt intézkedéseket, hogy e hó végén Ön folytathassa a félbeszakadt megbeszéléseket.

Fogadja különös, tisztelem kinyilvánítását és szívélyes üdvözetemet. Híve

Maniu I.

E

1910 okt. 10

*Mihu János levele gr. Tisza Istvánhoz békeakciója feltételei és akadályai tárgyában*¹

Nagyméltóságú Gróf Úr!

Engedelmet kérek, hogy félreértések kikerülése céljából, egy hosszabb levéllel alkalmatlanokdva, több körülményre kiterjeszkedhessek. Miután oly kegyes volt a miniszterelnök úr álláspontjáról tájékoztatni, másrészt pedig tudom azt, hogy a miniszterelnök úr bécsi fontos tárgyalásai miatt egyhamar nem jutand azon helyzetbe, hogy a mi ügyünkkel részletesebben foglalkozhassék, utóbbi becses levelének vétele után magam is minden további tárgyalást az ügy érdekében abbahagytam.

Mint Nagyméltóságod tudni méltóztatik, én politikai szereplési vagy egyébkénti érvényesülési vágytól mentve vagyok, mindazonáltal népem létkérdésének előmozdításáról lévén szó, szolgálataimat készségesen rendelkezésükre bocsátottam és hajlandó vagyok, egy tisztességes béke előfeltételeinek megteremtésében minden kitelhetőt a jövőben is megtenni.

Azt azonban, hogy annak lehetősége a jövőre nézve is meg van-e adva, csak akkor fogom megítélhetni, ha alkalomadtán azon helyzetben leszek, hogy a miniszterelnök úr erre vonatkozó nézetét pontosan megismerhessem. A további akcióban részvételemnek egyik másik előfeltétele, hogy bizalmasan és megelőzőleg egyetértő megállapodásra juthassak Nagyméltóságoddal, azon nagyfontosságú formula szövegezése tárgyában, melynek tervezetét megküldeni kegyes volt.

Ismételt megbeszélésünkből méltóztatik tudni, hogy én elvből nem ellenzem azt, hogy megfelelő cautelák felállítása mellett, a román képviselők a kormányt támogassák, és adott esetben be is léphessenek a kormánypártba, mert úgy vagyok meggyőződve, hogy arra termett emberek ott fogják legsikeresebben megóvhatni a román nép jogos érdekeit. Nézetem szerint nem is szenved kétséget, hogy a folyamatban levő akció sikere esetében a tények logikája fogja a dolgokat odajuttatni, és pedig annál előbb, minél előbb sikerül a jelenben tapasztalt kölcsönös bizalmatlanságot, alkalmas kölcsönös intézkedések és megfelelő magatartás által eloszlatni vagy legalább kellőleg mérsékelni.

Másrészt azonban őszinteségem parancsolja nyíltan kimondani, hogy a román pártnak beolvadását valamely nagy országos pártba, a béke feltételeként előre követelni vagy kikötni lehetetlenség.

¹ Az irat címe és leőhelye: *I. Mihu către contele Ștefan Tisza*. (Mihu J[ános] gróf Tisza Istvánhoz. – *Dragomir, S.–Mihu, I: Spiciuri...* 199–201. l.

Ez irányban nagyban rontották a románok hangulatát a magyar hírlapok azon közlései, melyek szerint Nagyméltóságod csak ideiglenesen véli megengedhetőnek a létesítendő román párt szervezetét.

Én ugyan ezt soha sem vettem ki beszédéből, és ezért ily értelemben informáltam is bizalmas embereimet és nagyon sajnálnám, ha Nagyméltóságod intencióit e kérdésre vonatkozólag félreértettem volna.

Mindezen felsorolt kérdéseknek kétséget kizáró tisztázása céljából szükségesnek véltem küldött formula tervezetében bizonyos módosításokat tenni, és ily értelemben kérem az idezárt szöveget értelmezni. Egy körülményt fel kell még említenem, már is hosszúra nyúlt levelem befejezése előtt.

A békeakcióba való bevonásomról, önhibámon kívül különböző közlések jelentek meg úgy a magyar, mint a román sajtóban, melyek azonban többé-kevésbé mind tévesek lévén, az okból, hogy nekem feltett szándékom volt kezdettől hírlapi komünikét nem adni és demantikbe nem bocsátkozni, alkalmasak voltak nem egy esetben a közvéleményt félrevezetni.

Igaz ugyan, hogy a román sajtó, úgy idehaza, mint Romániában is, teljes bizalommal nyilatkozott közbenjárásomról, és az egész időn át egy hang sem zavarta akcióm sikerét, mindazonáltal úgy vagyok meggyőződve, hogy az akcióm befejeztével kötelességemmé válland, úgy az ügy, mint saját reputációm érdekében, a román közönséget egész eljárásomról objektív tájékoztatni.

Nagyon természetesen ezt csak a köteles diszkréción szigorú betartásával vélem megtehetni és nagyon szeretném, ha ehhez az urak hozzájárulását előzőleg megnyerhetném.

Végül bátor vagyok Nagyméltóságod tudomására hozni, hogy e hó 23-án feljövök Budapestre nyolc napra magánügyek elintézése végett. Ha Nagyméltóságod ez időközben megfordulna Budapesten, és a személyes találkozást szükségesnek tartja, kérem erről engem a Vadászkiút szállodában értesíteni. Melyek után őszinte nagyrabecsülésem kifejezése mellett, maradtam

lekötelezett tisztelője

Felkenyér, 16/10X. 1910.

Dr. Mihú²

F

[1910 okt. végén]

*Mihu János levele gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz emlékirata elutasítása tárgyában*¹

Kegyelmes Gróf Úr!

Vettem a miniszterelnök úrnak azon értesítését, hogy a memorandumot „további tárgyalásra nem tartja alkalmasnak”. A miniszterelnök úr elhatározását tudomásul véve s abban megnyugodva, habár a kilátásba helyezett további fáradozásait a kitűzött cél érdekében örömmel látom, és azoknak teljes sikert kívánok, személyemet illetőleg az előzmények után, végleg befejezettnek kell tekintenem az ügyet; mit annál inkább sajnálom, mert alapos okom volt bízni, hogy az akció kedvező eredménnyel fog végződhetni.

Ez okból, és mert budapesti ügyeimet előbb végezhettem el, mint gondoltam, úgy véltem, hogy nem okvetlenül szükséges Nagyméltóságodnak Budapestre visszajövetelét bevárni. Ha ez által intenciói ellen cselekedtem volna, nagyon kérem szíves elnézését a nem szándékolt mulasztásomért.

Egyben kérem Nagyméltóságodat, fogadja hálás köszönetemet azon ritka és igazán meglepő nagy jóindulatáért, melyet úgy a nagy ügy, mint személyem iránt is tanúsítani kegyes volt, és melynek kedves emléke erős zálogát képezi egy jobb és szebb jövőbe vetett hitem és reményemnek.

Őszinte nagyrabecsüléssel, mindig
kész szolgája
Dr. Mihú

² Mihú levelére Tisza 1910. okt. 21-én válaszolt, további személyes tárgyalást ajánlva. (Dragomir, S.-Mihu, I.: Spiciuri... 203. l.)

¹ Az irat címe és lelohelye: I. Mihú către ministrul-presidente Héderváry. Mihú J[ános] [gr. Khuen-] Héderváry miniszterelnökhöz. – Dragomir, S.–Mihu, I.: Spiciuri... 207. l.

G

1910 nov. 8

Gr. Tisza Istvánnak Gajári Ödön szerkesztőhöz intézett hírlapi nyílt levele az „Az Ujság”-ban (Tisza István gróf a román kérdésről) a „magyar-román békeakció” tárgyában¹

Az utóbbi időben többször volt szó a sajtóban a román-magyar békéltetés ügyéről. Mindenkori oly forrásból, amely a mozgalomnak komolysága iránt jogos kétséget támaszthatott. Az ügy érdekében igen kívánatos volt, hogy a megindult akciót Tisza István gróf a hozzánk küldött nyilatkozáttal igaz világitásba helyezze. Az ő felvilágosításai után komoly figyelemmel és reménységgel várja minden elfogulatlan politikus hazafi a további fejleményeket.

Tisza István grófnak lapunk szerkesztőjéhez intézett levelét íme szó szerint közöljük:

Kedves barátom!

A hazai románság helyzetére, hivatására és politikai akciójára vonatkozó nézeteimet ismételtén kifejeztem a közelmúltban a nagy nyilvánosság előtt. Ez alkalommal jeleztem is, hogy a félreértések eloszlatására, az ellentétek kiküszöbölésére, a nacionalista izgatás abbahagyására, s ezzel kapcsolatban a teljesíthető kívánságok megadására elérkezettnek vélem az időt.

Azóta hallgattam, mert azok a bizalmas eszmecserék, amelyek – részben talán az én felszólalásaim következtében is – megindultak, még nem valók a nyilvánosság elé, s azok időelőtti feszegetése a célt veszélyezteti.

Az ügy érdeméről most sem kívánok beszélni, de az „Az Ujság” utolsó számai olyan megjegyzések kíséretében szellőztették a hazai románság egyes irányadó személyiségei által folyamatba tett békeakciót, hogy ezek kapcsán kérem kell az alábbiak szíves közzétételét.

A nemzetiségi kérdés egész nemzeti politikánk egyik sarkalatos kérdése. A magyar nemzet hivatását csak úgy töltheti be, és jövőjét biztos alapra akkor helyezi, ha ezt a nagy problémát meg tudja oldani.

Szigorral, ha kell, – a megértés és megnyerés útján, ahol csak lehet, kell biztosítanunk, hogy ez ország minden polgára meghajoljon a magyar nemzet politikai egységére alapított magyar állam-eszme előtt. És a megértés sehol sem indokoltabb, mint a magyar és román között. Hiszen e két népfaj az őket környező szláv tengerben izoláltan áll, s egymás természetes szövetségeseül van teremtve.

A hazánkban élő románságnak meg kell értenie, hogy azzal szolgálja a román faj ideáljait, és úgy elégítheti ki minden jogosult érdekét, ha fenntartás és utógondolat nélkül a létező jogállapot talajára helyezkedik, s nem gyengíteni, hanem erősíteni törekszik Románia legbiztosabb érdek-társát és támaszát, a magyar nemzetet.

Dicséretre méltó hazafias munkát végez, aki ez üdvös fordulat előfeltételeinek biztosítására törekszik, és bizonyára nem gáncsol és gúnyt érdemelnek azok a román férfiak, akik becsületos, komoly szándékkal szentelték magukat a nemes feladatnak. Hogy sikerrel fog-e fáradozásuk járni, arról még nem beszélhetünk, de igényt tarthatnak minden komolyan gondolkozó magyar ember rokonszenvére, és bizonyára nem tévedek, ha afelől kívánom őket megnyugtatni, hogy a magyar állam egységét és nemzeti jellegét nem sértő minden kívánságuk valóban testvéries fogadtatásra fog találni.

Tisza István

¹ Az irat címe és lelőhelye: *Tisza István gróf a román kérdésről.* – Az Ujság 1910. nov. 8; 265. sz. 2–3. l., ill. *Scrisoarea contelui Șt. Tisza către „Az Ujság”.* – Gr. Tisza István levele az „Az Ujság”-hoz. – *Dragomir, S.–Miha, I.: Spiciuri...* 219–220. l. – *Gajári Ödön (1852–1919) az 1903-ban Tisza István támogatására indított konzervatív polgári Az Ujság alapító főszerkesztője; volt szabadelvű párti képviselő, utóbb a főrendiház tagja:*

H

1910 nov. 10

Gr. Tisza István levele Mihú Jánoshoz a gr. Khuen-Héderváry miniszterelnökkel tartandó megbeszélésük tárgyában¹

Bécs, 1910. november 10.

Nagyságos Uram!

Éppen válaszolni akartam Koblenzbe írt, de általam csak 7-én itt vett levelére, amidőn Dr. Klein úr felkeresett, s szíves volt válaszomnak élő szóval való átadását elvállalni.

Ennélfogva most csak azért írok, hogy értesítsem, miszerint a Miniszterelnök úr csütörtökön. 17-én fogad bennünket, délelőtt 11 órakor a Képviselőházban, és arra kérem, hogy Budapestre feljönni, és engem lakásán, a Vadászúrtben bevárni szíveskedjék. Én 10–10 1/2 óra közt fogom ott felkeresni. Előbb más kötelességem miatt nem jöhetek.

Vasárnap Gesztre utazom. Onnan érkezem 17-én reggel Budapestre.

A viszontlátásig szívből üdvözli igaz híve

Tisza István

I

1910 nov. 14

Mihú János válaszevele gr. Tisza Istvánhoz a gr. Khuen-Héderváry miniszterelnöknél tervezett nov. 17-iki megbeszélésük lemondása tárgyában¹

Kegyelmes Uram!

Azon kitüntető bizalom, melyben részesíteni kegyes volt, kötelességemmé teszi Nagyméltóságodnak a helyzetet teljes őszinteséggel feltárva megmondani, hogy a célba vett békeakció folytatásában az én közreműködésemnek lehetősége, legalább ez idő szerint teljesen ki van zárva.

Ezért, mint leveleimben ismételten és félreérthetetlenül jelezni bátorkodtam, kérem az ügyet jelenben személyemet illetőleg befejezettek tekinteni.

Méltóztassék elhinni, hogy elhatározásom nem személyes motívumokon alapul, mert a nagy ügyet tekintve, azokon könnyűszerrel túltenném magam.

Azon körülmény, hogy előterjesztésem egész teljességében indiscutábilis, s hogy az nyilvánosságra is hozatott, oly tárgyi akadályt képez, mely jelenben minden további sikeres eljárást lehetlenné tesz. Én tudom és érzem azt, hogy ezen felborított helyzetben a kormánypárti képviselőkn kívül senkit sem nyerhetek meg az új iránynak, azokkal magam azonosítani azonban sem nem tudom, sem nem akarom.

A románság zömét csak úgy lehetett volna megnyerni, ha be lett volna tartható azon modus procedendi, melyet geszti megbeszélésünkör kilátásba helyezni kegyes volt, mert ez alkalmas lett volna általános megnyugvást és bizalmat kelteni az akció komolyságában.

Így látva és ítélvén meg a helyzetet, kérem az én elhatározásomat véglegesnek tekinteni, és ez okból részemről a 17-ére tervezett megbeszélést is céltalannak tartani, mert pozitív erdményre nem vezethet.

Ha mindezek dacára N. m. mégis szükségesnek találná a találkozást akár most, akár később, bármikor, kívánságát szívesen teljesítem. Megjegyzem azonban, hogy a jelenbeni terminust csak úgy tarthatom be, ha az Alkenyérre címzett xp. sürgönyt legkésőbb szerda reggelig megkaphatom.

Szívélyes üdvözlettel

igaz híve

Dr. Mihú

Exp. la 14/XI. 1910.

¹ Az irat címe és lelöhelye: *Contele Ștefan Tisza către I. Mihú*. – (Gr. Tisza István Mihú J[ános]hoz.) – *Dragomir, S.–Mihú, I.: Spiciuri...* 220. l.

¹ Az irat címe és lelöhelye: *I. Mihú către contele Șt. Tisza*. – Mihú J[ános] gr. Tisza Istvánhoz. – *Dragomir, S.–Mihú, I.: Spiciuri...* 221–222. l.

J

1910 nov. 18

Gr. Tisza István válasza Mihu János 1910. nov. 14-i, a „békeakció”-tól való visszalépését bejelentő levelére¹

Nagyságos Uram!

A mi érintkezésünk tárgyát és célját képező kérdésben valaminek kellett közbejőnnie, amit nem értek és nem tudok, mert utolsó levelének tartalmát nem tudom magamnak megmagyarázni.

Engedje meg, hogy recapituláljam a dolgokat:

Júl. havi első találkozásunk minden irányban a legjobb reményekkel és impressziókkal töltött el. Az Ön akkori memorandumának szelleme, hangja és tartalma azzal a reménnyel töltött el, hogy meglesz [az] általam annyi év óta oly melegen óhajtott megértés és megegyezés, és engedje hozzátennem, az Ön bizalmatkeltő egyénisége a legjobb benyomást gyakorolta reám.

Éppen ezért, a szeptemberi memorandum elolvasása után azt írtam Önnek, hogy elfogadhatatlan ugyan, s letennék a megegyezés minden reményéről, ha abban nem bíznám, hogy személyes érintkezés útján elháríthatjuk a memorandumban rejlő akadályokat.

Erre szíves volt engem felkeresni s végig az egész vonalon eliminálva mindazt a novumot, ami második memorandumát elfogadhatatlanná teszi, a legjobb reményekkel és azzal váltunk el, hogy ugyanazt az utat fogjuk a Miniszterelnök úrral szemben követni.

Én neki elmondtam a Geszten történeteket, és természetesen Nagys. uram részéről nem tehettem, arra feljogosítva nem voltam, hogy Nagys. uram nevében és helyett kijelentéseket tegyek. Ezt csakis Nagys. uram személyesen tehetette meg, úgyhogy a Miniszterelnök úr a maga válaszában nem mondhatott egyebet, mint hogy a memorandum elfogadhatatlan, de szívesen hajlandó személyesen beszélni a dologról.

Ez lényegileg teljesen az, amit én írtam volt, s ha a kifejezésekben rejlő eltérések okoznak félreértést, én siettem eloszlítani, s megírtam, hogy a Miniszterelnök nézete teljesen azonos az enyémmel, és személyes megbeszélés éppen úgy rendbe hozza övele a dolgot, amint mi ketten Geszten rendbe jöttünk.

Ezen felvilágosításom után kellemetlen meglepetésként hatott reám, Koblenzben írt, de általam csak november 7-én Bécsben kapott levelének azon kijelentése, hogy az akciótól visszavonul, és éppen felelni készültem reá, amidőn Dr. Klein azzal a kellemes hírrel keresett fel, hogy Nagyságos Uram kész velünk Budapesten találkozni, és értesítem, várja, hogy Gróf Khuent és engem mikor találhat ott. Úgy lévén informálva, hogy Dr. Kleinnel bizalmas viszonyban áll, s őt ez akciójába is beavatta, reá bíztam mindazok elmondását, amikkel minden netaláni félreértést eloszlatni reméltem, és felkértem őt, azon üzenetem átadására, hogy Budapesten találkozásunk napját közvetlenül Nagyságos urammal fogom tudatni.

Ezen előzmények után írtam utolsó levelemet, és arra érkezett válaszát igazán abszolút, én nem tudom megérteni, csak azt látom, hogy előttem megmagyarázhatatlan módon, ok és szükség nélkül, füstbe megy valami, aminek létesítésén teljes erőmből dolgoztam és volnék hajlandó dolgozni a jövőben is. Miután azt írja, hogy elhatározását véglegesnek tekintsem, nem kérhetem, hogy mégis jöjjön Budapestre, de biztosítani kívánom, hogy az elhatározására nincs kellő alap. A mi részünkről semmi nem változott, ugyanazon az alapon állunk úgy Gr. Khuen, mint én, amelyen eddig állottunk, s ha Nagys. uram ugyanazzal a bölcsességgel és önbizalommal veszi kézbe az elejtett fonalat, amelyet eddigi megbeszéléseinknél tanúsított, akkor bizonyos a siker.

A dolgot hiába próbálnám erőltetni, eredményt csak spontán elhatározásától várhatok. De mulasztást követnék el, ha elhallgatnám azt a meggyőződésemet, hogy a sikernek minden egyéb előfeltétele meg van még ma is, és óriási felelősség fogja azokat terhelni – bárkik legyenek is –, akik ezt az áldásos következményeiben kiszámíthatatlan fontosságú nagy dolgot, kellő ok és szükség nélkül megakadályozzák. Ha a most elmondottak dacára, megmarad elhatározása mellett, úgy megyek a magam útján, és nem alkalmatlankodom tovább. Ha ellenben levelem tartalma bátorítást és támpontot szolgáltat Önnek az akció folytatására, úgy kérem, értesítsen; az ügy iránti

¹ Az irat címe és lelőhelye: *Contele Ștefan Tisza către I. Mihu.* – Gr. Tisza István Mihu J[ános]hoz. – *Dragomir, S.–Mihu, I.*: Spiciuri... 225–226. l.

ugyanolyan odaadással és személye iránti ugyanolyan bizalommal állok rendelkezésére, aminővel e nagy cél érdekében eddig közreműködtem.

Levelem második részét, közbejött vállperek-törésem folytán, feleségemnek diktáltam. Jól vagyok ugyan, de egyelőre Kolozsvárt (Petőfi utca 7.) kell maradnunk. Igaz tisztelem kifejezésével vagyok őszinte híve

Tisza István

K

1910 nov. 25

Mihu János válasza gr. Tisza István 1910 nov. 18-i levelére a „békeakció”-tól való visszalépésének indokairól¹

Kegyelmes Uram!

Néhány napi távollétem miatt csak most válaszolhatok becses levelére, melynek szíves megírásáért kérem a Grófnő Ő Nagyméltóságának kezsökömat átadni.

Mindenekelőtt biztosítani kívánom Nmgodat, hogy magatartásom oka egyedül és kizárólag a miniszterelnök úrnak azon magas elhatározásában keresendő, melyet velem közölni kegyes volt, s melyet egyidejűleg a félhivatalos sajtó útján közzétett.

Tagadhatatlan, hogy e célba vett akció egyik alapfeltétele, mindkét oldalon megfelelő közhangulatot teremteni, és örömmel észleltem volt, hogy román részen egész időn át oly békés volt a kedélyek diszpozíciója, mint magam sem mertem volna feltételezni. Ezen kedvező hangulat azonban néhány nap alatt alaposan megváltozott, miután a miniszterelnök úr álláspontja köztudomású lett.

Azokat, és mondhatom, hogy ezek voltak túlsúlyban, kik a békeakciót bizalommal és remény nyel nézték, egy szomorú és nem várt csalódás érte, minek következménye: egy általános depresszió.

A másik rész pedig, mely az intra[n]sigens politikai irány híve, bár elég lojális volt a tárgyalást semmiképp sem zavarni, várakozási állápontra helyezkedve, most ujjong örömeiben, mert új argumentumot kapott annak igazolásául, hogy az általa képviselt irány az egyedüli helyes, mert bármely becsületes közeledési kísérlet a kormánynál rideg elutasításra talál.

Ez nem fedí ugyan a valót, de hívőkre talál mindaddig, míg ellenkezőjét kimutatni nem lehet. Ezen megváltozott helyzetben, melynek előidőzésében magam minden mulasztástól mentve érzem, nagy önámítás lenne részemről feltételezni, hogy most részben csorbát szenvedett presztizszel is megterhelve képes lehetnék a románság nagy zömét, az általam contemplált politikai iránynak megnyerhetni.

Nagyméltóságodat pedig ez iránt kétségbe hagyni vagy tévedésbe ejteni tisztességem tiltja. Ezért és mert bármennyire óhajtanám is, nekem ez idő szerint nincs módomban oly pozitív koncessziókra hivatkozhatni, melyeket alkalmasoknak vélném a békeakció sikerében vetett hitet újból feléleszteni, mit elengedhetetlen szükségnek tartok, azt hiszem, helyesen cselekszem, ha ez idő szerint félreállok és hallgatok.

Ismétlem, kizárólag ezek magatartásom okai, és hogy elhatározásom nem ötletszerű, azt Nmgod tudhatja legjobban, mert ha vissza méltóztatik emlékezni, előző leveleimben ezt ismételtén jeleztem.

Én nagyon kérem Nagyméltóságodat, ezen incidenstől, mely az akció sikerét különben sem befolyásolhatja, kegyeskedjék eltekinteni, és ne vonja meg tőlem azon lekötelező bizalmat és jó

¹ Az irat címe és lelőhelye: *I. Mihu către contele Ștefan Tisza*. – Mihu [János] gr. Tisza Istvánhoz. – *Dragomir, S.–Mihu, I.: Spiciuri...* 229–230. l. – Az *első* Mihu-féle program és akció fejleményei közül említést érdemel még, hogy *Babeș* Emil 1910. dec. 4-én Mihu-hoz intézett levelében a maga és nyilván a „román mérsékelték” nevében megjegyzi: „mi nem tekintjük befejezettnek küldetésedet”. (*Dragomir, S.–Mihu, I.: Spiciuri...* 260–261. l.) *Hollaky* Attila dec. 24-i levelében arról tájékoztatja Mihut, hogy a román nemzetiség színházügyben előterjesztett kérdését elintézik, de memorandumának közzétételét ellenzi *Tisza*. (Uo., 266–267. l.) – A kiszivárgott tárgyalásokkal 1910. dec. 6-án kitételekben bővelkedőt Tiszát támadó cikkben foglalkozik az *A Nap* ellenzéki bulvárlap; a cikk szövegét a *Dragomir–Mihu* irat, gyűjtemény is közli. (Uo., 254–257. l.)

indulatot, melyet ez ideig tapasztalni szerencsés voltam, és melyet kiérdemelni a jövőben is kedves kötelességem lesz.

Végül engedje meg kérem, hogy színháztársulatunk ügyét még egyszer kegyes pártfogásába ajánljam. Ugyanis bátorítva a miniszterelnök úrnak e tárgyban tett kijelentései által, melyeket Nmgod egyik levelében megismételni kegyes volt, az ügyet folyamatba tettem, és az arra vonatkozó akták a napokban fel lesznek terjesztve, és megvallom őszintén, hogy ez ügy kedvező elintézése nagy szatiszfakciónra szolgálna, és nagy örömet okozna. Változatlan nagyabecsüléssel és igaz tisztelettel mindig

kész szolgálja
Dr. Mihó

73

[1910 okt.]

Babeş Emil és Jászi Oszkár levélváltása a „Huszadik Század” hasábjain a „mérsékelt nemzetiségi politika” kérdésében¹

I.

Levél a szerkesztőhöz

Becses folyóiratának augusztusi számában „Mérsékelt román politika” című közleményben foglalkozva Diagnóza című tanulmányommal, azt i. t. Szerkesztő úr részben kedvező, részben kedvezőtlen, de tárgyilagosan megindokolt bírálatban részesíti.

A Huszadik Század-ban közölt bírálata reám nézve felette becses, mert egy komolyan és nyíltan kontempláló fegyelmezett elme megnyilatkozása kiválóan alkalmas arra, hogy az annyira szubjektív módon kezelt nemzetiségi kérdést *tárgyilagosan* megviágítsa és ezzel helyes megoldását lehetővé tegye; a dolog lényegét illetőleg politikai meggyőződéseim igazolását látom főképpen ama sokszor kétségbevont tézis megállapításában, mely szerint a *nemzetiségi béke igenis helyreállítható volna a nemzetiségi törvény becsületes végrehajtása útján.*

Ha ezt a véleményt a vezető körök – mindkét oldalon – magukévá tennék: ezzel nagyon közel jutnánk az óhajtott célhoz, a nemzetiségi béke megvalósításához!

Igen t. Szerkesztő úr nyomban a fenti megállapítás után tévesnek, sőt naivnak mondja azt a hitemet, hogy a cél elérésére „békepártot” kell csinálni, és hogy a béke létrejöttét mindkét tábor „túlzói” akadályozzák, mert hiszen (b. nézete szerint) a hang, a modor alárendelt tényezők, a küzdelm et nem is azok, hanem az *erőviszonyok* döntik el.

Itt metgfeledkezni látszik i. t. Szerkesztő úr arról, hogy köztünk – a béke barátjai – és a sovének köz a kiindulási pontot illetőleg az a lényeges elvi eltérés forog fenn, hogy utóbbiak a nemzetiségi kérdést hatalmi, mi pedig oly jogi és célszerűségi kérdésnek tekintjük, amelyet közjogi mozzanatok és főképpen az *érdekközösségből folyó ésszerűségi, illetve célszerűségi okok alapján tartjuk*

megoldhatónak és megoldandónak: ebből kifolyólag óvakodunk és másokat is óvunk attól, hogy az egy- és ugyanazon haza különböző népeit egyaránt érdeklő kérdés „hatalmi kérdéssé” tétessék, amelynek eldöntése nem a közérdek, hanem annak rovására az erőviszonyoktól tétessék függővé;

¹ A közlemény címe és leelőhelye: *Mérsékelt nemzetiségi politika.* – Huszadik Század 1910. XXII. köt. 193–198. l. – *Jászi* szerkesztői és közírói működése egykorú nemzetiségi fogadtatásához és általában Jászi egykorú nemzetiségpolitikai ténykedéséhez l. a *Národnie Noviny*, a Szlovák Nemzeti Párt mártóni napilapja 1910. máj. 14-i elismerő kommentárját a *Világ*-ban három nappal előbb, 1910. május 11-én közölt Matica-cikkéről, továbbá a Galilei-körben 1911. jan. 28-án tartott előadását a nemzetiségi kérdéstről és Magyarország jövőjéről (86. sz. irat), valamint 1912. aug. 10-én kelt levelét a nagyszabeni *Telegraful Român* szerkesztőjéhez a „nemzetiségi béke” helyreállítása ügyében. (Közli: Magyar Kisebbség 1930. 212–213. l. – A szomszéd népekkel való kapcsolataink történetéből, Bp. 1962, Tankönyvkiadó. 636–637. l.) – A egykorú magyar folyóirat-irodalom nemzetiségi publikációi közül kiemelkedik még *Štefánek* Antal szlovák demokrata politikus és publicista cikke a Huszadik Század-ban (*A neoszlavizmus és a szófiai kongresszus.* – Huszadik Század 1910. XXII. köt. 190–193. l.), valamint a Ferenc Ferdinándhoz közel álló Kristóffy-féle „műhely” folyóirata több tanulmánya (L. S. I.: *A horvát kérdés, Slavici*, Ioan: *A magyar-román kereskedelem és S. M.: A szerb-magyar kereskedelem.* – Kelet Népe 1910. aug. 11–12. sz. 430–434, 467–485. és 485–495. l.).

mert mi, ún. mérsékeltek, azt tartjuk, hogy a magyar és a román, mint egymásra utalt két népelem közt, úgy politikai, mint közgazdasági tekintetben *érdekközösség* forogván fenn: a hatalmi kérdés is – mely ellenérdekű tényezők küzdelmét dönti el – nemcsak háttérbe szorítandó, de ahelyett a kölcsönös támogatás volna helyén.

Ezért tartom károsnak, tehát a béke létrejöttének előfeltételét alkotó kölcsönös megértés akadályának, a mindkét táborbeli túlzók és sovének törekvését, mert azok a kétféle tábor közti ellentéteket inkább fokozva mint csökkentve, ezzel a kérdést elterelik a célszerűség útjából, és annak hatalmi kérdéssé fejlődését mozdítják elő...

A továbbiakban részletesen fejtegeti a nemzetiségi „*mérsékelt irányzat*” fontosságát. Ezt érdekes párhuzamba állítja a *radikális* politikával. „Nem tagadom – írja – a radikális politika létjogosultságát, mert bizonyos körülmények közt – főleg abnormális politikai helyzetben – fontos missziót teljesít, de mihelyt helyreáll az egyensúly, és a viszonyok normálisakká válnak: a mérsékelt irány hódít. A két irány egymást kiegészíti: a radikálisok szítják és szervezik az ellenállást, a harcot, a mérsékeltek pedig előkészítik és egyengetik a kiegyenlítést, minden harcnak végcélját: a békét...”

...A végkonklúzió – és ezt teljes megelégedéssel konstatalem –, megszüntetni a nézeteink közti inkább *látszólagos ellentétet*, amelyet különben elenyésztett a végcélra, a *demokratikus jogállam* létesítésére vonatkozó közös törekvés. Békepártunk pedig, mely – bár más úton és eszközökkel –, ugyanezen cél felé törekszik: nem „lassíthatja” azt a folyamatot, melynek befejezésétől mi is egy jobb és boldogabb kor elkövetkezését várjuk!

Budapest, 1910. augusztus hava

Babeş Emil

II.

Sajnálatomra Babeş Emil úr elegáns és rokonszenves fejtegetései nem tudtak álláspontomban megingatni, mert;

1. A politikában a merő célszerűségi szempont mit sem használ, ha ez a célszerűség a hatalom birtokosainak érdekeivel ellentétes. A mai magyar parlamentarizmus nem a közérdeket, hanem *a* latifundiumot szolgálja. Márpedig a nemzetiségi béke az *országgra* nézve nagyon kedvező volna, de a feudalizmus sírásója lenne.

2. A nagybirtokos osztály említett fehér hollóinak esete mellettem bizonyít. Mocsáryt nemzetiségi politikája lehetetlenné tette. Justh Gyula óvatos kijelentései a belső ellentmondásoknak egy megoldhatatlan labirintjében vesznek el, lapja pedig a legsötétebb sovínista heccűjság. Gróf Csáky Gyula és gróf Haller Domokos urak nemzetiségi, országos békeakciójáról mit sem hallottam. Nagyon csendes kis diskurzus lehetett. Ellenben gróf Majláth József úr az, ki külföldi cikkeiben állandóan azzal ámitja a közvéleményt, hogy a mi nemzetiségi politikánk a világ legszabadelvűbb nemzetiségi politikája.

3. Magyar demokrácia ma tényleg még nincs és pl. a Pesti Hírlap-nak annyi köze van a demokráciához, mint Majláth grófnak a szabadkőművességhez. De ahol a demokratikus levegő tényleg uralkodóvá lett (szocialisták, radikális polgárok) ott őszinte jóindulat van a nemzetiségi béke iránt.

4. A miniszterelnök úr békebarát akciója abban áll, hogy miután korteseivel és szolgabíráival a nemzetiségi vokokat pénzzel és fegyverrel behajtotta, engedi, hogy gróf Tisza Európa informálására és főleg ad usum delphini egy kis békekomédiát rendezzen. A feltételek ismeretesek. Tessék belépni a magyar pártokba.

5. A felhozott történelmi példák is mellettem bizonyítanak. Lássuk pl. a szászok esetét. Ezeknek a szászoknak olyan évszázados kultúrájuk és szervezettségük van, mely felülmúlja a magyar átlagot. Hiszi-e Babeş Emil úr, hogy ha a nemzetiségi tömegek nem bepálinkázott analfabétákból állának, hanem ilyen szász-féle kultúreberekből, hogy akkor őket a mai becstelen praktikákkal kormányozni és leszavaztatni lehetne?

6. Deák Ferenc békepolitikájának sikerét nem konciliáns taktikája okozta, hanem a königgrätzi vereség.

Mindezek után – és tetszés szerint szaporíthatnám az érveket – most is azt hiszem, hogy Babeş úr jóindulata, békekisérletei, rebus hic stantibus, éppoly eredménytelenek lesznek, mint Mocsáry Lajos fáradozásai. Persze: aliquid semper haeret, s azért az ilyen tevékenységnek is megvan a maga, inkább hangulati értéke.

Végül még csak annyit, hogy eszem ágában sem volt azt hinni, hogy a nemzetiségi túlzók okozták a nemzetiségek társadalmi fejlődését. Az sok millió paraszt verejtéke, munkája volt. De a meglévő politikai szervezettség és tisztánlátás – nagyon gyenge, de mégis valami! – igenis az ő érdemük és nem a békülő uraké.

Jászi Oszkár

74

1910 okt. 20

Hírlapi tudósítás a „Slovenský Denník” szlovák napilapban felvetett nemzetiségi kongresszus elképzelésről: „A magyarországi nemzetiségek kongresszust tartanak”¹

Több ízben írtunk már a magyarországi nemzetiségek dolgáról; úgy látszik, hogy a vezetők egy része hajlandó volna paktálni a kormánnyal, más része azonban belátja azon paktálás helytelenségét és erélyes ellenzéki politikát hirdet. Különbösen a tót nemzetiségi vezetők radikálisak, ami abban leli magyarázatát, hogy választóik között sok az Amerikát megjárt, fölvilágosodott ember. A tótok most a románok, tótok és szerbek közös kongresszusát tervezik, mint a következő hír jelzi:

A tót nemzetiségek budapesti napilapja, a Hodzsa Milán volt országgyűlési képviselő szerkesztésében megjelenő Szlovenszky Dennik szerdai számában propagandát indít annak az eszmének, hogy a hazai nemzetiségek, a tótok, románok és szerbek együttesen kongresszusra jöjjenek össze, melyen állást foglalnának a kormány nemzetiségi politikájával szemben. Ennek a kongresszusnak a cikkírója: dr. Bazovszky Lajos losonci ügyvéd szerint főadata lenne nemcsak a nemzetiségi sérelmek megtorlása, hanem kulturális és gazdasági téren is egy egységes program és egyöntetű eljárás megállapítása. A kongresszust szükségessé és megokolttá teszi legfőként gróf Tisza István ama kijelentése, hogy a nemzetiségi sérelmek indokolatlanok. Ily nyilatkozattal szemben a hazai nemzetiségeknek egységes központi irodát kell létesíteniök, amely iroda állandó összeköttetést tartana fenn a külföldi sajtóval. A cikk szerint a kongresszus alkalmat nyújtana a kormánynak, hogy tettekkel igazolja a nemzetiségi politikára vonatkozó kijelentéseit. A kongresszust a jövő év elején Budapesten tartanák meg.

75

1910 okt. 28

Ugron István bukaresti osztrák–magyar követségi tanácsos¹ átirata gr. Aehrenthal-Lexa Alajos közös külügyminiszterhez a folyamatban levő román–magyar közeledési akció és a félhivatalos bukaresti „Indépendance Roumaine” ez irányú közleménye tárgyában

ME 1912–XXV–36 (6870/910)

(Német nyelvű gépírástól fordítás)

48. B. sz.

Másolat

Sinaia, 1910. október 28-án
ad 6870/M. E. 1910.

Nagyméltóságú Gróf úr!

A román sajtó élénk érdeklődéssel követi a magyar kormány és a magyarországi románok közötti megegyezési akció különböző fázisait.

Egyes uszító lapoktól eltekintve majdnem minden itteni újság nagy nyugalommal és tartózkodással tárgyalja ezt a kérdést. Ez a mérséklet örvendetes jelenségként könyvelhető el. Többnyire

¹ Megjelent: Népszava 1910. okt. 20; 249. sz.

¹ 1909–1910-ben vezette a bukaresti követség ügyeit, majd belgrádi követ lett, 1917-ben Varsóban működött; a háború után hazatért Erdélybe, és a Magyar Párt elnöke is volt.

az ismertebb magyarországi magyar és román újságok idevonatkozó cikkeit közlik minden további kommentár nélkül.

A liberális lapok is, amelyek a választások alkalmával előszeretettel estek neki Magyarországnak, elismerik a pillanat komolyságát, és nem akarják elsietett kritikával megbénítani a fajtestvéreik számára oly előnyös akciót.

Jellemzőek a f. hó 25-i félhivatalos „Indépendance Roumaine” fejtegetései, amelyekkel a „Pesti Napló” egy cikkét kommentálja, és amelyet bátor vagyok Excellenciádnak mellékelten előterjeszteni.

Fogadja Nagyméltóságod legmélyebb tiszteletem kifejezését.

Ugron s. k.

76

*A nemzetiségi kérdés a magyar delegáció 1910. évi külügyi vitájában*¹

A

1910 nov. 12

Hosszu Vazul lugosi román gör. kat. püspök felszólalása a Közösügyi Bizottság (magyar delegáció) külügyi vitájában a románsággal való megértés érdekében
Közösügyi Biz. Naplója, 1910, 160–161. l.

Hosszu Vazul: Mélyen tisztelt országos bizottság! (*Halljuk! Halljuk!*) Részemről a t. külügyminiszter úr által előterjesztett költségvetéshez, előterjesztéseire, valamint az előadó úr javaslatához hozzájárulok. Örömmel konstatálták mindnyájan, akik ebben a vitában részt vettek, az egész országos bizottság, hogy monarchiánknak az összes államokkal való viszonya békés és ennélfogva ez reményt nyújt arra, hogy a monarchia mindkét állama békességet élvezve kifejlődhessék, belsőleg konszolidálódhassék, és a nagyhatalom minden attributumát magában egyesítve, képes lesz a nagy feladatokat teljesíteni, amelyeket a Duna mentén a kettős monarchia hivatva van teljesíteni népeinek boldogsága érdekében.

Örömmel látom továbbá kiemelve a t. külgyminiszter úr exposéjában, valamint a t. előadó úr jelentésében azt az örvendetes viszonyt is, amely évtizedek óta áll fenn monarchiánk és a Balkán államok, elsősorban pedig Románia közt, amely mindig igyekezett a maga politikáját a mi politikánkhoz alkalmazni és velünk együtt Európa központjában a békének előharcosa lenni.

¹ A magyar közösügyi bizottság (delegáció) külügyi vitájában a közöltekén kívül még három jelentősebb felszólalás hangzott el. 1910. nov. 12-én gr. *Apponyi* Albert beszéde az osztrák-magyar annexiók politikával való szolidaritásról (uo., 163–166. l.), ezt megelőzően *Issekutz* Győző munkapárti képviselő felszólalása az anektált tartományokkal szemben folytatandó politikáról. (Uo. 135–138. l.) Végül *Mezőssy* Béla függetlenségi képviselő 1910. nov. 12-i felszólalása Magyarországnak a hármasszövetségen belüli helyzetéről és igényeiről (uo., 142–143. l.) – Az év végén még két jelentős vitában hangzottak el nemzetiségpolitikai tárgyú felszólalások. *A polgári perrendtartásról szóló törvényjavaslat* nemzetiségi vitájában *Pop* Cs. István fejtegette a javaslatnak az 1868. évi nemzetiségi törvénnyel ellentétes célzatát (1910. nov. 19-én, Képv. Napló, 1910–15, II. 139–144. l.); fejtegetései mint azt *Székely* Ferenc igazságügyminiszter (1910. nov. 21., uo., 171–172. l.), *Plósz* Sándor előadó (1910. nov. 21., uo., 176–177. l.) és *Mihali* Tivadar (1910. nov. 24., uo., 243–244. l.) felszólalásai mutatják, valóságos külön nemzetiségi vitát váltottak ki. – Hasonlóképpen a horvát kérdésben *Tomašić* Miklós horvát bán kapcsolatairól polemizáló *Barta* Ödön felszólalása és interpellációja, valamint *Wekerle* miniszterelnök azonnali válasza (1910. nov. 19-én, uo., 145–157. l.) – A nemzetiségi kérdés másik év végi vitafóruma az 1911. évre szóló költségvetési felhatalmazási (indemnitási) javaslat vitája volt. – A vitában *Popovics* Sándor horvát-szlavon képviselő – a horvát képviselők nevében – nyilatkozatot terjesztett be az indemnitás megszavazása ellen (1910. nov. 30-án, Képv. Napló, 1910–15, II. 331–332. l.) Ezt követően a horvát-szlavon képviselők ellenzéki nyilatkozata felett hosszabb vita alakult ki, melynek főbb felszólalói gr. *Khuen-Hédervary* miniszterelnök, *Barta* Ödön, *Polónyi* Géza és *Popovics* Sándor horvát-szlavon képviselő voltak. (Uo., 335–351. l.) – Az indemnitási vitának még egy említést érdemlő felszólalása volt: *Pop* Cs. István 1910. dec. 1-én hosszabb beszédben foglalkozott a román nemzetiséget ért állítólagos újabb sérelmek és a „Mihu-féle békéltető akció diszkreditálása” ügyével. (Uo., 364–365. l.)

Ami engem felszólalásra biztatott, úgy mondhatom, kényszerített csak az, hogy mint a múlt alkalmakkal, úgy ez alkalommal is a budget tárgyalása során némelykor elhangzanak felszólalások, de inkább egyes megjegyzések, amelyek azt hiszem, részemről legalábbis ez a meggyőződésem, nem szolgálnak és nem szolgálhatnak arra, hogy a kölcsönös bizalmat megerősítsék, különösen a román-sággal szemben való viszonyban. (*Halljuk!*)

Mezőssy Béla t. tagtársunk ugyanis beszélvén a választói jognak esetleges reformjáról, amely tőre azonban követni nem kívánom, nem tartván e kérdést a delegáció elé tartozónak, (*Élénk helyeslés.*) e fejtegetések során azt jegyezte meg, hogy esetleg az általános választói jog bevezetése a nemzetiségek közt és elsősorban a románság közt a Románia unita felé való tendenciára fogja bírni a románokat.

Nem tudom, mi lesz a választói jog sorsa, egyáltalán e kérdés taglalásától óvakodni kívánok, minthogy az nem tartozik ide, nem tudom mi lesz a hatása, de gondolom azzal tartozom azon népnek, melynek hű fiai közé számítom magamat, hogy egész őszinteséggel és nyugodtsággal kijelentsem, hogy az az eredménye, hogy a hazai románság közt irredentizmust szüljön, ily tendenciát neveljen, az az eredménye a választói jog reformjának nem lesz. (*Igaz! Úgy van! Élénk helyeslés.*) Mert egészen nyugodtan állítom, hogy nem áll – és bárki alapos cáfolatát fájdalmasan bár, de szívesen fogom venni –, hogy azon ezer év óta, amely óta hazánkban a négy folyam partján magyar és román együtt él, csak egyetlen egy mozgalom, egyetlen pillanat lett volna, amikor a román nép, mint olyan, irredentisticus tendenciát mutatott volna ki. (*Igaz! Úgy van!*) Nem beszélek a régi történelem lapjairól, de állítom, hogy bármi helyen, bármily alkalommal folyt Magyarország fiainak vére, ott volt mindig a magyarok oldalán a román is, a szerb is, a többi nemzetiség is, mindnyájan együtt védelmezték a hont. (*Igaz! Úgy van!*)

Anélkül, hogy untatni akarnám a t. országos bizottságot (*Halljuk! Halljuk!*), csak két szomorú tényre mutatok rá, amikor tényleg román fegyvert fogott a magyar ellen. Ez volt a Hora és Kloska-féle lázadás, és az 1848-iki év esete. A Hora és Kloska-féle lázadásról határozottan megállapítható, hogy tisztán agrárszociális mozgalom volt, annak nem volt háttere nemzetiségi irányban, hiszen akkor a nemzetiségi kérdés egyáltalán nem is volt ismeretes. Tovább megyek és állítom, hogy a 48-iki mozgalmaknak elsősorban agrárjellegük volt. Hiszen tudjuk, a jobbágyság körül és annak megszüntetéséért folyt a küzdelem. Tudjuk, amikor a szabadságra hívó hangok a vidéken elterjedtek, éppen a délvidéken, ahol lakom, szerbek és románok csatlakoztak a kisebb számú magyarsághoz, együtt ragadtak fegyvert, hogy kivívják a szabadságot. Csak ősszel fordult meg a kocka. Nem kívánom taglalni, hogy miért, de mindenesetre avatatlan idegen kéz is szíthatta ezt, de szította az is, hogy a kivívott győzelmet több téren és elsősorban a magyar nyelv érvényesítése terén szerzett jogokat a nemzetiségek nyelvének jogaitól megtagadták.

De ismétlem, elsősorban e mozgalomnak sem volt politikai jellege, hanem elsősorban agrárszociális volt, a jobbágyság eltörlése iránti mozgalom, és ismétlem, hogy a románságnak a magyarsággal való együttélése tekintetében nem fordult elő soha, hogy a román nép vagy csak egy frakciója, vagy pártja, arra törekedett volna, hogy e monarchiától, elsősorban Magyarországtól, a magyar szent korona országaitól, elválni óhajtott volna. Hogy ennek mi az oka, azt megint itt taglalni és tárgyalni nem volna helyén, mert nagyon hosszúra nyúlna.

Azt hiszem azonban, hogy ennek az oka az önfenntartási ösztönben is kereshető. Hiszen amint Tisza István gróf igen t. bizottsági tag úr kifejtette, ha ez az ország megerősödik, és a monarchia a nagyhatalmiságnak minden attribúcióját magára ölti, akkor nem kell a nemzetiségeknek másfelé keresniök boldogulásukat, hanem a körülöttünk levő kisebb országoknak, és így Romániának is az lesz az érdeke, hogy a monarchiához csatlakozzék, és meg vagyok győződve, hogy a külügyi kormány úgy, amint a múltban – amint az előterjesztett jelentésből is látjuk – megtette, a jövőben is és még fokozottabb mértékben fogja ezt előmozdítani, lévén ez egyúttal a monarchia érdeke is.

Ezért én, amint ezeket tisztelettel voltam bátor előadni, bocsánatot kérve a t. országos bizottságtól (*Halljuk! Halljuk!*), hogy rövid időre szabott tárgyalási idejét ezzel igénybe vettem (*Halljuk! Halljuk!*), csak azt kívántam és kívánom, és kérem ezen országos bizottság minden tagjától, hogy óvakodjunk az ilyen szavaktól, melyek keserűséget szülhetnének (*Helyeslés.*) az ország igen számos polgárának szívében, midőn sértve érzik magukat jogos önértékükben, mellyel múltjukra visszatekinhetnek, és melyet gáncs nem érhet abból a szempontból, hogy hazájukért mindenkor készséggel nem ontották volna vérüket. (*Helyeslés. Úgy van!*) Ha így van, akkor kívánságom csak az, hogy ez jövőben még fokozottabb mértékben legyen, és esetleges félreértések és a fennálló sérelmek megszüntetésével odatörekedjünk, hogy hazánk megerősödjék, és ezáltal a monarchia másik államával együtt, uralkodónk bölcsessége által vezéreltetve, itt betölthesse providentialis hivatását. (*Élénk tetszés és helyeslés.*) Hiszen t. országos bizottság, méltóztassék csak azt a sok po-

litikai pert átnézni, melyre a másik delegációban történt hivatkozás, egyetlenegy sem volt hazaárulásért megindítva, hanem nemzetiségi izgatásért, de a hazaárulás vádját soha sem sütötték rá egyik hírlapíróra sem. (*Úgy van! Úgy van!*)

Ismétlem tehát kérésemet: óvakodjunk az érzékenység, a jogos érzékenység megsértésétől, mert az szeretetre nem vezet, szeretet nélkül pedig megértés nem lehet, és megértés nélkül nem konszolidálódhat a haza ügy, mint ahogy mi, kik azt őszintén szeretjük, tiszta szívből kívánjuk. (*Élénk helyeslés és tetszésnyilvánítások.*)

B

1910 nov. 12

Gr. Batthyány Tivadar felszólalása a Közösügyi Bizottság (magyar delegáció) külügyi vitájában a magyarországi románság helyzetéről és bírálata az annexió előkészítéséről és a zágrábi porrról

Közösügyi Biz. Naplója, 1910, 152–154., 157–158. l.

Batthyány Tivadar gr.: T. országos bizottság! Méltóztassék megengedni, hogy miután ritkán van szerencsénk a külügyminiszter urat szemtől szembe láthatni, annak dacára, hogy egy kis türelmetlenséget látok már most, ez ne feszélyeztessen engem abban, hogy elmondjam azt, amit elmondani kötelességemnek tartok. (*Halljuk!*)

Mielőtt magának a külügyminiszter úr működésének és az egész külügyi tárca keretébe tartozó ügyeknek kritikájába bocsátkoznám, engedjék meg, hogy utaljak egy eseményre, amely az utóbbi napokban az osztrák delegációban folyt le. Ott ugyanis egy osztrák delegátus úr, aki tudtommal román nemzetiségű, jónak látta a magyarországi nemzetiségi kérdést az osztrák delegáció tárgyalásaiba bevonni, és ott Magyarország nemzetiségi politikáját kritika tárgyává tenni. Meg vagyok róla győződve, hogy ha itt, ebben az országos bizottságban, bármelyikünk, bármely párthoz tartoznék is, elkövetné azt a helytelenséget, azt a – nem akarok erős kifejezést használni – sérelmet, hogy itt az osztrák belügyekbe akarna beavatkozni, illő megtorlásban, illő rendreutasításban részesülne a t. országos bizottság elnöksége és a magyar kormány tagjai részéről...

Egyébként is felhívja a magyar delegáció tagjai figyelmét azokra az elválasztó körülményekre, amelyek – véleménye szerint – a romániai és a magyarországi románok között fennállanak. A Budapesti Hírlapban megjelent részközlés nyomán hivatkozik *Slavici* Jánosnak *Iorga* Miklóshoz intézett levelére, melyben az élesen bírálja az ekkori romániai gazdasági és társadalmi viszonyokat, és úgy véli, hogy a magyarországi románokat „a tavaszi [értsd: az 1907. évi] parasztlázadás... egyszerűen elidegenítette Romániától”.

...Egyszóval, román ember román emberhez írt levélben elismeri azt, hogy Romániában a lakosság helyzete sokkal kedvezőtlenebb, mint a magyarországié, mint az erdélyi románok helyzete, elismeri ezt, és megállapítja azt, hogy a magyarországi románoknak nincs semmi okuk arra, hogy irigyeljék a romániai közállapotokat.

Amidőn román ember ezt mondja, a való igazságnak megfelelően, igazán csodálatosnak tartom, hogy még találkoznak oly román államférfiak, akik különösen ma, amidőn, dacára annak, hogy már is igen messze elmentünk az engedékenységekben a nemzetiségekkel szemben, amikor köztudomású, hogy egy párt sem zárkózik el attól, hogy amennyiben a magyar nemzeti állam szolgálatában lehetne ez által a nem magyar ajkú polgárokat, a románokat és másokat hozni, készséggel hozzájárul ahhoz, hogy az egységes magyar nemzeti állam keretén belül kulturális és egyéb téren egyéb kérelmüket is teljesítsük, csodálom, mondom, hogy ily körülmények közt még találkoznak, akik Romániában vagy itt Ausztriában a magyarországi nemzetiségi viszonyokat kritika tárgyává teszik. De kénytelen vagyok egy más kérdést is felhozni, és ez az, hogy mi-ként bánnak Romániában a magyar nyelvű honosokkal. (*Halljuk!*)

Méltóztatnak tudni, hogy Romániában 700 év óta vannak letelepedve magyarok, 700 év előtt kezdtek, és azóta folytatódtak a letelepedések, csángó és székely magyarok részéről. A jassy-i, román, nossai, dotusi katolikus dekanátusi kerületekben tí. nagy tömegekben körülbelül 60–70.000 magyar ajkú román honpolgár lakik. Hangsúlyozom, hogy román honpolgár, mert nem szabad összetéveszteni azokkal a magyarokkal, akik Romániában városokban laknak, magyar honosok, és ott mint külföldiek élnek Romániában.

Már most e magyarokkal hogy bánnak Romániában?

Az iskola náluk teljesen román. Egy szónyi magyart nem hallanak ott. El van tiltva, hogy csak egy szóval is magyarul magyarázzák a dolgokat a magyar tanulóknak. Az iskola tehát teljesen román, a magyar ajkúakra nézve is és abból az országból, ahol így járnak el az iskola terén, amikor tudjuk, hogy Magyarországon a nemzetiségeknek az iskolák terén mily nagy jogaik vannak, merészelnek bennünket megkritizálni. Ez már igazán minden kritikán felül van!

Nézzük, hogy a községházban, a közigazgatásban a közigazgatás nyelve a legalsó fórumtól kezdve tiszta román oly községekben is, amelyek színmagyarok. Magyarországon tudjuk, hogy községi törvényünk megengedi a nemzetiségi nyelv használatát a jegyzőkönyvben, a tárgyalásoknál, tudjuk, hogy a második fórumnál a megyegyűlésen is használhatják saját anyanyelvüket. Ez a magyar elnyomási rendszer (*Igaz! Úgy van!*), a másik a román szabadság rendszere.

Menjünk tovább a vallásfelekezetek terére. Apponyi Albert grófnak azt a híres rendeletét a vallásoktatás terén, minő óriási támadásokban részesítették éppen román részről. Az ember azt látja, hogy mennyire megbotránkoztak azon, hogy Apponyi elrendelte azt, hogy az anyanyelv mellett tanulják a vallástan legfőbb tételeit a felső három osztályban magyar nyelven is. Ha meggondoljuk, hogy Magyarországon a nemzetiségi egyházakban a románoknál, a szerbeknél a püspökök nemzetiségiek, az egész egyházi szervezet tisztán nemzetiségi kézben van, tisztán a nemzetiség nyelvén történik, és az egyházakban a túlzásig vitt kizárólagossággal az illető nemzetiség nyelve uralkodik, és ha ezzel szembehelyezzük azt az elbánást, amelyet a román királyságban a tömegekben együtt élő magyar ajkú román honpolgárokkal szemben követnek, akkor igen különös eredményekre kell jutnunk. Romániában ezekben a tiszta magyar községekben az egyházban el van tiltva, hogy csak egy szóval is a magyar nyelvet használják. Az a pap köteles a magyar ajkú hívőknek román nyelven prédikálni, az ének, az imádság az állam nyelvén történik.

Ott is kiadott az ottani kultuszminiszter egy rendeletet; az egyik 1896-ban jelent meg, ezt megerősítette, ha jól tudom 1899-ben a következő kultuszminiszter, Spuru Haret, amelyet kiadott a püspöknek, a püspök pedig utasította a papságot, hogy a templomokban a magyar nyelvet ne használják, ha pedig használják, számoljanak a megtorló intézkedésekkel. Kivételt egy esetben tesz, ha valaki betegágyban, a halálos ágyon halotti szentségekkel láttatik el, akkor ezt szabad az illető anyanyelvén megtenni. Hogy ez se éressék el az életben, erről olyképpen gondoskodtak, hogy a magyar érzelmű papokat mind kiszorították, és hoztak idegenből püspököt, hoztak idegenből kispapokat, szerzeteseket és ezekkel láttatják el a parochiákat, csak azért, hogy a nép ne a maga nemzetiségéből való papot kapja. Kiküszöbölték a kántorokra nézve a magyar nyelv megtanulhatásának a lehetőségét is, egyszóval az egyházakban, a közigazgatásban, az iskolákban a magyar ajkú román honosokkal szemben kizárólag a román nyelvet alkalmazzák, és ezek az urak, akik odahaza így bánnak azokkal, kik nem az ő nyelvükön imádják az Istent, elvesztették a jogot arra, hogy Magyarország nemzetiségi politikáját kritika tárgyává tegyék. (*Élénk helyeslés balfelől.*)...

...T. országos bizottság! Kénytelen vagyok még – igen sajnálom bár, de kötelességem (*Halljuk! Halljuk!*) –, minthogy annak idején az én igen t. elvbarátaim is egy kissé a gyanúsítottak körébe vonattak, foglalkozni az annexió előkészítésének egy másik problémájával, amelynek egyik része Zágrábban az ottani bíróság, a másik Bécsben, egy itteni sajtóbíróság előtt folyt le.

Nagyon sajnálom, de emlékeztetnem kell az urakat, hogy midőn ezen nagyszerb pör folyt, akkor komoly lapokban megjelentek oly értelmű nyilatkozatok, utalások, mint hogyha Magyarország függetlenségi és 48-as pártjának tagjai sorában lettek volna egyesek, akik ezen szerb propagandában valamiképp kompromittálva voltak. A boszniai kormány félhivatalos lapja a Bosnische Post, volt olyan kegyes azt mondani, hogy én áldólag terjesztettem ki kezeimet a nagyszerb propaganda felett. Azon perek lefolyásából tudjuk, hogy megtévesztések, helytelen, hamis adatok alapján jártak el, nekem tehát a legkevésbé volt kötelességem, hogy utólag tiltakozzam az ellen, hogy ilyen machinációval merészték megvádolni egy magyar párt politikusait. (*Helyeslés balfelől.*)

Az annexió kérdését magyar szempontból a mondottakon kívül még azért sem tartom eléggé előkészítettnek, mert én azt tapasztaltam, hogy Boszniában és Hercegovinában a trialisztikus gondolatnak melegágya van...

Ezt a véleményét fenntartja *Hörmann* bosznia-hercegovinai osztályfőnöknek a zágrábi *Obzor*-ban megjelent nyilatkozatával szemben is, aki hivalkodva kijelentette, hogy az annexióval „az államjogi kérdés is megoldást nyert”. – Semmiféle megoldás ebből nem született, mert az ottani körülményekből joggal lehetett volna arra következtetni hogy „Boszniában és Hercegovinában nem volt olyan helyzet teremtve, amelyben bonyodalmak felidézésének veszélye nélkül keresztül lehetett volna vinni az annexiót... Én tehát hibáztatom külpolitikailag az annexiónak kellőleg elő nem készített voltát”. Annál is

inkább, mert amikor az annektált területeken csak az osztrák ipar előtérbe helyezése és „a Magyarország elleni gyűlölet” volt a hangadó, „nem lett volna szabad az annexiót kimondani.”

...De hibáztatom azért is, mert odalent nem volt meg az a konszolidált állapot, az új helyzettel való megbarátkozásnak oly foka, amely szükséges lett volna arra, hogy igazi öröm, nem pedig Potemkin-falvakban gyűjtött örömtüzek fejezték volna ki a nép hangulatát az annexióval szemben...¹

C

1910 nov. 14

Bakonyi Samu függetlenségi képviselő felszólalása a Közösügyi Bizottság (magyar delegáció) ülésén az 1908. évi annexió külpolitikailag káros voltáról és aggályos külkereskedelmi következményeiről a külügyi albizottság jelentésének tárgyalásakor¹

Közösügyi Biz. Naplója, 1910, 179–180. l.

T. országos bizottság! Ezen tételnél méltóztassék megengedni, hogy ezen felszólalásomat azzal kezdjem, ami szintén az általános vitával függ össze. Én nem akarom azt a magas színvonalon álló vitát, amelyet az általános tárgyalás során itt hallottunk, megint felújítani. Egy vonatkozás azonban nem domborodott ki eléggé az általános vita során, és az az, amelyre a t. előadó úr vég szavában célzást tett, ti. a külkereskedelmi politikai érdekeknek a külügyminiszter úr részéről való gondozása.

A t. külügyminiszter úr az osztrák delegációnak, úgy gondolom, az albizottságában úgy nyilatkozott, hogy (olvassa): „Ich bin als Minister des Äusseren nur das ausführende Organ.”² Ti. ő a két állammal megállapított kereskedelmi politikának az a szerve, hogy keresztülviszi azon megállapodásokat a külállamokkal szemben. Én ezt az értelmezést elfogadom, és nagyon helyeslem volna, ha az igen t. külügyminiszter úr ezen felfogása mellett, fejtegetései további során is, megmaradt volna. De ugyanazon beszédében később azt mondja: „Dieses Thema abschliessend möchte ich versichern, dass ich in meinen Bestrebungen, die handelspolitischen Beziehungen mit den Balkanstaaten auszubilden, nicht erlahmen werde.”³

Az igen t. külügyminiszter úrnak vannak tehát saját törekvései a kereskedelmi politikát illetően, és azt mondotta, hogy nem fog ellankadni ezen törekvések érvényesítésében. Ezzel a nyilatkozatával, t. országos bizottság, az én igénytelen nézetem szerint, már messze túl ment annak a felfogásnak a határán, amelyet én is helyeslek, hogy ti. ő az „ausführende Organ”, mert ezen álfoglalása, kezdeményező, sőt irányító befolyást jelent a külügyminiszter úr részéről.

Ez az irányító törekvése a külügyminiszter úrnak meg is nyilatkozott, mégpedig erőteljesen, éppen az annexiót követő tárgyalások során, melyeken folyton keresztülvonult az ő gazdaságpolitikai felfogása. Ezek közül csak egyre utalok, amely összefüggésben áll felszólalásomnak a részletes vitára tartozó tulajdonképpeni tárgyával. (*Halljuk!*)

Az entente-protokollnak 6. cikkében, mely a vörös könyv 79. lapján van, az foglaltatik, hogy Ausztria és Magyarország kötelezettséget vállalt a török birodalommal szemben arra, hogy a ratifikáció napjától számítandó két év alatt kereskedelmi szerződést fogunk vele kötni, és addig is beleegyezését adja Ausztria és Magyarország oly rendelkezésekhez, melyek az én meggyőződésem szerint a külkereskedelmi politikának mindenestre azon területére tartoznak, melyre vonatkozólag a külügyminiszter úrnak sem irányító törekvései jogosultságát, sem kezdeményezési jogát el nem ismerhetem. Így pl. bizonyos vámtételeknek Törökország javára való felemelését biztosítja

¹ A külügyminiszter képviselőjében gr. Esterházy Pál osztályfőnök a felszólalásokra 1910. nov. 14-én – adott válaszában „egy rövid lapsus” becsúszásának jelzi Batthyány Tivadar „különben tárgyilagos és komoly” beszédében, „mint hogyha az annexió előkészületeinek momentumai közé bevette volna a zágrábi pört, és bizonyos hamisításokat is, amelyeket a miniszter úr eszközöltetett volna.” (Uo., 176. l.)

² Elhangzott a közösügyek tárgyalására kiküldött országos bizottság Bécsben, 1910. nov. 14-én tartott VII. ülésén.

³ „Én mint külügyminiszter csak a kivitelező szerv vagyok.”

⁴ „E témát befejezve biztosítom Önöket, hogy lankadatlanul igyekezni fogok a Balkán-államokkal a kereskedelempolitikai kapcsolatot kiépíteni.”

11%-ról 15%-ra, azonkívül új monopóliumoknak esetleg sure-Taxe-nak behozatalához járul hozzá már előre bizonyos cikkekre vonatkozólag mint amilyen a petróleum, cigarettapapír, gyufa, szesz, játékkártya.

A ratifikáció 1909. április 26-án történt, és úgyszólván küszöbén állunk a kereskedelmi szerződés megkötésére szóló megállapodásnak, melynek részleteire, belső tartalmára vonatkozólag a külügyminiszter úr egy tisztán diplomáciai természetű aktus lebonyolítása során állást foglalt. Ez nézetem szerint a külügyminiszter úr jogköréből teljesen kizárandó.

Általában véve a gazdasági politika az annexió előkészítésében és a veszedelmek felidézésében is, meggyőződésem szerint, sokkal nagyobb szerepet játszott, mintsem ezt egy helyes külügyi politika vezetésének megengednie szabad lett volna. Érdekes – és ez áll az itteni belső állapotokra, hangulatokra, és áll különösen az azok folytán felidézett ama visszahatásokra, amelyek a veszedelmnek mindenesetre jelentékeny tényezőjévé fokozódtak – érdekes és sajátságos, hogy egy előkelő osztrák politikai folyóiratnak, az Österreichische Rundschau-nak 1908. október elsején, tehát az annexió előtt közvetlenül megjelent számában van egy cikk Chlumetzky Lipót bárótól, amely cikk – méltóztassanak megengedni, hogy eredetiben olvassam fel egy részletét, mert nagyon érdekes – ezt mondja: „Diesen Augenblick, der vielleicht ernste Gefahren für die Monarchie und ihre Position am Balkan in sich birgt, erachten die Agrarier Österreichs, als einen geeigneten Zeitpunkt, um einen geradezu fanatischen Ansturm gegen den Abschluss des serbischen Handelsvertrages zu unternehmen, einen Kampf, dem die Voraussetzung jedweder Machtpolitik am Balkan: die Herstellung dauerhafter, festfundirter wirtschaftlicher Beziehungen zu diesen Ländern zum Opfer fallen soll. Unter dem Dictate eines unverantwortlichen Agitators werden Demonstrationen inszeniert und soll nun auch die Gasse mobilisirt werden – eine Katastrophenpolitik, von der sich eine conservative Partei, wie die Agrarier unbedingt fernhalten sollte.”⁴

Tartózkodom attól, t. országos bizottság, hogy itt egy osztrák párt magatartásának bírálataival foglalkozzam. Csakis annál az összefüggésénél fogva említettem ezt, hogy a külkereskedelmi politika terén történtek hibák, részint a jogkör túllépése folytán, részint azért, hogy bizonyos hangulatoknak a túlságos kifejlődése idézett elő ismét veszedelmeket, melyek az egész annexiónak kockázatos voltát, a külpolitikai helyzetet tekintve, mindenesetre aggályosak voltak...

A „közjogi állapot” – a felszólaló szerint – lehetőséget biztosít a magyar külkereskedelmi érdekeket jobban kielégítő külön magyar konzuli szervezet és szolgálat létrehozására. – Ajánlja, hogy a magyar külkereskedelem intézői éljenek ezzel a lehetőséggel.

⁴ „Ezt a pillanatot, amely talán komoly veszélyt rejt a monarchia és balkáni pozíciója számára, Ausztria agráriusai alkalmas időpontnak ítélik arra, hogy valósággal fanatikus rohamot indítsanak a szerb kereskedelmi szerződés megkötése ellen, oly harcot, amelynek áldozatul kell hogy essék mindenféle hatalmi politika feltételezése a Balkánon, a tartós, szilárdan megalapozott gazdasági kapcsolatok létesítése ezekkel az országokkal. Egy felelőtlen agitátor parancsára tüntetéseket rendeznek, és most már az utcát is mozgósítani akarják – ez oly katasztrófa-politika, amelytől egy konzervatív pártnak, mint az agráriusoknak, feltétlenül tartózkodnia kellene.”

*Iratok az 1911. évi ún. második Mihú-féle program előzményeiről és fogadtatásáról*¹

A

1910 dec. 21

Hg. Schönburg János bukaresti osztrák–magyar követ jelentése gr. Aehrenthal-Lexa Alajos közös külügyminiszterhez a Mihú János kezdeményezte román–magyar közeledési akció kedvező bukaresti fogadtatása tárgyában

ME 1911–XXV–226 (36/912)

(Német nyelvű gépírási másolat fordítása)

56. B. sz.

Bukarest, 1910. december 21-én.

Nagyméltóságú Gróf Úr!

Mihú úr, az ismert magyarországi román nagybirtokos és politikus, akiről utóbbi időben a magyarok és románok között folyó tárgyalási akcióban való részvétele folytán itt is sokat beszéltek, nemrég több napot töltött Bukarestben, és a király öfelsége is kihallgatáson fogadta.

¹ Az ún. második Mihú-féle programot (az első programot l. 72/A. sz. irat mell.: „Előterjesztés a hazai románság... óhajainak tárgyában”; emlékirat Mihú János román nemzetiségi politikus összeállításában, gr. Tisza István széljegyzeteivel) az 1910. szept. 12-én kelt első programhoz viszonyítva két új tényező jellemezte. Az egyik a román nemzetiségi mandátumok számának (30-ról 50-re) és a román (gör. kel. és gör. kat.) püspökségekének (2-ről 3-ra) emelésében, valamint újabb kulturális és jogi-közigazgatási követelések beiktatásában jelentkezett. A másik, ennél is lényegesebb, hogy a második Mihú-program alapjául a szászvárosi ügyvéd és földbirtokos az általános, egyenlő és titkos választójog követelését tette. Ebből következik, hogy Mihú maga is ideiglenes jellegűnek tekintette a második programban foglaltakat, mert a végleges rendezést a korszerű választójogi reform megvalósításától várta. Az 1911 januárjában a magyar sajtóban nyilvánosságra hozott program – különböző indokolással ugyan, de általában kedvezőtlen fogadtatásra talált. A *Budapesti Hírlap* mint az ellenzék szócsöve – a programot és az azt megelőző levelezés néhány dokumentumát közölve – annak a véleményének ad kifejezést, hogy a memorandumtól (é. 2. program) „épp oly mérhetetlen távolságok választanak el, mint őt a túlzóktól, akik nem fogadják el őt és a memorandumát”. (L. BH 1911 jan. 21.; 18. sz. – A második Mihú-programmal a lap 1911. jan. 29. és febr. 4-i számaiban is foglalkozik. – Vö. *Dragomir, S.–Mihú, I.: Spiciuri...* 297–302. és 311–313. l.) – Különös, szinte antagonisztikus élességgel reagált Mihú második programjára az *Újság*, a Kossuth-párt ekkori kolozsvári lapja, mely a program elsőoldali szöveghű közlésével egy időben és ugyanott kitételekben bővelkedő, támadó kommentárt tesz közzé, melynek záró mondata olyan „államokirat”-nak minősíti azt, „melyet düh és bosszúvágy érzete nélkül nem olvashat magyar ember”. (E. irat.)

Amikor 1911 január közepe táján köztudomású lett, hogy *Khuen-Héderváry* az újabb programot is elutasítja, a munkássajtó is elérkezettnek látta az időt, hogy nyilatkozzék a kérdésben. A *Népszava* egykorú közleménye (C) borúlátóan ítéli meg a román-magyar közeledési akció kilátásait. A közlemény hangsúlyozza, hogy *Khuen-Héderváry* elsősorban az általános, egyenlő és titkos választójog követelését „nem találta teljesíthetőnek Mihú János pontozatai közül”. Másrészt azonban a programot társadalmilag leszűkítettnek, a román vezető osztályok és rétegek, (felső klérus, nagy- és középbirtokosok és az értelmiség egy része) kizárólagos érdekvédelmét szolgálónak tekintette. Ezen a szűk társadalmi bázison pedig – mint ez egyébként rövidesen bizonyosodott – semmiféle megegyezés nem valószínű meg. Ugyanabban a cikkben azonban arról is szó esik, hogy a Krassó-Szörény megyei törvényhatóság ülésén román nemzetiségi részről elhangzó fontos nemzetiségi javaslatot („*Branisce-indítvány*” a „román” népnév kötelező népszámlálási használatáról) a helyi, lugosi munkapárti tagozat elnöke is elismerte. Ilyen és hasonló jelenségek bizonyítják, hogy a *Mihú-Tisza-Khuen* tárgyalások nemcsak időszerűek, hanem a tényleges közeledést elősegítő jellegűek is voltak. – Ezt a körülményt látszik bizonyítani *Schönburg* bukaresti osztrák-magyar követnek Mihú ottani látogatása kedvező fogadtatásáról szóló jelentése (A), melynek számai visszanyúlnak az 1910. őszi *Ugron-féle* jelentésig (89. sz. irat) és egybehangzóan igazolják, hogy a Mihú, és joggal hozzáfűzhetjük: a Mihú-Tisza tárgyalásoknak, úgyis mint az ún. „román paktum”-tárgyalások első, a későbbiekénél – megítélésünk szerint – jelentősebb szakaszának lényeges szerepe volt az álláspontok konkrét tárgyalásra való előkészítésében. Ennek megállapításakor azonban nem hallgathatjuk el, hogy *Mihú* az általában sikeresnek mondható decemberi bukaresti látogatáson kívül nem egy

Ez alkalommal a király öfelsége állítólag egyenesen megmondotta Mihú úrnak, nagy súlyt fektet arra, hogy a megindított akció pozitív eredménnyel járjon.

Politikai körökben is élénk érdeklődést tanúsítanak a megegyezési tárgyalások iránt, s a mérvadó tényezők és politikusok (köztük Take Jonsescu úr is) állítólag mind rokonszenvüknek adtak kifejezést Mihú úr előtt a megegyezés iránt.

Fogadja Excellenciád mély tiszteletem kifejezését.

Schönburg s.k.

olyan politikai gesztust is tett, amivel érthetően kiválthatta a kormányzat, illetve Tisza fenntartásait és így – akarva-akaratlanul – maga is hozzájárult a róla elnevezett akció végleges zátonyra futásához. Ilyen volt előbb a *Babeş Emil* („Argus”) kezdeményezte valóban légiűres térben mozgó „román mérsékelt párt” akciótól való ingerült és Babeş szerepét a munkapárt román bábpolitikusaival (Siegescu, Moldovan stb.) azonosító, elutasító magatartása. Emlékezéseiben (Spiciuri... 32. l.) egy helyütt ebben a torz megvilágításban mutatja be Babeşnek az ő akciója iránti érdeklődését: „Égve a vágytól, nehogy lekesse a román-magyar „megbékélés” vonatát, Dr. *Babeş* pesti ügyvéd megkérdezett, megkereshet-e itt, hogy tájékozódjon a tárgyalások állásáról...” – Hasonlóképp nem volt szerencsésnek, de következetesnek sem mondható az a mód, ahogy – mindmáig tisztázatlan körülmények között – az egyik könyvomatoshoz (Keleti Értesítő) és a napisajtóhoz (feltehetően elsősorban az ellenzéki Budapesti Hírlaphoz és laptársaihoz) eljuttatta a memorandum (é. a második Mihú-féle program) szövegét, amivel – igaz a Khuennek átnyújtott emlékirat kormányzati részről történt elutasítása után, s a kudarc feletti indokolt elkeseredésben ugyan, de nyilvánvalóan keresztezte és visszavetette Tisza további ezirányú törekvéseit. A *Gazeta Transilvaniei* úgyis mint a Román Nemzeti Párt egyik vezető orgánuma a memorandum teljes (a kolozsvári *Újságéval* mindenben azonos) szövege közzétételekor a lap első két oldalán közölt programot. (*Memoriul d-lui Dr. Mihú* – G. Tr. 1911. jan. 17.; 2. sz.) az alábbi kommentárral vezeti be: „A Kell[eti] Ért[esítő] és ennek nyomán a magyar lapok kivonatossan közlik azt az emlékiratot, melyet Dr. Ioan Mihú úr állított össze, és nyújtott át a miniszterelnöknek. Az emlékirat teljes terjedelmében a következő...” Tisza – hetekkel később, 1911. febr. 8-án Mihú-hoz intézett levelében – a kétségkívül elhibázott különakciót így értékeli: „...Okvetlenül tisztába kell hoznunk, hogy a memorandum közzététele által megváltozott helyzetben mi a teendő. Rútul visszaélt az ön bizalmával, aki azt nyilvánosságra hozta, és félek, hogy nagyon elrontotta vele a helyzetet...” – Mihú sajtóakciójának indokait vizsgálva nem hagyhatjuk végül figyelmen kívül azt a bizalmas, és Mihú további közeledési szándékára kétségkívül károsan kiható kapcsolatot, mely Mihut *Vajdá*hoz és ennek révén – akarva-akaratlanul vagy hallgatóságos hozzájárulással – *Ferenc Ferdinánd* „műhelyéhez”, katonai irodájához is fűzte. Mihú visszaemlékezéseinek egyik szövegközléséből, *Vajda-Voevod Sándor* Mihú Jánoshoz Karlsbadból, 1910. aug. 19-én intézett leveléből (*Dragomir, S.-Mihú*, I.: Spiciuri... 156–158. p.) tudjuk, hogy Mihú – akciójáról és feltehetően az ekkor már kész vagy készülő *első* programjáról – tájékoztatta *Vajdát*, aki nem késelt a tájékoztatást „illetékes helyre”, azaz a trónörökös irodájához továbbítani. Mivel pedig *Ferenc Ferdinánd* 1910. július–augusztusában Bécsből hivatalos látogatásra Szarajevóba, innen pedig tiroli üdülésre utazott, a Mihú-nak adott, szinte utasítás jellegű választ is megkésétt. Mindez pedig *Vajda* fogalmazásában: „...Vártam a választ arra a közlésre, melyet elküldöttem neki [é. *Ferenc Ferdinánd*-nak] az Ön akciójáról. Tegnap megkaptam, és sietek Önt tájékoztatni... Tehát: az egyezkedéseket *nem* kell félbeszakítani komoly ok nélkül. Viszont csupán bizonyos adminisztratív természetű előnyök eléréseért kell folytatni ezeket, mert csak ilyeneket kínál a kormány azért, hogy a románokat megfogja. Hogyha el tudnák húzni a tárgyalásokat, Önöknek hasznos lenne...” És a továbbiakban: „Ziehen Sie die Verhandlungen hinaus, so wird dies nur Ihr Vorteil sein. Gehen Sie aber nicht in die Laube. Es gi(e)bt doch nur Eines: das allgem[eine] gleiche, geheime, gemeindeweise auszuübende Wahlrecht, und das wird kommen”. – Amint nyilvánvaló, hogy *Vajda* és megbízói az általános és titkos választójog mellett aligha demokratikus elképzelések miatt nyilatkoztak, éppúgy nyilvánvaló, hogy Mihú és *Vajda* ez idő tájt kétségkívül bizalmas kapcsolata nagymértékben befolyásolhatta Mihut az akció körüli lépéseiben. Közlebbi vizsgálatot igényel annak vizsgálata, hogy a kétségkívül jószándékú, de túlzott óvatosságában és közéleti járatlanságában magát egyrészt a bukaresti kormánykörökkel, másrészt a trónörökös környezetével „túlbiztosítani” igyekvő Mihú nem került-e 1910 augusztusa és 1911 januárja közötti időben éppen *Vajdáék* jóvoltából olyan kényszerhelyzetbe, amelyből egyedüli kiútnak a kidolgozott (tehát a 2. számú) és a kormányzat által amúgy is elutasított program közzététele tekintette, ami közéleti szerepének lezárulását, de egyben a *román kezdeményezésű* közeledési akció végleges megfeneklését is jelentette. Mert mindaz, ami 1911 januárja után a „román paktum” tárgyalásokban történik, szinte kizárólag *Tisza* kezdeményezése, amennyire az akció további történetére (a vonatkozó magyar levéltári anyag elkallódása következtében) szórványos hírlapi, országgyűlési stb. nyomokra támaszkodva – a kutatás jelen állásakor – egyáltalán következtethetünk. – Két további mozzanat annak bizonyítására, hogy *Tisza* a Mihú-akció elhallgatása után is bízott a közeledésben, s hogy másfelől *Vajda* – évekkal *Ferenc Ferdinánd* halála után is – taktikai jelentőséget tulajdonított egy, Mihú személyéhez fűződő akciónak. *Tisza* az említett 1911. febr. 8-i levelében értesíti Mihut, hogy a kolozsvári román egyesület alapítását célzó külföldi alapítványi ügyben eredménnyel közbenjárt (*G*); tehát a továbbiakban is a Mihúval való kapcsolat fenntartására törekszik. *Vajda* viszont 1918 májusában két levelet is intéz Mihúhoz, hogy nyilvánvaló taktikai okokból biztosítsa a jó szándékú,

B

1911 jan. 11

Miniszterelnökségi fogalmazvány-feljegyzés a Mihú-féle román–magyar közeledési akcióra vonatkozó bukaresti osztrák–magyar követi jelentésnek gr. Aehrenthal-Lexa Alajos közös külügyminiszterhez való visszaküldése tárgyában
ME 1911–XXV–226 (36/912)
(Kézírásos fogalmazvány)

Hivatkozással f. évi január hó 7-én kelt 42. számú becses hátirati közleményre, van szerencsém bukaresti követünknek m. évi december hó 21-én 56. B. szám alatt kelt azon jelentését, mely a magyarországi románságnak itthon, a magyarsághoz való közeledését célzó actiot illetőleg az ottani mértékadó körök felfogásáról tájékoztat, vett használat után Nagyméltóságodnak köszönettel visszaküldeni.

Bp, 911.I/11.

Dr. Csiky

Csat. az iktatmány,
mely *pro domo* másolandó

C

1911 jan. 13

A magyar munkássajtó értékelése a második Mihú-program közzététele után előállott román–magyar nemzetiségpolitikai helyzetről¹

Mihú János szászvári ügyvéd, a román–magyar „béke” román nemzetiségű bábája, most közzéteszi azokat a pontozatokat, amelyek alapján ő megcsinálhatónak véli a román–magyar békét. Ezeket a békepontozatokat Khuen-Héderváry miniszterelnök állítólag elutasította, mert azokat nem találta teljesíthetőnek. Nem találta teljesíthetőnek – Mihú János emlékiratának pontozatai közül – az általános, egyenlő, titkos választójogot, ötven román nemzetiségi mandátum biztosítását, továbbá a görög katolikus egyházi autonómia megadását, három új püspökség és román főgymnáziumok fölállítását, több ösztöndíj megadását és a járásbíróságok előtt a román tárgyalási nyelvet... Nem, egyáltalán nem találta teljesíthetőnek a Mihú emlékiratában foglalt követeléseket, különösen nem az egyenlő és titkos választójogot. Mihú azt írja, hogy amit ő kívánt, azt kívánja a román nép is. Kívánja például a püspökségek fölállítását is, mert a pópák még hagytak pár garast a román parasztok zsebében. Kívánja például a vármegyei választásoknál és az

mindkét irányban posszibilis békepolitikus esetleges későbbi közreműködését. „Szeretném, ha találkozhatnánk – írja 1918. máj. 10-én Mihúnak –, mert talán eljött, vagy hamarosan eljön az ideje egy Mihú-akciónak, jobb esélyekkel mint a múlt alkalommal. Ha még van egy milligramm normális ész Tiszában, mivel egyedül ő jöhet pillanatnyilag számításba, akkor nem fogja kihasználatlanul hagyni azt a lélektani pillanatot, hogy nagyobb legyen, mint Deák. Az itteniek [értsd: a román nemzeti párt vezetői] impotenciája széles utat nyit neki”. Alig három héttel később, 1918. máj. 29-én azonban a román nemzeti párt opportunistá taktikájának körülményeit elemezve már így ír: „Az Ön véleményét minden jóindulatú és épeszű ember alá kell írja. Csak az opportunitás döntheti el egyedül, hogy annak idején egy kategorikus autonómia-program vagy egy mérsékelt, vagy esetleg mindkét program pártszakadással a kívánatos. Ki tarthatja magát eléggé jósnak arra, hogy már most megkockáztathassa elhatározni, mi lesz jobb hat hónap, vagy egy év múltán?... És bárki lenne is az, aki ilyen lépésre merészkedne és ilyen szerepre, vajon hányan követnék majd? A mi taktikánk nem lehet más csak: cichingan, cichinganas! [Északerdélyi román szólásmondás, szállóige: „Lassan és aprózza”, azaz időt húzva minden áron!] Egy éjszaka megfordulhat a helyzet, és az a jó reményem, hogy meg fog fordulni. Addig: türelem és bizakodás!” (*Dragomir*, S.–Mihú, I.: Spiciuri din gînduri mele. Sibiu, 1938, 353–356. l.) – Ez a várakozó, opportunistá magatartás legalább oly mértékig volt kerékkötője minden közeledési kísérletnek már a tízes évek elején, a két Mihú-program időszakában is, mint Tisza egyetlen nemzetiség uralkodó osztálya töredékére (felsőklérus néhány földbirtokos és értelmiségi) támaszkodó, társadalompolitikailag eleve elhibázott, de minden eddigi elődjénél így is őszintébb, következetesebb és koncepciózusabb megegyezési politikája.

¹A közlemény címe és lelohelye: *A román-magyar „béke”*. – Népszava 1911 jan. 13; 11. sz.

állami kinevezéseknél a magyar dzsentrivel való egyenlő elbánást, mert szívének hó óhaja, hogy a román „intelligencia” mennél jobb hivatalokhoz jusson. Mihú János nagyfokú tévedésben van, amikor azt hiszi, hogy ha ezekről az utóbbi kívánságokról beszél, a román nép kívánságait is megszólaltathatja.

Azt is mondja Mihú, hogy a román–magyar „békét” „a románság minden illetékes tényezője a legőszintebben kívánja”. A béke érzéseitől áthatott románok, hogy friss példát említsünk, Krassó-Szörény vármegye csütörtöki közgyűlésén nagyon csinálták a hangulatot a béke mellett. Branisce nemzetiségi bizottsági tag panaszkolta föl, hogy népszámlálás közben egy számlálóbiztos, különben román ember, kényszerítette, hogy a román lakosok a számlálólapokba magukat oláhoknak írják be, továbbá, hogy egyeseket, akik magukat románoknak nevezték, megbüntetett és végül, hogy a számlálólapon a román bejegyzéseket oláhra igazította ki. Branisce utólagosan követelte, hogy az illetőt megbüntessék és indítványt tett, hogy a megye írjon föl a törvényhozáshoz, hogy az ily eljárásból származó hamis adatok kiigazíttassanak. Nagy meglepetést keltett, hogy a lugosi munkapárt elnöke Branisce indítványát magáévá tette, kijelentvén, hogy azt a legközelebbi közgyűlésen be fogja terjeszteni. Hát csak így készülnek a román–magyar békére.

D

1911 jan. 18

A szerb radikális sajtó vezércikke Tisza István aradi beszédével kapcsolatban a román–magyar és általában a nemzetiségi közeledés feltételeiről¹

Gróf Tisza István Aradon volt, és ott ismét a magyar–román megegyezésen munkálkodott. Valójában itt nem a magyar és a román nép, hanem a magyar kormány, a talpnyalók és a román klérus közötti egyezményről van szó. Tisza most rámutatott arra, hogy a legkedvezőbb az idő arra, hogy a román nép megegyezzen a magyar néppel, s ez a megegyezés akkor lenne biztos és biztosított, ha a román klérus, illetve a román felsőpapság kezébe venné az ügyet.

Ha Tisza a román papság felé kacintgat, könnyű megérteni, hogy ezt miért teszi. Úgy véli, hogy a román klérus konzervatív, békét akar, és nem kezd semmilyen elkeseredett harcra. Tisza reméli, hogy a román klérussal igen könnyen kiegyezhet, hiszen ez a klérus – véleménye szerint – a legengedékenyebb.

De későn, nagyon későn eszmélt. Ha ugyanis még az apja, Tisza Kálmán kezdeményezte volna ezt a politikát, az talán eredményes lehetett volna. Elmúltak azonban azok az idők, amikor a papok és a felső klérus képviselték a népet. A népi értelmiség ma sokkal nagyobb, hogy azt el lehessen nyomni. Mi több, maguk a népek is kulturáltabbak, semhogy megengednék, hogy róluk – nélkülük politizáljanak. A széles néptömegekben tudatossá vált a gondolat, hogy nincs haladás és jobb élet, ha a nép nem kap választójogot, ha nem vesz részt a politikai életben.

Közben azonban azt is látjuk, hogy nemcsak Tisza emeli ki a klérust. Látjuk, hogy Khuen is ezt teszi Magyarországon a szerbekkel. Látjuk, hogy Tomašić is meghívta a patriarchát és a püspököket Zágrábba és velük a szerb kérdéstről tárgyalt. Mindenfelé azt látjuk, hogy mindent elkövetnek, hogy a klérust berángassák, s az élre állítsák a közéletben. Ez a legvilágosabb jele annak, hogy felülről konzervatív politikát akarnak, és ehhez a klérust akarják megnyerni, amely ennek a politikának a képviselője.

Mégis azt látjuk azonban, hogy nagy a különbség, ha románokról vagy ha a szerbekről van szó. Itt is hat a külpolitika. Az erdélyi szászok kapták az első engedményeket. Az ő irányukban az államhatalom egészen másként viselkedett, mint a többi nemzetiség iránt. Őket mint németeket Ausztria védelmezte, melynek még ma is német jellege van. De a szászok akkor érték el legnagyobb sikereiket, amikor Ausztria és Németország szövetséget kötött, és Bismarcknak alkalmat nyílt, hogy a szászok érdekében lelkesen közbenjárjon, még hozzá nemcsak Bécsben, de Budapesten is. Bismarck állandóan bizonygatta az öreg Tiszának és más magyar politikusoknak, hogy nem kell félniük a németektől, szászoktól, hiszen azok nemcsak barátai, de szövetségeseik is. Inkább féljenek a többi nemzetiségtől, a szlávoktól, a románoktól, hiszen azok ellenfeleik, akikkel egyszer még kenyértörésre kerül a sor.

¹ A közlemény eredeti címe és lekövetkező helye: *Izmerenje s narodnostima* – Kibékülés a nemzetiségekkel – Zastava 1911. jan. 18 (esti kiad.); 11. sz. l. l.

Ez a politika a százszok előtt ismeretes volt. Hiszen a százszok a legbefolyásosabb védelmezőket találták Bécsben, később Berlinben; sohasem akartak a többi nemzetiségekkel együtt haladni, hanem mindig elkanyarodtak ezektől, és önálló politikát folytattak.

Mióta Románia szövetségre lépett Németországgal és Ausztriával, azóta változik a románok felé is az állásfoglalás. Azóta fennáll az a szándék, hogy a magyarok és a románok közt közeledés jöjjön létre. Tennének nekik engedményeket, de távolról sem annyit, amennyit kérnek. Tisza elvállalta, hogy ezt a közeledést megvalósítsa. Tudja, hogy a román klérus lenne a legengedékenyebb, éppen ezért fordult feléjük.

Velünk, szerbekkel egészen más a helyzet. Irántunk még mindig igen nagy a bizalmatlanság, és állandóan azt halljuk, hogy mi vagyunk azok, akik a vizet zavarjuk. Mi állandóan gyanúsak vagyunk, hogy hazaárulók vagyunk és kibékíthetetlenek.

Ma az uralkodó körökben a legcsekélyebb szándékot sem találjuk, hogy valamiben is engedjenek nekünk. Ellenkezőleg! Horvátországban és Szlavóniában kitartóan és ügyesen tevékenykednek abban az irányban, hogy bennünket beolvasszanak a horvátokba a „nemzeti egység” jegyében. Magyarországon pedig mamelukokat szeretnének belőlünk csinálni, meg akarnak törni, hogy a mai politika szolgálja legyünk, amely minden irányban csak rosszat készít elő. Tőlünk elvárják, hogy megalázkodjunk és meghajoljunk. És egészen természetes, hogy nálunk is kiemelik a klérust, hogy ők legyenek a vezérei ennek a népi politikának.

A mi szerb képviselőink, akik ma a magyar képviselőházban ülnek, nem mozognak; nem sutognak és nem beszélnek. Ők nem játszanak semmilyen szerepet, nincs semmi befolyásuk. És ez nekik egészen megfelel, s nem tesznek mást, mint elismerik a klérus vezető szerepét.

Ez a politika behatolhat a képviselőházba pénzzel és erőszakkal, de ez a politika nem lelkesítheti fel a népünket, és sohasem lesz a mi népi politikánk.

No, de mi nem esünk kétségbe. Ha eddig kirtartottunk, akkor most már könnyen leszünk. Öntudatra ébredt a nép, és más idők jönnek. Elmúltak már azok az idők, amikor az öreg Tisza összevesztette a magyarokat a nemzetiségekkel, és azt bizonygatta nekik, hogy ebben van a mentségük. Ma Magyarország minden népe öntudatra ébredt, és mindinkább tudatában van annak, hogy az egymással való megegyezésben van valamennyiük felemelkedésének útja.

Hiszen éppen a napokban tartott előadást Budapesten Jászi Oszkár a nemzetiségi kérdésről és a magyarság jövőjéről.² Mindenekelőtt elítélte az eddigi magyar kormányok nemzetiségi politikáját. Az új magyar politikának az a véleménye, hogy a nemzetiségi kérdés egy része a társadalmi kérdéseknek. Jó iskolákra, jó politikai vezetésre és igazságszolgáltatásra van szükség a hazai nemzetiségek nyelvén; demokratikus képviselőházat kell választani, és demokratikus vezetés kell a megyékben. Magyarország lakóinak a felét nem lehet továbbra is jogtalanságban és lelki sötétségben tartani. Csak ha megoldódik a nemzetiségi kérdés, akkor tudják majd a demokratikus elemek felszámolni a főúri uralmat. Kezdetül ez volt a felfogásunk. Nem egyesekkel és a magyar kormányokkal, hanem a magyar néppel kell nekünk nemzetiségeknek megegyeznünk, ez ment meg mindannyiunkat. Az, amin Tisza és a többiek munkálkodnak, tulajdonképpen nevetséges, és ennek nagyon nyomorúságos vége lesz.

E

1911 jan. 20

*Mihu János második programja a román–magyar közélet ügyében*¹

I.

A sérelmes politikai helyzet, melyet fájdalommal érzünk naponta, részben annak a ténynek tulajdonítható, hogy az utóbbi országos törvényhozás, de főleg a végrehajtó hatalom és annak számos szerve, azokat a nemzeti, egyházi és közigazgatási jogainkat, melyeket az 1868. évi alap-

² L. 80. sz. irat.

¹ A közlemény eredeti címe és lelohelye: *Mit kívántak a románok a kormánytól? Dr. Mihu János békeponozatai.* – Újság (Kolozsvár) 1911. jan. 20; 17. sz. 1–2. l. – Az „Országos 48-as függetlenségi Kossuth Párt erdélyrészi hivatalos lapja” a programot vezető helyen, elutasító kommentárral közli. Másrészt ugyancsak elutasítja a programot a román nemzeti komité aradi orgánuma is. (*Memoriul d-lui dr. Ioan Mihu* – Dr. Mihu János úr emlékirata. – Románul 1911. jan. 21; 5. sz.)

törvények biztosítottak, nem respektálták a törvények szentsége iránt tartozó kötelezettséggel, és ezeknek a körülményeknek volt természetes következménye, hogy az állam magasabb érdekeinek kárára, a haza polgárai között megzavartatott az együttérzés és együttműködés lehetősége, amelyekre pedig annyira szükség volna az állami élet rendes és békés továbbfejlődése érdekében.

Ezen állapotok megjavítása érdekében szükségesegek:

a) hogy az 1868. évi törvényekben biztosított nemzeti, egyházi és közoktatási jogaink a jövőben feltétlenül tiszteletben tartassanak és szigorúan végrehajtsanak; továbbá pedig mindazok a miniszteri rendeletek és meggyökeresedett szokások, amelyek ellentétben vannak ezen törvények szellemével és rendelkezéseivel, visszavonassanak, és jövőre hasonlóképpen keletkezése lehetlenné tétessék;

b) a különböző közhivatali szerveknek az olyan visszaéléseit, melyeket legtöbbször a rosszul értelmezett túlbuzgóságból követtek el, de nem ritka esetben azért, hogy olcsó érdemeket szerezzenek a hivatali előlépésre, meg kell semmisíteni jövőre, és adandó alkalmakkor a hasonló visszaélések szigorúan megtorlandók, mivel a mai igen gyakori rossz szokások másképpen nem előzhetők meg.

II.

A hazabeli románok érvényesítendő alkotmányos jogaikat, tényleg is részt óhajtanak venni a politikai életben, és azokat gyakorolni is akarják a parlamenti, megyei és községi életben, valamint aránylagosan az állami végrehajtó hatalomban és közigazgatásban olyan befolyást akarnak gyakorolni, amilyen *számbeli, kulturális és gazdasági erejüknel fogva megilleti [őket]*. Ami pedig azon feltételeket illeti, melyek egyúttal *elengedhetetlen feltételei a békés együttélésnek és együttműködésnek*, s amelyek mellett a románok készek mindig komolyan közremunkálni, azok a következők:

1. Megadandó a törvényes lehetősége annak, hogy külön politikai pártban szervezkedhesse- nek, s ez háboríthatlanul és szabadon működhessek, a többi hazai politikai pártok szervezete és működése mintájára.

2. A románok az általános, egyenlő, közvetlen és községenkénti szavazati jognak a hívei és ennek törvénybe iktatását követelik. Ha azonban leküzdhetetlen akadályok állanak ennek útjában, s ilyen törvény megszavazása ez alkalommal lehetetlen volna, abban az esetben *feltétlenül* szükséges:

a) az egyenlő választói jog a lehető legnagyobb mértékben kiszélesíttessék;

b) biztosíttassék feltétlenül félreérthetetlen módon a választások tisztasága, a szokásos választási visszaélések megszüntetése, szigorú büntetésekkel sújtva a visszaélőket;

c) a választási kerületek beosztásával, a mi bizalmi férfaink meghallgatásával és azok *hozzájárulásával*, legalább ötven (50) olyan román választókerület alakíttassék, amelyekben a nem román választók a lehető legkisebb számban szerepeljenek.

3. A nemzetiségi törvény rendelkezéseinek megfelelően *a román nyelv használata* törvényesen vezetessék be írásban és szóban mindazon közigazgatási és igazságszolgáltatási hatóságoknál, melyek a néppel közvetlenül érintkeznek, azon elv szigorú szem előtt tartásával, hogy *minden nép a saját nyelvén nyerje védelmét* a közigazgatás és bíróság előtt.

4. Román vidékeken román hivatalnokok alkalmaztassanak és *a nem románok közül csak azok, akik érvényesen igazolják, hogy a román nyelvet szóban és írásban értik*.

Hogy ezen kérdésben a félreértések elkerültesse- nek, *minisztertanácsi határozattal állapíttassék meg* minden románoktól lakott megyére vonatkozólag a hivatali állások azon kontingens minimuma, *amelyekre okvetlenül románok alkalmazandók*, természetesen megkövetelve a törvényben előírt képesítést. E tekintetben *a mi bizalmi férfainktól javaslat kérhető*.

5. Az állami és közigazgatási hivatalokban alkalmazott románok azon joga, hogy a román egyházi, kulturális és szociális mozgalmakban ténylegesen is részt vehessenek, biztosíttassék.

6. Hozassék olyan törvény, mely minden polgárnak biztosítsa a legteljesebb gyülekezési és egyesülési jogot, és ezen törvényben külön is kiemeltessék azon elv, hogy *a haza nem magyar lakosai, teljes jogot élveznek a tekintetben, hogy a saját külön szociális, kulturális és gazdasági érdekeik védelmére maguk között egyesülhessenek*.

Addig is az érvényben levő rendeletek a legszabadelvűbb szellemben alkalmaztassanak. A fentebbi célok érdekében alapított egyesületek alapszabályai pedig késedelem és akadályok gördítése nélkül láttassanak el a kormány jóváhagyásával.

Különösen hagyassék jóvá a Román Színház-alap Egyesület alapszabály módosítása oly érte-

lemben, hogy ezen egyesületnek joga legyen egy vándor színész-társaságot szervezni és fenntartani. Továbbá hagyassék jóvá az Ungáriai (!) román újságírók segély-egyesületének alapszabályzata.

7. *A hazai görög-keleti román egyház autonómiája respektáltassék, és vonassanak vissza azon miniszteri rendeletek, melyek ezt támadják.* A sérelmezett rendelkezésekre nézve ezen egyház püspöki közvéleménye meghallgatandó.

8. *A görög katolikus román egyház autonómiája, a római katolikusétól elválasztva, külön ittassék törvénybe.*

9. *Kieszközlendő annak idejében a korona jóváhagyása a nagyváradi, temesvári és kolozsvári gör.-keleti román püspökségek alapításához.*

10. *Biztosítottassék félre nem magyarázható módon, hogy az ország összes tanintézteiben a mi felekezeteinkhez tartozó ifjak anyanyelvükön tanulhassák a hittant.*

11. *Amíg beáll annak lehetősége, hogy az 1848. évi XX. tc. teljes egészében végrehajthassák, a gör.-keleti és gör.katolikus román egyházak az állami költségvetés terhére a protestáns egyházak arányában segélyeztessenek. Amíg ez az ügy véglegesen elintéztetnék, már a jövő évi állami költségvetésbe ezen két román érsekség segélyezésére egy millió korona állítottassék be.*

12. *Módosítottassék a kongrua törvény az egyházak autonómiájának és a lelkészek érdekeinek respektálásával. E tekintetben a mi egyházi főhatóságaink véleménye is kikérendő.*

13. *A hazai románok nincsenek ellene, hogy a népiskolákban a maghiar (!) nyelv megfelelő mértékben tanítottassék, sőt attól sem idegenkednek, hogy az állam ellenőrzési és felügyeleti jogát az iskolai dolgokban elismerjék, de feltétlenül ragaszkodnak azon elvhez, hogy bármely jellegű népiskolában a tanítás a tanulók anyanyelvén történjék, csonkítlanul fenntartva továbbra is a felekezetek, községek, társulatok és magánosok azon jogát, hogy bármely jellegű népiskolát létesíthessenek és fenntarthassanak. Ezért kívánják, hogy új általános népoktatási törvény hozassék, a fenti elvek figyelembevételével. Addig is azonban helyeztessék hatályon kívül az 1907. évi XXVII. tc. 12., 18–29. és 33. §-ai, melyek egyfelől sértik az iskola fenntartók természetes jogait, másfelől az általános kulturális haladást lehetetlenné teszik a magyarnyelvi oktatás érdekében felállított túlzott követelmények miatt.*

Amíg az új általános népoktatási törvény kodifikáltatnék, rendeltessék el, hogy az állami népiskolákban a román növendékek anyanyelvükön is megfelelő oktatásban részesüljenek.

A közigazgatási bizottságok és a királyi tanfelügyelők a vallás- és közoktatási minisztertől szigorúan utasítottassanak a tekintetben, hogy az 1907. évi XXVII. tc. végrehajtásánál szelíd és méltányos eljárást tanúsítsanak.

14. *Az összes állami középiskoláknál, melyek a románoktól lakott területen vannak vagy állítatni fognak a jövőben, szerveztessék külön tanszék aromán nyelv és irodalom számára. Ezen tanszék tanárai rangban és fizetésben legyenek egyenlők a többi rendes tanárokkal, és ilyenekül csakis megfelelő képesítéssel bíró románok legyenek alkalmazhatók. A román nyelv és irodalom tanulása legyen kötelező minden román tanulóra nézve, az állami középiskolákban is.*

15. *A nemzetiségi törvény végrehajtásaképpen az állam létesítsen legalább három állami gimnáziumot román tannyelvvel (egyet az erdélyi részekben, egyet az ungureni részekben és egyet Bánátban), és ne akadályoztassék meg, hogy a felekezetek és társulatok is ne létesíthessenek román tannyelvű középiskolákat; addig is a kormány járuljon hozzá a jelenlegi törvények értelmében, megfelelő anyagi segéllyel, hogy a brádi gör.-keleti algimnázium nyolc osztályúvá fejlesztesse ki.*

16. *Mind a két román felekezet és a román határőr ezredek alapítványainak és ösztöndíjainak ügyét méltányosan és jóakarattal oldják meg, míg az állami ösztöndíjkból egy aránylagos rész a román ifjaknak adassék. Különösen a katonai ösztöndíjkból ötven (50), a külföldi és művészeti ösztöndíjkból egyenként 3–3 múlhatatlanul a román ifjak számára tartassék fenn.*

17. *A románok egyházi, iskolai és kulturális ügyeinek intézésére egy külön osztály létesíttessék a kultuszminisztériumban úgy, hogy az ügyek elintézésébe az illető felekezethez tartozó előadók folyjanak be. A miniszterelnökségnél alkalmaztassék a román nép előtt népszerű román, miniszteri tanácsosi ranggal azon feladatkörrel, hogy a kormányt hivatalosan informálja a román jellegű ügyekben.*

18. *Az állam gazdasági segélyei terjesztessenek ki a román vidékekre is.*

19. *A telepítési törvény oly értelemben alkottassék meg, hogy ha az állam a románoktól lakott területen vásárol birtokot avagy a meglévőt parcellázza, ezen földekhez elsőbbségi joga az illető vidék lakosságának legyen.*

20. *Az állam és a közigazgatási hatóságok jóakarattal támogassák a létező és létesítendő beszerző, értékesítő, fogyasztó szövetkezeteket azon célból, hogy elősegítsék a hazai román nép mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi fejlődését és közgazdasági jólétét.*

21. Szüntessék meg a hiábavaló kényszer beolvasztási kísérleteket, valamint azon hivatalos szokást, hogy *a románok neveit eltorzítsák*, hanem alkalmazzák úgy, *amiként az illetők kívánják, tökéletes román helyesírással.*

22. A politikai elítélteknek adassék kegyelem, s a politikai pöröket szüntessék meg.

23. Egyes helyeken régi szokás, hogy a köznép vörös–sárga–kék *színű öveket és szalagokat használ ruházatán*, azonban minden politikai tüntetési szándék nélkül, szükséges tehát felvilágosítani és utasítani a rendőri és csendőri közegeket, hogy *ne üldözzék brutálisan a békés népet ezért, ami csakis az állam igazi és nyilvánvaló érdekeinek van kárára.*

III.

Az ország általános politikáját illetőleg, a románok az állam fejlődését, rendes és fokozatos belső megerősödését óhajtják, amely egyúttal az ő hazájuk is, az 1867. évi kiegyezési törvény alapján állva.

Ezen cél tekintetében a románok készek közrehatni tőlük telhetőleg, de egyúttal okos, kulturális politikát, jó és olcsó igazságszolgáltatást, modern közigazgatást, rendezett pénzügyet, az ország védelmének megfelelő hadsereget, jó mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi politikát követelnek, nem tévesztve szem elől soha a demokratikus, szociális, mérsékelt, de fokozatos haladást.

F

1911 jan. 25

Mihu János levele gr. Tisza Istvánhoz egy külföldi alapítvánnyal kapcsolatban Kolozsvárt alapítandó román kulturális egyesület ügyében¹

Nagyméltóságú Gróf Úr!

Engedje meg kérem, hogy egy kérdéssel, illetve kéréssel alkalmatlankodjak.

Egy bizonyos Stroescu nevű úr, aki Párizsban lakik, de kit személyesen ismerni nincsen szerencsém, 10.000 koronát bocsátott rendelkezésemre, a kolozsvári román egyetemi hallgatók könyvtárának gyámolítása, illetve létesítése céljából.

Stroescunak kétségkívül nemes intenciója céltudatosan csak úgy valósítható meg, ha a küldött összeget egy e célra alakult, s hatóságilag jóváhagyott testületnek, illetve egyesületnek adhatnám át.

Ezen dolgot, nézetem szerint, két módon lehetne nyélbe ütni:

Ha Kolozsvárott egy román szépirodalmi kör vagy egyesület alakulna belügyminiszteri jóváhagyott alapszabályokkal, s abba román egyetemi hallgatók is beléphetnek. Megjegyzem, hogy Budapesten egy hasonlószerű egyesület már 40 év óta létezik.

Egy másik módzat pedig az lenne, ha a román egyetemi hallgatók az egyetemi köteléken belül szervezkednének egy román szépirodalmi és tudományos önképzőkörben.

Ez utóbbi esetben, úgy hiszem, az egyetemi tanács és a kultuszminiszter hozzájárulása szükséges.

Mielőtt ez ügyben valamit kezdeményeznék, tájékoztatást szeretnék nyerni az iránt, hogy forognak-e fenn e tárgyban elvi nehézségek vagy sem?

Kedvező esetben magamra vállalnám az ügy folyamatba tételét, ellenesetben pedig nem marad egyéb hátra, mint az illetőnek a pénzt visszaküldeni, mivel szándékát törvényes formában ez idő szerint megvalósítani nem lehet.

Alkalmi szíves értesítését kikérve őszinte nagyrabecsúlással vagyok

igaz híve
Dr. Mihu

Abbázia, 25/I. 1911.

¹ Az irat címe és lelőhelye: *I. Mihu către Ștefan Tisza. – Mihu J[ános gr.] Tisza Istvánhoz. – Dragomir, S.–Mihu, J.: Spiciuri... 313–314. l.*

G

1911 febr. 8

Gr. Tisza István levele Mihú Jánoshoz az általa előterjesztett alapítványi ügy kedvező elvi fogadtatásáról és az emlékirat („2. Mihú-féle program”) közzététele következtében megváltozott helyzetről¹

A Magyar Országgyűlés Képviselő háza

1911. február 8.

Nagyságos Uram!

Látva, hogy még Abbáziában kapja leveletemet, oda értesíteném, hogy semmi elvi nehézség nem forog fenn az iránt, hogy Kolozsváron a szóban forgó alapítvány létesítésére egyesület alapítassék. A dolog részleteit ide fenni átutazása alkalmából megbeszélhetjük.

Ugyanakkor okvetlenül tisztába kell hoznunk, hogy a memorandum közzététele által megváltozott helyzetben mi a teendő. Rútul visszaélt az Ön bizalmával, aki azt nyilvánosságra hozta, és félek, hogy nagyon elrontotta vele a helyzetet.

Pedig, jobbra vagy balra, de cselekednünk kell.

Kérem, szíveskedjék érkezésének idejéről legalább egy-két nappal előre értesíteni.

Őszinte nagyrebecsüléssel vagyok igaz híve

Tisza István

78

1911 jan. 10

A képviselőház mentelmi bizottságának jelentése Szkcicsák Ferenc mentelmi ügyében¹
1910–15. évi Képv. Ir., IX. 98–99. l.

Szkcicsák Ferenc orsz. képviselő ellen a nyitrai kir. ügyészség az 1848:XVIII. tc. 30. §-ának 2. és 3. pontjaiba ütköző és a 31. § szerint büntetendő folytatólagosan elkövetett sajtórendőri vétség miatt a bűnvádi eljárás megindítását az alapon indítványozta, hogy Nyitra megye alispánjának az iratoknál hiteles másolatban elfekvő 8657/908. számú

¹ Az irat címe és lelhelye: *Contele Ștefan Tisza către I. Mihú* – Gr. Tisza István Mihú J[ános]nak – *Dragomir, S.–Mihú, I.: Spiciuri...* 317. l. – A levélváltás időszakában – 1911. febr. 1-én – hangzott el *Mihali Tivadar*, az országgyűlési nemzetiségi párt ekkori vezetőjének felszólalása az Osztrák–Magyar Bank szabadalmának meghosszabbításáról szóló törvényjavaslat vitájában. (Képv. Napló, 1910–1915, IV. 395–399. l.) – Mihali a törvényjavaslatot általánosságban elfogadta. (Az ironikus közbeszólásairól ismert *Sümegei Vilmos* függetlenségi (ekkor 48-as Justh-párti) képviselő szerint azért, mert a nemzetiségi képviselők „minden közös ügyben így tesznek.”)

¹ A képviselőház mentelmi bizottságának közölt jelentése érdekes jogi esetről tudósít. A szóbanlevő sajtókaucióknak akár a sorozatos pénzbüntetéseket, akár más okból bekövetkezett csökkenése miatt valóban indíthatott eljárást a laptulajdonos és kiadó ellen az illetékes sajtóügyi hatóság, de az ügy érdemében nem tartozott a mentelmi bizottság elé. A kérdést feltehetően *Szkcicsák* személye s a lap nemzetiségpolitikai iránya miatt élezték ki. Akárcsak *Blaho Pál* szlovák nemzetiségi képviselő mentelmi ügyében, akit egy bérleti szerződést támadó, a *Ludove Novinyben* megjelent közleménye miatt vontak mentelmi eljárás alá. (Képv. Ir., 1910–15, IX., 207. l.) – A fentiek előrebocsátásával is megállapítható, hogy a tizes évek elejének nemzetiségi képviselőket érintő mentelmi ügyei jóval mérsékeltőbbek a koalíciós évek hasonló eljárásainál. Sem a *Szkcicsák*-, sem a *Blaho*-ügynek nem volt komolyabb kihatása. A képviselők továbbra is megtartották mandátumukat. És hasonló a helyzet a sorozatos mentelmi ügyekkel bajlódó *Serbán Miklós* (vö. Képv. Ir., 1910–15, IX. 204., 205–6., továbbá uo. XI. 128–9., 132., 133. és 134. l.), valamint *Pop Cs. István* esetében. Utóbbit engedély nélküli gyűlés tartása miatt ítélték kihágás címén 5 napi, pénzbüntetésre átváltható elzárásra s a megváltási összeg késedelmes befizetése miatt indítottak ellene mentelmi eljárást. (Képv. Ir., 1910–15, XI. 144. l., ill. Képv. Napló, 1910–15, IX. 14–15. l.) – Érdekes pozitív adalékként jegyezhetjük fel ugyanakkor azokat a felszólalásokat, amelyekben magyar képviselők – mint *Szmrecsányi György* 1911. jún. 20-án a *Beszkid* Antal kárpátukrán, és *Lovász Márton* az év nov. 29-én a *Budiszavljevics* Bude horvát-szlavon képviselőt ért hatósági zaklatás miatt kéri a mentelmi bizottság eljárását. (Képv. Napló, 1910–15, IX. 14–15. és uo., XII. 496–7. l.)

átirata szerint a „Ludove Noviny” című politikai hetilap biztosítékából a hivatkozott tc. 31. § rendelkezése ellenére a nevezett lapnak 1908. évi május hó 1-én, 15-én, 22-én, 29-én, június hó 5-én, 12-én, 19-én és 26-án megjelent számaiban politikai tartalmú cikkek közöltek;

s végül, hogy Nyitra megye alispánjának 1909. évi november hó 8-án a pozsonyi ügyészséghez 22971. sz. alatt intézett átirata szerint a fentebb említett tót nyelvű politikai hetilap biztosítéka az időközi levonások folytán 7500 K-ra csökkent, s anélkül, hogy a biztosíték kiegészítettet volna, az 1848:XVIII. tc. 31. § rendelkezése ellenére nevezett lapnak 1909. évi június 4-én, 12-én 18-án, 25-én, július hó 2-án, 9-én, augusztus hó 6-án, 13-án, szeptember hó 3-án, 10-én, 17-én 24-én, valamint október hó 1-én, 8-án, 15-én és 29-én megjelent s % alatt mellékelt számaiban politikai tartalmú cikkek közöltek.

Mínthogy az 1848:XVIII. tc. 30. §-ának rendelkezéséből kifolyólag Szkicsák Ferenc orsz. képviselő, aki a „Ludove Noviny” című politikai hetilapnak tulajdonosa és kiadója – biztosíték kiegészítésének elmulasztásáért büntetőjogilag felelős, ezen vétség megtorlása végett a nyitrai kir. törvényszék 7244/1910/B. számú megkeresése folytán a pozsonyi kir. főügyészség 1639/1910. f. ü. sz. a. kelt felterjesztésében nevezett orsz. képviselő mentelmi jogának felfüggesztését kéri.

Tekintettel arra, hogy a felterjesztés erre illetékes hatóság részéről érkezett, és hogy a bűncselekmény és a nevezett orsz. képviselő között az összefüggés megállapítható, zaklatás esete pedig fenn nem forog,

a mentelmi bizottság tisztelettel javasolja, hogy Szkicsák Ferenc orsz.gyűlési képviselő mentelmi joga ez ügyben függesztessék fel.

Kelt Budapesten, a képviselőház mentelmi bizottságának 1911. évi január hó 10. napján tartott ülésén.

Plósz Sándor s. k.,
a mentelmi bizottság elnöke

Darvai Fülöp s. k.,
a mentelmi bizottság előadója

79

*Iratok Ortinsky S. István, az Egyesült Államok területén működő, majd teljes jogkörrel kinevezett itteni gör. kat. püspök és a magyarországi egyházmegyékből itt működő magyar gör. kat. lelkészek egyházi-politikai vitája történetéhez*¹

A

1911 jan. 26

Müller László közös külügyminiszteri osztályfőnök átirata gr. Khuen-Héderváry Károly miniszterelnökhöz Beszkid Antal képviselőnek az észak-amerikai magyar gör. kat. egyház ügyében elhangzott interpellációja tárgyában

ME 1914-XXIII/a-666 (911)

(Gépelte eredeti irat)

187. szám

Nagyméltóságú Miniszterelnök Úr!

Folyó hó 2-án 1910. évi 7059 szám alatt kelt nagybecsű átiratával közölni méltóztatott velem azon válasz szövegét, melyet Nagyméltóságod Beszkid képviselőnek az észak-amerikai magyar görög katolikus egyház ügyében tett interpellációjára adni szándékozik.

¹ Ortinsky S[zoter] István, a római Curia által az Egyesült Államokba kiküldött, de csak 1913 őszén teljes püspöki jogkörrel (jurisdictional) felruházott galíciai kárpátukrán (ruszin) származású gör. kat. püspök és a magyar egyházmegyékből itt működő magyar gör. kat. lelkészek között éveken át éles egyházi-politikai küzdelem zajlott. Ebből a párharcból az ukrán irányzathoz sorolható püspök került ki győztesen, mint az a bemutatott utolsó, teljes megerősítéséről hírt adó miniszteri iratból is kitűnik. Valójában azonban ez az állandó feszültséget kiváltó ügy mind erkölcsi, mind egyházi és kultúrpolitikai viszonylatban elmérgesítette és elsekélyesítette az amerikai (Egyesült Államok-beli) magyar-kárpátukrán (ruszin)

Midőn ezért őszinte köszönetet mondok Nagyméltóságodnak, van szerencsém tiszteletteljesen közölni, hogy nézetem szerint a m. kir. kormánynak kétségkívül joga van arra, hogy nyilvánosan is kifejezést adjon abbéli véleményének, hogy egy magyarországi püspök kinevezése inkább megfelelt volna az amerikai magyar kivándorlottak érdekeinek.

E részben csak azt kívánom bölcs belátására bízni, hogy ezen felfogásnak kétszeri és nyomatékos ismétlését mellőzni méltóztatnék, mivel annak igen erős hangsúlyozása egyfelől valószínűleg nem fog jó benyomást gyakorolni a római Curiára, másfelől pedig attól is tartani kell, hogy az kedvezőtlenül fog hatni Ortynski püspökre is, aki a m. kir. kormány kívánságaival szemben éppen most olyan előzékeny magatartást tanúsított.

Azonkívül ajánlatosnak tartanám azt is, hogy Ortynski galíciai püspök kinevezése ne tüntessék fel úgy, mintha az volna a főoka a közte és a magyar görög katolikus papság között felmerült egyenetlenségeknek, miután báró Hengelmüller cs. és kir. nagykövet ismételt jelentései szerint a papság elégedetlenségének valódi oka nem annyira a püspök nemzetiségében, mint inkább annak azon állhatatos törekvésében keresendő, hogy a görög katolikus lelkészi kart eddig szokatlan szigorúbb fegyelemre és az egyházi szabályzatok pontosabb betartására kötelezze.

Fogadja Nagyméltóságod kiváló tisztelem őszinte nyilvánítását.

Wien, 1911. évi január hó 26-án.

A miniszter helyett:

Müller László s. k.

viszonyt, s ezzel valósággal előkészítette a világháborús cseh-szlovák politikai propaganda számára a terepet. Ezért a felelősség kétségkívül Ortinskyt terheli. Ebben az értelemben igaza van *Firczák* Gyula ekkori munkácsi gör. kat. püspöknek, aki *Khuen-Héderváry* miniszterelnökhöz intézett 1911. jan. 31-i bizalmas jelentésében – ME 1914–XXIII/a–303(965/911) – a helyzet fokozatos romlásáért Ortinskyt okolja, akit megbízhatatlan, ígéreteit be nem tartó, gyanús célokért harcoló egzisztenciának mond. *Firczák* jelentésének további érdekessége, hogy kimutatja az amerikai gör. kat. püspök hiányos felkészültségét. Ortinsky – *Firczák* szerint – „a középiskola 8 osztályát sem végezte el, és a teológiát is csak szerzetes rendben tanulta”.– Ortinsky fő törekvése mindvégig változatlan: az amerikai gör. kat. kárpát-ukrán (ruszin) egyházközségek ukrán érdekű befolyásolása, s ugyanakkor a maga helyzetének minden rendelkezésre álló eszközzel való megerősítése volt. Kíméletlen, célratoró fellépése következtében rövidesen szembekerült az Egyesült Államokban élő magyar gör. kat. papok többségével. Az amerikai magyar gör. kat. lelkészek ebben a küzdelemben, amely végül is vereségükkel járt, nem egységesen, másrészt a magyar kormányzattól buzdítva, de érdemi támogatást nem kapva vettek részt. Ortinskyt helytelenül illették „skizmatikus” vádakkal, tehát azzal, hogy híveit a görög-keleti egyháznak akarná átengedni. Ezzel szemben csak későn, egyik püspöki körlevele kapcsán tűnt ki mélységesen magyarelles elfogultsága. A lezajlott vita így lényegesen több helyi hatásköri ellentéttnél. Egyik jellemző kísérő jelensége volt az Egyesült Államokba kivándorolt nemzetiségi tömegek körében lezajlott változásnak, melynek következményei az első világháború alatti mozgalmakban mérhetők le. – Az „*Ortinsky-ügy*” éveiben változatlan hevességgel zajlik az észak-keleti megyékben jelentkező áttérési („skizmatikus”) mozgalomnak az 1914. évi *máramarosszigeti skizma-pörbe* (l. ott) torkolló kormányzati megfigyelése. – A skizma-pör koalíciós és munkapárti minisztériumi előzményeihez l. az 1907. márc. 1-én *Patay* András Bereg megyei főispánhoz intézett miniszterelnökségi leirat-fogalmazványt, valamint *Patay* főispán *Wekerle* miniszterelnökhöz intézett 1907. júl. 5-i jelentését „a Nagylucskán kiújult áttérési mozgalom amerikai vagy orosz kapcsolatainak megvizsgálása tárgyában” – ME 1907–XXV–941. Továbbá: br. *Perényi* Zsigmond Máramaros megyei főispán 1907. ápr. 10-én kelt bizalmas jelentését *Apponyi* kultuszminiszterhez „az Iza községben mutatkozó görögkeleti vallási mozgalomról” – ME 1907–XXV–941 (2346/907). – Az ügy későbbi fejleményeihez tartozik *Perényi* főispán 1910. júl. 18-án kelt *Khuen-Héderváry* miniszterelnökhöz intézett újabb bizalmas jelentése „az izai-skizmatikus mozgalom továbbterjedése iránt” – ME 1910–XXV–1574 (4180/910). illetve gr. *Zichy* János vallás- és közoktatásügyi miniszter *Khuen-Héderváry*hoz intézett átirata „az északkeleti megyékben észlelt tömeges áttérési (skizmatikus) mozgalmak tárgyában” – ME 1910–XXV–1574 (5953/910). – A „skizma-ügyek”-ben folyó szüntelen hatósági zaklatással egyidőben – mint ezt a kirívóbb esetekről tanúskodó egykorú interpellációk is jelzik, fokozódott a közigazgatási szervek önkénye mind az északi mind az északkeleti megyékben. Vö. *Juriga* Nándor szlovák nemzetiségi képviselő *Khuen-Héderváry*hoz mint a belügyminisztérium vezetésével megbízott miniszterelnökhöz intézett 1911. jún. 14-i interpellációját „*Rákóczi* Lajos vágújhelyi főszolgabírónak *Verbón* hivatalos formában elkövetett bankbetörése tárgyában” (Képv. Napló, 1910–15, VIII, 356–357. l.), illetve *Kovács* János Justh-párti képviselő 1911. aug. 9-én az igazságügy- és a belügyminiszterhez intézett interpellációját az ökörmezői (Máramaros m.) hatósági telekkönyvi visszaélések tárgyában. (Uo., X. 336–339. l.)

B

1911 jan. 31

Miniszterelnökségi pro domo Beszkid Antalnak az Ortynski-ügyben elhangzott interpellációja közös külügyminisztériumi megítéléséről

ME 1914–XXIII/a–303 (666/911)

(Kézírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Külügyminiszter Beszkid Antal orszgy. képviselőnek¹ az Ortynski ügyben való interpellációja tbn.

N. B.

Bátor vagyok néhány szóval jelezni, hogy a külügyminiszter úrnak az interpellációra vonatkozó választervezettel szemben felhozott aggályait nem oszthatom, az átiratnak pedig azon részét, mely az Ortynski püspök és a papság közötti összeütközés okát megjelöli, s az interpellációra adandó válasznál hangsúlyozandónak véli, magyar szempontból egyenesen károsnak tartom.

Ellentétben a külügyminiszteri átirattal ugyanis bátor vagyok azon tiszteletteljes véleményemnek kifejezést adni, hogy kívánatos lett volna, ha a parlamenten át illetékes ajkáról végre meghallotta volna Róma, hogy a hivatalos Magyarországot is kellemetlenül érintette a Szentszék azon intézkedése, mely szerint az Amerikába kivándorolt, s 70%-ban magyarországi hívőkből álló egyházmegye élére annak idején galíciai szerzetest nevezett ki püspöknek. – Sajnos ugyanis, semmiféle hivatalos formában ez vagy ehhez hasonló nyilatkozat, tehát sem szóval sem írásban a Curia tudomására nem hozatott, pedig hogy mennyire kellemetlenül érintette ez az intézkedés úgy az egyházi, mint a kormány köreit, azt a kinevezés után kelt hivatalos iratok igazolják a legjobban.

Míg tehát egyrészt ez a nyilatkozat pótolta volna az előző kormány azon mulasztását, hogy elégedetlenségének mindenkivel, csak éppen Rómával szemben nem adott kifejezést, addig másrészt talán elérhető lett volna az, hogy a jövőben a Curia ilyen meglepetések szerzésétől tartózkodott volna.

Az pedig, hogy az interpellációs válasz formájában tett nyilatkozat a Curia köreit érinthetné kellemetlenül, nézetem szerint azért nem aggályos, mert hiszen egy évtizedes tapasztalat azt bizonyítja, hogy a Szentszék a speciális magyar érdekek és kívánságokkal szemben (Tisza-kormány alatti üresedésben volt püspöki székek betöltésére tett propositiók, magyar lythurgia, „Ne temere” bulla, magyarországi gör. kath. püspökség stb. stb.) előzékenységet nem tanúsít, tehát még az a veszély sem fenyegetne, hogy a Curia jóakarátát – amelyet amúgy sem bírunk – eljátszanánk.

Ami pedig a külügyminiszteri átirat azon javaslatát illeti, hogy a magyarországi papság és Ortynski közötti ellentétek magyarázatául ne a két fél közötti nemzetiségi különbség, hanem inkább a papság renitenskedő magatartása jelöltessék meg, ezt magyar szempontból egyenesen károsnak kell jelezni, mert ezáltal a parlamentben miniszterelnöki székéből elítéltetnék a hazafias gör. kath. papság, amelynek még ha vannak is hibái, még akkor sem szabad őket magukra hagyni e küzdelemben, mert ennek nemzeti szempontból beláthatatlan következményei lehetnek, de ez a kormány szempontjából sem volna jó, mert úgy az amerikai, mint a hazai közvéleményt kínosan érintené, ha a kormány nem a saját, hanem a galíciai basilita szerzetesből lett püspöknek – kinek ukrajinista volta köztudomású – állana a pártjára.

Ilyen körülmények között tehát a legcélszerűbb volna a 7059–910 ME. számú irat értelmében tervbe vett választervezetet fenntartani, mégis amidőn ezen ügyet, kellő részletességgel Ő Ex.-nak előadni szerencsém volt, s *az elintézésre nézve utasítást kértem*, azt voltam bátor javasolni, hogy figyelemmel arra a körülményre, hogy a külügyminisztérium az interpellációra adandó válasz tekintetében a tervezettől lényegesen eltérő választ javasol, legjobb volna, amennyiben annak parlamenti nehézség útját nem állja, az interpellációt egyáltalán válasz nélkül hagyni.

Ő Excell. oly értelemben méltóztatott határozni, hogy lehetőleg mellőzni fog minden választ, a képviselőház esetleges sürgetéséig pedig mindenesetre tartózkodni fog attól, hogy ezt a kérdést a parlamentben szóba hozza, s egyben elrendelni méltóztatott, hogy ezen ügy egyelőre

„ad acta” tétessék.

Bp. 911 I/31.

Dr. Csiky s. k.

K Romy II/6. s. k.

¹ Eperjes kerületi néppárti kárpátukrán (ruszin) nemzetiségi képviselő, az eperjesi gör. kat. püspökség jogtanácsosa.

C

1911 okt. 23

Miniszterelnökségi pro domo a kivándorolt eperjesi egyházmegyei gör. kat. papságnak Ortinsky amerikai gör. kat. püspökkel szemben támasztott „kibékülési jeltételei”-ről

ME 1914-XXIII/a-303 (6427/911)

(Gépírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Vály János eperjesi püspök úr közli, hogy az Amerikába kivándorolt eperjesi egyházmegyé-
ből való görög katolikus papság milyen feltételek mellett volna hajlandó kibékülni Ortynszkyvel.

N. B.

A papság a püspöknek kibékülésre biztató iratát külön összejöveten tárgyalta. E gyűlésen kijelentették, hogy noha a békülést nem tartják célszerűnek, se a magyar érdekek, se a papság érdekeinek szempontjából, mégis, tekintettel a püspök felhívására, az alábbi pontok teljesítése esetén hajlandóak Ortynszkyvel szemben kifejtett ellenállásukat abbahagyni.

E feltételek a következők:

1. Valamennyi ellenálló lelkész amnesztiát kap. Ortynszky kötelezi magát, hogy a jövőben sem fogja őket üldözni. Mindnyájan jurisdikciót kapnak. Külön-külön nem kell bocsánatot kérniök, hanem csak közös iratban jelentik ki meghódolásukat.

2. A püspök maga mellé 7 tanácsost vesz. Ezek közül 2 munkácsi, 2 eperjesi, 2 ukrainista, 1 pedig nem ukrainista galíciai. Ezeket a papság illető része titkos szavazással választja. Ezek vezetnek azután a püspökség ügyeit.

3. A püspök kötelezi magát, hogy az „Ea semper” bullát soha sem hirdeti ki. Egyházuk ősi jogait tiszteletben tartja. A papokat nőtlenségre rá nem beszéli. A nőtlen papokat előnyben nem részesíti. Azt, hogy kik hozassanak ki Magyarországból, azt az említett tanács állapítja meg, és ennek határozata alapján kéri a hazai püspököktől Róma útján a papokat.

4. A püspök kijelenti, hogy jövőben pártpolitikát nem folytat.

5. A magyarországi hívek egyházközségeibe latin szokásokat nem enged behozni.

6. A parochiák betöltése pályázat útján történik, s a nép a pályázók közül egyik tanácsos elnöktele alatt tartandó gyűlésen választ. A simóniakus sérelmek orvosoltatnak. Papot kánoni ok nélkül nem helyezhet át. A pap és a nép közötti egyenetlenség esetén az illetékes tanácsos bízattik meg a vizsgálattal.

7. A püspök a templom vagy-átírását nem bolygatja.

8. A parochiák további darabolását megszünteti. A nagyon kis parochiák egyesítetnek. Magyarországi parochiákból galíciai ellen parochiák ki nem hasíttatnak.

9. Fölösleges papok ki nem hozatnak.

10. Fonetikával írt könyvek a nép akarata és a parochia jellege ellenére használatra nem kényszerítetnek.

11. A hivatalos egyházi lap a magyarországi szokásnak megfelelően és a nép előtt érthető nyelven írva adassék ki. Esetleg latin betűkkel is kiadandó.

A püspök a Szentszék útján oda hat, hogy a latin papnövendékek szemináriumaiokban a gör. kath. egyházzól, ennek jogairól, szertartásairól kioktattassanak.

13. A betegsegélyző egyesületeknek belügyeibe a püspök nem avatkozik.

14. Pálya nem végzett embereket nem szentel fel. Schismatikus, de megtérő egyéneket sem fogad át, csak, ha a püspöki tanács egyhangúan így határozná.

15. Legnagyobb súlyt helyeznek azonban arra, hogy a szemináriumi igazgató teljesen megbízható egyén legyen. Ez szenteltesék fel püspöknek, s mint koadjutor küldessék ki. Erre a méltóságra *Rusznák Miklós* eperjesi teológiai tanárt ajánlják.

16. A disszidensek által szerkesztett „*Rusin*” című lap nem támogatattik.

17. A cathedraticum ne az egyházi brutto jövedelem 5%-a legyen, hanem megállapodás szerint fizetendő.

18. A papok illetékeiket azon naptól kezdve fizetik, mikor ezt az Ortynszkyvel kötendő egyezményt aláírták.

19. A papi fizetések és stoláris jövedelmek úgy maradnak, mint ahogy most szokásosak.

20. A felmentvények után fizetendő díjak a tanács által a püspök úrral egyetértően állapítatnak meg.

21. A beteg lelkészt szomszédai sorrendben tartoznak kisegíteni.

22. A kiegyezésben a magyarországi tanítók és kántorok is beleértendőek.

Ezen feltételek között vannak olyanok, melyeket Ortynszky semmi szín alatt se fog elfogadni, sőt amelyeket nem is fogadhat el. Ilyen például az, hogy az Ea Semper pápai bullát soha se hirdetheti ki. Ilyen a püspöki tanács és a koadjutorra vonatkozó kikötés, melyek a püspököt leglényegesebb jogaitól fosztanak meg. Ilyennek látszik az a kívánság is, hogy a papokat a nép választja, ez is éles ellentétben áll a katolikus egyházjog elveivel. Van olyan pont is, melynek elfogadása nem is volna kívánatos. Ilyen az, hogy a magyarországi parochiákból ne választassanak el a galíciai hitközségek. Ez tiszteletteljes nézetem szerint csak célszerű, mert szétválasztás esetén legalább a magyarországi parochiákban erősebb magyar szellemet lehet meghonosítani, és a galíciai ukrainista eszmék által már félrevezetett nép nem rontja el a magyarországi híveket. Természetesen azonban a parochiák ilyen feldarabolása a papi jövedelem csökkentését jelenti, s ez az oka a heves ellenzésnek.

Míndezeket egybevetve, ezen feltételek alapján, jóformán kizártnak látszik, hogy a béke Ortynszky s az eperjesi papság között létrejöhet. Pedig az eperjesi papság még kevésbé éles ellentétben áll a püspökkel, mint a munkácsi egyházmegyei.

Ily körülmények között, tekintettel arra, hogy Ortynszky hazahivatása ügyében jelenleg bizalmas tárgyalások folynak a kuriával – a papok ezen feltételeinek tárgyalását függőben kell tartanunk.

Jelen ügyirat *ad acta* teendő.¹

Budapest, 1911. október hó 23.

Petry s. k.

L. Romy s. k.

N. B.²

K X/26. J.

X/22.

Ortynszky ukrainista érzelmeire jellemző, hogy hívei, pl. Balogh Bálint olyan cikkeket írnak, mely szerint ezután egész életüket ezen politikai irányzat támogatására szentelik.

Petry s. k.

D

1912 ápr. 30

Lőrinczy Jenő, Ung vármegye alispánja közgyűlési felterjesztése Lukács László miniszterelnökhöz az Egyesült Államok területére kivándorolt kárpátukránok (ruszinok) helyzete tárgyában

ME 1914–XXIII/a–475 (3133/912)

(Gépelt eredeti irat)

3595. szám
1912.

Amerikában gör. kat. magyar püspökség¹

Nagyméltóságú Miniszter Elnök Úr!

A kivándorlás egyre tartó, sőt ismét növekedő folyamata ezrével viszi véreinket az Amerikai Egyesült Államok felé.

A kivándorlók között jelentékeny számban vannak képviselve vármegyénk s általában a

¹ Az „Ortinsky-ügy” a következő években lényegesen előre haladt. Hiába kísérletezik 1913. szept. 19-én *Firczák* Gyula utóda, *Papp* Antal munkácsi gör. kat. lelkész *Ortinsky* egyik kifejezetten magyar-ellenes kitélt tartalmazó körlevelével az Amerikába kivándorolt magyarországi görög katolikusok körében uralkodó közhangulatról *Tisza* miniszterelnök számára készített jelentésében *Ortinsky* helyzetének megrendítésével – ME 1914–XXIII/a–23 (5588/913 mell.) – az amerikai gör. kat. püspök megerősítését most már a római Curian sem ellenzik többé. – Az a körülmény, hogy a Curia a magyar egyházi igények némi figyelembevételével magyar nemzetiségű „generalis vicarius”-t rendel *Ortinsky* mellé (*E.* irat) – a kérdés lényegén nem változtat. Az 1913. nov. 27-én kelt miniszterelnökségi pro domo-ban már arról olvasunk, hogy az a 45 merikai gör. kat. lelkész, „aki eddig a róm. kath. püspökök jurisdikcióját [egyházi joghatóságát] *Ortinsky* elé helyezte, Canossa-járásra határozta el magát, hogy *Ortinsky* által kegyelemben felvétsék”. – Vö. ME 1914–XXIII/a–23(7633/913).

² Aláírója kézírásával.

¹ Kézírás kék ceruzával.

hegyvidéki vármegyék ruténjei, kiknek mint a kivándorlók túlnyomó részének, a szegénység, a megélhetési nehézségek adják kezébe a vándorbotot.

S a hazai kivándorlók között éppen ruténjeink azok, kikre nézve a kivándorlás a legnagyobb veszélyeket rejti magában úgy önmagukra, mint az államra, mint az egyházra egyaránt.

Az Amerikába vándorolt rutének a szláv nyomásnak vezető hiányában ellenállani nem tudván, egyházuktól elszakadnak – s visszatérve – hazai földön oly eszméket hintenek el, hogy az ebből származó veszedelmek elhárítására a Kárpát-vidék területén máris hatósági eszközök igénybevétele vált szükségessé.

A kivándorlás folyamatát megakadályozni sem törvényes, sem fizikai erővel nem lehet, de igenis lehetséges, sőt kötelesség gondoskodni a kivándorlás és visszavándorlásból származó káros behatások és veszedelmek ellen.

Amerikában élő ruténjeink egységes szellemi vezetésnek vannak híjával, s önmagukra hagyatva félközök hozzájuk a schisma, amit hazai földre való visszatérés után – a magyar állami egység szempontjából olyannyira veszedelmes szláv eszmék terjedése követ.

A hiányzó összetartó kapcsolatot, az egységes szellemi vezetést kell megadni ruténjeinknek, ha őket megmenteni akarjuk.

Ezt az egységes mentő erőt Kegyelmes Úr! az amerikai gk. magyar püspökség szervezésében látjuk, mely a vallás összetartó erejével a nemzeti eszméktől való elszakadást is meggátolni hivatva van.

Mai napon hozott határozatunk alapján tisztelettel kérjük tehát Nagyméltóságodat, hogy a Magyarországból Amerikába vándorolt görög szertartású katolikusok számára magyar származású püspök kinevezése iránt a szükséges lépéseket és intézkedéseket megtenni méltóztassék.

Kelt Ungvárt, Ung vármegye törvényhatósági bizottságának 1912 évi április hó 30 napján tartott rendkívüli közgyűléséből.

A vármegye közönsége nevében:
Lőrinczy Jenő s. k.
alispán

1 db hat[ározat].

E

1913 aug. 26

Ministerelnökségi pro domo „Ortinsky független amerikai gör. kat. püspök kinevezése tárgyában”
ME 1914–XXIII/a–23 (5459/913)
(Kézírásos fogalmazvány)

Tárgy:

Hercegprímás megküldi a pápai bíbornok államtitkárnak Ortynskytól független amerikai gör. kat. püspök kinevezése ügyében kelt iratot.

Pro domo!

A levél szerint Merry de Val¹ a magyarországi görög katolikusok részére külön magyar püspök kinevezését nem tartja lehetségesnek. Az egyházi fegyelmet ugyanis szerinte meglazítaná, ha a főpásztorok kiválasztásánál egyes nemzetek terveinek és törekvéseinek kedvezne.

Második akadály az, hogy a rutén plébániák között igen kevés van, ahol csak magyarországi vagy csak galíciai hívők lennének, hanem az egyes plébániákon a hívek vegyesen vannak. A kérelem teljesítése esetén tehát sok esetben egy plébániának két püspöke volna.

A schismának nem a galíciai püspök az okozója, hanem az oroszok pénze.

Ortinsky ellen való támadások néhány laza életű és lázongó paptól indultak ki, s ezek alaptalanoknak bizonyultak, s ezekkel ellenkezőleg benne az „atya és pásztor minden fényes tulajdonsága tündökölt, eltekintve attól, hogy olykor hirtelen és elsietett határozatokra mutat hajlandóságot”.

Végül a bíbornok államtitkár jelzi, hogy a magyar papok közül Ortynszkynak generális vikáriust kell kiszemelnie, aki aztán a maga nemzetéből való hívőkkel tárgyalhat és érintkezhet.

¹ Merry del Val spanyol kardinális, vatikáni bíboros államtitkár.

Amint e levélből kitűnik, a magyarországiak számára külön püspök kinevezéséről nem lehet szó, nem lehet szó territoriális szétválasztásáról a magyarországi és galíciai hívek által alkotott plébániáknak, mert sok helyen még most is egy hitközséget alkotnak a magyarországi és galíciai görög-katolikusok.

Így tehát jelenleg nem lehet más megoldásra gondolnunk, mint a generális vikáriatusra. *melynek érdekében már a szükséges intézkedések megtéettek.*²

Jelen üggyirat *ad acta* teendő

Bpest, 1913. aug. 26.

Petry s. k.

IX/2. Tisza s. k.

f. o. IX/1. J.

F

1914 márc. 21

Miniszterelnökségi feljegyzés-fogalmazvány a közös külügyminisztérium részére az „Amerikanszki Ruszszki Vesztnik” amerikai kárpátukrán (ruszin) lapban az Egyesült Allamok-beli kárpátukrán (ruszin) görög katolikusok mozgalmával foglalkozó cikkel kapcsolatban

ME 1914–XXV–2169

(Gépirásos fogalmazvány)

Tárgy:

Hivatalból:

Az „Amerikansky Russky Viestnik” című szláv nyelvű lapban az amerikai magyar-orosz gör. katolikusok mozgalmával foglalkozó cikk ügyében

Közös külügyminiszter úrnak

Az „Amerikansky Russky Viestnik” című szláv lap február hó 19-iki számában egy cikk jelent meg, mely az amerikai gör. katolikus magyar-oroszok Ortinszky ellenes mozgalmával foglalkozik. Az említett lapközlemény szerint ugyanis a m. évi december hó 9. és 10-én a gör. kat. egyházközségek kongresszust tartottak, Johnstownban, Pa.

A kongresszuson 71 egyházközség 165 kiküldöttel, a magyar-oroszok Sojedinenija egyesülete 25 kiküldöttel és más amerikai magyar-orosz szervezeteket hatan [6 delegálttal voltak]* képvisel[ve]ték. A kongresszus célja szervezkedés Ortinszky püspök túlkapásai ellen. Kívánságaikat 32 pontban foglalták össze.

Mivel a fentieket illetőleg megbízható értesülések nem állanak rendelkezésemre, tisztelettel kérem Nagyméltóságodat, méltóztassék illetékes külképviseleti hatóságainkat utasítani, hogy e mozgalom mibenlétéről, komolyságáról, illetőleg a kongresszusról, a résztvevőkről és a hozott határozatokról tájékoztassanak [illetve a fentiekre nézve tegyenek Nagyméltóságod közvetítésével véleményes jelentést].¹

Budapest, 1914. III. 21.

K III/27 J s. k.

Bohus [István br.] s. k.

L. Petry s. k. III/24

² Kék ceruzával aláhúzva.

* [] kihúzva.

¹ Az iratban említett kongresszus (Johnstown, Pa., USA, 1913. dec. 9–13.) fontosabb iratait l. az említett levéltári irat egyik nyomtatott mellékletében. – Itt találjuk a kongresszust összehívó bizottság 1913. febr. 18-án Homesteadben (Pa., USA) kiadott felhívását, P. J. Žatkovič 15 pontból álló kongresszusi ellenzéki javaslatát és Ortinsky püspök 16 pontból álló ún. garanciális ellenjavaslatát. Ugyancsak ez a nyomtatvány tartalmazza a kongresszuson végül is elfogadott, 32 pontból álló határozatot. (*Punkta prijaté Cerk.-Národnom Kongresssom potrimanym v Johnstown, Pa. 9–13-ho dec. 13.* – ME 1914–XXV–2169, ad 6608/a.)